fondată în 1895
bpt
serie nouă

valori umaniste în gîndirea românească

★★

Scanned with OKEN Scanner

valori umaniste în gîndirea românească

secolele XV — XIX

★★

ANTOLOGIE ȘI PREZENTĂRI DE GEORGETA TĂNASE

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1988
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

Scanned with OKEN Scanner

2. CULTUL PENTRU CARTE ŞI ELOGIUL CULTURII NAŢIONALE
(Continuare)

C. RAŢIONALISM ŞI ROMANTISM PAŞOPTIST GÎNDIREA DEMOCRAT-REVOLUŢIONARĂ

ION HELIADE RĂDULESCU

De vreo douăzeci de ani începu a se auzi în toată România vorba *literatură* ; mai nainte nici înţelesul nu-i era cunoscut. Începură a se scrie, a se traduce şi a se tipări cîteva cărţi, se distinseră cîţiva scriitori, şi astăzi peste tot locul se aude, din gură în gură, expresiile : *literatura română, născînda noastră literatură, înaintarea literaturei noastre* etc. ; însă ce avem în comparaţie cu precedenta însemnare de scrieri ce se văd la alte naţii ? Şi precedenta însemnare a cîta parte coprinde din cărţile unei întrege şi complecte bibliotece ? Unde ne sînt cărţile ? Carii ne sînt maeştrii, ca să poată ieşi discepolii ? Maeştrii romanilor fură grecii ; maeştrii Europei fură grecii şi romanii ; ai noştri pot fi grecii, romanii, italienii, franţezii, spaniolii, germanii, englezii. Înţelegem noi limba lor ? sau făcutu-i-am ca ei să ne vorbească în limba noastră ?

A înţelege o naţie mai multe limbe este mai anevoie ; a se traduce mai mulţi şi varii autori într-o limbă este mai cu putinţă ; şi aceasta din urmă şi-a propus jos însemnatul, cugetînd a da naţiei un început de *BIBLIOTECĂ UNIVERSALĂ*. Într-însa se vor coprinde cei mai remarcabili autori antici şi moderni, ale căror scrieri au contribuit spre împlinirea faptei mari a civilizaţiunii, spre formarea minţii şi inimei umane, spre

Scanned with OKEN Scanner

perfecția omului. Fără niște asemenea scrieri nu e literatură, nu e progres.

Cu traducția scrierilor arătate în precedenta însemnare limba noastră, trecînd prin toate dominiurile cunoștințelor umane, exprimînd ideile tuturor autorilor celebri, va legiui vorbe, frazi și expresiuni, se va lăți și întinde în toate laturele orizontelui științei, și făcîndu-se, capabilă a exprima orice cugetare, va deveni limba viitorului României și se va înfățișa splendidă și radioasă literaturei naționali. Fără limbă nu e nici o literatură națională. La nici o nație n-a existat literatură pînă cînd și-a exprimat ideile într-un gerg (jargon). (...)

Cît folos poate aduce națiunii, această faptă se poate judica de oricine : cultura limbei, răspîndirea cunoștințelor, mîntuirea de rătăcirile întunericului, stima străinilor și a posterității și, ce este mai mult, stima noastră către noi înșine. Dar, domnii mei, e mare vorba aceasta: *stima către sine* : și nouă ne-a lipsit și ne lipsește încă, pentru că n-am avut mai nimic de a stima în noi de la o epohă încoa. Ne-a lipsit de toate în adevărata lor semnificație, și n-am stimat nici legi, nici guvern, nici dregători, nici ostași, nici preoți, nici cetățeni, nici părinți, nici fii ; de nici unele n-am avut cum trebuie să aibă o nație spre a se respecta pe sine și a fi respectată de alții. În atîta necredință ajunsese românul despre sine, încît proverbi rușinători el aplica sieși ; producțiuni ale acestui pămînt binecuvîntat, ca să fie mai de frunte, mai însemnate, căta să aibă un nume străin ; tot ce era sălbatic și mai prost, acela era românesc însuși în ochii noștri. Vai de oștirea ce a pierdut credința că va învinge, și vai de nația ce a pierdut stima către sine !

Prin înmulțirea cărților alese se răspîndesc luminile și cunoștințele, se înmulțesc bărbații a dirige toate ramurele ; și cînd dregătorul își împlinește cu conștiință și cu lumină înalta sa însărcinare (...), cînd cetățeanul își

Scanned with OKEN Scanner

cunoaşte drepturile sale, şi mai vîrtos sacrele sale datorii — căci de la împlinirea datoriilor poate avea cineva şi oarecare drepturi în soţietate —, cînd părintele ştie cît e de mare sarcina pusă asupră-şi de a împlini creşterea şi mîntuirea fiilor săi, atunci vine acea *stimă către sine*, atît de fructiferă în virtuţi şi fapte mari, *încrederea în sine* atît de întreprinzătoare şi plină de rezultate fericite.

Toţi părinţii începură a simţi în ziua de astăzi necesitatea de a da fiilor o creştere după mijloacele şi cunoştinţele ce au. Nişte asemenea cărţi ca cele arătate mai sus sînt singure care pot întregi o creştere şi forma bărbaţi în mai multe ramure. Acestea există cu adevărat în alte limbe, însă, cei mai mulţi nici că le cunosc, şi pentru mulţi din cîţi le cunosc sînt foarte scumpe. A le avea cineva pe toate sînt necesarie sume foarte mari ; a le avea în limba română e de ajuns numai zece împărăteşti pe an, şi peste tot ar costa la 300 împărăteşti în 30 de ani.

Împlinirea, sau şi începerea numai, a acestei întreprinderi este un monument din cele mai colosali ce se înalţă în memoria înţelegerii şi cunoştinţei române din ziua de astăzi. Numele celor ce vor contribui spre susţinerea şi reuşirea ei vor fi înscrise în frontispiţiul acestui edificiu literare spre eterna lor aducere-aminte că făcători de bine ai naţiunii şi mîntuitori ai ei de erorile întunerecului orbirii morale. (...)

Chemarea întreprinzătorului este către România întreagă : munteni, moldoveni, transilvani, bănăţeni. (...)

Ion Heliade Rădulescu, *Început de bibliotecă universală. Chemare ;* în : *Scrieri alese*, ediţie de Vladimir Drimba, pag. 144—148, Editura Albatros, Bucureşti, 1984.

Domnul meu, Şcoalele astăzi, mai mult decît totdeauna, au ajuns objetul luării aminte obşteşti. Fiecare

Scanned with OKEN Scanner

dorește a le vedea înfloritoare și sporind. Toți părinții de familie aici își ațintează ochii și de aci așteaptă viitorul fiilor lor și îndeobște tot Românul iubitor de binele patriei sale de aici așteaptă luminarea, fericirea și slava ei. Guvernul de aci așteaptă slujbași care să înțeleagă mîntuitoarele-i cugetări și să corespunză cu părintești-tile-i îngrijiri. Biserica de aci așteaptă preoți luminați care să împărtășască cu spor și după duhul Evangheliei cuvintele sale la norod și să-l povățuiască la mîntuire. Fără școală să nu aștepte nimeni nici părinți buni, nici fii buni, nici slujbași buni, nici cetățeni buni și prin urmare nici stat bine organizat și bine cîrmuit și păstorit.

Trebuința școalelor mai totdeauna a fost simțită în țara noastră și acest simtiment cu adevărat n-a putut fi decît o tradiție moștenită de la cei dintîi strămoși ai noștri ce au descălicat în Dacia, viind din însuși cuibul artelor, sau mai bine din domnitoarea Romă, unde învățătura și artele Greciei și Italiei au lăsat atîtea monumente trainice ca veacurile. Dovadă avem că românii s-au ținut odată deopotrivă cu celelalte noroade, vremile în care s-au sprijinit aceste două principate de sine, făcînd războaie și încheind tractate pe care s-a rezemat ființa noastră politică și care nu se putea face de bărbați fără cunoștințe și neprevăzători ; dovadă avem rămășițele risipite de străini ale bibliotecilor publice și particulare, ce nu s-ar fi putut aduna de bărbați ce nu ar fi știut să prețuiască asemenea comori. Totdeauna au avut aceste două principate școale în care se luminau nu numai pămîntenii, ci și străinii, încît și Rusia își cunoaște pe luminătorii săi de școlari ai așezămintelor moldovene.

Învățătura însă în veci a avut trebuință de pace și de odihnă. Soarta ce a gonit pe Dacia întreagă, cu toată rîvna românilor la învățătură, i-a făcut însă din veac a rămînea mai înapoi, decît cealaltă parte a Europei, cu care odată ei erau deopotrivă și la braț, și la arme,

Scanned with OKEN Scanner

și la cunoștințe. Voiu să zic că lipsindu-ne mai totdeauna pacea și odihna, am pierdut încetul cu încetul și așezămintele de învățătură și creșterea obștească, sau de și le-am avut, se află însă în paralisie. Duhul a început a se tîmpi, naționalitatea a se stinge și românul a se degenera și a se face gata unealtă și pradă celui întîi venit. Rîvna lui la învățătură s-a întrebuințat de străini în felurimi de chipuri după deosebitele epohe. Ei însă totdeauna au fost gata a cheltui și au cheltuit însemnătoare sumi și în parte și de obște. Dacă roadele n-au corespuns cu rîvna și jertfele lor, pricina a fost sau în nestatornicia vremilor, sau în oare-care precugetări infernale, sau în răul metod și neajungerea ori ignoranța învățătorilor timpilor trecuți.

Însă ori cum au fost școalele trecute, dar au păstrat scînteia unui foc învălit cu îngrijire în căminul strămoșesc și lăsat de moștenire la urmași. Acele școli au păzit ca vîjeliile politice să nu poată spulbera dimpreună cu cenușa și scînteia cea după urmă a acelui foc dumnezeiesc. Cînd românii se aflau oarecum mai la adăpost, îndată îl aprindeau spre încălzirea morală a urmașilor lor, și astfel s-a vecinicit pînă în niște zile mai bune căldura învățăturii, astfel s-a păstrat a nu degera de criveţele ce au trecut peste Dacia sămînța întîietoare din care să poată răsări roadele ce se așteaptă în zilele noastre, și o astfel de sămînță au purtat în inimile lor Cantemirii, Filareții, Ienachi Văcărești ș.cl. ; în sfîrșit, acea sămînță desvoltată mai mult în inima răposatului domn Grigorie Ghica, fratele Domniei-Tale, l-a făcut să puie piatra cea dîntîi a temeliei școalelor în limba patriei ; ei sîntem datori orice bun în intervalul scăderei noastre și văduviei României de prinții săi pămînteni, pînă la reforma începută subt domnirea răposatului domn.

A venit vremea în sfîrșit ca această sămînță, păstrată și lăsată de moștenire din veac în veac, să se puie

Scanned with OKEN Scanner

în pămîntul său priincios, să se apere de vijăliile iernii, să se cheme din cer asupră-i ploile lui Aprilie și Maiu și să-și dea roadele sale însutite în vremea secerișului. — Unde sînt cultivatorii ? — Care este grădinarul ? — Ce face ? — Ce nădejdi ne dă ? Căci pămîntul e bun, vremea e priincioasă, argații se plătesc. Acestea sînt întrebările de obște ; aceasta este opinia adîncă împrăștiată și întemeiată în tot românul ; aceasta întreabă națiia prin înfățișătorii săi, aceasta va să știe Obștească Adunare.

Fără să văz atîta mișcare vrednică de laudă, totdeauna m-a ars dorul sporirii și luminării pămîntului meu de naștere care, ori cît m-ar urî el, eu nu pociu de cît să-l iubesc și să-l respectez, cum iubește un fiu umilit pe o mamă denaturată. De cum am debutat în lume, lui i-am închinat toată vremea, toată junețea, toată bărbăția, toată starea, toată odihna, toată fericirea mea. Scrierile mele vor fi mature și în tribunalul viitorimei și înaintea judecății unde toți avem a ne da răspunsul ; de nu vor fi bune, dar conștiința mea, cugetul cu care le-am scris se va vedea în toate. Un cuget am avut : binele patriei, liniștea și pacea ei, învoirea mădularelor și capului ei, fericirea într-un cuvînt a contimporanilor mei și un viitor mai bun pentru urmași. Acesta mi-a fost singurul meu cuget și m-am uitat pe mine și pe copiii mei... și mă pociu mîngîia că n-am fost simbriaș, ci adevărat fiu al patriei mele, căria am slujit ca un rob. Acest cuget m-a făcut și în anul trecut a mă adresa prin glasul *Curierului românesc* către d. Directorul școalelor cu scrisoarea publicată în No. 70. (...)

Ion Heliade Rădulescu, *Proiect pentru instrucția publică, Domnului Marelui Ban M. Ghica*, în : *Scrieri politice, sociale și linguistice*, ediție de George Băiculescu, pag. 127—130, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1943. Text stabilit de Petru Creția.

Scanned with OKEN Scanner

Înainte de toate limba română este, în primul rînd, o limbă romanică, deci și ea, ca toate celelalte limbi înrudite, își folosește vechiul ei caracter. Într-al doilea rînd. Literele slave au pătruns în mod intenționat și abil, fapt care nu trebuie considerat numai profund necaracteristic, ci și ca o posibilitate efectivă de oprelişti a culturii. Este însă o datorie firească să stimulezi perfecțiunea, precum și îndepărtarea tuturor obstacolelor din cale ; este de aceea o îndatorire firească a românilor de a aboli cît mai curînd literele străine, de prost gust și informe. Căci formarea limbii și cultura națională se află în aceeași categorie, după dictonul cunoscut : *cultura lingvae et cultura nationis pari passu ambulant* [1]. Într-al treilea rînd. Acea tristă stare a ignoranței la români poate fi explicată prin introducerea limbii slave. Căci după ce cărțile românești au fost arse, iar limba îndepărtată împreună cu scrierea ei, cîțiva bulgari au vrut ca romanul să se preschimbe subit în slav și să nu se mai instruiască ca roman, ci ca slav — dacă vrea. Cărțile latine pe care le putuse citi, erau distruse, spiritualitatea care era supusă unor căpetenii bulgare, nu avea voie să cuteze nimic, pentru instruirea în limba maternă, și a căror întreagă preocupare era limitată la limba slavă ; de aceea ulterior, o carte românească, chiar cu litere slave din care s-ar fi putut trage vreun folos, era o raritate. Dar chiar dacă aceste cărți, la fel de reformate, nu ar fi avut nici un cusur, ele tot n-ar fi valorat mare lucru la oamenii de rînd, care se puteau gîndi doar cu mîhnire la vicleana gonire, la pierderea cărților și literelor lor latine. Este de presupus că repulsia la aceste litere a provocat o indiferență pentru instruire ; probabil că datorită literelor

[1] Cultura limbii și cultura națiunii merg în pas paralel (lat.).

Scanned with OKEN Scanner

urîte, și limba îmbrăcată cu totul străin nu mai era considerată drept autentică limbă maternă. Cu atît mai puțin putea fi iubită limba, și cu aceasta iubită și stimulată autoinstruirea, de vreme ce limba scrisă fusese atît de mutilată, stricată, desfigurată prin cuvintele slave introduse, încît mulțimea o putea înțelege cu greu. Desigur, că chiar dacă exista vreun subiect de ură, limba română mai pură nu putea fi smulsă vulgului. Vulgul își vorbea înainte limba sa, dar : *ars dux tamen certior, quam natura* [1] (Cicero).

Într-al patrulea rînd. Întrucît există o legătură firească cu cultura vorbirii, iată procedeul care trebuie urmărit aici : a) după recunoașterea originii, curățirea limbii, prin care cuvintele străine, parțial curente și nepotrivite organismului vorbirii, precum și proprietăților acesteia, sînt eliminate ; b) lărgirea limbii, căci instruirea crește prin cunoaștere și știință, pentru care se necesită cuvinte noi, însă adecvate ; c) consonanța.

Acum să-mi fie permis a remarca măsura în care literele cirilice au fost potrivnice acestei instruiri. În privința primului punct, curățirea limbii, este nu numai nestimulată, ci chiar foarte frînată, căci literele slave au fost, și mai sînt încă, calea pe care se strecoară, cuvinte slave, și nu rareori a fost cazul în care limbile română și slavă au fost considerate înrudite numai pentru aceea că sînt scrise cu aceleași litere.

Lărgirea în privința limbii române am vrut s-o consider în parte analitic, în parte sintetic, în măsura în care examinăm etimologia, baza și rădăcina limbii române, pentru a fundamenta prin aceasta reguli generale, după care se efectuează derivările necesare cuvintelor ce lipsesc. Dar la scrierea cirilică această examinare a cuvintelor este, dacă nu chiar imposibilă, dar foarte zăgăzuită. Ca atare și stabilirea regulilor dorite. Sintetic,

[1] Arta este o călăuză mai sigură decît natura (lat.).

această lărgire s-ar petrece prin înlocuirea cuvintelor lipsă, din limba latină. Întrucît însă cuvintele latine ce trebuie introduse, trebuie să apară altfel decît în latina cultă, (căci ele au fost doar din totdeauna diferite), această modificare poate fi determinată prin acele reguli principale dorite, care indică cel mai sigur drum de explicare. Aceste reguli însă nu pot fi dezvoltate datorită menționatei scrieri, fapt prin care cunoașterea raportului inevitabil lărgirii este frînat, prin urmare înăbușită însăși lărgirea (...).

Dacă am dori însă să conchidem, după cum vrea S. T., datorită cuvintelor străine ale limbii române, existența unui jug mai îndelungat, s-ar putea spune pe drept cuvînt, că cuvintele grecești și turcești ar fi semnul unui jug grecesc și turcesc, iar cele slave, ale unui jug slav. Primele două sînt adevărate, ultimul însă nu poate fi adeverit, căci, precum s-a spus, cuvintele slave au intrat prin intermediu bulgăresc. În ciuda acestora însă, limba română rămîne o limbă romană, și odată cu aceasta și dreptul românului, respectiv valahului, de a se mîndri mereu cu originea romană.

Din toate acestea se deduce că valahii sînt urmași incontestabili ai romanilor, însă că *vlah* și *valah* nu sînt nume autentice ale acestui popor. Românii, mai ales aceea ce aparțin bisericii orientale, ar trebui să se deprindă să deosebească în mod precis națiunea de religie, care nu sînt același lucru. Sfînta lege a naturii care se destăinuie prin rațiunea noastră, povățuiește și obligă pe oameni la auto-instruire. Această îndatorire se referă și la națiuni întregi, ai cărei indivizi sînt de asemenea obligați la stimularea culturii. În acest scop este neapărat necesar ca națiunile să-și cunoască originea împreună cu toate împrejurările ; apoi ar trebui ca atenția noastră să fie cu precădere îndreptată asupra limbii, originii acesteia, asupra naturii, supleții și izvoarelor de formare, căci limba și națiunea sînt legate într-olaltă în

Scanned with OKEN Scanner

modul cel mai intim, ca atare formarea națiunii poate fi favorizată numai prin formarea limbii. Atîta timp însă cît românii înșiși vor suspiciona (nu știu de ce) originea romană, recunoscută chiar de alții, atîta timp această națiune va orbecăi prin întuneric. Există motive suficiente de a-i dispreţui pe toţi aceia care se opun introducerii literelor latine în limba română, căci în toată această intenţie se ascunde un pretext prin care se încearcă oprimarea culturii și înșelarea românilor. Încă nici un român adevărat nu a dezaprobat această propunere, căci nici un român nu dorește distrugerea națiunii sale. (...)

Eftimie Murgu, *Despre necesitatea literelor latine în limba română*, în : *Scrieri*, ediție de I. D. Suciu, pag. 329—332, 370—371, Editura pentru literatură, București, 1969.

1. Filozofia iaste știința carea se înalță peste toate științele cercetîndu-le temeiul învățăturilor ce sînt cuprinse întrînsele. Deci eu începînd a filozofi am să (mă) pun în starea neștirii adică să mă socotesc așa ca și cînd nu aș ști ceva pentru că acum întîi greu să întimiez în mine o știre.

2. Însă deși m-au pus în starea neștirii, totuși găsăsc eu în mine încă din înainte o știre și fără de această știre de mai nainte nici nu mi-ar fi venit în minte ca să ostinesc a dișteptа în mine și mai altă știință.

3. Așa dară punîndu-mă eu în acea stare de neștire precum eu numai știrea ce o am adică o privesc pre aceasta pentru astă dată ca un ce a cărui lămurire de aci înainte are să se dovedească și să se întimieze. Deci eu privesc toată știrea mea ca și cînd n-ar fi lămurită, și mă străduiesc a agiunge o știre care să fie lămurită.

4. Deci dară eu am știri care nu sînt încă lămurite și pre cari eu acum ca filozof doresc a le lămuri și a le întemeia. Eu am cunoștință despre multe însă această cu-

Scanned with OKEN Scanner

noștință mi se vede încă a fi întunecoasă ; eu dară cu această cunoștință nu mă împac, ci doresc a ști mai departe, mai înviderat și mai cu timei de sînt aceste așa cum mi se văd.

5. Eu am știință despre mine însuși și despre altile ce sînt afară de mine ; pre mine însuși mă numesc om, iară cela din afară de mine, lumea deosăbind eu aceste două mi le înfățoșăz înaintea minții sau mi le închipuiesc pre amîndouă. Eu dară mă socotesc pre mine ca pre un ce închipuitor, și aceea ce iaste din afară de mine socotesc ca oarece închipuit.

6. Eu deosăbesc în mine oarece dinlăuntru și pe acesta îl numesc duh sau suflet și iarăși un ce din afară și pe acesta îl numesc trupul meu. Pe trup îl socotesc ca pre un ce din afară care nemijlocit se ține de mine, și prin care eu sînt deodată întru o legare cu aceia ce nu se ține nemijlocit de mine.

7. Eu deosăbesc mai diparte de mine însuși niște puteri lucrătoare. Și unele dintr-aceste le număr între cele din lăuntru meu, iară altile într-acele din afară de mine. Pentru aceia îmi însușesc eu mie niște putințe și puteri și aceste le privesc ca niște izvoare ale lucrurilor mele.

8. Eu privesc mai diparte în lume fel di fel de lucruri, și aflu dintr-acestea unele pe care eu uitîndu-mă la organiceasca lor zidire, la via lor mișcare, și a lor mișcări, cu mintea trebuie să le privesc ca pre niște ființe deopotrivă și de un fel cu mine. Dară însă aflu și de acelea care sînt în ființă deosebite de către mine. Cuprinsul tuturor acestor lucruri îl numesc eu natură, și mă privesc și pre mine însuși încît mă țin de aceste lucruri, ca o parte de natură.

9. Eu deosăbesc aceea ce-i de față de către aceea ce nu este ; și-mi însușesc mie însumi și lucrurilor celor din afară de mine o ființă sau neființă. Cînd cuprind eu cu mintea cele ce sînt de față, le privesc eu pre acestea

Scanned with OKEN Scanner

sau ca niște lucruri întinse, sau ca una după alta următoare și întinse. Eu socot dară toate cîte le cuprinde parte în loc, parte în timp, după cum sînt, una lîngă alta, sau una după alta.

10. Dintre feluritele lucruri care mi le înfățoșăz eu în loc și în timp deosăbesc cele statornice de cele nestatornice și trecătoare, și cercetez temeiul celor ce sînt și se întîmplă și pre acel temei îl numesc pricină sau cauză.

11. Eu deosăbesc așișderea și aceea ce în faptă este și se întîmplă de cătră aceea ce numai ar putea fi sau a se întîmpla și care pentru aceea este numai un ce cu putință și privesc unele din cele ce sînt aievea de față ca întîmplătoare iară altele de neapărate (necesarii).

12. Eu deosăbesc mai diparte aceea ce pătimesc de cătră aceea ce lucrez, aceea ce trebuie să lucrez de cătră aceea ce numai aș trebui să fac, deosăbesc și aceea ce sînt plecat sau nevoit dela natură de către aceea spre care sînt numai prin cugetul meu îndatorat și spre care eu singur mă hotărăsc ; deosăbesc aceea ce eu cîndva sau undeva am lucrat, de cătră aceea ce aș fi putut lucra de aș fi vrut.

13. Așa dară îmi închipuiesc pe de o parte îndatoriri, iară pe de altă parte o bună plăcere și libertate ; apoi deosăbesc de cătră libertate nevoirea și nețesitate(a) naturii.

14. Deosăbesc dară două feluri de rînduieli și regularități a naturii unul țintește spre aceea ce iaste și se întîmplă în natură și atîrnă dela legile după care trebuie să fie și să se întîmple, iară celălalt privește spre aceea ce eu însumi și alți oameni lucrează, sau negrijăsc și atîrnă dela legile după care ar trebui să fie sau să nu fie.

15. Eu deosăbesc mai diparte aceea ce cuprind cu simțirile de cătră aceea ce eu numai gîndesc, însă eu adeseori închei după aceea ce mi să înfățoșază prin simțiri de cătră altele ce nu cad supt simțiri însă totuși neapărat se țin de aceea ce nu s-a înfățoșat.

Scanned with OKEN Scanner

16. Eu încă deosăbesc preste tot (în ghenere) aceea ce se poate cuprinde prin simțiri, de către aceea ce nici decum nu pică supt simțiri ; însă pentru aceea eu totuși și cele nepricepute simțirilor, deși sînt cu mult mai presus de cît simțirile, și trec peste hotarăle celor mărginite și trecătoare, ce din parte mă văd a le zări.

17. Mai pe urmă fac eu multe deosăbiri în privire către aceea ce judec a fi adevărat sau neadevărat ; plăcut sau neplăcut, folositor sau stricăcios, cuvincios sau necuvincios ; drept sau nedrept, bine sau rău : deplin sau cu scădere ș.a.ș.a. sîmțăsc către cele dintîi o firească plăcere, iară către celelalte o firească neplăcere.

18. Acum pe ce se razimă toate aceste deosăbiri ? Oare sînt toate așa precum mi le închipuiesc sau ba ? Oare sînt eu și alte lucruri afară de mine în aievea ? Oare sînt toate aceste numai închipuiri goale sau năluciri ? Și apoi dacă sînt eu, pentru ce sînt ? Și cu ce treabă sînt toate acele ce le privesc afară de mine ? Oare toată ființa și lucrarea mea are vreun scopos ? Și care este acesta ? La toate aceste înalte întrebări numai filozofia ne răspunde. Filozofia dizvălindu-ne mintea înviderat ne dovidește și ne arată care iaste scoposul ființii noastre, care este treaba înaltelor puteri sufletești, ne arată ce putem și trebuim să facem ca să cîștigăm liniștea sa, acea armonie a ființii noastre de față și a nădejdii cei viitoare.

19. Însă fiindcă temeiul filozofiei și izvorul știinților filozoficești sînt înaltele ale sufletului omenesc puteri, mai înainte de a intra în însăși filozofie este de trebuință pe scurt a cunoaște puterile și lucrările sufletului cele mai de frunte. (...)

47. *Scoposul filozofiei.* Pe sine însuși a se cunoaște și a se înțălege este cel mai de aproape scopos al filozofiei, însă dișteptatul duh omenesc supune această de sine cunoștință și înțălegere încă multor cercetări și însățoșază

neîncetat spre o unire și deplinime, nici se odihnește pînce nu găsește sau cel puțin crede a fi găsit un ce mai înalt și mai de pe urmă. Pacea dar în sine și cu sine însuș armonia în gîndire precum în videre, în cunoaștere precum în lucrare sau almintrilea, în sine știință de o împreună glăsuire a toată lucrarea noastră spre agiungerea hotărîrii noastre. Este cel mai de pre urmă sfîrșit al socotinții și așa și al filozofiei. Filozofia dară îndămînează mintea omenească spre cîștigarea cunoștințelor și a adivărurilor temeinice, și povățuiește spre a lucra cuvincios acestor cunoștințe. Pentru că așa numai va răspunde omul aceei însămnate și neamului omenesc atît folositoare întrebări, pre care după mărturia filozofilor se razimă temeiul tuturor datorințelor și drepturilor noastre în această viață, și a tuturor așteptărilor în viața ce va să fie ; și care întrebare se disparte prin vestitul Kant în aceste trei întrebări : I-a Ce poate omul ști ? 2-a Ce poate ști prea bine să lucreze ? 3-a Ce poate după aceste toate să nădăjduiască? Și temeinica dezlegare a momentuoasălor acestora întrebări este scoposul filozofiei. (...)

Eftimie Murgu, *Logica* [traducere după Imre Janos], **Cap. I.** *Cunoștința înainte*, **în :** *op. cit.*, pag. 553—556, 559—560.

SIMION BĂRNUȚIU

Libertatea e condițiunea cea dintîi a oricărei culturi. (...) Cultura fără de libertate și libertate fără de existență și onoare națională nu e cu putință. (...) *Libertatea oricărui popor e bunul lui cel mai înalt,* și naționalitatea e libertatea lui cea din urmă. (...)

Scanned with OKEN Scanner

Pentru aceea zisei, că *libertatea fiecărei naţiuni nu poate fi decît naţională, şi că libertatea fără de naţionalitate nu se poate înţelege nici la un popor de pe pămînt.*

Dacă e nimicită libertatea poporului fără de naţionalitate, e nimicită totdeodată şi cultura şi fericirea aceluia, fiindcă fără de libertate nu e cu putinţă cultura ; (...) ci, fiindcă cultura fiecărui popor astăzi e măsura fericirii şi a siguranţei lui doară mai mult decît a fost oarecînd, să cercetăm mai deaproape legătura culturii şi a libertăţii naţionale.

Poporul, care cunoaşte că lumina ştiinţelor şi a artelor nu mai poate fi proprietatea unor clase privilegiate, ci trebuie să se facă bunul comun a toată naţiunea, acela trebuie să facă din cultură negoţ comun a toată naţiunea. Să cercăm la popoarele luminate, care sînt mijloacele culturii ? şi vom afla că acele sînt şcoalele şi institutele *naţionale* pentru ştiinţe şi arte, iară mijlocul culturii politice în specie îl aflăm în universităţi ; universităţile nu sînt nicidecum un mijloc arbitrar, ci sînt un mijloc necesar, dictat de aceeaşi indeginţă firească a popoarelor chemate la viaţa politică, care i-au învăţat pe oameni a semăna şi a coace pîine ca să trăiască ; numai de la universităţi se poate aştepta jurisprudenţă luminată, de la şcoale şi institute naţionale cultura naţiunii ; însă chiar pentru că cultura e puterea cea mai tare pe pămînt şi e o cetate nouă a unităţii naţionale, naţiunea întreagă trebuie să-şi împreune puterile întru ridicarea acestor aşezăminte şi să facă negoţ comun din cultură, de vrea să se bucure de fructele ei ca de un bun comun ; însă cum se va putea apuca naţiunea cu acest negoţ comun fără de limba naţională ? Să luăm, de exemplu, că guvernul republicii francesti demandă învăţătorilor de prin institutele ţerii, ca să nu mai facă învăţăturile în limba francescă, ci în cea latină ; să zicem că, tot asemenea demandă şi guvernul englesc, guvernele italice şi germane : ce ar urma din

Scanned with OKEN Scanner

această strămutare ? Nu zic că învățătorii acestor națiuni luminate n-ar fi în stare a face învățături și în limba latină, dar mă leg, că n-ar trece mult și universitățile acestor popoare n-ar fi mai luminoase decît liceul catolicilor din Cluj ; îndată ai vedea că nu le e îndemînă nici învățătorilor, nici învățăceilor a cugeta în limba lui Cicerone ca în limbile lor, mintea s-ar osteni sub greutatea cea străină, știința din zi în zi tot mai mult s-ar întuneca, s-ar face mai grea de învățat și mai ușoară de uitat, toate regiunile ei, și cele mai luminoase, s-ar umplea de erori, cum era pe timpul despotismului limbii scolastice, și rătăcind odată mintea de la calea cea adevărată, ar trece cente de ani pînă și-ar veni în ori, ca să-și cunoască rătăcirea ; religiunea s-ar îngropa în fanatism și filosofia n-ar fi în stare să ridice piatra de pe ușa mormîntului ; inveniiunile și descoperirile în arte și în știință ar înceta îndată ; industria și comerciul, care numai la lumina științei înfloresc și numai arta le poartă, mult s-ar împiedica și parte ar cădea cu totul ; starea cea înfloritoare a omenimii de astăzi s-ar vesteji, sentimentul de libertate ar amorți chiar și la națiunile libere, de n-ar mai rămînea cine să lucre pentru desjugarea națiunilor aservite. Însă eu vă asigurez, că națiunile aceste luminate niciodată nu vor lua limba străină pentru învățătură ; ci vor demonstra totdeauna, cu consens universal, că natura pentru aceea i-a dat limbă fiecărei națiuni, ca să se folosească cu aceeași în toate negoațele vieții, precum i-a dat picioare omului ca să umble pe picioarele sale, urechi ca să audă cu urechile sale, ochi ca să vadă cu ochii săi ; vai de omul pe care îl poartă altul, vai și de națiunea care nu umblă pe picioarele sale sau nu vede decît cu ochii altei națiuni : niciodată nu va pătrunde raza de cultură la creierii acestei națiuni, ci va rămînea pururea întunecată ca orbul, și servă națiunilor răpitoare.

Scanned with OKEN Scanner

Așa vor păți românii, dacă vor băga limba ungurească în școalele naționale ; și cu atît vor merita mai mult despreţul lumii, fiindcă trăim în secolul luminilor, vedem descoperirile ginților luminate, ne spun toate acestea că cultura lor cea adevărată numai de atunci se începe, de cînd au început a învăța în limbile lor naționale. Anglii ne arată că cultura lor nu se poate înainta decît anglește, a francilor, franceşte, a italienilor, italienește, a germanilor, nemțește, și în urmă ungurii strigă de răsună toată lumea, că națiunea ungurească nu se poate cultiva decît ungurește ; ce absurditate ar fi din partea românilor, cînd ar zice în contra consensului tuturor ginților : Așa este, că românul încă nu poate învăța, nici i se cade a se cultiva, fără numai ungurește. Dacă vor învăța tinerii românilor la școale ungurești, nu vor fi de nici un folos națiunii române, pentrucă în școalele ungurilor se vor deprinde ca să-i învețe să fie unguri, nu pe români. Știm cîtă împedecare a fost pînă acum pentru cultură limba latină, ca limbă a învățămîntului, și, afară de aceasta, pentru români lipsa școalelor naționale ; cît asudau tinerii românilor și ne mirăm de unde vine, că au atît de puține cunoștințe ; și pînă acum românii tot au mai învățat și în limba lor, cel puțin în Blaj ; dar dacă se vor propune toate științele în limbă străină, ce lumină poate să aștepte națiunea noastră de la niște atari școale ? (...) dacă nu vor avea românii școale naționale, cu limba lor pentru toate ramurile cunoștinței omenești, nu vor avea etern nici politici, nici juriști, nici advocați buni, nici oratori și poeți, care să răspundă numelui lor ; literatura noastră încă nu va apuca niciodată peste mediocritate, ca și cunoștința limbilor clasice ; și tot tezaurul cunoștințelor anticității și al lumii de astăzi numai cu ajutorul limbii naționale se poate cîștiga. (...)

Drept aceea, dacă-și vrea cultura, oarecare națiune, să se unească, ce e drept, însă nu cu altă națiune care vrea

Scanned with OKEN Scanner

să-i iee naţionalitatea dimpreună cu cultura care o are, ci să se unească mai întîi cu sine însăşi ca să se apuce de cultura naţională cu puteri unite. Ce se ţine de români ar fi o nebunie dacă s-ar lăpăda de naţionalitate şi s-ar uni cu ungurii pentru cultură. Înţelepciunea spune că românul să se unească cu român, germanul cu german, schiaul cu schiau, pentru înaintarea culturii. Aşadar românii mai întîi să se unească între sine spre acest scop de la Nistru păn' la Em, şi de la Em pîn'la Tisa ; apoi să se unească cu celelalte familii romane pentru identitatea limbii şi cumnăţia cea firească a cugetelor şi a sentimentelor. O însoţire ca aceasta poate să aibă loc, şi fiind oarecare naţiune împărţită sub mai multe guberne, fiindcă n-are fire şi tendinţă politică, ci este destinată singur spre înaintarea culturii umanităţii, pe calea cea firească a naţionalităţii oricărui popor. Aşa îi vedem pe germani şi italieni foarte uniţi întru înaintarea ştiinţelor şi artelor, cu toate că sînt despicaţi în mai multe guberne ; însă unitatea limbii îi leagă pe toţi, fire-ar sub gubern de sultan ori au republică.

Iată ce însemnătate are limba naţională la toate ginţile: ea regulează mişcările vieţii la toate, ca creierii mişcările trupului, le însufleţeşte şi le înalţă, dacă o stimă cum se cade ; lipsa ei le duce la barbarie, dacă nu ştiu să se servească cu ea, numai în braţele ei creşte arta şi ştiinţa, numai cu aripile artei şi ale ştiinţei zboară industria şi negoţul, numai în aceste grădini înfloreşte fericirea naţiunilor, deci care zice că naţiunea română se poate cultiva şi în şcolile streinilor acesta va ca să rămînă oarbă şi şerbă altor naţiuni *„hic niger est, hunc tu romane caveto“*.[1]

[1] Aici este un negru, păzeşte-te de el, romane (lat.).

Scanned with OKEN Scanner

Simion Bărnuțiu *Discursul ținut în catedrala din Blaj la 2/14 mai 1848*,[1] în : *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, de Cornelia Bodea, pag. 454, 468—470, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

(...) Dintre spițele averii cele mult felurite numai limba vom să o luăm aici la cercare, încît e o avere din lontru, strîns legată cu personalitatea fieștecăruia om și cu naționalitatea fieștecărui popor. Adecă fără de putere cuvîntătoare omul ar fi numai dobitoc, fără limba mai ca dobitoc ; puterea cuvîntătoare, care face toate planurile de cultură, ar rămînea totdeauna ca încremenită de n-ar fi limba ; prin limbă se întrupează cuvîntul omenesc și se arată în lume, ca să povățuiască pre oameni către înalta lor chemare ; și altmintrele foarte nedeplinit s-ar arăta în lumea asta între oameni ; cît de puține legi ar fi bine răspicate de n-ar fi limba și cîte certe, turburări, ba și răsturnări de societăți mici și mari unde nu domnesc legi drepte și bine răspicate ! Prin limbă se împărtășesc științele, înfloresc și se lățesc artele, se descopere oamenilor religiunea ; și sfaturile fără arte și științe ar fi numai ca niște arbori fulgerați și uscați, fără viață și frumusețe ; iar fără moralitate și religiozitate nici n-ar fi societăți omenești, ci numai niște adunături de niște ființe înfricoșate. Adevărat că și rău încă se poate folosi omul cu limbă ; dar cine ar zice că pentru aceea e rea ? Au doară puterile sufletești și trupești sunt rele pentru că unii rău le întrebuințează ? Să nu fie. Limba e averea cea mai scumpă a omului nestricat și a poporului necorupt și un dar atît

[1] Discursul de la Blaj este unul din cele mai importante documente ale perioadei revoluției burghezo-democratice din 1848. Teza fundamentală a documentului este necesitatea consultării poporului român în procesul constituirii și recunoașterii ca națiune a românilor din Transilvania, în acordarea dreptului la autodeterminarea lor politică. A se consulta Miron Constantinescu, *Idei înaintate în opera lui Simion Bărnuțiu*, în : *Cercetări sociologice, 1938—1971* (G.T.).

Scanned with OKEN Scanner

de prețuit cît doară și astăzi încă mai sînt tocmai și oameni învățați cari cred că nici n-au fost oamenii în stare a o afla de puterea sa, ci că Dumnezeu i-au învățat nemijlocit, cum învață mama pe băiatul și dascălul pe învățăceii săi. Deci legătura între persoană și între limba sa e foarte strînsă, că personalitatea e întemeiată pe cuvînt, aceasta e nevăzut, și limba e înfățășetorul cel din afară al nevăzutului cuvînt ; și cine ar îndrăzni să zică că oamenii n-au avut drept de a învăța să vorbească și că ar fi mai bine să fie muți ? La atîta naturalitate nici însuși Rousseau n-au vrut să ducă pre oamenii săi ; și un tiran ca acela, împiedecătoriu de cultură, de ar fi om altmintrele ar fi vinovat fărădelegii vătămatei omeniri *(crimen laesae humanitatis)* [1] ; că omenimea nu poate răspunde chemării sale fără de cultură și cultura e întemeiată pe limbă. Cu cît e mai cultivată limba oarecărui popor, cu atîta e mai cultivat și poporul ; limba e măsura și mijlocirea culturii ; în limbă e zugrăvită forma cugetării și a simțirii, dorințele și aplecările, afectele și patimile lui ; pe dînsa e întemeiat caracterul și naționalitatea sa ; unul ca acela nu mai are cinstire înaintea popoarelor, ci e tuturor ca un obiect de batjocură pe care, ca prea un psitac [2], un popor astăzi îl face să vorbească așa, mîine vine alt popor și-l face să vorbească altmintrelea. [3]

Simion Bărnuțiu, *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*, 25 februarie 1842, în : *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1853, nr. 38, pag. 286—287. Test stabilit de Petru Creția.

---

[1] Crimă de ofensă a umanității (lat.).
[2] Papagal (G.T.).
[3] În acest document, tipic pentru modul cum se împletesc principiile de drept natural cu cele de drept istoric, există și elemente de teorie a culturii. Teza că „*limba* e măsura și mijlocirea culturii", „forma cugetării și simțirii" subliniază actualitatea filosofiei lui Simion Bărnuțiu (G.T.).

Scanned with OKEN Scanner

1. *Fundamentul și începutul științei.* Toată știința omului se întemeiază pre cunoștința de sine, adecă pre știrea despre firea noastră însăși. Acum, fiindcă noi ne cunoaștem pre noi înșine, nemediat, ca un ce reale, de aceea pentru noi nu e nimic mai cert decît cum că „sîntem". Și această certitudine, prima și necontrastabile, o putem enunța cu acest principiu : *„Eu știu cum că sînt".*

2. *Continuațiune.* Iar cunoștința de sine se deșteaptă și se face posibile prin aceea, căci ea dă de un opus, adecă noi înșine *ne determinăm* prin un *Ce* care nu sîntem noi, care e divers de noi și ni se opune, de unde se numește și *obiept.* Deci dar cu conștiința despre noi înșine e unită necesariu conștiința cum că afară de noi mai este ceva, alte lucruri. Cînd repauză conștiința de sine, pre cum se întîmplă în somn și în leșin, atunci încetează și conștiința despre alte lucruri.

Deci dară a doua certitudine, care repauză tot pe nemediata esperiență, asemine celei prime, se cuprinde în această propusețiune : *„Eu știu cum că afară de mine mai e un alt ce".*

3. *Continuațiune.* Cînd se deșteaptă conștiința de sine prin lucrurile afară de noi cari ne determină, atunci acele lucrează în noi, și-și anunță nemediat esistența prin impresiunea ce o fac în noi, dar și noi încă lucrăm într-însele. Așadar, cu conștiința despre noi înșine și despre alte lucruri afară de noi e unită necesariu și conștiința cum că între noi și între alte lucruri afară de noi e una comuniune sau comerciu prin care unul anunță nemediat celuilalt esistența sa.

Deci dar a treia certitudine, care repauză tot pe nemediata esperiență, asemine celor două, e cuprinsă în această propusețiune : *„Între om și între lucrurile afară din dînsul e una comuniune sau un comerciu împreunat". (...)*

4. *Indigența*[1] *spre cercetare.* Acum, în conștiința omului se anunță una indigenție neaperată de a cunoaște mai

[1] Necesitate, impuls (G.T.).

de aproape ceea ce oservează el ca facte nemediate în sine și afară de sine, așa dar de a se cunoaște *pre sine și lucrurile afară de dînsul,* a căror varietate nemărginită o cuprindem în cuvîntul *Lume.* De la dereapta mulțămire a acestui instint depinde progresul lui în cultura, desteritatea și abilitatea, precum și repausul și pacea lui.

5. *Capacitatea omului spre a cerceta și a cunoaște.* Omul are și facultatea spre a putea mulțămi acea indigență, prin aceea el cunoaște lucrurile după trei grade :

a) Ia lucrurile așa precum sînt date sensilor, precum apare acestora fiecare lucru după a sa esternă proprietate și formă de lucrare. Aceasta se numește *aparența sau esternul lucrului.*

b) Cercetează cu mintea care e substraptul pe care iace acea aparență și care e partea cea permanente, nemutabile a lucrului, spre cari se referesc ca spre un centru toate schimbările cari se fac într-însul și cari oarecum iese afară din sine înseși și apare în esternul cel ce se schimbă neîncetat. Partea cea permanente se numește *esența* sau *internul lucrului,* se numește și *poterea lui,* încît se cugetă cum că afară de aceasta n-ar putea să lucre. Regula după care urmează poterea cînd lucrează se numește *lege.*

c) Prin a sa *potere rațiunale* omul se adoperă a cuprinde rațiunea cea mai de pe urmă a toturor lucrurilor și din aceea a cunoaște unitatea, nesul [1] și scopul lor. (...)

7. *Filosofia, Înțelepțiunea.* Știința în sine e numai una și universale, adeca cunoștința cea largă a universului întreg, prin urmare cunoștința omului, a lumii și a lui D[umne]zeu.

Însă, fiind natura omului mărginită, această știință pentru dînsul e numai una problemă care se adoperă neîncetat a o dezlega și un scop înalt pentru care se luptă necontenit ca să se apropie de dînsul fără ca să-l poată ajunge deplin vreunadată.

[1] Legătură (G.T.).

De aceea această știință, încă în timpurile cele mai vechi, bine fu numită filosofie, în înțelesul cel mai lat, adecă *amoare și studiu al înțelepciunii.*

Căci, adecă, înțelepciunea e fruptul științei și consiste în *adevăr*, în deplinul sens al cuventului, adecă :

a) în consunanța cunoștințelor noastre cu obieptul ;

b) în consunanța lucrurilor noastre cu rațiunea originarie a tuturor lucrurilor, sau cu destinațiunea noastră.

Nota 1. Acei ce se studiau a dezlega problema științei la început se numeau înțelepți, și studiul lor înțelepțiune. (...) Omul nu poate să fie mai mult decît studios al înțelepțiunii, amic al înțelepțiunii, fiind înțelepțiunea pentru dînsul un scop nemărginit, de care se poate numai apropia, însă nu-l poate ajunge deplin neceunadată. (...)

Nota 2. Am zis că înțelepciunea consiste mai întîi în adevăr și cum că adevărul e consunanța cunoștințelor noastre cari le avem despre oarecare obiept cu obieptul însuși. De aici urmează :

a) Cum că cunoștințele noastre cari le avem despre oarecare obiept nu sînt adevărate, ci false dacă nu consună cu obieptele lor. (...)

b) Tot din definițiunea adevărului urmează că dacă voim a cunoaște lucrurile cum se cuvine, fie aceste lucruri ale naturei, fie lucruri morali, religioase, politice, e neapărat a ne pune pe științe cu tot dinadinsul, fiindcă știința singură ne învață a cunoaște lucrurile cu temei, iar, cunoștințele cari le apucăm numai pe întîmplate și din auzite, acele adeseori sînt false și neceunadată nu sînt întemeiate după cuvință.

c) Dacă înțelepciunea consiste în adevăr, urmează că nimene nu poate să fie nece înțelept, nece filosof fără de știință și cunoștințe întemeiate despre om, despre lume, despre D[umne]zeu.

Scanned with OKEN Scanner

Nota 3. Am zis cum că înţelepţiunea consiste al doilea în consunanţa lucrurilor noastre cu raţiunea originarie, sau cu destinaţiunea noastră ; de aici cunoaştem iar cum că nimene nu poate să fie nece înţelept, nece filosof dacă nu are purtări bune pe lîngă ştiinţă şi cunoştinţe întemeiate. (...)

Simion Bărnuţiu, *Psicologia empirică şi logica*, pag. 1—5, Tipariul Tribunei Române, Iaşi, 1871. Text stabilit de Petru Creţia.

AUGUST TREBONIU LAURIAN

Instinctul cel impus minţii omeneşti de a străbate tot ce i se arată înainte, fie dinăuntrul său fie din afară în natură, şi de a nu înceta pînă ce ajunge la deplina descoperire a adevărului, adică instinctul spre înţelepciune, îndeamnă pe oamenii din cea mai înaltă vechime, îndată ce aceştia veniră la conştiinţa de sine, să-i ia la cercetare riguroasă problemele cele date oarecum cu mintea însăşi şi să încerce o deslegare mulţumitoare. Cei ce se ocupară deosebit cu aceste cercetări fură numiţi de către antichitate *străduitori sau iubitori de înţelepciune* şi lucrarea lor *străduinţă spre înţelepciune*. Dacă ne uităm din acest punct de vedere între naţiunile cele mai vechi care au ajuns la un oarecare grad de cultură, vedem lesne între dînsele o varietate psihologică foarte însemnată. Unele începură foarte timpuriu a propune problemele acestea destul de lămurit, însă în deslegarea lor se mulţumiră cu un răspuns sau religios sau mitic. Altele, simţind doară prea mult greutatea de a da răspuns care să mulţumească deplin cugetarea fiecăruia, propuseră nişte dogme şi le

sancționară prin legi politice și siliră pe cetățeni să le primească fără dezbatere mai adîncă. Altele, din contră, mînară cercetarea pînă la cel mai înalt scepticism. În respectul acesta fac grecii un poplu memorabil. Precum la toate națiunile, așa și la dînșii încep a se dezvolta cunoștințele filozofice dimpreună cu ficțiunile poetice. În copilăria unui neam, ca și în copilăria unui individ, e mai puternică fantazia decît rațiunea. Așa vedem la greci istoria strîns unită cu mitologia, faptele istorice abia se deosebesc de fabulele poetice. Dar această copilărie nu ține la dînșii atîta cît la celelalte neamuri ale antichității. Grecii, după ce se desfătară cu misterele lui Orfeu, cu epopeile lui Homer, cu cîntecele didactice ale lui Hesiod, trecură repede la cercetările naturii, ale vieții omenești și ale societății politice. (...)

Discipolul lui Platon, *Aristoteles,* își întoarce ochii către experiență, se străduiește să aducă principiile rațiunii la mai mare consunanță cu lucrurile naturii, pregonește natura în toate laturile și în toate ramurile ei. Nimic nu e prea mic nici în natură nici în artă pentru acest spirit pătrunzătoriu. Geniul său se recunoaște de cel mai puternic monarh al Europei, *Filip Macedoneanul.* Filip se mărturisește de mai fericit pentru că poate încredința lui Aristotel educațiunea lui Alexandru decît că stăpînește cel mai mare și mai puternic stat în Europa.

Supt Aristotel ajunse filozofia grecească la un foarte înalt grad de dezvoltare și de lămurire pentru puterile minții omenești ; însă, cu toate acestea, fu departe să mulțumească pe toți cugetătorii Greciei ; de aceea începură *Epicur* și *Zenon* probe nouie ; dar aceste, prin unilateralitatea lor, putură și mai puțin să ție echilibrul tuturor greutăților speculative și practice. Din această cauză se născu o luptă între dogmaticii și scepticii Greciei, care continuă pînă la perirea independenței politice.

Dar pe acest timp filozofia cea strîmtorată între greci rupse barierile locale prin victoriile lui Alexandru cel

Scanned with OKEN Scanner

Mare peste Asia și Africa. Armele acestui erou întinseră limba și cultura grecească peste părțile lumei ocupate de dînsele. Acum se formară școale și biblioteci în Pergam în Alexandria, în care se conservară și propagară învățăturile elinelor. Prin trimiterea deputaților ateniani la Roma în anul 155 înainte de era vulgară, se aruncă scînteia iubirii de înțelepciune între romani. Prin lățirea imperiului acestora se lăți și cultura filozofică. Însă cu cît cîștigă filozofia în extensitate, cu atît pierdu din intensitate. Starea lucrurilor se schimbă, și aceasta produse o mare schimbare și în sfera cugetării. Cercetările sănătoase trecură în ipoteze fantastice, raționarea se prefăcu în ficționare. Filozofia degeneră într-un misticism filozofic care nu putea să satisfacă nici rațiunei, nici experienței. Iustinian închide Academia la anul 529 după Hristos. Acest decret împărătesc face sfîrșitul filozofiei antice, care se afla în agonie aproape de două sute de ani. Urmează epoca barbarismului și a ignoranței ; cu filozofia dimpreună cad artele și științele, începe a domni superstiția și ruditatea, despotismul și credulitatea. Trist veac pentru umanitate !

În Occident, în suta a opta se scoală un om mare, *Carol,* organizează societatea cea încurcată în toate ramurile și în toate direcțiunile. Grija lui cea dintîi e fundarea institutelor de educațiune morale și literare. Carol chiamă din Italia pe Albini, îl face profesor în școalele cele fundate de dînsul în Paris, în care, pe lîngă celelalte învățături elementare, se propune și filozofia, ce de acum înainte se numește *scolastică,* de la pomenitele institute în care se va învăța. Însă soarta ei în dependență de autoritatea ecleziei și a clasicilor consacrați e foarte fatală. Puține genii îndrăznesc a se desface de lanțurile bisericii romane și de obezile consacratei antichități. Cu toate acestea, filozofia, în starea sa de servă a teologiei, maturește în suta a șasesprezecea.

Scanned with OKEN Scanner

În luna lui mai în anul 1543 primește *Copernic* întiia tipărire a cărții sale *De revolutionibus orbium coelestium* și moare. Această carte fu trăznetul care lovi superstiția astrologică și curăți credința religioasă. În această carte învață Copernic mai acurat decît învăță vreunul dintre cei vechi mișcarea diurnală și anuală a Pămîntului și-l strămută din mijlocul universului. Cu această schimbare a secolului astronomic trebui cu încetul să se schimbe cu totul și aspectul fizical al filozofilor despre lume. Tot edificiul mundal al grecilor se nimici cu globurile sale ; sferele cristaline în care cei vechi înfipseră stelele căzură în ruini și rămase a se presupune numai o mișcare oscilatorie a Pămîntului și a plantelor. Imaginea pentru ranguriile imperiului spiritelor per. Nimene nu mai putu să mai viseze pentru mințile curat spirituale sfere gradate de la imperfecta lume sublunară pînă la curăția divină și fericitatea eternă. Cerul nu mai este sus, Dumnezeu nu mai este întîiul mișcătoriu. De acum înainte fu silită și știința, dacă vru să caute pre Dumnezeu, să-l caute numai în veritatea spiritului. *Kepler* vine după Copernic și determină legile după care se mișcă trupurile cerești ; *Newton* descopere cauzele acestor mișcări regulate ; *Laplace* ne lasă o mecanică cerească în care toate fenomenele universului se calculară cu mai mare curateță decît efectele unei mici mașine făcute de mîini omenești.

Aceste schimbări mari și însemnate făcute în astronomie și în științele fizicale îndemnară pe filozofi să facă asemenea cercetări și în sfera științelor curat speculative, lepădînd toată autoritatea în ținutul științelor și cercetînd cu libertate și îngenuitate adevărul, desfăcîndu-se de toate prejudețele și renunțînd la tot interesul afară de al veritătii. În Britania se scoală *Bacon*, marele cancelar al regatului, desbate cercetările făcute de cei vechi, descopere greșelile comise de dînșii în prelucrarea științelor și ne învață că edificiul cunoștințelor ome-

Scanned with OKEN Scanner

neşti nu se poate ridica pe concepte prin raţionamente, ci pe expèrienţă prin înducţiune. Introducerea acestui metod nou, unit cu observarea şi cu experimentarea, produse de atunci încoace cele mai mari progrese în sfera ştiinţelor empirice şi deşteptă mintea la asemenea urmări şi în sfera celor curat speculative. Mai ales începu psihologia empirică a se lucra cu mai mare profunditate şi a răspîndi lumină şi peste celelalte părţi şi obiecte ale filozofiei. (...)

Noi românii sîntem o naţiune care se află încă în copilărie şi abia am ajuns la cunoştinţa de noi înşine. Noi încă n-avem filozofie. Noi am rămas foarte îndărăpt în cultură. Cauzele sînt deobşte cunoscute şi n-avem trebuinţă să le înşirăm în aceste pagini. Datoria însă ne este acum să ne folosim de mijloacele ce ne stau gata şi să adăugăm partea noastră la cultura totală a umanităţii. Filozofia e o indiginţă comună şi nici un neam cultivat nu mai poate figura de aici înainte fără dînsa pe faţă pămîntului. Dar dacă venim mai tîrziu după celelalte neamuri, poate că avem cu un mijloc mai mult decît dînsele spre a înainta cu mai mare siguranţă. Descoperirile celorlalte ne stau spre dispoziţiune slobodă. În probele făcute de dînsele ne sînt cunoscute drumurile de rătăcire şi putem să băgăm de seamă şi să ne ferim de ele. După părerea mea cea individuală, născută din străbaterea critică a probelor făcute pînă în ziua de astăzi, socotesc că filozofia trebuie zidită pe temeiul cel neclătit al experienţei, căci almintrele se deschide uşa şi poarta la toate visurile, la toate fantasteriile ; şi al doilea, cu toate că sînt de părere că ştiinţelor nu trebuie puse obezi şi trebuie lăsate în toată libertatea lor, însă cultivarea lor trebuie mărginită după folosul practic, şi o sistemă care stă în contrazicere cu interesele noastre sociale şi morale, cu aspectul nostru cel empiric al naturii, trebuie absolut lepădată. Filozofia să ne dea deslușiri în aceste ţinuturi

ale cunoştinţei şi ale lucrării, dar să nu ne încurce sau să ne ducă iar în contrazicere. Întrebarea este acum cum putem să păzim acest drum cu atîta siguranţă ? Răspunsul s-a dat prin cele spuse pe drumul experienţei cu ajutorul criticei. Acest drum şi acest ajutoriu a dus la minuni, care decenii s-ar fi socotit de fabule. Unde a ajuns nautica modernă prin observăciunile astronomice comparat cu extravaganţele astrologice ale celor vechi ? Unde a ajuns mecanica prin descoperirile matematicilor şi ale fizicilor comparat cu visurile magice ale anticilor ? Unde a ajuns fabricatura prin cercetările himicilor comparat cu fantasteriile alchimiştilor ? Unde au ajuns artele frumoase prin dezbaterile esteticilor comparat cu gustul cel stricat al veacului de mijloc ? Unde a ajuns, în sfîrşit, starea soţietăţilor civile prin lucrările jurisprudenţilor şi ale politicilor comparat cu barbaria cea neomenească a veacurilor trecute ? Mulţămită cerului, a încetat despotismul, s-a sugrumat mania de a face războaie exterminătoare, a început a se recunoaşte dreptul fiecăruia, a început a se cultiva moralele şi manierele ce înfrumuseţează pe om, a început a se curăţi religiunea, s-a disfăcut neunire între interesele cele materiale şi morale. Umanitatea s-a civilizat, s-a cultivat şi s-a perfecţionat, şi toate aceste daruri le-a primit ea de la filozofie, care intră în toate ştiinţele, pătrunde în toate artele, în toate ramurile de viaţă, domestică şi politică, speculativă şi practică. Căci filozofia a ceea ce dă viaţa ştiinţelor, tuturor artelor şi tuturor lucrărilor naturale şi libere şi revarsă lumină peste dînsele, prin care acestea se prefac în tot atîtea membre, în care filozofia se arată în concret. Fără filozofie, ştiinţele particulare n-au un fundament comun, dar n-au nici un centru comun în care să-şi afle legătura lor, ci, din contră, divergesc în luptă şi în ceartă ostilă. Fără filozofie, viaţa fiinţelor raţionale e un mecanism amestecat de un avut de libertate. Numai nutrit de adevăratele principii ale filozofiei poate sufletul omenesc să

Scanned with OKEN Scanner

se înalțe la viața spirituală și să-și ajungă destinațiunea sa. Dea dătătorul tuturor ca să se reverse și între noi românii lumina ei, ca să ne putem bucura și noi de binefacerile ei. (...)

August Treboniu Laurian, *Cuvînt Academic. Filozofia*, pag. 3—15, București, 1845. Text stabilit de Petru Creția.

GEORGE BARIȚIU

Nici într-o vreme și nici într-o stare n-au lipsit de tot vrășmașii luminii și prietenii întunericului. De multe ori tocma aceia cari ar trebui să fie învățătorii și îndreptătorii oamenilor sînt ca liliecii, cărora fiindu-le nesuferită lumina, o sting cu aripile sale și oleiul îl beu din candelă. Mare trebuie să fie puterea prejudecăților, cînd nici unii ca aceștia nu sînt scăpați de osînda lor ; și ce este încă mai de mirare ! Ei se străduiesc cum că ar fi mai sigur a umbla întru întunerec, din precină că învățăturile fac pe oameni neîndestulați cu starea sa, neascultători, necredincioși. Dar poate să cunoască și cel mai scurt de vedere cum că acestea nu sînt rodurile învățăturei cei sănătoase, mai vîrtos a neștiinței și a greșelilor. Cine ar putea să creazâ, spre pildă, cum că țăranul și cetățeanul, cu atîta ar fi mai sîrguitori și mai ascultători de stăpînire, cu cît este mai prost, necioplit, crud și superstițios, necunoscînd alt nimic afară de cele ce se țin de plugul și carul său ? Altfel vedem că se întîmplă, stăpînirile cele înțelepte, după cum putem cunoaște din orînduielile ce le fac, încă altfel judecă.

Nici nu crez eu ca să se afle om cu mintea sănătoasă care să întărească despre o patrie sau o nație cum că fiii

aceiași cu cît au învățătură mai multă, cu atîta sînt mai nefericiți.

Să ne închipuim o nație din a cărei fii parte mare sînt mai într-o linie cu vitele care le păzesc ; unde pînă acum binele și adevărul n-au putut străbate, unde greșelile de la strămoși luate se țin de cea mai scumpă avere sufletească : o vai ! cine nu va suspina la aceasta, văzînd cum că omul toate le face numai ce i-ar pricinui lui adevărata fericire lasă neîmplinit. Nu poate cineva cuprinde cu mintea cîți sînt care pun feliurimi de stavili culturii oamenilor. Principurile lor se încep mai vîrtos tot cu : *îndărăpt*. Dovedele sînt unele ca acestea : un general bun se cunoaște cînd e silit să se tragă *îndărăpt*. Toată natura arată cum că mișcarea *îndărăpt* nu poate să rămîie ; pentru că noi aflăm oase de mamut, de elefant și de urși pe niște locuri, unde astăzi nu se află decît șoareci, soboli cu ochii mici și epuri fricoși ; ce-i mai mult ? însuși mările se trag pe la unele locuri îndărăpt. Cu toate acestea, unii ca aceia pricina cea mai de aproape pentru care ar vrea să rămîie lumea îndărapt, o tac.

Cum că mulți dintre preoți încă țin pe oameni în orbie, poate oricine lesne să socotească. Mulți n-au intrat la această sfîntă stare din vreo tragere de inimă, dar sau nădejdea de a trăi pe ușor avînd toate de-a gata din veniturile bisericești sau o desnădăjduire de a putea intra la alt stat, [1] unde cu mult mai mare folos ar fi făcut, i-au silit să primească asupra sa o sarcină. [către] care niciodată n-au avut plecare sau n-au fost harnici a o purta. Vezi bine că unii ca aceștia nu vor să scoată pe oameni din neștiință, că, dacă va ști tot omul să citească și să cugete și singur, atunci preotul încă nu se va putea mîntui de compunerea și spunerea învățăturilor bisericești cu aceea, că *poporul lui fiind prost, necioplit, nu știe să*

[1] Stare, situație (G.T.).

aştepte mai mult decît ce-ţi vine în buze: dacă vor învăţa mai mulţi dintr-o parohie, atunci feciorii preotului, care şi fără de aceea sînt cam deznodaţi, nu vor putea hărăzi darul. Cum că adeseori oamenii bătrîni îşi ridică glasul împotriva culturii, nu e aşa mirare şi este mai de iertat ; după atîtea învăţate şi păţite le vine foarte greu să mai audă că încă şi la sfîrşitul vieţii sale au de învăţat ; pentru aceea le place să rămîie în sfera cunoştinţelor pînă acum adunate şi orice înnoiri aduce vremea cu sine, le strigă bucuroşi de rele şi de nesuferite. Ei au rămas de vreme îndărăpt şi trăiesc într-un veac, care pentru dînşii nu mai este. Iubirea de sine li se vatămă foarte, văzînd cum că în vremile acestea mai nouă se lăţesc nişte principuri şi păreri, care vin în contrast cu ale lor cele pînă acum avute, şi simţesc durere văzînd cum că părerile lor, întru care pînă acum le mergea aşa de bine se nimicesc de tot.

Dar nu cumva să ne înşelăm şi noi ; ce voim cu toate acestea să zicem ? Ce apărăm ? Cultura şi lăţirea ei la toate clasele de oameni. Ce însemnează a cultivi ? A cultivi însemnează a învăţa pe oameni să cugete bine ; a lumina ce fusese întunecat, a lăţi lumina peste acele ce ni se cuvin ca să le ştim ; a limpezi ideile oamenilor, a-i păzi de greşeli şi de prejudecăţi. Cultura este preţuirea lucrurilor după temeiurile minţei cei sănătoase, nu după obiceiul vechi. Nu necredinţa, ci întrebuinţarea credinţei cei adevărate, nu lucruri nouă ce vin de la străin, dar aceea ce învaţă pe oameni la bine după nişte temeiuri mai sănătoase, aceea este cultura. (...)

George Barițiu, *Cultura (Luminarea)*, în *Foaia literară*, I, nr. 3, 15 ianuarie 1838 ; nr. 4, 22 ianuarie 1838. Text stabilit de Petru Creţia.

Scanned with OKEN Scanner

Domnul auctorul acestei poezii, trimise redacției de curînd cîteva cîntece scrise în limba poporului românesc din Ardeal. Noi îi sîntem datori cu multă recunoștință pentru aceasta. Dorul inimii noastre, mai de multe ori descoperit, este că doar pe încetul se vor scula bărbați cari nu-și vor pregeta a culege o dată cîntecele osianilor și a barzilor românești, originale, neschimbate, neatinse, cum se află în gura poporului, în munți, în văi, la șesuri și oriunde. Să vedem care nație ne va întrece cu acestea. Cine nu știe cum că în cîntecele, în povestirile, în jocurile, obiceiurile, ceremoniile unei nații se află mai cu deosebire trăs[ăt]urile adevăratului caracter ?

George Barițiu, *[Despre poezia populară]*, în : *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, II, nr. 5, 1839, pag. 39. Test stabilit de Petru Creția.

Am ajuns să trăim într-un veac în care toți părinții cei necuprinși de prejudecăți oarbe, a cărora creieri nu sînt înnăscuți în rugina secilor apucători a veacurilor varvare, la nimic mai mult nu cugetă, decît cu ce mijloace mai bune și mai lesnitoare ar putea spori întru luminarea și dezvoltarea puterilor sufletești a fiilor și fiicelor sale ; (...) Și întru adevăr, cine știe de cîte greutăți și necazuri lumești pot să scutească sănătoasele învățături pe oameni. (...) Fără știință omul nici o stare a vieții nu poate fi mulțumit căci după cum zice Cicero : „științele sînt averea care hrănesc tinerețele, desfătează bătrînețele, în norocire sînt podoaba, în nenorocire dau scăpare și mîngăiere“... Că avînd mijloace de prisos de a le cultiva duhul, de a-i îmbogăți cu vistieria învățăturilor, am lăsat să zacă omenirea lor în rîndul vieţuitoarelor celor necuvîntătoare, i-am lăsat necunoscători în lume, ca neavînd știință, să fie supuși tuturor relelor lumești, care acuși în vrîsta bărbătească, în vrîsta luptelor, vor să nă-

vălească asupra lor ca din lădița Pandorei, fără să se știe apăra de acelea.

Așadar ; îngrijind noi pentru învățătura tinerimei, îngrijim deodată pentru numele nostru cel bun, pentru mîngîierea noastră cea sufletească. Și despre aceasta socotesc că nimenea dintre noi nu se mai îndoiește. Toată Europa cea luminată așa simte, și numele marilor dascăli ai veacurilor noastre *Kant, Rousseau, Niemeyer, Basedov, Stephani, Pestalozzi,* și al altor mulți, cari s-au străduit a afla mijloace cum să poată înainta neamul omenesc mai mult și mai lesne în procopsirea tinerimei, le aud și le zic toți părinții cu laudă și cu dulceață. (...) Oh iubiților ascultători ! Această idee a veacului nostru face cinste omenirei. Nici nu crez eu că s-ar mai afla cineva, care să se îndoiască de acest adevăr ; și care ar îndrăsni a se mai împotrivi la toate îndreptările făcute în treaba creștерei tinerimei, acela ar fi de tot orbit de prejudecăți rele, nebunit de patimi, desbrăcat de toate simțurile cele mai nobile a omenirei și un vrăjmaș primejdios al binelui de obște. Astăzi și păgînii, varvarii, strigă : Școală. Școala e locul științelor, ; din școală ies razele luminătoare de duhurile omenești, în școală ca într-o grădină mult roditoare să seamănă sămînța cea cerească a virtuții în tinerile inimi ale pruncilor. (...)

Destul atîta : că fără de școale așa de mari și multe, după cît de mare și mult este poporul oarecărui oraș, fără de școale așa de temeinice și bine organizate după cum poftește trebuința veacului nostru, adevărata luminare și înaintare nici se poate socoti. (...)

George Barițiu, *Cuvîntarea școlasticească la examenul de vară în școala românească din Brașov-cetate,* în : *Curierul de ambe sexe,* nr. 9 din 1837. Text stabilit de Petru Creția.

Scanned with OKEN Scanner

Al treilea semestru încă-şi împlineşte cursul său de cînd „Gazeta de Transilvania“ şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură“ se citesc în publicul românesc. Vreme puţină cu adevărat, însă mi se pare că, pentru influinţa ce o avu asupră-ne, cu atîta este mai vrednică de a cugeta îndărăpt la dînsa. Atunci cînd toţi bărbaţii noştri cei mai departe văzători privea cu jale, cum, după ce în ţările vecine cele de un sînge cu noi, în urma celor mai nouă schimbări politiceşti, naţia aceasta îşi îmbrăţişează limba sa (singura pavăză a vieţei unui popor), cu o ferbinţeală mai înainte necunoscută, bucurîndu-se de productele literaturei sale, noi aici nu puteam să avem de acele nici o cunoştinţă mai de aproape ; atunci, cînd ceilalţi ai noştri compatrioţi, singuri, îngrijaţi de viitoarea noastră soarte, aştepta, ca doară puternicul duh al veacului ne va mişca o dată şi pe noi ca să nu mai rămînem de a mai contribui împreună cu celelalte naţii nu numai fiziceşte dar de aici înainte mai mult şi moraliceşte la fericirea generală a patriei şi a tuturor fiilor ei : în aceste împregiurări, părinţasca noastră stăpînire, după adînca sa înţelepciune de a şti să fericească popoarele sieşi supuse, bine încredinţate cum că o naţie, un popor, un neam cu atîta este, mai anevoie a-l ferici stăpînindu-l, cu cît este mai neînvăţat şi mai sărac de idei, singur la simpla rugăminte a unor oameni privaţi se îndură a slobozi tipărirea unor foi publicate româneşti. Aşa este, în veacul acesta, cînd românul de nimic nu e mai sărac decît de cărţi folositoare scrise în limba sa, din care să se poată procopsi citindu-le, nici un mijloc nu era atît de întocmit a strecura idei mîntuitoare, idei despre patrie, naţie, stăpînire, supunere şi ascultare legiuită, despre moralitate, legi ş.a., precum era astfel de organe publice, care pe lîngă ce se pot cîştiga atît de ieftin, apoi se şi primesc cu o înlesnire, cu care cărţile tipărite nu le putem avea niciodată. (...) Toate ideile şi cunoştinţele primite în vreo limbă străină nu se

Scanned with OKEN Scanner

pot niciodată lăți cu atîta folos cu cît se lățesc în limba suptă cu laptele mumei noastre ; cum că limba românească, cunoscută la cîteva milioane de suflete, și anumit în două provincii curat românești, vorbită din amvonul preoțesc, precum și din catedra profesorească, vorbită și scrisă în divanuri judecătorești, precum și răsunată în urechile ostășimei naționale, nu poate mai mult să fie nădușită în veacul al noăsprezecelea dînd loc altei oarecăreia, pe care ar fi să o învețe acest popor : cum că românul de nu s-ar apuca cu totdeadinsul a-și îmbogăți și înfrumusețța limba sa, el prin aceasta s-ar face nevrednic de a mai fi pomenit în rîndul națiilor Europei ; cum că limba românească se poate fără stricarea altora și trebuie a se cultivi, din pricină că este de o mie de ori a ferici o nație [destul de lățită] lucrînd și învățînd-o în limba ei înseși, decît pierzînd mulțime de ani a o desrădăcina pe aceea și iarăș întrebuințînd veacuri pînă s-o înveți altă limbă, care poate întru nimic nu se potrivește cu firea ei și care lucrú a-l și cerca se împotrivește dreptu-rilor omenimei ; mai încolo cum că nici o limbă a Europei nu se poate îmbogăți și curăți cu atîta ușurătate, precum limba noastră, care la toate lipsele ei are isvoare bogate, de unde să se împrumute ; mai pe urmă cum că frumusețea limbei românești și hotărîta voie a românimei de a și-o păstra din veacuri în veacuri nu va suferi niciodată apunerea ei. (...)

George Barițiu, *Trecutul și viitorul acestor foi*, în : *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, II, nr. 26 din 25 iunie 1839. Text stabilit de Petru Creția.

(...) Cinstiți cititori, iubiți români, iată o îngrijire nouă, un dar deosebit, o facere de bine neprețuită, o priveghere, o pronie părintească cu ochi ageri străbătătoare asupră-ne și la toate lipsele și trebuințele noastre ! *Lățirea științelor și a cunoștințelor, împărtășirea ideilor la toate plasele de*

oameni! strigă astăzi toate naţiile, toate stăpînirile cele înţelepte şi părinteşti; mijloacele la aceste sînt cărţile, literatura, scrierile periodice lăţite şi provăduite la toţi. Nouă aceste ne lipsea; iată că ni s-au dat, şi ni s-au dat atunci cînd celelalte naţii cu noi împreună locuitoare încă au ajuns să cunoască cum că singură luminarea şi dezvolvirea ideilor unui popor, cum este al nostru, poate să-l pună în stare a contribui fiziceşte şi moraliceşte la fericirea patriei, într-a căreia sîn ne-am născut şi ne hrănim. Mulţumită celor care strigă astăzi cu glas puternic: deşteaptă-te şi tu, române, păşeşte înainte împreună cu noi, primeşte şi cultivă în inima ta iubirea de dulcea noastră patrie.

(...) Cu toţii ştiu şi pricep cum că renaşterea unei naţii pe o cale mai uşoară şi mai scurtă nu este altfel cu putinţă decît prin însăşi lucrarea şi îmbogăţirea limbii şi a literaturii sale. La aceste să se dea zbor neîmpiedicat şi noi sîntem scăpaţi de întunecime. Toate alte mijloace sînt nesigure şi înşelătoare. (...) Nici de aceia nu cred să fie mulţi între români care să zică: tocmai novele politiceşti pot să citesc cu mult mai bune în limbi străine; oh, nu! căci fieştecare ştie cum că acele nu sînt scrise în interesul şi amăsurat trebuinţelor românului, — fieştecare trage foc la oala sa, vorbă românească. Un străin nu scrie în limba românească, cu atîta mai puţin în duhul românesc; un străin, de ar fi înţeleptul înţelepţilor, cosmopolitul cosmopoliţilor, nu cunoaşte scăderile noastre, nu le simte pe acele, prin urmare nici nu ştie prescrie mijloace ajutătoare. (...)

De una ar fi să ne temem mai mult, cum că adecă gustul de citit este pînă acum la noi foarte puţin. Aceasta o cunoaştem cu toţii, pricina încă o ştim. Şcoalele noastre, puţine cîte le avem, sînt de vină la aceea. Să ne uităm împrejur în toate ţările şi ne vom încredinţa cum că metodul şcoalelor noastre a fost pînă acum *in praxi* impie-

decător, iar nu îndemnător la o cultură mai slobodă şi mai înaltă. Împovărarea memoriei cu apăsarea înţelesului şi a judecăţii tinerilor, aceasta este caracteristica şcoalelor noastre. Ce mirare dară dacă tînărul sau junele, cum scapă dintr-un clas într-altul, trîntește cărţile şi clasicii cei scumpi, a căror el numai spinii, iar dulceaţa nu o au simţit niciodată ; şi acela care aruncase teologia morală în Murăş mai are soţi destui într-alt înţeles. Cîţi sînt care petrec şcoalele toate fără să ştie : oare mai sînt alte cărţi de acel fel, afară de cele prescrise prin clasuri ? Clasicii, care ar trebui să ne fie cea mai scumpă hrană pentru mintea şi inima noastră, nu-i preţuim din destul ! Dar să le lăsăm aceste, că sînt cam supărăcioase. Atîta zic numai cum că, pe lîngă scăderile şi răceala ce o avem asupra cititului de cărţi şi de alte feluri de scrieri periodice, a venit totuşi timpul în care un număr mare de naţionalişti simţesc cu fierbinţeală şi ştiu de ce avem trebuinţă neapărată. (...)

George Barițiu, *De la redacție*, în : *Gazeta de Transilvania*, I, nr. 1, din 1838. Text stabilit de Petru Creția.

ION GHICA

Omul, ca fiinţă inteligentă, simte o trebuinţă nemăsurată şi nestinsă de a cunoaşte, de a şti, de a afla originea şi cauzele efectelor ; cînd nu le poate descoperi îşi închipuieşte o cauză şi îşi fabrică sisteme meşteşugite ca să le poată explica. Acele sisteme, cînd nu sînt întemeiate pe cunoştinţe adevărate, pe fapte observate şi pe experienţe, în stare de ignoranţă, devin de multe ori un

Scanned with OKEN Scanner

izvor de iresuri și de prejudețe, trec din generație în generație ca o credință, ca o religie, și mai tîrziu, cînd apare adevărul, îl opresc de a străbate, de a lumina și caută a continua întunericul. Iresurile și prejudețele au fost și tot mai sînt încă un mare inamic al progresului și al civilizațiunei ; știința se luptă neîncetat în contra lor și caută a le doborî. Multe dintre aceste false credințe sînt numai creațiunea interesului și a ambițiunei unor caste care le-au împlîntat în inima mulțimei cu scop de a o domina. Ele găsesc de cele mai multe ori apărătorii lor cei mai călduroși, chiar între acei pe care îi exploată și-i oprimă mai mult. Se desrădăcinează și se stîrpesc numai prin libertate, libertatea învățăturii, libertatea presei, libertatea propagandei și a discuțiunei prin faclele care curăță și luminează sufletul. Ce am fi noi dacă Socrate nu ar fi putut transmite la alții ideile sale asupra unității lui Dumnezeu sau dacă preceptele lui Hristos nu ar fi fost propagate !

Credințele și obiceiurile învechite sînt niște rezistențe pe care filosofii și politicii trebuie să le ție în seamă cînd își propun a reforma societățile. Omul ține la dînsele, se învață cu răul : este cunoscut că omului îi este mai lesne de a învăța decît a uita sau dezvăța. Adevărul străbate anevoie și încet printre negura iresurilor, a prejudețelor și a ideilor greșite și nu poate birui decît prin predare, adică printre generațiuni ; fiecare rînd de oameni voiesc să moară cum a trăit : „Învață-mă o metodă prin care să pot uita", zicea Temistocle unui mnemolog.

Știința, în accepțiunea cea mai largă a cuvîntului, este cunoștința legilor naturii ; ea este unică ; științele matematice, fizice, naturale, filosofia, științele morale și politice nu sînt decît materialurile destinate la rădicarea științei generale, care nu se va edifica decît atunci, cînd elementele adunate vor fi de ajuns, și cînd se va ivi acel geniu sintetic care adunîndu-le și coordonîndu-le între dînsele, să știe să ridice știința universală, acel om care, după cum zicea Socrate, să explice natura morală și fizică

Scanned with OKEN Scanner

numai prin raţiune. Pînă atunci fiecare ştiinţă în parte îşi are locul său în ierarhia ştiinţelor după obiectele de care se ocupă, după rolul ce joacă în filosofia naturei.

În ştiinţele pozitive, observaţiunea şi experienţa au luat locul imaginaţiei, a ipotezelor şi a teoriilor. Astăzi, ştiinţa pozitivă se mărgineşte a constata şi a coordona faptele, şirul unor relaţiuni mărindu-se, constituie o ştiinţă mai mult sau mai puţin întinsă. O serie de observaţiuni şi de experienţe nu formează însă o ştiinţă decît după ce se dovedeşte o legătură, o corelaţiune între fenomenele observate, decît după ce mai întîi ajunge a se putea pronunţa cu certitudine asupra împrejurărilor în care se poate ivi un fenomen supus domeniului acelei ştiinţe ; chimiea de exemplu, pe cît timp a fost în stare de ştiinţă ocultă, fără reguli, scrisă numai în reţetele empiricilor şi ale alchimiştilor, nu se putea intitula ştiinţă ; dar vine Lavoisier, Priestley, Berzelius, descoperă unele din legile naturii care conduc compunerea şi descompunerea corpurilor, sinteza şi analiza, raporturile atomelor între dînsele ; atunci ea se transformă şi ia titlul şi rangul de ştiinţă ce i se cuvine astăzi cu tot dreptul. (...)

Dacă de la ştiinţele pozitive ne vom întoarce către ştiinţele metafizice, găsim că şi în ordinul moral, ca în cel material, vine în întîia linie observarea faptelor, după aceea confirmarea şi controlarea lor în deosebite chipuri şi numai în urmă se pot afla relaţiunile şi legăturile ce există între dînsele, întemeindu-le şi sprijinindu-le pe fapte bine constatate. A căuta a deduce legile morale prin raţionament din axiome abstracte este a se expune la erori şi la contraziceri. Numai observaţiunea fenomenelor lumei morale, dovedite prin psihologie, prin istorie, prin economia politică sau prin studiul relaţiunilor ce există între acele fenomene, pot constitui baza cunoştinţei ştiinţifice a naturei omeneşti. Sînt însă unele idei care se impun de sinele, independente de orice raţiune, de orice credinţă dogmatică şi de orice noţiune de pedeapsă

Scanned with OKEN Scanner

sau de răsplătire. Acelea sînt niște fapte primordiale ale naturei omenești, precum *simțul binelui și al răului, atragerea către tot ce este bun și frumos, noțiunea libertății, a datoriei și a onorului,* adică regulile vieții practice, idei fără de care datoria către sine, către oameni, către societate și către Dumnezeu ar fi niște cuvinte fără înțeles.

Ramurile științei universale se îmulțesc cu sporirea descoperirilor ; cînd fenomenele observate devin destul de numeroase ca să constituie mai multe categorii într-o știință, necesitează despărțirea ei în două sau mai multe ramuri. Istoria naturală, de exemplu, constituie astăzi trei mari despărțiri, trei științe deosebite : zoologia, botanica și mineralogia. Astfel, dintr-o știință se născu uneori mai multe ; două sau mai multe științe puse în relațiuni unele cu altele dau de multe ori naștere unei alteia, precum chimia aplicată la mineralogie a dat naștere metalurgiei ; alteori o parte a unei științe necesită formarea unei științe deosebite ; una din puterile fizice, atracțiunea moleculară, a dat loc chimiei cu o mulțime de științe de aplicațiune în arte și în industrie, precum sînt : tehnologia, farmacia ; aplicațiunea algebrei la fizică a dat naștere mecanicei. Științele se țin una de alta și derivă unele dintr-altele ; cercetată sub o singură privire, chimia nu este decît o parte a fizicei, mineralogia o parte din chimie ; geologiea o știință compusă din fizică și din mineralogie ; fiziologia, anatomia, osteologia, miologia, niște părți ale zoologiei ; paleontologia o știință compusă din zoologie și din geologie. Numărul lor se măresc necontenit cu cît înaintăm în cunoștințe.

Mai mulți bărbați vechi și moderni s-au încercat a însemna fiecărei științe limitele și locul ce i se cuvine în ierarhie, a face o clasificațiune. (...)

Oricare ar fi acea clasificațiune, astronomia va ocupa totdeauna întîiul loc în ierarhia științelor. În toți timpii, sufletul omului a fost răpit către cer, cele dintîi investi-

Scanned with OKEN Scanner

gaţiuni, ale omului au fost asupra stelelor. (...) Totdeauna, întîi cerul şi apoi pămîntul.

Copernic găseşte astronomia în starea în care o lăsase Ptolomeu, încurcată într-o mulţime de cercuri în care se învîrteau toate corpurile cereşti împrejurul pămîntului. El află că soarele este centrul planetelor şi descoperă adevărata mişcare a acestor corpuri. Mai în urmă Kepler găseşte relaţia care există între depărtarea planetelor de la soare şi între lungimea anului fiecăruia, dovedeşte că *mişcarea planetelor se face în elipse separate în care soarele ocupă unul din focari, dovedeşte că părţile de elipsă ce parcurg fiecare planetă în timpul unei rotaţiuni în jurul axului sau sînt toate echivalente între dînsele.*

Toată ştiinţa astronomică modernă putem zice că este cuprinsă între aceste două legi descoperite de Kepler.

La 1600 Galileu descoperă în spaţiu o mulţime de lumi, o mulţime de sisteme, ca sistemul nostru planetar, şi ne arată că sîntem ca un atom în firmament, ca un grăunte de nisip în marea universului ; ne face să cădem din trufia în care ne pusese ideea că sîntem centrul lumei şi că totul se învîrteşte împrejurul nostru. El cel dintîi simte că tot sistemul planetar se învîrteşte împrejurul soarelui. Eresurile şi prejudeţele îl proclamă impiu [1], îl osîndesc la tăcere, proclamă că a pretinde că soarele stă nemişcat în centrul lumei, este o absurditate în filosofie şi o eresie în contra scripturei, proclamă că este absurd şi neadevărat în filosofie, a pretinde că pămîntul nu este nemişcat în centrul lumei. Cu toate acestea, el se mişcă, „e pur si muove", aleargă cu o repeziciune de mai mult de un milion de poşte pe minut, şi toată sînta inchiziţiune, cu toată puterea ei, nu-l poate opri de a se mişca. [1]

Ion Ghica, *Omul fizic şi intelectual*, cap. III, *Ştiinţa*, pag. 39—41, 44—47, Tipografia Stephan Rassidescu, Bucureşti, 1866. Text stabilit de Petru Creţia.

[1] Necredincios (G.T.)

Scanned with OKEN Scanner

Ceea ce dă omului o superioritate nemăsurată asupra tuturor celorlalte viețuitoare este lucrarea spiritului, *cugetarea*.

O senzațiune, o simțire deșteaptă o idee sau mai multe idei deodată ; acele idei, prin legăturile ce există între dînsele, dau naștere la alte idei ; și prin deduceri, spiritul se suie uneori pînă la cauzele care le-au produs. Lucrarea simțirilor este de a primi și de a transmite sufletului întipăririle fizice ; după aceea vine o altă lucrare asupra acelei impresiuni, o lucrare de cercetare și de comparare, care caută mai cu seamă a înțelege acele impresiuni. Acea lucrare este curat a spiritului. Nici frigul nici căldura ce simțim nu sînt razele soarelui ; corpul primește simțirea de cald sau de frig, o transmite sufletului, și după aceea, lucrarea spiritului ne duce la razele soarelui, la materia cosmică, cauze ale căldurei și a frigului ce simțim.

Cu cît un om își mărește și-și perfecționează spiritul, cu atît se poate sui mai sus cu cugetul în ordinul intelectual, poate ajunge chiar la cunoștința regulilor și a legilor la care sînt supuse fenomenele. Cu cît omul îl exersează mai mult și mai bine, cu atît îi mărește puterea, îl face mai ager, mai pătrunzător. Spiritul se dezvoltă prin cugetare, prin gîndire, întocmai precum se dezvoltă puterea fizică, puterea musculară prin muncă și prin luptă. Este de însemnat că, există o corelațiune netăgăduită între puterea intelectuală și între forma și mărimea creierilor, ca cum acea parte a cazului ar fi scaunul inteligenței : mușchii spiritului ca să mă serv de o figură, creierii omului sînt de un volum mai mare decît al tuturor celorlalte animale ; și creierii acelor ce au petrecut viața lor în

[1] A se consulta și *Introducere* la *Scrieri economice*, vol. I, *Ochire asupra științelor*, în : *Scrieri economice*, vol. III, Editura Asociației Generale a Economiștilor din România, București, 1937 **(G.T.)**.

studii şi meditaţiuni au dobîndit un volum şi o densitate mai mare.

Ar crede cineva că la lucrările spiritului corpul nu ia nici o parte, precum aseminea pare că la acţiunile trupului spiritul stă în neactivitate, spectator indiferent. Ca lucrare activă şi imediată nu încape îndoială ; observînd însă bine nu putem să nu recunoaştem că se ajută unul pe altul, şi că există o influenţă netăgăduită şi simţitoare a moralului asupra fizicului, şi viceversa. Un om nu este în întregimea lui decît atunci cînd este sănătos de spirit şi de corp : *mens sana in corpore sano.*

Cînd în acţiunea sa spiritul părăseşte preocupările fizice, trece la o viaţă de alt ordin, străbate regiuni mai înalte, în care adevărul îi apare strălucit, limpede ca lui Galileu, lui Kepler şi lui Newton ; se suie chiar pînă la aflarea legilor mişcărei corpurilor cereşti. În admirarea frumuseţilor naturei fizice şi morale caută necontenit a afla ceea ce nu cunoaşte, caută a descoperi adevăruri noi ; dar cu cît omul îşi înavuţeşte mai mult spiritul cu atît înţelege mai bine, cît îi este de inaccesibil adevărul absolut, cauza universalităţii cauzelor, şi se convinge că va rămînea totdeauna pentru dînsul taina cea mare ; înţelege însă totodată, că de şi este cu neputinţă a ajunge la perfectibilitate, dar se poate sui necontenit şi apropia de dînsa. (...)

Ion Ghica, *op. cit.*, cap. II, *Spiritul*, pag. 31—34. Text stabilit de Petru Creţia.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Domnilor, după privelişteа lumii, după minunile naturii, nimică nu este mai interesant, mai măreţ, mai vrednic de luarea noastră aminte decît *Istoria.*

Istoria, domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiţi, este adevărata povestire şi înfăţoşare a întîmplărilor neamului omenesc ; ea este rezultatul vrîstelor şi a experiinţii. Se poate, dar, cu drept cuvînt, numi glasul săminţiilor ce au fost şi icoana vremii trecute. Karamzin. în alte cuvinte, o numeşte testamentul lăsat de cătră strămoşi strănepoţilor, ca să le slujească de tălmăcire vremii de faţă şi de povăţuire vremii viitoare.

În această privire atît de importantă, istoria, după *Biblie*, trebuie să fie, şi a fost totdeauna, cartea de căpetenie a popoarelor şi a fieştecărui om îndeosebi ; pentru că fieştecare stare, fieştecare profesie află în ea reguli de purtare, sfat la îndoirile sale, învăţătură la neştiinţa sa, îndemn la slavă şi la faptă bună.

Domnitorul, prin istorie, se deşteaptă la nobila ambiţie de a face lucruri mari şi drepte şi, prin urmare, de a trăi în viitorime. Lauda neştearsă şi nemurirea cu care sînt încununaţi ocîrmuitorii cei buni, defăimarea şi hula care sînt totdeauna partea celor răi, e mai cu neputinţă ca să nu le insufle în inimă dorinţa spre bine şi spre virtute, dacă inima lor nu le este încă stricată prin cangrena lingușirii. Cele mai înalte izbînzi, cele mai slăvite fapte nu vedem oare că s-au îndemnat prin istorie ? Spre pildă, biruinţa Asiei, după mărturisirea tuturor istoricilor vechi, s-au pricinuit prin deasa cetire a *Iliadei* de către Alexandru cel Mare. Cine nu ştie că acest falnic izbînditor purta necontenit cu sine, într-o cutie de aur, poema lui Omir ; şi ce este *Iliada* altă decît o istorie în versuri, cea mai veche şi cea mai frumoasă din toate ! Fără a merge în veacuri aşa depărtate, nu s-a mai văzut în zilele noastre un alt Alexandru, Carl XII, deşteptîndu-şi geniul spre izbînzi şi slavă prin cetirea vieţii Macedoneanului, scrisă de Quint Curţie ? Care, dar, împărat, care domn nu trebuie să tremure dinaintea istoriei, acestui straşnic tribunal, ce are să-i judece cu aceeaşi nepărtinire precum odinioară egiptenii judica pre regii lor ieşiţi din viaţă ?

Dădătorul de legi, bărbatul de stat în istorie învață tocmelele ocîrmuirilor, puterea și slăbăciunea lor, pricinile de sporire sau de scădere a staturilor, felurile de guvern subt care au înflorit mai mult, legile care au avut înrîurirea cea mai priincioasă sau cea mai stricăcioasă asupra puterii, asupra culturii, asupra moralului noroadelor.

Oșteanul în istorie găsește pildele cele mai drepte și mai adevărate despre strategie ; cărturarul, filosoful, în ea văd înaintirea duhului ominesc, rătăcirile sale, descoperirile geniului, pricinile neștiinței, a superstiției și a întunerecului.

Simplul particular, în cetirea istoriei găsește mîngîiere pentru relele de față ; ea îi arată că, prin o tristă fatalitate, perfecție n-a fost niciodată în lume, că virtutea mai totdeauna a fost prigonită în viață și că răsplata ei, cele mai multe ori, nu i-a venit decît după moarte. Cine nu trebuie să-și uite durerile și nemulțumirile, cînd istoria îi arată ca pre niște cetățeni vrednici de a poronci lumii, cari au fost jărtfa tiranilor și de multe ori chiar a compatrioților lor ? Nenorocirile noastre trebuie să le socotim de nimică, cînd vedem pre un Socrat silit să primească otravă chiar din mîna atenienilor, pre un Aristid supus ostracismului, numai pentru că era numit cel Drept, pre un Caton dîndu-și singur moartea, ca să nu-și vadă patria în robie. Îi cu neputință ca cineva, insuflat de asemine pilde, să nu-și îmbărbăteze caracterul, să nu dorească de a imita pre acești strălucițí bărbați, făcînd abnegație de sine și rîvnind numai spre folosul obștesc !

Cît trebuie dar, să ne fie dragă această știință înaltă, care, las' că ne dă o petrecere folositoare și prin cetirea ei ne îndestulează curiozitatea cea mai nobilă, dar ne învață încă a fi buni, ne mîntuie de prejudețe, ne sporește ispita prin ispita veacurilor trecute și ne lungește, cum am zice, viața !

„A nu ști ce s-a întîmplat înainte de a fi născut este, zice Ciceron, tot aceea ca cînd ai fi necontenit prunc ;

căci, ce este vîrsta omului, dacă memoria faptelor noastre nu s-ar uni cu veacurile cele mai denainte ?“

Istoria singură poate, ca într-o panoramă întinsă, să ne arate împărăţiile trecute înainte de mii de ani ; ea ne face privitori la luptele, la revoluţiile, la sfaturile, la serbările întîmplate de la începutul lumii ; ea scoate din morminte pe strămoşii noştri şi ni-i înfăţoşează ca vii dinaintea ochilor, cu toate virtuţile, cu toate patimile, cu toate năravurile lor. Ea, dar, ne leagă cu vecia, puind în comunicaţie săminţiile trecute cu noi, şi iarăşi şi pre noi cu săminţiile viitoare, cărora are să le trădeie povestirea faptelor noastre.

Pe lîngă toate acestea, istoria mai are şi nepreţuitul dar de a judica cu nepărtinire faptele contimpuranilor noştri, pre cari noi nu avem curajul sau destoinicia de a-i cunoaşte drept şi adevărat.

Studia istoriei, domnilor mei, a fost în toate timpurile ocupaţia de predilecţie a oamenilor gînditori. Niciodată însă n-a avut importanţa şi universalitatea de care se bucură astăzi. La cei vechi, ea era partea numai a politicilor, a oştenilor şi a filosofilor, din pricina scumpetei manuscripturilor. Astăzi însă, orişiunde naţia este ceva înaintată, istoria este cetirea obştească a tutulor stărilor, pînă şi celor mai înjosite. (...) Această norocită popularitate a istoriei vine, mai ales, din două pricini : cea întîi este că astăzi fieştecare cetăţean are drit şi îndatorire de a se ocupa cu trebile statului, că fieşcine doreşte a şti care sînt şi cum se păzesc drepturile naţionale, cîştigate de către strămoşi ; şi unde poate cineva să le găsească mai bine deslușite decît în istorie ? A doua pricină, şi cea de căpitenie, este aflarea tiparului, (...) cea mai mare împrăştiitoare şi păstrătoare a întîmplărilor, fără care istoria niciodată n-ar fi ajuns în cinstea universală în care se află ; nici nu pot să vă arăt cît lipsa acestii înalte aflări aruncă nedumerire în povestiri, nesiguranţie în opinii, neştiinţă şi întunerec în tot. Această lipsă, dom-

Scanned with OKEN Scanner

nilor mei, este pricina că între români chiar și între cei mai însemnați, se găsesc așa de puțini cari cunosc istoria. Tiparul, la noi, nu este încă destul de slobod și de împrăștiat ; noi n-avem încă publicată în limba națională măcar o istorie universală, și ce vorbesc de istorie universală, cînd chiar analele patriei noastre zac în întunerec, păstrate numai în niște manuscripte, din care două, din pricina copiștilor, nu se potrivesc ! Și, cu toate acestea, tiparul ar fi cel mai sigur și mai grabnic mijloc ca să ajungem la civilizația societății europeene. Noi cari ne fălim cu propășirile ce socotim că facem, noi cari nu vorbim decît luminare și civilizație, dacă vroim să avem în faptă aceea ce vorbim, ar trebui să urmăm pildei nord-americanilor, a cărora cea-întîi treabă de care se apucă, cînd își fac vreo nouă așezare, este să deschidă un drum și să aducă cu dînșii un teasc, spre tipărirea unui jurnal. Prin această îndoită operație, ei agiung țălul și fac analisul a orice sistem social, pentru că, cum zice Volney, societatea nu este alta decît comunicația ușoară și slobodă a persoanelor, a lucrurilor și a ideilor.

Mihail Kogălniceanu, *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională* în Academia Mihăileană, rostit în 24 noiembrie 1843, în : *Opere, II, Scrieri istorice*, ediție critică de Dan Simonescu, pag. 386—388, Editura Academiei R.S.R., București, 1976.

(...) *Dacia*, afară de compunerile originale a redacției și a conlucrătorilor sei, va primi în coloanele sale cele mai bune scrieri originale ce va găsi în deosebitele jurnaluri românești. Așadar, foaia noastră va fi un repertoriu general a literaturii românești, în carele, ca într-o oglindă, se vor vede scriitori moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fiștecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul seu.

Urmînd unui asemine plan, *Dacia* nu poate decît să fie bine primită de publicul cetitor. Cît pentru ceea ce se

atinge de datoriile redacţiei, noi ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi şi scandalul o urîciune izgonită. Critica noastră va fi nepărtinitoare ; vom critica cartea, iar nu persoana. Vrăjmaşi a arbitrarului, nu vom fi arbitrari în judecăţile noastre literare. Iubitori a păcei, nu vom priimi nici în foaia noastră discuţii ce ar putea să se schimbe în vrajbe. Literatura noastră are trebuinţă de unire, iar nu de dizbinare ; cît pentru noi, dar, vom căuta să nu dăm cea mai mică pricină, din carea s-ar pute isca o urîtă şi neplăcută neunire. În sfîrşit, ţălul nostru este realizaţia dorinţii ca *românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi.*

Dorul imitaţiei s-au făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul naţional. Această manie este mai ales covîrşitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de subt teasc cărţi în limba românească. Dar ce folos ! că sînt numai traducţii din alte limbi şi încă şi acele de-ar fi bune. Traducţiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cît vom pute această manie ucigătoare a gustului original, însuşirea cea mai preţioasă a unii literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre ţeri sînt destul de mari, obiceiurile noastre sînt destul de pitoreşti şi poetice, pentru ca să putem găsi şi la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuinţă să ne împrumutăm de la alte naţii. Foaia noastră va primi cît se poate mai rar traduceri din alte limbi ; compuneri originale îi vor umple toate coloanele. (...)

Mihail Kogălniceanu, *Introducţie [la Dacia literară]*, în : *Opere*, I, ed. cit., pag. 223.

Au trecut acum mai mult de două sutimi de ani de cînd Opitz [1], în versele sale, vechi de formă, dar nouă de idei, cîntă numele românilor. (...)

[1] *Martin Opitz* (1597—1639), poet şi umanist german ce a locuit un timp în Transilvania (n.e.).

De atunce ce am făcut, cum ne-am schimbat ! În bine sau în rău ? Aceasta strănepoții noștri vor putea judeca. Noi suntem încă prea aproape de întîmplările care au adus o prăpastie între românii cei vechi și cei noi ; suntem prea aproape de volcan ; ura, interesul, pizma, toate patimile cele mici trăiesc încă ; prefacerea n-a încetat încă ; nu putem dar cunoaște rezultatul acelor întîmplări. nu știm ce soartă ne pregătește. Însă, în orice chip, suvenirile strămoșești nu pot să ne strice ; fie ca Dumnezeu să ne păstreze români, fie ca soarta să nu ne nimicească, trebuie să fim mîndri de vechea slavă a strămoșilor. Faptele noastre de astăzi sunt așa de mici, așa de neînsemnate, potrivindu-le cu faptele românilor celor vechi, încît, dacă ne-am lepăda și de slava ce înrîurează din ele și pînă astăzi asupra noastră, cu ce ne-am înfățișa înaintea marelui judecător ? Națiile ca și oamenii îndeosebi își au solia lor pe pămînt și sunt răspunzătoare de petrecerea lor aici jos. Omul este răspunzător pentru faptele sale ; nația pentru slava ce a cîștigat, pentru pămîntul ce i s-a dat spre moștenire.

Ce ticăloșie ar fi pentru noi, mici în starea de astăzi, slabi în viitorie, fără suvenire vechi, disprețuind trecutele, negîndind la cele viitoare, nefolosindu-se de cele de față ! Într-o așa stare oare n-am fi copți pentru peire, oare solia noastră nu ni s-a sfîrșit pe pămînt, oare nu ni-a venit rîndul ca să trăim numai în istorie, și încă și atunce dacă vom avea istorie ?

Ba nu, vremea pieirei nu ni-a venit, sîngele nostru este tînăr, pentru că este înnoit prin nenorociri. Vom avea încă zile frumoase pe pămînt. Dar pentru a le avea, trebuie să ne cunoaștem solia ce Dumnezeu ni-a dat, trebuie să fim vrednici de bunătățile ce cerul ni-a dăruit în atîta îmbelșugare, trebuie să ne ținem în unire, trebuie să sporim în bine. Să ne ținem mai ales de cele trecute, ele pot să ne scape de peire. Să ne ținem de obiceiurile strămoșești, atît cît nu sînt împotriva dreptei

Scanned with OKEN Scanner

cugetări. Să ne ţinem de limba, de istoria noastră, cum se ţine un om, în primejdie de a se înneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească mai ales să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naţionalităţii noastre. Într-însa vom învăţa ce am făcut şi ce avem să mai facem ; printr-însa vom prevede viitorul, printr-însa vom fi români, căci istoria este măsura sau metrul prin care se poate şti dacă un popor propăşeşte sau dacă se înapoiază. Întrebaţi dar istoria şi veţi şti ce suntem, de unde venim şi unde mergem. De unde venim şi unde mergem, trecutul şi viitorul, iată toată fiinţa noastră, iată mijlocul de a ne cunoaşte.

Dar istoria noastră unde este, cine o ştie, cine o citeşte, cine-şi bate capul, într-o epohă aşa de materială, aşa de egoistă, să gîndească la istorie, la naţie, la viitor ?

Istoria noastră este în tradiţiile poporului, în movilile nenumărate ce împestriţează întinsele noastre cîmpii, în mînăstirile ce cuvioşii şi vitejii noştri domni au zidit, în aducerea aminte a biruinţelor cîştigate, în hrisoave şi în urice şi, în sfîrşit, în hronicile Grecenilor, Popeştilor, Urecheştilor, Costineştilor şi a atîtor alţi bărbaţi cari într-o mînă ţineau sabia spre apărarea patriei şi întru alta condeiul spre a scrie măreţele lor fapte. (...)

Mihail Kogălniceanu, *Arhiva Românească, Introducţie,* în : *Opere,* II, ed. cit., pag. 403—405.

NICOLAE BĂLCESCU

(...) *Comisarul.* Legea te învaţă cum trebuie să te porţi în viaţa aceasta ca să te învredniceşti de vecinica fericire. Eu îţi voi vorbi numai de acele năravuri ce se simt în fundul inimei oricăruia om ; îţi voi arăta chipurile de

a fi fericit pre pămînt, şi spre acest sfîrşit, aceea ce îţi zic mai întîi sînt aceste două cuvinte : Fă-te desăvîrşit. Nu vei fi fericit decît făcîndu-te mai bun.

Orăşanul. Ce va să zică a mă face desăvîrşit ?

Comisarul. Omul se desăvîrşeşte cînd se face cît se va putea mai întreg în firea sa.

Orăşanul. Ce trebue ca omul să poată fi mai întreg în firea sa ?

Comisarul. Trebue ca iubirea lui să-şi poată găsi hrană în familie, în patrie şi în prietenie. Trebue ca mintea lui să fie luminată şi împodobită cu învăţături ; în sfîrşit, trebue ca el să îşi poată dezvolta bărbăţia şi virtutea lui dupe puterile şi plecările lui cele firesti.

Orăşanul. Dacă e aşa apoi văz că desăvîrşirea mea stă mai mult în mîna celorlalţi oameni, a părinţilor, a prietenilor mei şi a stăpinitorilor lumei decît într-a mea.

Comisarul. Aşa este, însă tu eşti stăpîn pe faptele tale, bune sau rele ; toată viaţa ta se ţine mai mult de ceea ce hotărăşti pe tot minutul. Sileşte-te dar pe cît poţi a te desăvîrşi pe tine .şi pe vecinii tăi şi ei îşi vor întoarce această facere de bine însutită. Îţi voi arăta îndată că-n vremea aceasta în care ne-a născut Dumnezeu, nici un om nu e fără putere asupra celorlaţi oameni şi asupra legilor ce-i stăpînesc. Acum îţi voi zice numai atît : la tot ce vei face cere povaţă de la cugetul tău, astfel ca făcînd fapta să te simţi mai bun, mai înaintat pe calea desăvîrşirei.

Orăşanul. Dă-mi o regulă dupe care să îmi judec faptele.

Comisarul. Este una ce o ai în cugetul tău şi pe care cu anevoie aş putea să ţi-o arăt de nu o ai pricepe de loc : această regulă e dreptatea. Nu face altuia ceea ce ai socoti că nu se cade să-ţi facă altul ; fă altora aceea ce socoteşti că ceilalţi se cade să facă pentru tine. Îţi mai zic şi aceasta : dreptatea coprinde în sine egalitatea (potri-

Scanned with OKEN Scanner

virea) ca și libertatea (slobozenia). Închipuiește-ți că semenii tăi sînt în locul tău și tu într-al lor și judecă apoi. Cînd cerci de trebue să faci sau să nu faci ceva, uită pentru un minut interesul, patimile tale ; întreabă-te pe tine ce-ai zice de acea faptă cînd ar face-o altul. Astfel vei fi drept și vei face un pas către desăvîrșire.

Orășanul. Ce, nu este îndestul a fi numai drept ?

Comisarul. Nu. Dreptatea e cel dintîi grad al desăvîrșirei, dar după dînsa vine frăția.

Orășanul. Ce este frăția ?

Comisarul. Frăția e o simțire a inimei care ne face pe toți a avea aceleași bucurii și dureri, ca cum oamenii ar fi numai unul. Așa, frați sînt aceia ce vor a-și împărtăși suferințele unii cu alții și carii își întocmesc puterile spre a se face fericiți unii pe alții. A ușura pe cei săraci, a povățui și-a lumina pre cei ne-nvățați, a aduce în calea binelui pre cei vinovați, pe care sărăcia și strîmbătatea i-a rătăcit, iată fapte frățești.

Orășanul. Pricep acum ce vrei să zici cu cuvîntul desăvîrșire și inima-mi spune că așa este. De cîte oni mi s-a întîmplat a mă purta asfel m-am simțit mai bun sau mai desăvîrșit. Dar mi-ai zis încă că nu mă voi face adevărat fericit decît de mă voi face mai bun. Tălmăcește-mi te rog aceste cuvinte.

Comisarul. Omul e menit spre a se desăvîrși cu toate că desăvîrșirea nu se poate dobîndi pe deplin în această viață. D-aci vine că cel ce nu ține spre desăvîrșire se strică, și stricăciunea este începutul nenorocirei. Cel ce nu face fapte frățești e p-aci să se facă nedrept. Cel nedrept se dă îndată dupe toate desfrînările și pornirile cele rele, ș-acele năravuri îl fac un dobitoc înrăutățit. Nici un om înrăutățit nu e fericit. Omul rău suferă chiar în mijlocul bogățiilor și niciodată sufletul său pace n-are.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel fericirea pre pămînt stă în împlinirea menirei pentru care sîntem născuți, adică a lucrării noastre asupră-ne ș-asupra semenilor noștri spre a ne face tot mai buni. [1] *(...)*

Orășanul. Dar am auzit unii zicind că la noi n-ar putea fi o republică democratică, căci poporul nostru nu e destul de luminat și martor pentru libertate, și că multă vreme încă are trebuință de a fi ca un nevîrstnic și necopt la minte, sub îngrijirea și epitropia domnilor și boerilor.

Comisarul. Adevăr că poporul nostru nu e destul de luminat cu învățătura, dar tocmai pentru aceasta are trebuință de instituții libere ca să se poată lumina, căci supt tiranie nu se poate lumina popoarele. Viața publică și slobodă este buna creștere și învățătura bărbaților, dupe cum școala este buna creștere și învățătură copiilor. Apoi e și aceasta adevărat că boerii ce zic că poporul e prost nu sînt și ei mai puțin proști și lipsiți de orice învățătură ; încai poporul e mai puțin stricat decît dînșii și l-a înzestrat Dumnezeu c-o înțelegere simplă și dreaptă ce îi ține loc de învățătură și îl luminează despre interesele adevărate ale lui și ale țării. Să ne aducem aminte acele zile fericite de la revoluția de la 1848. Cu ce inimă mare, frumoasă și îndurătoare se arătă poporul ! Cum se purta el cu cuviință și rînduială fără a face nici o vătămare, nici o necuviință, în trei revoluții ce făcu în București, la 11, 19 și 30 iunie ! Cu cîtă înțelegere și rînduială și toți într-un glas alegeau guvernul în Cîmpia libertății ! Cum aleseră de bine deputații la Comisia pentru proprietate și cum acești deputați se arătară mai cu înțelegere și mai cu judecată decît deputații boerești pe care îi biruiră și îi rămaseră cu cuvîntul tot mereu în dezbateri. Să ne aducem toate aceste bine aminte, și ne vom încredința că poporul român e destul de mator și că poate

[1] Sublinierea noastră.

prea bine trăi de sineşi, fără stăpînd, şi a se bucura de toate drepturile cetăţeneşti.

Nicolae Bălcescu, *Manualul bunului român*, în : *Opere, vol. II, Scrieri istorice, politice şi economice*, 1848—1852, ediţie critică de G. Zane şi Elena G. Zane, pag. 125—126, 129—130, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1982.

Omenirea nu e staţionară. Ea înaintează neîncetat. (...) Dezvoltarea ei se urmează regulat după legile fixe ale progresului. Cei ce mai tăgăduiesc azi mişcarea sunt puţini. Dacă mai sunt, vază trecutul : cîte schimbări ! cîte prefaceri ! atît în lumea morală, cît şi în cea materială. Tiranii pot îndoi cruzimile, pot întrebuinţa toată puterea lor pentru a opri progresul. Nu vor izbuti niciodată. Ideea îşi face loc şi străbate în inima poporului. Inteligenţa nimiceşte planurile tiranilor ; e lege ca dreptatea şi adevărul să triumfe asupra puterii şi minciunii. Puterea nu mai face azi dreptul, şi un om nu se mai poate ridica în faţa lumii, ca uzurpator al suveranităţii poporului, şi a zice : „Statul e în mine". Popoarele, pentru cea mai mare parte, nu-şi mai pleacă capul la gestul unui monarh. Azi chiar despotismul recunoaşte suveranitatea lor. Azi popoarele cercetează mai nainte d-a crede ; religia lor e convicţia. Dacă unile mai sunt în sclavie, cauza e că nu sunt luminate. *Să luminăm dar poporul dacă vrem să fim liberi, dacă vrem să intrăm în solidaritatea naţiilor, dacă avem sentimentul datoriii, dacă vrem să împlinim în lume o misie oarecare.* [1]

Revoluţia de la 1848 a fost o revoluţie pentru popor, iar nu o revoluţie făcută de popor. Ea fu făcută de orăşeni şi de junimea luminată. Poporul la început o îmbrăţişă cu focul şi energia care-l caracterizează ; ea îi arăta steaua mîntuirii care de mult se eclipsase din vederea lui. Dacă el mai tîrziu perdu din credinţa care avea la

[1] Sublinierea noastră.

început într-însa, cauza fu guvernul său. Trebuie s-o mărturisim, fu un guvern slab. [1]. Dar să nu mai venim asupra trecutului. Noi credem că cei din guvern ş-a recunoscut greşelile : e destul pentru a le întinde o mînă frăţească. Dacă revoluţia căzu astfel, cauza fu că avea un caracter mic, că se mişca într-o sferă puţin întinsă, că îi lipsea adevăratul element care dă viaţă şi mărime unei mişcări : universalitatea românilor : că revoluţia nu fu insurecţia generală a României, ci numai o mişcare provincială. Să luminăm poporul, să-l facem să simţă trebuinţa unirii, dacă vrem să facem o revoluţie adevărat democratică.

Vorba unire e azi în toate inimile. Toţi o voim ; dar nu unirea părinţilor noştri prin sabie. Mihai singur agiunse prin geniul său la o asemenea unire, şi geniul său nu fu destul pentru a o consolida. Ea căzu. Vrem unirea morală. Vrem ca tot românul să simtă trebuinţa ei şi s-o dorească. Numai ea e vecinică. Pentru aceasta iar trebuie luminarea poporului.

Junime română ! Timpul grăbeşte să ne ridicăm caracterile, să smulgem egoismul din inima noastră, să ne pătrundem de misia românilor. E timpul de lucru şi d-o gîndire serioasă. E timpul să ne dăm mîna, să formăm o unire frăţească şi să jurăm, p-atîţia secoli de sclavie, că nu vom pregeta pînă nu vom lumina poporul. Datoria noastră e mare : trebuie să ştim a ne ridica pînă la dînsa. Trebuie s-arătăm că în junie e entuziasmul lucrurilor mari şi devumentul pentru adevăr.

Nicolae Bălcescu, *Trecutul şi prezentul*, în : *Opere alese*, vol. I, ediţie de Andrei Rusu, pag. 248—249, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1960.

---

[1] Vezi proclamaţiile în care guvernu se contrazice singur. Într-o zi declară ca poporul să nu mai plătească clacă, dijme etc. şi a doua zi, desfăcînd ce făcuse, proclamă ca poporul să aibă a se conforma după Regulament. Revoluţia era făcută pentru desfiinţarea lui (n.a.).

Scanned with OKEN Scanner

(...) Ceea ce este mai sigur despre rezbelul lui Traian în Dacia este Columna lui Traian, ce reprezintă toate acele bătălii în amănuntul lor. Este singurul model ce l-am avut în vedere. Istoria faptilor cea mai bună este cea mai adevărată. Și niciodată nu poate fi mai adevărată decît atunci cînd este săpată pe o columnă de două mii de ani aproape.

Sînt lacune multe pe columnă în nume de cetăți, de rîuri, de munți, în tărîmele anume unde s-au dat bătăliile. În puținele lucruri ce s-au scris de scriitorii vechi se poate afla ceva spre a înlocui ; dar puține lucruri. Franția, prin stăruirea marelui său împărat și ilustru scriitor Napoleon III, se gîndește la căutarea documentelor care pot da materialul faptilor istoriei ai acestor memorabile espediții, și ochii ei este asupra zdrobirilor de mărire și de glorie ce, sub forma de ruine, coperă o parte a patrii noastre. Noi, totdeauna nepăsători de patria noastră, sîntem și de originea noastră. Și cu toate acestea originea noastră ne protege încă în contra adversității.

Două sînt expedițiile în Dacia. Românii fac pace. Dacii nu pot trăi fără plină libertate. A doua espediție le răpește libertățile. Ei preferă să se omoare decît a nu mai fi liberi. Cei mai bravi se sinucid, ei și cu familiile lor. Sînt fapte demne de cele mai mari nații din antichitate. (...)

Ceea ce interesă însă este Columna lui Traian. Această columnă, înălțată în Roma în forum, este de 428 picioare, cu 148 de trepte, primind lumină prin ferestre. Ea se rădică pe cînd Traian este cu rezbelul parților. Pe fața esterioară a columnei este sculptat un monument pentru viitor, reprezentînd îndoita espediție în Dacia a lui Traian, purtată cu fericire și într-un mod strălucit.

(...) Cînd senatul și populul roman înălțară această columnă fuse ca să lase o amintire deapururea de glorie

de lucrurile timpului, de amintire pentru victoriile asupra naţiilor. Ferice naţia unde poporul este luminat şi se interesează de lucrurile mari ale patriei. (...)

Columna lui Traian esplicată de Moreliu, de Ciaconi, şi alţii, minunată lucrare, nu este tradusă în limba română. Columna nu este stampată pentru români. Şi cu toate acestea sîntem români, sîntem coborîţi din acele mari evenimente pe care nu le cunoaştem. Cel ce nu vrea să ştie ce are să fie nu vrea să ştie nici ce a fost. Nu voim a şti ce am fost ? Atunci nu voim a şti ce o să fim.

Aceasta este tăgăduirea patriei, tăgăduirea societăţii, familiei şi individului.

Sînt naţii pe care noi nu le iubim sau nu le urîm. Maghiarii, grecii şi altele. Dar avem noi oare amorul lor de patrie ? Facem noi sacrificiele ce le fac ele pentru patrie ? Avem ştiinţe ? litere ? arte ? poezie ? sau sînt ele încurajate şi înţelese ? că în sînul lor ele ascund strălucirile din care secolele fac cununele naţiunilor. Era un timp cînd românii au strălucit prin arme ; acel timp nu mai este. Nemuritorul Voltaire a zis : „Popolii mari s-au făcut prin ştiinţe, litere, arte".

Timpul armelor a trecut. Dar timpul ştiinţelor, artelor, literelor poate să vie să aducă încă o culoare vie şi strălucitoare pe cununa palidă de pe fruntea acestei naţiuni.

Din lipsa ştiinţelor în naţie, naţia întîrzie şi drepturile omului, pe care alte naţii le-au cîştigat prin torente de sînge, noi cu nimic, le lăsăm să piară, căci acestor divinităţi le trebuie lumină ca să producă razele. Ignoranţa, ca o noapte, ascunde în sînul ei tezaurul vieţii. Trebuie lumina zilei ca să-i recunoască. Astfel este cu lumina spiritului dată ; unde este curăţenie nu [este] corupţie, unde este corupţie însuşi apostolii ştiinţei profită de dînsa ca să apere viciul. Fără ea nu este dreptate, nu este control. Omul nu mai crede în libertate. Nesolidar cu societatea, societatea nesolidară cu omul, atunci orice in-

Scanned with OKEN Scanner

divid devine o atomă de distrugerea societății. Asta este legea ignoranței și cauza relelor ce ne-au coborît națiia noastră. Legea e sacră. O lege nu se calcă fără a se ucide o nație. (...)

Dimitrie Bolintineanu, *Viața lui Traian August, fondatorul neamului românesc*, pag. 3—7, Tipografia Națională, București, 1869. Text stabilit de Petru Creția.

(...) [Patria] va face școli în care să se orneze spiritul românului, să-i formeze inima, să-l ridice la demnitatea de om liber. Vorbind aici de școli, aud întrebarea : Au n-am avut și pînă acum destule școli ?

Nu sînt școli acelea al căror catihism este întemeiat pe niște principe care degradă simțurile omului. Nu învață românul carte cu aceste principe, ele îi fac suspinele și suferințele mai amare. Voind într-adevăr ca românul să învețe carte, cată să voim a-l face să știe dreptul ce are de sus și care nu îl poate contesta nimeni, dreptul de a-și esercita toate facultățile care-l fac om și apoi să dezvolte acel drept cu cunoștințe solide. Cercetează-se munca ce a făcut țăranul și banii ce s-a cheltuit ca să se facă școli prin sate, vază în ce stare se află acestea, și atunci nu vom putea nega că și școlile erau un obiect de speculă în mîinile zapciilor.

Unul din argumentele pe care esprincipele a scos limba nației din școlile nației a fost acesta : n-avem uvraje ca să se poată preda studiile în limba patrii. Acesta este un adevăr incontestabil : și pentru ce oare ? cînd avem școli de atîția ani în care se profesa în românește, istorie, legi, matematică, retorică, limbi ? Astă întrebare rămîne a se dezlega de conștiința celor ce știau că o nație trebuie să aibă mai întîi o limbă și ca să fie limbă urmează a avea într-însa uvraje de toate științele, de tot felul.

Scanned with OKEN Scanner

S-a izgonit limba din şcoli şi nici unul din cei ce se numesc fără sfială părinţii naţiei şi cer restabilirea vechilor instituţii, nici unul nu au protestat în contra unui asemenea act contranaţional. A trebuit ca să vie un străin, să ne spuie că e ruşine a nu avea un aşezămînt de creştere şi instrucţie, pentru folosul naţiei, şi limba naţiei să nu se profeseze într-însul. Guvernul a numit acum o comisie pentru reorganizarea instrucţiei publice. Ştim că bărbaţii s-au chemat de naţie a lua parte la această grea lucrare ; înţeleg cît bine se aşteaptă de la principele ce vor lua de baza pentru instrucţie publică ; căci cu acele principe are să iasă în lume juna generaţie ce vine după noi. Nu credem însă de prisos a repeta că au să se lucre cu mare energie, să cerceteze şi să ia de la fiecare naţie tot ce e mai bun şi să formeze nişte şcoale astfel ca să poată da patriei cetăţeni demni de activitatea lor, cetăţeni cu o inteligenţă dezvoltată, cu o morală sănătoasă, oameni cu inimă şi credinţă şi mai presus de toate cu amorul cel sacru pentru patria sa, amorul care face ca să libereze patria cînd e ameninţată, amorul care face pe francez de aleargă, tată şi fiu, să suie pe baricadă, să pue în gura tunului pentru că a învăţat a şti cît e de dulce a muri pentru patrie, pentru că ştie că cea dintîi obligaţie a unui cetăţean, este să apere patria cu viaţa sa.

(...) Şi ca popolul să-şi înţeleagă demnitatea sa, trebuie să i se facă şcoli cum se cade spre a se lumina, trebuie să i se dea jurnale spre a-şi ţine spiritul în activitate, trebuie să se facă amfiteatrul unde să-şi apere drepturile şi datoriile lui.

Dimitrie Bolintineanu, *(Articolul redacţional)* **în : *Popolul suveran*, anul I, nr. 19 din 16 august 1848, pag. 73. Text stabilit de Petru Creţia.**

Scanned with OKEN Scanner

(...) În adevăr cînd ne aruncăm ochii asupra literaturii streine, şi de aici ne înturnăm la născînda noastră literatură, nu ne vine oare a striga cu neesperienţa : ce contrast ! ce mizerie !... negreşit. Dar nu trebuie oare să ţinem socoteală de cauzele acestor efecte ? Cînd ne vom gîndi cu sînge rece ca înainte de 30 ani — toţi aceşti români civilizaţi ce astăzi gîndesc şi vorbesc — ca cei din tîi locuitori din straturi înaintate, purtau istolice şi ceacşiri cu meşi, ca sălbaticii ; că nu aveau legi, nici şcoale, nici limbă, nici naţionalitate (toate fiind stinse de regimuri barbare streine), nici o carte tipărită în limba română decît cîteva cărţi bisericeşti ; cînd ne vom aduce aminte că însuşi astăzi — literatura nu are cititori şi literaţii sînt priviţi încă ca nişte bufoni, născuţi pentru dezmierdarea celor bogaţi. Ne vom plînge că nu avem literatură ca a naţiilor civilizate şi scriitori ca Homer, ca Rousseau, ca Dante, ca Schiller etc. ? E de mirare, cum cu condiţiile triste în care ne aflăm am putut să avem şi ceea ce avem astăzi. Nu este îndoială că de am fi avut un Voltaire, un Lamartine, un Shakespeare, un Goethe, sau ar fi murit într-un exil sau ar fi fost grefieri, vătăşei de aprozi la vreun tribunal. (...)

Dimitrie Bolintineanu, *Literatura*, în : *Dîmboviţa*, anul I, nr. 1, 11 octombrie 1858, pag. 3. Text stabilit de Petru Creţia.

(...) Nu este de mirare ca faptele cele mari să nu mai însufle pe românii de astăzi. Ca se-i însufle, românii ar trebui să se cunoască mai nainte, şi nu cunosc nici faptele cele mari, nici pe oamenii care le-au făcut, nu au nici o ideie de istoria patriei. Întrebaţi pe toţi românii ce se ridică mai sus de popol, dacă au citit vreodată o carte de istoria română ? Dacă au stimă şi iubire pentru această limbă ? Ei nu ştiu cine a fost Ştefan, nici Mihai, nici Mircea, nici Matei Basarab şi nici nu au gustul ca să ştie : cînd vor avea nevoie să ştie, vor întreba pe *das-*

căli ; popolul singur se mai ocupă de sufletele acelor străluciți răposați ; este simpatie între popol și eroi, căci este aceiași mărinimie.

Românii nu cunosc istoria lor, românii dar nu știu de unde vin. Popolele să știe unde se duc ? Fără cunoștința istorii un popol merge în întunerec ; istoria este trecutul ; trecutul este lumina ce arată viitorul unei națiii.

Generația de astăzi este pierdută ! Cel puțin ea încă are o misie : a face ca ceea ce îi urmează să fie preparată pentru lucruri mari ; va putea face aceasta ?

Dimitrie Bolintineanu, *Viața și faptele lui Ștefan Vodă cel Mare*, pag. 120—121, Librăria Socec, București, 1870. Text stabilit de Petru Creția.

Scanned with OKEN Scanner

D. EPOCA MATURIZĂRII CULTURII ROMÂNE MODERNE

BOGDAN PETRICEICU HASDEU

Cuvîntul *literatură*, derivat de la littera, nu exprimă decît abia pe jumătate o idee, pentru care limbile latine moderne nu posedă un alt termen mai general, mai complet, mai caracteristic.

Literatura se naşte o dată cu fiinţa umană, mult mai înainte de a se fi inventat acele semne convenţionale, cu ajutorul cărora cugetarea are avantajul de a se pietrifica, în loc de a zbura prin aer, schimbătoare şi mlădoasă ca însăşi vocea. Primul cuvînt ieşit din gura primului om a fost deja o *literatură*. Astfel strămoşii noştri, romanii cei antici, aveau dreptate de a numi literatura şi omenirea cu o singură şi aceeaşi vorbă : *humanitas*. Inventarea scrierii permiţînd memoriei acumularea cunoştinţelor şi o producere mai sigură sau mai sistematică în dezvoltarea concepţiilor, dede naştere unei literaturi artificiale propriu-zise, fără însă a fi putut cîtuşi de puţin a împiedica existenţa şi persistenţa literaturii celeilalte primitive nescrise, conservate şi continuate în stratele de jos ale popoarelor. Dacă nu originea, cel puţin mijlocul acestor două genuri de literature fiind cu totul diferite, una prezenţioasă, din cauza variatelor şi numeroaselor sale resurse, cealaltă simplă ca însăşi natura, nu este de mirare, că distincţiunea între ambele atît de profundă, încît productele literaturei populare, chiar fiind scrisă

mai la urmă, tot încă păstrează sigiliul naivității originale ; iar productele literaturei celei culte, trecînd mai la urmă în popor, tot încă nu se pot dezbăra de semnele derivațiunii celei savante. *Iliada* a rămas în fond tot un epos popular, deși au transcris-o Pisistratizii ; *Cassandra* lui Lycofron, să fi trecut și în gura rapsozilor, tot rămînea încă o poemă erudită.

Două calități esențiale au distins și vor distinge totdeauna literatura populară din orice țară : de-ntîi ea se inspiră din izvoarele imediate ale naturei brute, pe cînd literatura cea cultă cunoaște natura deja epurată și adesea, ciuntită prin prizma prevențiunilor științifice ; al doilea, ea oglindește caracterul națiunii, în sînul căreia se desfășoară, pe cînd literatura cea cultă nu poate a nu fi mai mult sau mai puțin cosmopolită.

Ca și literatura cea cultă, literatura populară traduce cîteodată din alte limbe și împrumută de la alte popoare, cu cari este pusă în contact prin poziținea geografică sau prin evenimente politice. Așa de esemplu, balada noastră *Mioara* o mai găsim la greci și la arnăuți ; acea despre Baba-Novac ne este comună cu serbii ; acea despre Doicin o au deopotrivă românii și bulgarii ; iar sublima doină despre *Sărmana turturică* ne întîmpină, ca prin minune, tocmai la trei capte estreme ale Europei ; în România, în Spania, și în Danemarca !

Însă împrumutînd și traducînd, literatura română refface într-un mod admirabil literatura cea străină, dîndu-i un aer cu totul local ; pe cînd împrumuturile și traducerile literaturii celei culte, din contra, tind, se silesc și se laudă a surprinde orbește fondul, spiritul, adesea pînă și forma originală.

Astfel, nu poate fi un mijloc mai interesant și mai sigur de a cunoaște forțele morale și intelectuale ale unei națiuni decît numai prin literatura sa populară ; și nu este nici un alt mijloc mai nimerit și mai frumos de a da unei literaturi culte un caracter original și distinctiv,

Scanned with OKEN Scanner

decît nutrind-o din literatura populară, precum literatura populară se adapă din fîntînele unui instinct virginal.

Vastă şi confuză, ca tot ce este primordial, o literatură populară nu se poate diseca în nişte ramuri atît de speciale şi atît de determinate, precum sînt diviziunile şi subdiviziunile unei literaturi culte.

Din contra, unul din semnele cele mai distinctive şi cele mai universale ale unui adevărat product al literaturii populare este un amestec în fond şi în formă, poezie amalgamată cu proza, istoria cu fabula, idealul cel mai transcendent cu realitatea cea mai banală, elementele empirice ale tuturor ştiinţelor, în fine, o enciclopedie haotică, după care un observator filozof poate judeca tot ce ştie şi tot ce crede o naţiune. (...)

Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Basme, oraţii, păcălituri şi ghicitori adunate de I. C. Fundescu, Prefaţa, Literatura populară* în : *Scrieri filosofice*, ediţie de Vasile Vetişanu, pag. 190—192, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

(...) În curînd va ieşi de sub tipar, din tipografia Bermann-Pilecki, a doua ediţie a *Doinelor şi lăcrimioarelor*, piatra angulară a nemuririi d-lui Alecsandri şi care l-ar păstra în memoria viitoarei Românii, chiar să nu fi scris „Repertorul dramatic". D-l Alecsandri e la noi părinte şi cap al poeziei naţionale, bazate pe studiul acelei poporane, este ceea ce mitropolitul Dosoftei e în privirea musei religioase, Beldiman în a epopeei, Conachi în a lirei anacreontice, Bolliac în a versurilor antice, Bolintineanu în a tabloanelor cavalereşti, Donici în a fabulei. (...) D-l Alecsandri e mare poet, dar nu cel mai mare, precum îl numesc unii ; fiindcă d-lui n-a îmbrăţişat decît un singur ram din ale poeziei. D-l Alecsandri e mare, ca unul ce-i creator în sfera sa, nu imitător, ca Grandea şi alţii ; dar acea sferă este abia o mică parte din ale cîmpului poetic ; din acel cîmp atît de întins, încît un nou geniu orişicînd

Scanned with OKEN Scanner

va găsi în el o ţelină, neatinsă de munca înaintaşilor ; precum la români, bunăoară, e de a se crea de acum înainte poezia filosofică, în care să se răsfrîngă nu entuziasmul religios, nu istoria trecutului, nu superficialitatea amoarei etc. ; ci sublimele profunditäţi ale metafizicei. Zicînd că d-l Alecsandri nu e poetul român cel mai mare, nu zic prin aceasta c-am fi avînd vreun altul care să-i covîrşească. Donici, Bolliac, Dosoftei, Conachi etc., e fiecare în parte deopotrivă mare în propria sa regiune, fără concurenţă cu ceilalţi ; căci nu e cu putinţă a se întrece acei ce păşesc pe căi deosebite şi neatîrnate. Nu e drept a crede, de asemenea, precum făcea în 1856 d-l Rosetti, a propos de prima ediţie a *Doinelor şi lăcrimioarelor*, cum că numai d-l Alecsandri a scris „poezii româneşti", pentru că numai d-lui a reprezentat „tipul naţional". Au duioşii bădiţaşi şi gingaşele leliţe formează tot poporul român ? Un istoric sau un arheolog, ca Bolliac şi Bolintineanu, au nu sînt ei români, unde nu s-au inspirat din frunza verde ? Un teolog ca Dosoftei, oare nu este român, fiindcă a lucrat într-un cerc poetic, de tot străin şezătorilor sătene ? Un poet filosof nu va fie el român, zugrăvind ideile şi patimile, fie subiective, fie obiective, născute şi crescute într-o atmosferă mai presus de aceea a cătunelor ?

Micşorînd, astfel rolul d-lui Aecsandri în întindere, noi îl mărim în înălţime. Ramul d-sale poetic. nu e, precum am arătat, toată poezia română, dar este, fără tăgadă, prototipul şi macrocosmosul ei, întocmai cum ţăranul e în privirea tuturor celorlalte stări sociale.

Ţăranul nu se face din istoric, din arheolog, din teolog, din filosof, ...nu ; ci viceversa, istoricii, arheologii, teologii, filosofii etc. se fac din ţăran. Ţăranul cuprinde-n mintea şi-n sufletul său toate elementele care înfloresc apoi în cultură ; dar aceste elemente se află în el bobocind în naivitatea lor primitivă. „Poezia vulgară" — zice creatorul filosofiei istoriei Vico — poezia vulgară e ger-

Scanned with OKEN Scanner

menele tuturor cunoştinţelor umane fizice şi metafizice însă ea este un germen, în care se *simte* numai ceea ce mai în urmă e menit a fi *ştiut*". Poezia vulgară e o *enciclopedie*, vădind ce este întregul unui popor prin acea fire a sa, pe care împrejurările pot s-o ascundă sau să-ntunece, făr-să fie în stare ca s-o steargă. Vreţi să aflaţi dacă Românul (...) e din natură atît de domol, precum ni se pare el în circumstanţele de faţă ? ascultaţi cîntările ţăranului, citiţi *Doinele* d-lui Alecsandri... şi ele vor răspunde : nu ! Doriţi să ştiţi, dacă coruperea noastră de astăzi e urmarea tinderilor naţionale fireşti ? întrebaţi pe ţăranul sau pe d-l Alecsandri şi ei vor întîmpina în sublime versuri : ba ! Precum d-asupra leagănului copilului Crist strălucea steaua conducătoare a regilor magi ; steaua, care prevestea că pruncul va fi *zeu ;* tot aşa în „lăcrămioarele" neamului român se întrevede o dulce lucoare [1] o mică scîntee, din care acel ce o zăreşte deduce viitoarea noastră mărime în ştiinţe, în arte, în moravuri, în toate ! A ni se descoperi acea lumină. este misia unui mare geniu : d-l Alecsandri ne-a descoperit-o. (...)

Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Mişcarea literelor în Eşi,* în : *op. cit.,* pag. 208—210.

(...) 6. Literatura poporană cea nescrisă este opera unui întreg popor, sau chiar a unei ginţi întregi, a umanităţii. Acela care a compus pentru prima oară o doină, doina nu este a lui, căci ea a zburat slobodă în aer, lipsită de vreun semn individual, şi din aer, nepironită prin nemic, a prins-o în zbor un altul, apoi un al doilea, un al treilea şi aşa mai încolo, în aceiaşi ţară sau pînă la marginile pămîntului, fiecare adăugînd sau suprimînd cîte ceva, fără a da seamă nimănui de ceea ce face, de vreme ce lucrul nu este al nimănui. Lipsa-i de orice fixitate este atît de pronunţată, încît se întîmplă adesea că acelaşi in-

[1] Lumină.

Scanned with OKEN Scanner

divid spune altfel bucata cea poporană de cîte ori o repetă, ca acea cîntăreață italiană, care schimbă mereu cuvintele cîntecului, zicînd cu naivitate că așa-i convine : „cosi mi viene".

Literatura poporană cea scrisă, fie cît de anonimă, este o operă individuală. Din însuși momentul nașterii sale, ea se fixează prin scrisoare. O dată încuibată în popor, ea va fi citită de mii de gure, dar numai citită, poate încă abia silabisită, fără a cîștiga sau a pierde, fără a primi la tot pasul cîte o nuanță nouă, pozitivă sau negativă, de la fiecare dintre cei ce o propagă, cel puțin în aceiași țară din aceiași epocă.

Colectivă prin origine, nestatornică în traiul său, aceasta este literatura poporană cea nescrisă ; individuală prin naștere, fixă în fond și-n formă, într-un moment dat, aceasta este cartea poporană.

Dar pentru ca ambele să fie *poporane* : (una — fiică de sînge, cealaltă — fiică de suflet a poporului), pentru ca ambele să se poată substitui una alteia, să se poată metamorfoza una-ntr-alta, astfel că uneori este nevoie a trage între ele o linie de demarcațiune ; trebui ca ambele deopotrivă să oglindească poporul, ambele să fie poporul el însuși, căci poporul, în realitate, iubește numai pe sine-și. Niciodată o carte nu va deveni poporană, dacă ea nu vorbește în graiul cel necioplit al poporului, dacă nu răsfrînge credințele poporului, speranțele lui, slăbiciunile lui ; dacă știe ceva mai mult decît ce știe poporul în patriarcala lui neștiință.

7. Literatura poporană cea scrisă, ca și cea nescrisă, călătoresc din limbă în limbă, dar ele nicăieri nu se traduc, ci se *transformă*. Orice popor posedă o formă proprie a sa, primind ca al său numai ceea ce corespunde acelei forme specifice, care se modifică și ea din epocă în epocă, provocînd atunci modificări corelative în tot ce este poporan. Literatura poporană cea nescrisă suferă astfel o triplă rotațiune : 1. prin trecere din gură în gură ; 2. prin

Scanned with OKEN Scanner

trecerea din țară în țară ; 3. prin trecere din epocă în epocă. Ultimele două din aceste rotațiuni îi sînt comune cu cartea cea poporană. Și ea se transformă de asemenea, cînd se împrumută dintr-o altă limbă, multe lucruri adăugîndu-se, unele suprimîndu-se, o seamă prefăcîndu-se, pînă ce planta cea exotică capătă un aer indigen. Și ea, pe de altă parte, se adaptează din timp în timp la vederile momentului, prin copiști — dacă circulă în manuscript, prin editori — dacă este tipărită.

De aci rezultă mulțimea varianturilor ale oricării cărți adevărat poporane : variante externe și variante interne, deși mai puține, negreșit, decît nenumăratele variante ale literaturei poporane cele nescrise cari se datoresc mai cu deosebire trecerii din gură în gură.

8. Literatura poporană cea nescrisă se naște într-un mod spontaneu. Ea este efectul impresiunii, niciodată a premeditațiunii. Un sentiment involuntar — și iată o doină ; o întîmplare, o catastrofă — și iată o baladă ; un fenomen, o credință, un joc de cuvinte — și iată o legendă, un basm ; o pățeală — și iată un proverb ; o asociațiune de idei, o analogie neașteptată. — iată o ghicitoare.

Cartea poporană, din contra, nu este și nu poate fi spontaneă. Ea presupune totdeauna o intențiune, o tendință, o țintă precisă din partea autorului. Scriitorul vrea ca alții să petreacă, să rîză, să crează, să învețe să imite, sau să se ferească. El *vrea*. În cazul cel mai bun, tot încă este ceva silit.

În literatura poporană cea nescrisă predomnește elementul liric ; în cartea poporană — elementul didactic. Dintr-o parte *inspirațiune ;* de cealaltă : *aspirațiune*. Generalmente, cartea poporană nici nu afectează măcar de a fi tot una cu literatura poporană cea nescrisă.. Ea pretinde a da poporului nu *ceea ce el are deja,* ci *ceea ce-i lipsește,* dar care să-i convină, să-i placă, să-i fie pe înțeles. Pînă la un punct, ea se crede a fi superioară operei

proprie a poporului. Ea are aerul de a se pogorî pînă la popor. (...)

27. Cea mai celebră însă din cărţile poporane, întrate în colecţia lui Giurescu, este *Alexandria.* În secolul XVII ea se încuibase într-atîta la români, încît Miron Costin a crezut de cuviinţă a o stigmatiza cu tot dinadinsul în cronica sa. (...)

29. La români, în privinţa vechimii, dintre toate cărţile poporane cele romantice, *Alexandria,* rivalizează numai doară cu *Varlam şi Iosafat,* o altă producţiune bizantină, de provenienţă indiană, dar atribuită sfîntului Ioan Damascen, foarte împrăştiată în diferite limbe şi pe care la noi, pe la începutul secolului XVI, o citea cu desfătare ilustrul Domn al Ţării-Româneşti, Neagoe Basarab.

30. Tocmai atunci cînd logofătul Ioniţă Giurescu codifica pe la 1799 vechile cărţi poporane ale Ţării-Româneşti, toate în proză, o nouă carte poporană, de astă dată în versuri, căuta a se introduce la noi în Transilvania şi a şi reuşit, într-adevăr, a devenit astăzi una din cele mai răspîndite. Este *Istoria pre frumosului Arghir şi a prea frumoasei Elena cea măiastră şi cu păr de aur,* adecă o închipuire sub care se înţelege luarea ţărei Ardealului prin Traian Cezarul Râmului. (...)

Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Ohire asupra cărţilor poporane,* în : *op. cit.,* pag. 152—159.

TITU MAIORESCU

(...) Ceea ce a trebuit să placă străinilor în poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu şi Şerbănescu şi novelele lui Slavici, Negruzzi şi Gane este, pe lîngă măsura lor estetică, originalitatea lor naţională. Toţi autorii aceş-

Scanned with OKEN Scanner

lia, părăsind oarba imitare a concepţiunilor străine, s-au inspirat de viaţa proprie a poporului lor şi ne-au înfăţişat ceea ce este, ceea ce gîndeşte şi ceea ce simte românul în partea cea mai aleasă a firei lui etnice. Acest element original al materiei, îmbrăcat în forma estetică a artei universale, păstrînd şi în această formă ca o rămăşiţă din pămîntul său primitiv, a trebuit să încînte pe tot omul luminat şi să atragă simpatica lui luare-aminte asupra poporului nostru. Căci orce individualitate de popor îşi are valoarea ei absolută, şi îndată ce este exprimată în puternica formă a frumosului, întîmpină un răsunet de iubire în restul omenirii ca o parte integrantă a ei.

La această cauză generală se mai adaogă, îndeosebi pentru novelele lui Slavici, Gane şi Negruzzi, întîmplarea favorabilă că ele se găsesc în armonie în privinţa obiectelor ce ni le înfăţişează şi care sunt mai ales figuri tipice din popor, cu un întreg curent al gustului estetic în Europa, curent pe care noi îl credem foarte sănătos şi în urma căruia romanurile ţărăneşti şi descrierile tipice au ajuns să fie cele mai preţuite produceri ale literaturei de novelişti. (...)

Titu Maiorescu, *Literatura română şi străinătatea* (1882), în : *Opere, II*, ediţie de Georgeta Rădulescu-Dulgheru şi Domnica Filimon, pag. 19—20, Editura Minerva, Bucureşti, 1984.

(...) Scopul şcoalei comunale nu e învăţarea cetirei şi scrierei în sine, ci este în prima linie dezvoltarea inteligenţei sătenilor prin înzestrarea cu toate cunoştinţele importante în sfera lor de viaţă. Pentru acest scop cetirea şi scrierea sînt numai mijloacele mechanice, pe care învăţătorul trebuie să le absolve cît se poate mai iute (după metodele din urmă în 6—8 luni), pentru a putea trece la ordinea sa de zi, care este : lăţirea acelor cunoştinţe şi agerimea inteligenţei.

Cîteva cuvinte de explicare ne vor înlesni înţelegerea acestei misiuni a şcoalelor săteşti.

Majoritatea unei națiuni sînt sătenii, dar focarele culturei — știință, industrie, arte, teatru, jurnale, dezbateri politice etc. — sînt în orașe, mai ales în capitală, și aci în capetele unei mici minorități. Condițiunea oricărui progres este un raport perpetuu între minoritate și majoritate, între oraș și sat. Orașul are să introducă în sate rezultatele activității sale științifice și, popularizînd astfeliu cultura să-i dea întinderea cantitativă și oarecum rezonanța națională, fără care îi lipsește valoarea practică. Satul, din contra, cu ocaziunea primirei acelor rezultate, are să arăte capacitățile eminente ce le posedă, naturele alese, care sînt chemate a trece peste sfera mărginită a comunei și, intrînd în orașe, a colabora într-un cerc mai larg la înaintarea patriei lor. În acest raport perpetuu de dare și primire, în această endosmoză și exosmoză a elementelor de cultură între orașe și sate, organul principal de intermediare, fără care o mare parte a mișcării ar rămîne amorțită, este școala comunală : programul ei stabilește cunoștințele, despre a căror însemnătate s-a convins cultura orașelor și care trebuiesc răspîndite prin sate, examenele ei arată pe copiii de săteni cu capacitate extraordinară, care sînt chemați a împrospăta anteluptătorii culturei și prin urmare trebuiesc primiți în orașe.

Școala comunală astfeliu înțeleasă este dar închegarea organismului unei societăți date, susținerea unității naționale și teritoriale. Știm bine, că ea nu servește singură la acest scop. Căile de comunicare, armata, unitatea legilor și mecanismul administrativ contribuie și ele, fiecare pentru partea sa. Dar în mijlocul lor, școala comunală este poate elementul cel mai puternic, fiindcă sădește și înrădăcinează din prima copilărie, și în mod special, ideile care formează apoi cultura comună a unei națiuni. [1] Unde

[1] Și aici nu atingem încă chestiunea grea, dacă școala elementară trebuie să fie o instituțiune a statului sau să rămînă instituțiune privată ca în America. În amîndouă cazurile misiunea ei este aceeași în înțelésul textului (n.a.).

Scanned with OKEN Scanner

asemene mijloace, și în rîndul dintîi școala comunală în acel înțeles, lipsesc, acolo este ruptă legătura între oraș și sat, și prin urmare ruptă participarea sătenilor, adecă a poporului, la cultura națiunii. Atunci (și dovada ne este înaintea ochilor : statul nostru) toate instituțiunile de civilizare sînt paralizate, universitățile nu sînt frequentate, funcțiunile statului nu sînt ocupate de oameni speciali, camerele legislative și partidele politice nu reprezintă trebuințele poporului, jurnalele și cărțile nu-și află răsunet, opiniunea publică nu există. Oamenii publici, deputați și funcționari, recrutați numai din orașe și lipsiți de legătura salutară cu poporul, se restrîng într-o mărginire fatală, produc egoismul exclusiv de clasă și formează pe tăcute o societate de exploatare a veniturilor publice în sarcina țăranului. Țăranul plătește fără folos, funcționarul se folosește fără răsplată. Atunci societatea în conexitatea ei este spartă și prefăcută într-un agregat de atome izolate, căci țăranii nu sînt parte integrantă a organismului statului, ci membre dezlipite și moarte dintr-un tot, pe care nu-l înțeleg. Vine un vecin și le ia o provincie d.e. Bucovina, vine alt vecin și le ia altă provincie, (...) vine un congres străin și le dă înapoi o parte din provincia luată : poporul de jos rămîne indiferent la asemene schimbări istorice ; nici un district nu se interesează de soarta celuilalt, unitatea teritorială este o idee necunoscută, însăși existența statului este un simplu joc al întîmplării exterioare.

De aici se înțelege toată importanța ce s-a dat în statele civilizate învățămîntului primar și pentru ce tocmai acesta s-a considerat ca unul din fundamentele organismului politic.

Să vedem acum ce corespunde înlăuntrul școalei sătești acestei misiuni de cultură ce are să o îndeplinească.

Toate rezultatele activităţei intelectuale din oraşe, întrucît trebuiesc să fie lăţite prin popor sub formă teoretică, se concentrează din diferitele ramuri din ştiinţele exacte, din istorie şi geografie, din literatură, din biblie, şi se prezintă în cuvinte populare uşor de înţeles, prin cartea de lectură.

Cartea de lectură este sufletul şcoalei elementare, în ea se dă ţăranului tezaurul intelectual pentru toată viata lui şi prin ea se introduce în stare acel şir de idei care produce unitatea culturei şi contribuie în mod esenţial a face dintr-o împreunare întîmplătoare de oameni o societate alcătuită.

Pentru a ne convinge, să aruncăm privirea în cuprinsul unei cărţi de lectură pentru şcoalele săteşti dintr-un stat apusean.

Pe primele pagine [1] sînt deprinderi de cetit, scris şi desemnat într-una, şi anume legate de o istorioară potrivită cu gradul de înţelegere al copiilor mici. Desemnul se învaţă împreună cu cetirea şi scrierea şi toate aceste se învaţă numai împreună cu o naraţiune, pentru a deprinde în acelaşi timp înţelegerea ideilor abstracte de cultură şi perceperea exactă a formelor concrete din natură şi anume a le deprinde nu în mod mecanic prin recitare de a-b-c şi tragere de linii indiferente pe tablă, ci prin amintirea legăturei de viaţă între scop şi mijloc, între naraţiune, cetire, scriere şi desemn. Apoi vin descrieri, fabule şi poezii uşoare, poeziile în mare parte se cîntă de şcolari în cor vocal, pentru a li se întroduce astfeliu ritmul şi ordinea armonică şi a-i face să participe şi la această manifestare a culturei naţionale. Apoi vin îndată descrieri de plante şi animale, de regulă cu ilustraţiuni şi totdeauna cu explicări despre folosul lor practic, apoi descrieri geografice, cosmografice şi fizice, mai pe urmă bucăţi po-

[1] Münsterberger Volksschullesebuch (n.a.).

trivite din Biblie, în fine naraţiuni istorice, bucăţi alese din literatură şi noţiuni despre organizarea politică a statului. O repeţim : cartea de cetire este săteanului un vademecum de cultură pentru toată viaţa lui.

Dacă acesta este cuprinsul unei cărţi de lectură pentru şcoalele săteşti dintr-un stat apusean, unde sînt atîtea alte mijloace special destinate pentru popularizarea culturei, calendare bune, gazete săteşti, cărţi populare, unde prin urmare s-ar putea mai uşor zice că şcoala comunală să deprindă numai cetirea şi scrierea, fiindcă materialul de cetire se ofere apoi gata prin literatura contimpurană : cu cît trebuie să fie mai mult la noi concentrată toată însemnătatea şcoalei comunale în cartea de lectură bine alcătuită, la noi, care altfeliu sîntem lipsiţi de literatură şi în special de orice literatură populară ? După ce a învăţat ţăranul nostru să citească, la ce să întrebuinţeze el această deprindere mechanică, dacă nu are cartea de lectură ? Cărţi populare, gazete săteşti nu avem ; calendarele noastre sînt folositoare numai pentru librarii care le editează ; singura ocaziune ce se oferă ţăranului, afară din şcoală, sînt circularele subprefecţilor afişate la uşa Primăriei, şi sperăm că nu vom fi taxaţi de adversari ai guvernului, dacă zicem că aceste circulare nu sînt suficiente pentru cultura poporului român.

La noi, mai mult decît oriunde, toată valoarea şcoalei comunale stă şi cade cu acea carte de lectură care să agerească inteligînţa săteanului şi să o înzestreze cu elementele culturei moderne, în special ale ştiinţelor exacte şi ale dezvoltării literare. (...)

Titu Maiorescu, *Învăţămîntul primar ameninţat*, în : *Convorbiri literare*, nr. 3, anul IV, 1 aprilie 1870, Iaşi, pag. 35—38. Text stabilit de Petru Creţia.

VIII. Am terminat cu studiul artelor cercetarea întregului cîmp a culturei naţionale şi deci ca rezultat a cercetărei noastre de pînă acuma deducem următoarele: *Cultura naţională a unui popor consistă mai înainte de toate în păstrarea, dezvoltarea şi cultivarea limbei sale, apoi în regularea raporturilor indivizilor săi atît a celor de drept cît şi a celor de moravuri după formele ce sufletul său a dezvoltat pentru împlinirea lor, în cercetarea trecutului său ca popor, ca existenţă particulară în astă lume, pentru a înţelege prezentul şi a întrevede viitorul, în fine în cultivarea artelor şi a literaturei, astfeliu ca tot ce este frumos şi original în sufletul său să se dezvolte şi să se producă în lumea esterioară.*

Ne rămîne de arătat în ce consistă importanţa culturei naţionale.

Mai întîi observăm pentru legitimarea rezultatului nostru că el are raţiunea sa de a fi prin sine însuşi, căci este dedus logic din natura lucrurilor astfeliu cum ele se înfăţoşază observaţiunei noastre. El nu este un program arbitrar de cultură care să se poată discuta şi schimba după voie; el este astfeliu pentru că nu poate fi altmintrelea. Într-adevăr, popoarele nu sunt ceva închipuit; ele au o viaţă, o existenţă proprie a lor care se desemnă în momente date la suprafaţa omenirei pentru a despăre iarăşi în adîncimile ei după perioade mai mult sau mai puţin îndelungate. Independente de indivizi care se succedă neîntrerupt, deşi purtate pe existenţele lor, independente de omenire care stă neclintită pe pămînt, deşi fac parte din ea, vedem popoarele apărînd, crescînd şi topindu-se iară în omenire, după ce au venit să reprezinte un princip, să esercite un caracter, desemnînd astfeliu cu o mînă de urieş ceea ce se presentă în miniatură în sufletul individului. Existenţa popoarelor nu poate fi pusă la

Scanned with OKEN Scanner

îndoială precum nu poate fi pusă aceea a indivizilor, afară doară de vedem în lumea aceasta întreagă numai o năluca a crierilor noştri, care totuşi şi ei trebuie să existe pentru a-şi închipui ceea ce nu este. Dacă cercetăm acuma în ce conţine esenţa vieţei poporului, care sunt elementele ce fac din ea ceva deosebit de viaţa indivizilor sau de aceea a omenirei, şi care prin prezenţa sau dispariţiunea lor ne arată existenţa sau moartea unui popor, atunci cercetarea de mai înainte ne răspunde riguros că ele consistă mai mult sau mai puţin în ramurile a căror studiu ne-a ocupat pînă acuma.

Cultura fiind însă dezvoltarea elementelor vitale, urmează că viaţa poporului ca atare atîrnă de la cultura ramurilor demonstrate ca proprii vieţei sale, de la cultura sa naţională.

Natura impune deci fatalmente o direcţiune particulară popoarelor şi desemnă căile pe care această direcţiune trebuie să se dezvoalte. Prin recunoaşterea lor şi aplicarea la ele, poporul ajunge din starea de instinct în care se afla prin simplul fapt a determinării naturale, la o stare de conştiinţă de sine, la o viaţă, din starea de vegetaţiune. Cu cît elementele sunt mai dezvoltate, cu cît sunt mai adînc înrădăcinate în sufletele indivizilor unui popor, cu atîta poporul însuşi are o existenţă mai sigură, mai determinată, căci în sfera ideală, viaţa scade sau sporeşte după mulţimea şi puterea elementelor ideale ce concură a o susţine, întocmai după cum aceasta se-ntîmplă în sfera materială cu activităţile materiale. Deci *importanţa nemijlocită a culturei naţionale este că menţine şi dezvoltă pe un popor la conştiinţa de sine, la viaţa naţională.*

Din rolul ce viaţa naţională este chemată a împlini în omenire se va înţelege acuma natura importanţei culturei prin care acea viaţă se menţine şi se dezvoltă. Acest rol este îndoit :

Mai întîi *viața națională este un element de căpitenie a fericirei omenești* : Omul trăiește în două lumi deosebite tot atît de întinse, tot atît de nepătrunse, lumea esterioară ce-l încunjură și cea interioară formată în sufletul său din oglindirea caracteristică a celei dintîi în el. Lumea interioară însă o vedem iară curgînd în cea esterioară sub forme deosebite, determinată fiind la aceasta de necesitățile deosebite ale sufletului care toate însă poartă un semn comun, necesitatea sufletului omenesc de a comunica cuprinsul său celorlalte ființe asemănătoare. Cu cît ființele sunt mai asemănătoare cu atîta această dorință de comunicare este mai puternică, cu atît împlinirea reproduce o mai mare mulțămire. Legătura cea mai strînsă în această privire am văzut-o că se realizează în omenire sub formă de popoare din conformitatea lumei interioare a grupei lor de indivizi. Posibilitatea comunicării cuprinsului sufletesc sub forme determinate de natura poporului este dar una din condițiunile cele dintîi a fericirii indivizilor săi, și din contra nimic nu atinge mai adînc și mai dureros ființa omenească decît împedecarea acestei comunicări, decît presiunea morală ce rezultă din înăduşirea dorinței nemărginite de a revărsa cuprinsul sufletului său prin amenințarea altor interese scumpe sau chiar aceea a existenței sale. Aceasta se-ntîmplă cînd un popor mai mare, mai puternic, împins de un orb fanatism național, arogîndu-și sie dreptul naturei de a da naștere popoarelor, împrimă unui altuia limba, moravurile, dreptul și în un cuvînt viața sa întreagă, cînd sfarmă monumentele amintirilor sale și sacă prin mijloace cumplite viața întreagă a sufletului său. Clasa inteligentă poate mai găsește atunci o mîngîiere în cultivarea științei, lucrînd pentru omenire prin abnegațiune măreață de orice fericire, dacă nu se cufundă cu totul în aspirațiunile egoistice a naturei animalice din ființa omenească. Dară masa poporului, clasa cea mare a sa cum va putea să ample lipsa ce o va munci ? Cînd țăranul liberat de munca

Scanned with OKEN Scanner

ce brăzdează adînc faţa lui pîrlită îşi îndoaie spre pămînt trupu-i obosit, găseşte în ziua de sărbătoare un moment în care sufletul său îndepărtîndu-se de la ocupaţiunea zilnică poate să se dedeie liber vieţei sale interioare, el scoate din sufletul său semne de mulţămire, cîntă şi joacă după cum sufletul său i-o impune, îşi esprimă simţirile în limba ce au învăţat de la natură se afundă un moment în această armonie a lumei interioare cu cea esterioară, şi e fericit. Să i se iee aceasta ; sufletul să nu mai aibă voie a-şi esprima simţimentele sale sub formele crescute cu el, părintele să fie nevoit a învăţa pe ascuns copiilor săi limba străbunilor lor, glasul cîntării să fie înăduşit, piciorul să urmărească un ritm necunoscut ; atunci viaţa devine un chin, singurul pat de odihnă ce mai rămîne cînd speranţa liberării se perde cu totul, este moartea, care restabileşte prin nimicire acea armonie a sufletului, acea împăcare cu sine care este fericirea. De aceea vedem în istorie, popoarele preferînd să piară decît să-şi sacrifice de bunăvoie tezaurul sufletului lor, şi omenirea vede în astfeliu de faptă o glorie pentru victimă, o infamare pentru călău.

Viaţa naţională şi cultura ei ni se arată acum sub un alt aspect. Din faptul că menţinerea ei, căci numai o crimă cumplită a căreia actori sunt sufletele popoarelor, tribunalul, judecata istoriei, iară timpul săvîrşirei ani îndelungaţi de tortură şi martirizare a unei părţi din sufletul omenirei, numai o astfeliu de crimă poate să şteargă de pe pămînt pe un popor ce nu şi-au împlinit în libertate rolul mare sau mic ce natura-i însemnase în univers.

Din adînca nefericire ce se împlîntă în sufletul individului, prin sfărîmarea formelor de viaţă a poporului din care face parte, se vede îndestul puternic legătura care-l uneşte cu ele şi se recunoaşte că ele sunt un element neapărat necesar a slabei fericiri de care poate să se bucure în astă lume, fericiri care adesea pe cît timp există pare

a nu fi simțită de sufletul omenesc, dară a cărui preț nespus se arată în perderea ei.

Viața națională mai are încă o importanță mare, în raportul său cu tendințele și aspirațiunile universale ale omenirei. Vroind a arăta prin cercetarea de față în ce consistă cultura națională a unui popor, am fost conduși a o determina din sînul culturei omenirei, înlăturînd ramurele care prezintă un caracter universal. Desigur că prin aceasta n-am vroit să dăm culturei naționale o importanță exclusivă, n-am vroit să eschidem și din lumea reală ceea ce am eschis din cercetarea noastră. Este pe lîngă viața ei cultura indivizilor și a popoarelor încă o viață și o cultură corespunzătoare a unui corp mult mai măreț, viața și cultura omenirei. Pe lîngă aspirațiunile mai restrînse sau mai întinse a indivizilor, familiilor, neamurilor și a popoarelor este o aspirațiune mare, infinită, universală, aspirațiunea omenirei. Ea tinde spre perfecționarea individului ca membru a omenirei în privirea sa materială, intelectuală și morală. Tendința ei e fără țel ca una ce este infinită și tocmai prin aceasta nu prezintă odihnă ființei omenești. De dînsa însă nu trebuie și nici că poate să fugă omul. Omul e născut pentru a progresa, pentru a face întrebuințare de tot ce sufletul său cuprinde ca putere și mijloace spre învingerea a orice stă înaintea lui, spre împlinirea sau măcar apropierea de acel ideal compus care stă ascuns în peptul său, și-l împinge necontenit spre a-l căuta fără a putè să-i spună vreodată de l-a ajuns sau de-l va ajunge. Cultura științei, a comerciului și a industriei, a religiunei sunt marele cîmpii ale activității omenirei. Individul izolat ar fi însă incapabil de orice progres. Numai în legătură cu asemenei săi, din conștiința creșterei puterei sale prin unirea sa cu alții, el se-n-cearcă a învinge necunoscutul ce-l încunjoară și a împlini necesitățile ce muncesc ființa omenească. Puterea sa individuală crește dar în raport cu intinderea

sferii în care el este cuprins ; dară puterea lui crește nu prin aceea că el se află pasiv în acea sferă, ci prin aceea că din instinct sau din raţiune are conștiință de ea. Aice vine însă și opune slăbăciunea omenească stavila sa eternă. Spiritul mărginit al omului este totdeauna restrîns la o contemplare și o înțelegere parțială a lumei. Totul în lumea materială sau în cea intelectuală i se arată sub orizoane. Precum globul pe care locuiește se desfășură privirii sale numai sub mici porțiuni, precum în acest orizon însuși privirea lui nu poate zări decît o mică parte, astfeliu și în sfera intelectuală el nu poate pătrunde deodată în adîncimea inteligenței sau sufletului său, ci în conștiința lui se prezintă numai cîte o singură gîndire care trebuie încă să curgă pentru ca să o cuprindă în totul, inima lui nu poate fi cuprinsă decît de o singură pasiune în un moment dat. Tot această slăbăciune se observă și în conștiința sferii din care face parte un individ. Individul e om, și ca atare de ar avea totdeauna conștiință de sfera întinsă de care e legat, ar lucra cu puteri înmiite spre scopul comun. Dar natura e prea zgîrcită în această privire. Rar se arată un geniu în omenire care simțind prin instinctul său puternic pulsul vieței omenirei întregi bătînd în peptul său, cu puterea sa astfeliu mărită împinge mai departe sarcina omenirei de cum a făcut-o mii de indivizi în multe generațiuni. În genere, omul e slab ; majoritatea, prea marea majoritate a oamenilor nu pot să pătrundă cu privirea lor departe de sine, și această stare nu pare a fi perfecționabilă. De cînd e omenirea, s-au arătat genii la mari intervaluri ; talente mari au existat totdeauna, deși de multe ori au rămas îngropate și numărul proștilor nu pare a se fi mișcurat de loc. De s-ar putea face o statistică a inteligenței, s-ar vedea că măsura ei mijlocie este aceeași de cînd lumea. Așadar, pentru a împinge omenirea spre activitate, pentru a face ca indivizii să producă cu încetul ideile cărora geniile vin de insuflă o nouă viață, trebuia ca sferile de activitate a

indivizilor să fie restrînse în jurul lor, astfeliu ca în slăbăciunea instinctului sau a raţiunei lor să aibă totuşi conştiinţă de ele şi să capete astfel impulsul spre activitate. Aceasta a prevăzut-o natura cînd a legat de individ familia, cînd a unit familii împreună în neamuri şi ginţi, şi mai cu samă cînd a format naţionalităţile. Legată de sfera naţionalităţei, a poporului, activitatea individului ia un impuls puternic şi concură la progresul omenirei. *Importanţa dar a culturei naţionale care constituie şi măntine sferele de viaţă a popoarelor este în această privinţă* ce *favorizează însuşi progresul universal.*

Am terminat espunerea obiectului nostru, arătînd în ea cultura naţională a unui popor şi care este importanţa ei pentru poporul însuşi şi pentru omenire. În ea, individul, de la care porneşte şi la care tinde totul, găseşte fericirea sa ; prin ea, el se înaintează în calea deschisă omenirei şi lucrează spre scopul comun. Istoria întreagă ne dovedeşte acest adevăr, arătîndu-ne că numai popoarele care au ajuns la o viaţă naţională, la o conştiinţă clară a existenţei lor au produs ceva pentru binele omenirei. Iată pentru ce susţinem de la începutul cercetării de faţă necesitatea dezvoltărei aceste vieţi naţionale, acestui egoism naţional, care dezminţînd numele ce i-l dăm, ne arată că scopul său final este, ca şi acel a toată aspiraţiunea omenească, fericirea individului.

În seculul nostru unde reflexiunea pătrunde totul, unde instinctul se retrage din ce în ce, o însemnare a direcţiunei pe care mai cu samă ar trebui să o apuce activitatea inteligenţei noastre nu ne-a părut nepotrivit, şi de aceea am îndrăznit a supune compatrioţilor mei această primă încercare în cadrul ştiinţei.

Alexandru D. Xenopol, *Cultura naţională*, în : *Scrieri sociale şi filozofice*, ediţie de N. Gogoneaţă şi Z. Ornea, pag. 140—145, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

Scanned with OKEN Scanner

Ar fi cu cale ca cineva să facă odată limpede și în scris deosebirea între ceea ce, fără cuvînt, se numește național, și ceea ce, cu drept cuvînt, este în adevăr național în spiritul nostru. Din nenorocire, tot ce pîn-acum și-a însușit ca din senin și fără știrea lui Dumnezeu numirea de „național", n-au fost decît lucruri primite de-a gata de la străini, cari nu numai că nu sînt răsărite nici din instinctele noastre, dar nici nu s-au asimilat cu judecata noastră. Memoria celor din urmă generații au fost încărcată cu atîtea mii de vorbe nouă și deșerte încît judecata nu mai juca nici un rol, ci, înlăturată cu totul, se slujește azi de clișeuri primite de-a dreptul de la străini, fără a se întreba dacă se potrivesc sau nu cu noi. E ciudat că tocmai toate mijloacele de deznaționalizare pe cari, îndrăgind Apusul și pe apuseni, le-am introdus fără alegere la noi se bucură de epitetul uzurpat de „naționale". Presa noastră — scrisă mare parte într-o limbă cosmopolită, lesne de învățat de către orice străin în cîteva zile — e o presă națională. Cu toate acestea lucrarea ei zilnică asupra înțelegerii poporului șterge pînă și rămășițele de originalitate ale graiului nostru străvechi. Daca cineva compune arii europene cu totul în alt stil și-n alt spirit decît doina, hora și jocurile, el compune fără îndoială muzică „naționale", deși nimic în ea nu e național, nici arie, nici text, în cazurile cele mai multe nici numele compozitorului. Daca, în sfîrșit, cineva strică o piesă franceză războtezînd numele personajelor și bădărănind stilul — care rămîne străin cu toate trivialitățile cu care se presară — e autor național, a scris o piesă națională, a lucrat spre ridicarea teatrului național. Daca deschidem ziare de științe naturale, de medicină, de ce-o fi, ne ia ochii lipsa de respect pentru limbă, primirea de termeni străini fără trebuință și numai din lene de-a căuta echivalentul românesc. Am

Scanned with OKEN Scanner

văzut o carte intitulată *Despre cosmeticurile nuisibile sănătății*. Își poate închipui fiecine în ce stare e amenințată s-ajungă limba prin pretinșii oameni de știință.

Cauza pentru care s-a lățit atît de mult stricarea limbei încît astăzi gazetele și cărturarii scriu o păsărească neînțeleasă de popor, subțire și muieratică, e aceeași căreia peste tot îi datorim toate relele de cari suferim : politica. Uitînd cu totul că limba noastră e singura în Europa care se vorbește aproape în același chip în toate părțile locuite de români, uitînd că n-avem dialecte și că moldoveanul se-nțelege tot așa de bine cu crișanul ca și acesta cu oamenii lui Banatul Craiovei, politicilor noștri nu le era de-ajuns această dovadă și de unitate între noi și de deosebire către străini, ci au căutat să ne silească să dovedim că fiece vorbă e latină și că toți, fără osebire, ne coborîm de-a dreptul de la romani. De prisos era aceasta, pentru că nu originea face pe popor să fie trainic, ci munca lui proprie, fie cu mîna, fie cu mintea ; primejdios era pentru că una — se zguduia unitatea preexistentă a poporului nostru, al doilea — limba păsărească, trebuind învățată, ca orice limbă străină, răpea timpul altor învățături folositoare, al treilea — pentru că în multe cazuri nici dascălul nu știa înțelesul cuvintelor nouă, necum școlarul ; și, în sfîrșit, pierderea cea mai mare era că întreaga comoară a limbei, ce sta din zicători, proverbe, inversiuni, adecă în fraze gata moștenite din neam în neam de la strămoși, se arunca în apă, pentru că-n ele erau și cuvinte de origine nelatină. Pare că cine știe ce nenorocire ar fi fost aceasta, pare că n-am trăit alături cu vecinii sute de ani și n-o să mai trăim, pare că se făcuse gaură-n ceri dac-am primit noi cîte ceva de la ei, ei de la noi.

În vremea noastră s-au făcut încercări de-a întemeia o nouă știință : psicologia etnică. Etnografia are de obiect descrierea, împărțeala și spița de înrudire a popoarelor. Ca atare, se ține, de-o parte de istorie și geografie, de

alta de anatomie și fiziologie. În partea geografică studiază distribuția popoarelor pe glob, natura locuitorilor oricărei țări, datini și obiceie, limbă și religie. În partea istorică deosebește familiile de popoare, raporturile între ele și filiațiunea, le urmărește în migrațiunile lor cele mai depărtate și în încrucișările și corcirile lor. În partea anatomică și fiziologică în sfîrșit hotărăște caracterele deosebite pe cari se-ntemeiază clasificarea raselor omenești.

Dar, precum lesne se vede, etnografia nu are a face decît cu lucruri esterioare : distribuție, descendență, migrațiune, datini ; ea nu se ocupă cu rezultatul lăsat în spiritul poporului prin toate schimbările acestea, cu substratul psicologic. Neapărat că și zona-n care locuiește, și natura părinților din cari se coboară, și încrucișările trebuie să se fi înmagazinat în spiritul poporului și în limba lui într-o formă oarecare ; neapărat că altfel se va fi deprins el de-a privi serii întregi de lucruri. Toată istoria unui popor — în orice privire — e înmagazinată în prezentul lui și toate calitățile și defectele lui sînt dezvoltări ale unui și aceluiași germene fundamental, ale unui și aceluiași sîmbure. Mutînd cireșul sub zonele cele mai deosebite, el se va modifica, însă tot cireș o să rămînă, și numai altoii inoculați în trunchiul lui vor da alte frunze, alte roade.

E însă mult mai ușor a deosebi frunzele și roadele decît a le descrie esența, a le reduce la germenele primitiv. Oricare din noi lesne va pricepe că Anton Pann e un scriitor *național* într-adevăr, iar sute de alții nu ; căci nu devine cineva scriitor național prin aceea că repetă cuvintele patrie, libertate, glorie, națiune în fiece șir al scrierilor sale, precum, pe de altă parte, poate cineva să nu pomenească deloc vorbele de mai sus și să fie cu toate acestea un scriitor național. E drept că se face deosebire între modul de-a scrie popular și acela de-a scrie pentru clasele culte, între autorii populari și autorii

Scanned with OKEN Scanner

de artă. Dar această deosebire nu are a face cu aceea pe care noi voim s-o stabilim. *Dramele Parisului* sînt o scriere populară, însă nimic mai puțin decît națională, ci din contra internațională.

În vremea din urmă s-au ivit într-adevăr un șir întreg de scriitori cu totul naționali — unii din ei chiar intraductibili și pe deplin înțeleși numai pentru cel ce știe bine românește. Göthe zicea că partea cea mai bună a unei literaturi e cea intraductibilă, și avea cuvînt. Cel mai original dintre ei pîn-acum e povestitorul Ion Creangă, ale cărui basme, traducîndu-se, ar pierde tot farmecul și mai cu seamă tot hazul lor. (...)

Ceea ce voim însă să amintim scriitorilor noștri în genere sînt următoarele : „Nu în imitarea formelor străine consistă adevărata propășire. Luați de la străini gustul de-a pili și a lucra cu dalta toate scrierile voastre, luați de la ei iubirea de adevăr, lipsa de suficiență, respectul ce ei îl au atît pentru obiectul pe care-l tratează cît și pentru publicul căruia se adresează. Dar o adevărată literatură, trainică, care să ne placă nouă și să fie originală pentru alții, nu se poate întemeia decît pe graiul viu al poporului nostru propriu, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe geniul lui. Tot ce-ați produce în afară de geniul într-adevăr național (nu patriotico-liberalo-politic) nu va avea valoare și trăinicie, nici pentru noi, nici pentru străinătate".

Epoca esperimentațiunii cu vorbe și cu forme străine au trecut ; întrebarea e : rămas-a destulă seriozitate și minte în tineretul nostru luminat de-a urma aceeași cale care a asigurat izbînda unor literați ca Alecsandri, Cogălniceanu, C. Negruzzi, A. Donici, Odobescu ș.a. ; sau nu mai sînt în stare a pricepe măcar problema unei literaturi naționale și sînt cu totul pe clina *Dramelor Parisului* ?

Învățătorul copiilor se poate recomanda nu numai copiilor mici, ci și multora din cei mari. Căci, întîi, ar învăța românește, ceea ce, precum se știe, la Paris nu se poate învăța ; al doilea, ar vedea că mai sînt oameni și

Scanned with OKEN Scanner

afară de barierele Bucureștilor, ceea ce ar înfrîna tonul de „impertinență literară“ cu care nulități de cafenele încearcă, de la un timp încoace, a se introduce în republica literelor !...

Mihai Eminescu, *Notițe bibliografice*, [6, 7, 8 mai 1880], în : *Opere*, XI, *Publicistică 17 februarie—31 decembrie 1880*, *„Timpul“*, ediție critică de Perpessicius, Muzeul literaturii române, pag. 156—158, 162, Editura Academiei R.S.R., București, 1984.

(...) Măsurariul civilizațiunei unui popor în ziua de azi e : o limbă sonoră și aptă de a esprima prin sunete — noțiuni, prin șir și accent logic — cugete, prin accent etic — simțăminte. Modul de a înșira în fraze noțiune după noțiune, o caracteristică mai abstractă ori mai concretă a noțiunilor în sine, toate astea, dacă limba e să fie națiunală, sînt ale limbei, căci de nu va fi așa, e prea lesne ca un om să vorbească nemțește, d.es., cu material de vorbă unguresc. Afară de aceea, civilizațiunea unui popor constă cu deosebire în dezvoltarea acelor aplecări umane în genere cari sînt neapărate tuturor oamenilor, fie aceștia mari ori mici, săraci ori bogați, acele principie cari trebuie să constituie fundamentul, directiva a toată viața și a toată activitatea omenească. Cu cît aceste cunoștințe și principie cari să li fie tuturor comune sînt mai dezvoltate, cu atîta *poporul* respectiv e mai *civilizat*. Căci clasa inteligentă numai nu constituie civilizațiunea, carea e și trebuie să fie comună tuturor păturelor populațiunei. Sînt popoare ce posed o respectabilă inteligență naltă, fără de a fi ele civilizate ; sînt altele cari, fără inteligență naltă, întrunesc toate condițiunile civilizațiunei. Științele (afară de ceea ce e domeniu public) trebuie să prezinte lucruri proprie ale națiunei, prin care ea ar fi contribuit la luminarea și înaintarea omenirei ; artile și literatura frumoasă trebuie să fie oglinzi de aur ale rea-

Scanned with OKEN Scanner

lităţii în carea se mişcă poporul, o coardă nouă, originală, proprie pre bina [1] cea mare a lumii. Legislaţiunea trebuie să fie aplicarea celei mai înaintate idee de drept pusă în raport cu trebuinţele poporului, astfel însă încît esplicarea ori aplicarea drepturilor prin lege să nu contrazică spiritului acelora. Industria trebuie să fie a naţiunei aceleia şi păzită de concurinţă ; iar purtătoriul ei, comerţul, s-o schimbe pre aur, dar aurul, punga ce hrăneşte pe industriaş şi îmbracă pe agricultor, trebuie asemenea să fie în mînele aceleiaşi naţiuni.

Mihai Eminescu, *Ecuilibrul,* [22 aprilie, 4 mai şi 29 aprilie, 11 mai 1870], în : *Opere,* **IX,** ***Publicistică 1870—1877, „Albina", „Familia", „Federaţiunea", „Convorbiri literare", „Curierul din Iaşi"***, ediţie critică de Perpessicius, Muzeul literaturii române, pag. 93, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, **1980.**

(...) Poate nu e o idee nouă dacă spunem că orice lucrare literară însemnată cuprinde, pe lîngă actul intelectual al observaţiei şi conceperei, o lucrare de resumţiune a unor elemente preexistente din viaţa poporului. Sînt scriitori — şi numărul lor e legiune — cari sugîndu-şi condeiul în gură, scornesc fel de fel de cai verzi, creaţiuni ale fantaziei pure fără corelaţiune cu realitatea, creaţiuni ce, prin noutatea lor, atrag poate cîtva timp publicul şi sînt la modă. Descriind situaţii factice, personaje factice sau manierate, sentimente neadevărate sau simulate, umflînd un sentimentalism bolnav — în volume întregi, aceşti autori — numărul lor în străinătate e foarte mare — au un public mai numeros de cum ar merita şi primejduiesc în mare grad gustul, sentimentul adevărului şi bunului simţ.

Credem că nici o literatură puternică şi sănătoasă, capabilă să determine spiritul unui popor, nu poate exista decît determinată ea însăşi la rîndul ei de spiritul acelui

[1] Scenă (germanism) (G.T.).

popor, întemeiată adecă pe baza largă a geniului național. Aceasta nu e adevărat numai pentru literat, ci se aplică tot atît de bine la legiuitor, la istoric, la omul politic. Nu acel legiuitor va fi însemnat care va plagia legi străine traduce din condicile unor țări depărtate ce au trăit și trăiesc în alte împrejurări, ci cel care va ști să codifice datina țării lui și soluțiunea pe care poporul în adîncul convingerilor sale o dă problemelor în materie.

Nu acel om politic va fi însemnat, care va inventa și va combina sisteme nouă, ci acel care va rezuma și va pune în serviciul unei mari idei organice înclinările, trebuințele și aspirațiunile preexistente ale poporului său.

Nu acel istoric va fi exact, carele în fraze pompoase va lăuda sau va batjocori întîmplările în trista și searbăda lor conexiune cauzală, ci acela care va căuta rațiunea de-a fi a acelor întîmplări și va descoper-o în adîncimea geniului popular. (...)

Fără îndoială există talente individuale, dar ele trebuie să intre cu rădăcinile în pămîntul, în modul de-a fi al poporului lor, pentru a produce ceva permanent. (...)

Mihai Eminescu, *Novele din popor de Ioan Slavici*, [28 martie 1882], în : *Opere*, XIII, *Publicistică 1882—1883, 1888—1889*, *„Timpul“*, *„România literară“*, *„Fîntîna Blanduziei“*, pag. 85.

(...) Astfel și în universul intelectual și moral al fiecăruia trebuie să existe poluri, idei dominante împrejurul axei cărora să se opereze mișcarea celorlalte gîndiri. Aceste idei sînt vertebrele caracterului individual și, cînd ele aparțin unui popor întreg, ele constituie caracterul național. Însă aceste idei dominante nu sînt invențiuni *a priori*, nu sînt culese de prin gazete franțuzești și parastisite ca marfă nouă pe malurile Dîmboviței. Ele cată să răsară din elemente statornice ca și dînsele, din natura pămîntului de sub picioare, a cerului de deasupra, a statornicilor datini și gîndiri ale rasei naționale demprejur.

Aceste idei se moştenesc în bunul-simţ comun al poporului, în aptitudini şi înclinări de caracter pe cari le lasă părinţii din părinţi strănepoţilor lor ; ele sînt însă lucruri pe cari străinii nu le pot înţelege chiar dac-ar vorbi cu sunete româneşti. (...)

Mihai Eminescu, *[„Avînd a da seamă..."]*, [1 Mai 1882], în *op. cit.*, pag. 112.

(...) După cum e ştiut, baza materială sau mai bine materialul în care se realize[a]ză atît economia cît şi administraţiunea este o totalitate de indivizi care subiectiv se numără a fi una : naţiunea. Însă, pentru ca o totalitate de oameni să se numere pe ei înşii că sînt una, trebuie ca o sumă oarecare de note caracteristice să le fie comune : limbă, religiune, trăsuri caracteristice fundamentale etc. etc. obiceiurile.

Cu cît aceste note sînt mai risipite, mai puţin sau mai şters în conştiinţa singularilor indivizi, cu atîta simţămîntul aparţinerei unul de altul e mai slab, cu cît însă aceste note în totalitatea lor sînt mai vie în conştiinţa fiecăruia, cu atîta simţămîntul subiectiv al naţiunei, va să zică al solidarităţii naţionale, e mai intensiv şi mai înrădăcinat.

Acuma artele sunt oarecum aceste note grămădite într-un singur tablou, într-o singură piesă, într-o singură arie, sunt bucăţi din viaţa subiectivă a poporului — şi de aceea artea *naţională*, caracteristică, pe de o parte întăreşte conştiinţa naţională, pe de altă parte îi lărgeşte orizontul ei, căci o face să cuprindă şi mai mult element caracteristic şi naţional, decum cuprinsese pînă atuncea.

Arta, grămădind într-un punct trăsuri caracteristice, cari se afla risipite, aduce în locul unor simţiri vage, de-o corelaţiune îndoielnică, tablouri întregi şi unitare din viaţa caracteristică a poporului — astfel încît viaţa individului ce le concepe [î]şi cristalizează şi ea trăsurile singulare ce le avea asupra naţiunei sale, într-o singură şi mare

Scanned with OKEN Scanner

intuiețiune organică. Artea, avînd facultatea de-a fi mai perceptibilă, pentru că-i plăcută, pătrunde mai lesne în masa claselor și produce astfel o conștiință unitară publică care pe nesimțite se preface într-o solidaritate *etică* în împrejurări cu totului de altă natură. Rezbelele naționale purtate de un popor sau altul sînt sulevate în numele culturei și civilizațiunii acelui popor, în numele filosofiei, științei și artei lui, în numele ființei lui subiectiv-naționale

Va să zică numai arta națională are rațiunea de-a fi, numai ea naște în inimile indivizilor întărirea și intensivitatea acelui simțămînt subiectiv care-i face ca toți să se numere de membri aceluiași corp.

Însă cu cît părțile sînt mai legate unele de alte prin spiritul lor, cu atîta întregul e mai solid. Cu cît sunt mai multe direcțiuni ale spiritului într-o țară cu atîtea merge mai rău țara și poporul acela.

În privința economică putem spune că artele cu vremea devin o *trebuință* pentru popor. Însă aceasta trebuință trebuie plătită — și ea se plătește cu bani, care va să zică tot atîta cu *lucru*. Pentru că ban fără cauza lui organică, *lucru*, nu există. Pe de-o parte interesul ce-l are publicul are de rezultat înaintarea artei, dezvoltarea și mai largă, și mai complectă a acelor trăsuri caracteristice ale poporului, întărirea solidarității subiective dintre indivizii singulari ai lui, pe de alta trebuința odată făcută, cere o activitate mai mare fizică din partea celui ce o are. Pentru dramele istorice, care întăresc legătura prin aceea că arată ce-au făcut părinții noștri împreună, — pentru comedii cari arată ridicolele societății *noastre* de cari rîdem toți și pe cari acum le-avem într-un tablou cristalizat dinainte-ne, — pentru drama burgheză, în care vedem mizeriile ce căutăm a le vindeca, în scurt, în toate astea vedem icoana traiului nostru laolaltă ; rele și bunuri ce le petrecem împreună, în fine acest etern laolaltă și îm-

Scanned with OKEN Scanner

preună, și icoana estetică, ne face ca să ținem și mai mult laolaltă și-mpreună.

Mihai Eminescu, *Artele din punct de vedere economic și administrativ*, în : Ms. rom. 2285, 179 RV. Text stabilit de Petru Creția.

CONSTANTIN DOBROGEANU-GHEREA
(1855—1920)

Personalitate de prestigiu a mișcării muncitorești naționale și internaționale, Dobrogeanu-Gherea a contribuit, prin prodigioasa sa activitate, la răspîndirea marxismului în țara noastră, la întemeierea criticii literare științifice românești și la formularea unor principii ale esteticii marxiste.

Angajat într-o pasionată și bogată activitate publicistică, subordonată, într-o viziune umanistă, educației ideologice a poporului, Gherea a întemeiat și îndrumat revistele socialiste, *România viitoare* (1870), *Contemporanul* (1881), *Revista socială* (1884—1887), *Drepturile omului* (1887, 1888—1889), *Munca* (1890—1894), *Critica socială* (1891—1893), *Democrația socială* (1892), *Literatură și știință* (1893—1894), *Lumea nouă* (1894—1900).

Impunîndu-se ca o prezență strălucitoare în cultura românească și europeană, Gherea a influențat crearea cercurilor și cluburilor muncitorești, precum și transformarea lor în partid revoluționar al clasei muncitoare ; a formulat programul cercurilor socialiste, apreciat în mod deosebit de Engels, a participat la congrese ale mișcării internaționale, făcînd dovada unei personalități complexe.

Critic literar, filosof, sociolog, om de vastă cultură, Dobrogeanu-Gherea a deschis noi orizonturi în gîndirea social-politică și economică românească. Opera sa abordează, din perspectiva materialismului istoric, o problematică vastă și complexă, pusă

Scanned with OKEN Scanner

în slujba intereselor mișcării muncitorești din România. El prezintă, într-o manieră originală, probleme noi pentru spațiul cultural filosofic românesc: bazele teoretice ale marxismului, importanța revoluționară a acestuia pentru activitatea teoretică și practică, posibilitatea marxismului în România, rolul clasei muncitoare și al partidului în contextul socio-economic și politic românesc. Preocupat de aplicarea marxismului la analiza dezvoltării economice și sociale din România, pentru a defini sarcinile care revin proletariatului în transformarea societății, insistă asupra necesității industrializării țării, ca o condiție esențială a progresului social-economic.

Concepția estetică înscrisă pe linia unor preocupări majore, demne de Plehanov și Mehring, formulează principii valoroase care au marcat un salt calitativ în orientarea materialist-dialectică a gîndirii românești. Gherea, unul dintre primii esteticieni și critici literari marxiști din lume, subliniază raportul dintre artă și realitate pentru a demonstra că forța operei de artă este dependentă de măsura în care aceasta sugerează expresiv adevărul vieții. Teza că arta, product social, este chemată să fie pusă în slujba idealurilor progresiste ale epocii, — nu „artă pentru artă" ci „artă cu tendință" — demonstrează o înțelegere remarcabilă a fenomenului artistic, din perspectiva filosofiei marxiste, deși se semnalează uneori accente sociologizante.

Opere principale: *Karl Marx și economiștii* (1884, în *Revista socială*), *Robia și socialismul* (1885, în *Revista socială*). *Ce vor socialiștii români?* (1886, în *Revista socială*), *Personalitatea morală în artă* (1886, în *Contemporanul*), *Tendenționismul și teziSmul în artă*, 1887, în *Contemporanul*), *Decepționismul în literatura română și cauzele pesimismului în literatură și viață* (1887, în *Contemporanul*), *Concepția materialistă a istoriei* (1892), *Anarhia cugetării* (1892, în *Critica socială*), *Deosebirea dintre socialism și anarhism* (1901), *Din ideile fundamentale ale socialismului științific* (1906), *Judecata posterității și judecata contemporanilor* (1907), *Neoiobăgia* (1910), *Socialismul în țările înapoiate* (1911).

Scanned with OKEN Scanner

(...) Estetica metafizică se răscoală împotriva întrebuinţării cuvîntului folositor şi vătămător. „Folositor şi vătămător sînt cuvintele bune de întrebuinţat cînd e vorba de tingiri ori de rachiu. Tingirea e folositoare şi rachiul vătămător ; dar arta, un dar ceresc, arta, floarea şi podoaba vieţii, e prea sus pentru ca să fie întrebuinţată şi faţă de dînsa vorbele noastre negustoreşti : folositoare ori vătămătoare", ziceau şi zic cu indignare vitejii apărători ai „*Madame feu l'esthétique*" [1], după expresia scriitoarei Barbe Gendre.

Alţii, mai transigenţi, sînt gata să spună că arta e folositoare, dar totuşi, şi după dînşii, ea rămîne o categorie metafizică prin aceea că e *numai folositoare*. După ei arta nu poate să fie decît folositoare, a-i zice vătămătoare ar fi o ocară. După noi însă e cu totul altmintrelea. Arta e un *product*, e o manifestare ca oricare alta a spiritului omenesc şi, ca atare, poate să fie ori folositoare, ori vătămătoare. Odată ce este exprimătoarea ideilor şi sentimentelor omeneşti, însuşirea ei atîrnă de ideile şi sentimentele ce va exprima. Ea poate să exprime idei şi sentimente sănătoase, şi în acest caz e folositoare ; poate să fie exprimătoare de idei şi sentimente rele, şi în acest caz e vătămătoare. [2]

Toţi cititorii noştri, fără excepţie, sînt, desigur, pe deplin convinşi că liberarea de sub jugul străin (...) e un lucru sfînt. Un poet care, în versuri înflăcărate, va pleda pentru această liberare va face o lucrare poetică folositoare ; dimpotrivă, un poet care va cînta robirea naţiunii va face o creaţiune artistică vătămătoare. (...)

Pentru aceia care vor înţelege mai adînc premisele teoretice expuse mai sus, se va lămuri foarte bine şi chestiunea ideilor sociale în artă, ori mai bine chestiunea atît

---

[1] Răposata doamnă estetică (fr.).

[2] În această privinţă, vezi articolul meu *Către d-l Maiorescu* (tipărit în prezentul volum cu titlul *Personalitatea şi morala în artă*, p. 279—307) (n.a.).

de mult discutată : „*tendința în artă*“, „*arta tendențioasă*“. Această chestiune a ajuns adevărata gogoriță a esteticilor metafizici, și cu toate acestea nouă ne pare foarte lămurită. În adevăr, dacă o creație artistică e rezultanta înrîuririi mijlocului natural și social, dacă artistul ne dă ceea ce a pus în el mijlocul natural și cel social, creația lui va exprima tendințele mijlocului ce-l înconjoară ; creația artistului va exprima, într-un fel ori în altul, tendințele epocii în care trăiește, ale societății în care trăiește. Deci artă fără tendință nici nu poate să fie. Artă fără tendințe n-a existat, nu există și nu va exista. Căci, dacă arta va atinge viața socială, va exprima tendințe sociale. Bineînțeles, o poezie ce descrie un asfințit de soare nu exprimă tendințele sociale ale unei epoci, dar noi nu prea cunoaștem poeți mari care să se fi îndeletnicit numai cu descrieri de răsărituri și de apusuri de soare. Poeții mari, în toate timpurile și la toate popoarele, au exprimat idei mari sociale, și cu cît au fost mai mari, cu atîta mai deplin au exprimat ei tendințele epocii și ale poporului. Eschil, Homer, Sophocle, Dante, Leopardi, Byron, Shelley, Musset, Victor Hugo, Goethe etc. n-au fost oare geniali exprimători ai tendințelor sociale ale poporului lor, ale epocii lor ?

E peste putință a face între idei și tendințe și între artă o deosebire atît de mare încît să zicem că ideile sociale au cîmpul lor bine mărginit, iar arta de asemenea are pe al ei. (...) Ideile și tendințele sociale sînt chiar sîngele cald și hrănitor care nutrește și face vieţuitor organismul numit *artă*. A spune că ideile și tendințele sociale sînt ceva cu totul deosebit de artă este tot așa cum ai zice că sîngele e ceva cu totul străin de organismul omenesc.

Dar dacă arta în general și poezia în special (...) exprimă ideile și tendințele sociale, atunci se naște întrebarea : care sînt anume tendințele ce pot și chiar trebuie să fie exprimate în artă și de nu cumva sînt unele idei și tendințe sociale care nu merită deloc, care chiar din firea lor nu pot să fie exprimate în poezie ? Aici e miezul ches-

tiunii. Cu ideile mari sociale introduse în poezie se repetă același lucru ca și cu toate ideile mari. Cine nu știe ce s-a întîmplat pînă acum cu toate ideile mari religioase, filozofice, economico-socale ? La ivirea lor, ele sînt huiduite, luate în rîs, clevetite din felurite pricini. Unii oameni, chiar inteligenți, fac aceasta din interes, alții o fac din nepricepere, alții de frică : „Părinții părinților noștri au crezut așa, doar n-au fost ei mai proști decît noi". De la început ideea nouă e sprijinită numai de cîțiva oameni mai îndrăzneți, care de multe ori plătesc asemenea îndrăzneală cu viața lor. Cîte puțin însă, ideea își face drum, adevărul cîștigă teren, cîte puțin ideea cea nouă ajunge și ea idee ortodoxă, un stîlp al societății, pentru ca, răzemați de acest stîlp, cei interesați, nepricepuți, fricoși și neputincioși să strige iarăși contra altei idei noui și îndrăznețe.

Cam același lucru se întîmplă și cu ideile noi estetice, se întîmplă și cu tendințele sociale introduse în artă. Pe un poet mare, novator, îndrăzneț, care arată admirabil o idee mare socială, pe un așa poet îl întîmpină huiduielile și strigările că el pîngărește arta, că arta e ceva prea sus pentru ca să fie amestecată cu de ale vieții, că pentru aceasta există jurisprudență, economie etc. După o vreme însă, oricare idee ajunge foarte poetică, își capătă dreptul de cetățenie în poezie, se preface într-o armă împotriva tendințelor și ideilor noi. Cînd vitejii artei pentru artă, ai artei pure, ai artei care e mai presus de toate, și mai înainte de toate artă, cînd acești viteji încep să strige în contra ideilor și tendințelor sociale introduse în artă, pretinzînd că ea trebuie să rămînă cu totul în afară de lupta ideilor și a tendințelor sociale, ei nu știu ce vorbesc.

Adevărul este că ei nu-s, în general, împotriva ideilor și tendințelor sociale în poezie — aceste idei și tendințe fiind sîngele cald al poeziei —, ci sînt împotriva unor anumite idei și tendințe. Dacă ei strigă împotriva tendințelor sociale în general în poezie, apoi strigă fie din nepricepere,

fie din interes. Cînd genialele versuri ale lui Shelley au căzut asupra Engliterei ca o lavă topită, chemînd la viaţă pe cei dezmoşteniţi, ce strigăt de ură şi de turbare ! Între alte clevetiri a fost şi aceea că versurile lui Shelley pîngăresc arta prin introducerea unor idei care au alt cîmp de luptă... Estetici curaţi s-au făcut mai ales cei ale căror privilegii au fost ameninţate prin acest potop de geniale şi înfocate versuri. A trebuit mai bine de-o jumătate de veac pînă ce critica să înceapă, în sfîrşit, a mărturisi că Shelley e cel mai mare poet englez din veacul nostru, că e mai presus de Byron şi în unele privinţe ajunge pe Shakespeare. [1] Trebuie să spunem însă un adevăr, că în cuvintele antitendenţioniştilor în privinţa poeziei se cuprinde şi o parte de adevăr cîtă vreme ei luptă în contra tezismului (pe dată vom vedea cum pricepem acest cuvînt) confundîndu-l cu tendinţa socială a artei.

De altă parte, şi apărătorii tendinţelor sociale în artă nu lămuresc destul deosebirea cea mare ce există între tendenţionism şi tezism. Voi stărui să explic aici pe scurt această deosebire. De la început însă trebuie să mărturisesc că vorbele tezism şi tendenţionism le întrebuinţez arbitrar. În limba obişnuită, aceste vorbe sînt întrebuinţate chiar în acelaşi înţeles. Şi, drept vorbind, n-aş dori deloc să introduc nici cuvinte noi, nici să iau un cuvînt într-un înţeles neobişnuit. Dar ce vreţi să fac ? Am în capul meu două şiruri de idei bine deosebite, dar pe care publicul le amestecă, nu le distinge, încît pentru oricare din amîndouă întrebuinţează, la întîmplare, ori vorba tendenţionism ori tezism. Cum am spus, pentru mine aceste două serii sînt foarte deosebite, sînt deci nevoit să dau fiecăreia din ele o numire, fie chiar cu primejdia de a aduce oareşicare încurcătură în mintea cititorilor. De altmintrelea, eu nu ţin la cuvinte, ţin numai să se facă bine deosebirea între aceste două serii de idei, şi, dacă mi se vor da nume mai potrivite, le voi primi cu

[1] Vezi „Swinburne", în prefaţa dramei lui Shelley *Cenci* (n.a.).

plăcere. Cu alt prilej voi lămuri în toată întinderea ei, pe larg, deosebirea adîncă între tezism și tendenționism ; aici voi spune numai cîteva cuvinte, dar care, cred, vor fi destul de lămurite.

Una din trăsăturile caracteristice ale teziștilor este că ei cred că însușirea artistică (așa iese din vorbele lor) nu se deosebește de însușirile intelectuale în general. În polemica lor împotriva metafizicilor care socot arta ca ceva dumnezeiesc, supranatural, pentru a arăta că arta e o însușire ca oricare alta, un rezultat al dezvoltării nervoase, teziștii au căzut în greșeala contrară (cum se întîmplă așa de des în polemică), ajungînd pînă la a spune — lucru absurd — că însușirea artistică nu se deosebește prin nimic de însușirea de a învăța aritmetica. Astfel ar urma că, după cum toți oamenii (nu ținem seama de idioți) pot să învețe cele patru reguli, tot astfel toți ar putea fi poeți. Ei nu spun aceasta lămurit, dar așa reiese negreșit dacă scoatem încheieri logice din cuvintele și premisele lor. După noi însă e cu totul altceva. Deși noi considerăm însușirea artistică nu drept ceva supranatural, ci ca un lucru foarte firesc, rezultat necesar al dezvoltării nervoase, totuși această însușire nervoasă, specială, o credem de un tip mai înalt. După cum toate rasele omenești sînt rase omenești, iar rasa albă e de un tip mai înalt, tot așa un artist mare e om ca toți oamenii, dar de un tip mai superior. Nu fiecare om poate să se facă poet, și vorba că poeții se nasc este un adevăr ce nu trebuie tăgăduit. Un poet mare, la nașterea lui, are un sistem nervos fin, de un tip mai înalt. Un cățel și un copil la naștere sînt deopotrivă de proști, însă copilul prinde putința de a ajunge om ; iar cățelul, fie pus în orice împrejurări, tot cîine se face. Așa este cu Stan și Bran față cu Goethe. Goethe la nașterea sa cuprindea putința de a fi poet mare. Împrejurările vieții, creșterea au hotărît direcția poeziei lui, precum și cuprinsul etc. ; însă, repetăm Goethe la nașterea

sa era un geniu, pe cînd Stan și Bran, oricare ar fi împrejurările în care vor trăi, vor rămînea tot oameni de rînd.

Dacă însușirea artistică am voi să o comparăm cu însușirea matematică, ar trebui să comparăm pe Goethe cu Leibnitz, Newton ori Euler. Goethe și Newton au fost tipuri mai înalte ale dezvoltării omenești, dar unul într-o ramură și altul în alta.

Această deosebire între noi și teziști va fi de ajuns pentru a face să fie priceputâ deosebirea cea mare ce trebuie să fie între aprecierile noastre și ale teziștilor. Pentru teziști, un artist, poet, de pildă, poate după o teză dată (de aceea îi numim teziști) să scrie orice, azi o odă unui monarh, mîine o odă republicii ; artistul e un meșteșugar, se aseamănă cu tîmplarul, care face azi un tron pentru rege, iar mîine poate face unul pentru președintele republicii. În această privință, teziștii, deși pleacă de la un punct de vedere deosebit decît metafizicii, ajung la aceleași încheieri, fie din pricină că și unii și alții au temelie greșită, fie pentru că extremele se aseamănă. În adevăr, după metafizici, obiectiviști absoluți în artă, după metafizicii care cred arta un dar dumnezeiesc, căzut din cer și neatîrnat de împrejurările materiale ale vieții, artistul-poet poate de asemenea azi să facă o odă minunată regelui, mîine un cîntec revoluționar. Plecînd de la două puncte de vedere deosebite, dar amîndouă greșite, metafizicii și teziștii ajung unii și alții la aceeași încheiere greșită : că artistul poet e neatîrnat de mijlocul ce-l înconjoară și, după voință, poate să creeze în orice fel. Cititorii știu că, după părerea noastră, creația poetului e condiționată negreșit de mijlocul natural și de cel social.

Aceste cîteva cuvinte le credem destule pentru a arăta deosebirea ce este între teziști și noi. (...)

Am zis și am răszis, am stăruit și chiar am sfîrșit acel articol spunînd poeților următoarele cuvinte : „Umpleți-vă inima și sufletul, oricît de largi ar fi ele, cu cele mai înalte sentimente și idealuri, cu cea mai înaltă morală a

veacului nostru — și opere însemnate, educatoare și moralizatoare veți produce". Din tot ce am scris, nu din cutare ori cutare loc, urmează că noi nu dăm nici o rețetă ori teză după care cerem să scrie poeții, ci dorim ca poetul să se pătrundă, pînă în cele mai mari adîncuri ale sufletului său, de o idee sau un sentiment mare și numai atunci să scrie. Pe un poet care e pătruns de o idee contrară cu ale noastre negreșit nu l-am sfătui să scrie așa cum ne-ar plăcea nouă. Dacă un poet talentat mi-ar face cinstea să mă întrebe despre ce să scrie, i-aș răspunde următoarele : „Zi, poete, ceea ce îți arde sufletul, ce face inima ta să bată cu durere ori cu bucurie, ce îți arde și-ți istovește creierii, ce te face să visezi cu ochii deschiși, ca astfel versul tău să sugereze în omenire aceleași sentimente și gînduri, care te muncesc și te istovesc ; dar, tocmai fiindcă sentimentele și gîndurile ce te muncesc, urele și simpatiile tale, vor fi aţîţate în cititorii tăi, caută de te pătrunde de cele mai înalte, de cele mai sublime idei și sentimente ale veacului, ca astfel să fii nu numai poet mare, dar și un mare cetățean".

Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Tendenționismul și tezismul în artă*, în : *Opere complete*, vol. 6, ediție de Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Voitec, pag. 196—203, Editura Politică, București, 1979.

(...) Așadar, repet, cînd zicem că societatea de azi evoluează către socialism, deducem convingerea noastră din condițiunile în care se dezvoltă societatea de azi ; dar una din condițiile acestei evoluții, și anume o condiție de frunte, este propaganda socialismului științific, luminarea poporului asupra rolului său istoric. Propaganda socialistă este nu numai una din condițiile de căpetenie pentru trecerea societății burgheze în societate socialistă, ci chiar *unicul* factor conștient. Cînd burghezul capitalist din Europa expropriază pe micii producători și colectivizează

producţiunea, de bună seamă nu ştie că astfel ajută prefacerea societăţii de azi în cea socialistă. Puterile ce lucrează în societatea actuală şi o apropie de cea viitoare, lucrează orbeşte, şi numai socialismul ştiinţific este un factor conştient. Din cele spuse urmează două lucruri foarte însemnate. Întîi se arată însemnătatea luptei socialiste, singurul factor conştient în mişcarea înainte a omenirii. Numai ea poate feri de mulţime de greşeli, lămurind scopul şi mijloacele revoluţiei sociale, poate să scutească de mulţime de experimente ; în scurt, socialismul ştiinţific poate face realizarea transformării sociale mai iute, mai completă şi însoţită de mai puţine jertfe. Al doilea urmează pentru socialişti *datoria* de a lupta ca să transforme societatea. În adevăr, dacă socialismul nu este numai un factor trebuitor pentru schimbarea societăţii, ci chiar singurul factor conştient, atunci depărtarea socialismului de pe cîmpul de luptă, încetarea luptei socialiste, a luminării şi organizării muncitorilor ar întîrzia schimbarea, ar face-o mai nedesăvîrşită şi mai sîngeroasă etc. Depărtarea socialismului de pe cîmpul de luptă ar însemna prelungirea stării ticăloase de azi, ar însemna un ajutor indirect dat tuturor mişeliilor, tuturor relelor societăţii burgheze. Ceea ce zicem despre socialism în general, trebuie să spunem fiecărui socialist în parte ori de ce naţie ar fi el. Depărtarea de pe cîmpul de luptă, depărtarea unui om care înţelege starea ticăloasă de azi, care pricepe idealul măreţ către care păşeşte societatea, depărtarea acestui om înseamnă slăbirea mişcării, prelungirea stării de azi. Oricît de mică ar fi roada muncii unui om, această muncă e numaidecît trebuitoare, pentru că din suma muncilor individuale se formează lupta colectivă, pe care o numim socialism militant, factor conştient al mişcării sociale de azi. După cum şi nemărginitul univers e alcătuit din micuţe atome, aşa şi socialismul militant se alcătuieşte din muncile individuale ale tuturor socialiştilor. Este deci văzută datoria ce au toţi socia-

liștii români de a lucra pentru răspîndirea ideilor lor. Dacă din toată propaganda noastră n-ar urma mai mult decît formarea unui grup numeros de socialiști, dacă nu vom reuși decît să facem cunoscute ideile socialiste, așa că în ziua transformării sociale în Europa să fie și la noi răspîndiți în țară un număr de socialiști, care ar ușura foarte mult prefacerea și la noi ; dacă numai atîta roadă ar aduce munca noastră, apoi și asta ar fi destul de frumos ori, cel puțin nu s-ar putea zice că nu ne-am îndeplinit datoria față cu poporul muncitor, care ne-a hrănit, ne-a îmbrăcat, ne-a crescut pe noi și pe ai noștri în sudoarea frunții lui. Dar munca noastră nu poate și nu trebuie să se mărginească numai la atîta oricît de însemnat ar putea fi și acest cîștig ; activitatea noastră nu poate să se mărginească numai la așa puțin, adică numai la pregătirea elementelor trebuitoare pentru transformarea socială, cînd se va fi realizat mai întîi în Europa. Această activitate ar fi folositoare numai pentru poporul viitor, pentru generațiile viitoare ; de aceea trebuie să lucrăm nu numai pentru schimbarea credințelor și ideilor, dar totodată și pentru prefacerea condițiilor de trai ale poporului nostru muncitor, pentru schimbări care să pregătească împrejurări exterioare mai potrivite pentru realizarea socialismului (cînd îi va veni timpul), de o parte, și de alta pentru îmbunătățirea stării ticăloase a muncitorului nostru. Așadar, activitatea partidului socialist român se împarte în două : teoretică și practică. Sub cea dintîi înțelegem propaganda, răspîndirea ideilor socialismului științific, pregătirea oamenilor pentru transformarea socială. Sub cea de a doua, adică sub numele de activitate practică, înțelegem înrîurirea de-a dreptul asupra împrejurărilor materiale de trai ale muncitorilor, înrîurirea de-a dreptul asupra bazelor materiale ale țării, asupra celor economice și a celor politice cu scop : 1) de a face ca împrejurările materiale, bazele relațiilor economice să fie cît mai potrivite pentru transformarea socia-

Scanned with OKEN Scanner

listă ; 2) de a face ca împrejurările în care trăiește muncitorul nostru să se schimbe, pe cît va fi cu putință, chiar acuma.

Aceste două condiții sînt cu desăvîrșire armonice (cum vom vedea mai jos), adică nu se poate lucra pentru una fără a nu cîștiga și în privința celeilalte. Acești doi factori sînt esența programului nostru practic. Despre activitatea teoretică am vorbit destul. Am arătat că socialismul nu este în țara românească o plantă exotică, am arătat în ce stă mai ales socialismul științific, am arătat că, chiar pentru țara noastră este trebuitoare această propagandă, chiar dacă n-am putea avea alt cîștig decît alcătuirea unei grupe numeroase de socialiști români. Totodată am spus că nu ne putem mulțumi numai cu atîta și, pentru a lămuri mai bine ce avem de făcut, trecem mai departe.

Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români*, în : *op. cit.*, vol. 2, pag. 69—71.

VASILE GOLDIȘ

Teatrul este una dintre cele mai însemnate instituțiuni culturale în viața popoarelor. Afară de biserică și școală, nici o altă instituțiune culturală nu pătrunde așa direct în sufletul oamenilor ca teatrul. Drama e culmea artelor frumoase și prin urmare teatrul este cel mai puternic mijloc estetic pentru înălțarea culturală a unui popor.

Pentru acest cuvînt, la începuturile tuturor civilizațiilor aflăm teatrul ca treapta care semnalează o pășire înainte pe scara culturii. Și — lucru curios — timpul de mărire națională a produs aproape la toate popoarele dez-

voltarea supremă a teatrului. Timpul eroic al luptelor cu perșii naște la greci pe Eschil și pe Sofocle, epoca Scipionilor produce pe Plaut, mărirea Spaniei dă naștere lui Lope de Vega, iară Shakespeare, soarele artei dramatice, răsare după nimicirea armadei „invincibile".

„Căci trebuie să recunoaștem, că la oricare popor, pe lîngă școală și biserică, numai teatrul îi poate cîștiga mîndria națională, căci în el se văd personificați eroii naționali, bărbații care s-au luptat pînă la vărsare de sînge pentru drepturile și libertatea poporului din care au ieșit. În el se laudă cu efect datinile bune și se pot biciui viciile, ce se încuibă pe ici-colea. De aci putem pricepe pentru ce jertfește cu milioanele regimul nostru în toată țara pentru Thalia maghiară, și din an în an va jertfi și mai mult, căci prin teatru se pot fanatiza masele poporului pentru afaceri naționale."

Așa vorbește d. Vasilie Podoabă în amintirile sale despre „prima societate teatrală română ambulantă în Transilvania", publicate în anuarul de față. Are toată dreptatea.

Fiecare popor, cu aptitudini spre cultură simte trebuința teatrului. A simțit-o și poporul nostru.

Sînt urme de teatru la românii din Ardeal încă din secolul al XVIII-lea. În jumătatea primă a veacului trecut, la Brașov se organizase chiar o societate de diletanți, care a jucat aici mai multe piese. Societatea aceasta n-a ieșit din Brașov. În Lugojul din Banat asemenea s-au făcut tot pe atunci diferite încercări pentru a stabili reprezentațiunile teatrale la românii de acolo. Societățile teatrale din România : Millo, Pascali, Fanny Tardini, Petculescu, Ionescu ș.a., care au venit pe la noi în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, au fost primite cu entuziasm ca din poveste. Simțul pentru teatru se deșteaptă tot mai mult. În anul 1869 studenții români din Cluj înființează o societate teatrală, care începuse să dea în curtea parohiei gr. cat. de acolo în fiecare lună cîte o re-

prezentațiune teatrală. În anii 1871 și 1872 societatea aceasta cutreieră o parte a Ardealului și pretutindeni e primită cu iubire și entuziasm.

În sfîrșit, dorințele pentru teatru ale poporului nostru în anul 1870 au fost concretizate în „*Societatea pentru crearea unui fond de teatru național român*". (...)

Astfel societatea pentru crearea unui fond de teatru național român a deșteptat tot mai mult interesul pentru teatru la românii din Ungaria și Ardeal. (...) A cărei scop era *lățirea culturii românești prin reprezentațiuni teatrale*. (...) Au îndreptat căldura însuflețirii românești spre idealul înființării teatrului național în mijlocul poporului nostru. (...)

Înainte de ce aș intra în discutarea modalităților de a înființa teatrul românesc, țin să precizez încă o dată *principiile* de care sînt eu condus în chestiunea aceasta.

Susțin înainte de toate, că de zidirea vreunui palat de teatru nici vorbă nu poate fi. Ziduri pentru teatru, ridicate cu sute mii de fiorini, fie în Brașov, fie în Sibiu, ori în alt oraș locuit de români, nu ar avea absolut nici un rost din punct de vedere al *culturii poporului românesc*. Nu pentru un oraș voim teatru, ci pentru *poporul nostru întreg*.

Idealul nostru așa dară e *trupa de actori români*, care organizată pe baze sănătoase și tari, subvenționată în măsură suficientă de societatea teatrală românească, va fi numai a noastră, va rămînea permanent între noi și îndreptîndu-se după situațiunea culturală și materială a poporului nostru, va cutreiera întruna satele și orașele noastre.

Rămînînd în legătură organică cu societatea teatrală română ce se va înființa, trupa aceasta de actori nu va putea să se abată din calea adevărată a propășirii moralității prin mijloacele culturii, nu va putea să umble după interese financiare particulare, ci va fi *ținută* să rămînă

Scanned with OKEN Scanner

pîrghie puternică pentru înălţarea morală şi culturală a poporului nostru.

Teatrul românesc ce voim a înfiinţa, va trebui să fie în deplină consonanţă cu situaţiunea generală a poporului nostru. Va trebui să corespundă pe deplin *adevăratelor* trebuinţe culturale ale poporului nostru. Căci altfel nu va afla răsunet în sufletul poporului şi în chipul acesta munca lui va fi zadarnică şi stricăcioasă. Teatrul nostru va trebui să se înfiinţeze pe temeiul lipselor culturale *simţite* de popor şi va trebui să se alipească de firea etnică a poporului, devenind astfel o *arteră firească* în circulaţiunea vieţii lui intelectuale şi morale. Nu va avea deci teatrul nostru ambiţiunea de a se compara şi a se întrece cu scenele mari, ci stînd pe temeiul gradului de cultură al poporului românesc din Ungaria şi Ardeal, teatrul nostru va reprezenta prin mijloacele artei scenice adevărul şi minciuna, frumosul şi urîtul, răul şi binele, aşa cum noi le simţim, cum noi le trăim. (...)

Repet: *piesele menite pentru societăţile noastre de diletanţi să fie potrivite cu gradul de cultură şi cu împrejurările celelalte ale poporului nostru.* Şi cu ocaziunea aceasta aş ruga cu multă insistenţă pe viitorii membri ai comisiunii cenzurătoare, să nu dea pe grozavul, să nu să ocoşească, cum se zice pe la noi. Să nu aplice pentru piesele ce sînt a se juca în mijlocul poporului nostru măsura lui Shakespeare, Molière, Calderon, ori a lui Ibsen, Sudermann, nici chiar pe cea a lui Caragiale. Nu deodată au ajuns englezii la Shakespeare, nici francezii la Molière. Cultura unui popor trebuie să se dezvolte din internul psihic al lui, gradat şi în chip organic. Mai mult stricăm decît dregem, dacă în viaţa unui popor traducem instituţiuni care nu sînt izvorîte din geniul său propriu. Teatrul nostru românesc ce va să înfiinţăm, să fie într-adevăr *românesc*. Lăsaţi-i pe străini în voia Domnului. Noi să vedem de ale noastre, să trecem înainte pe scara culturii fără sărituri, cum au trecut toate popoarele care

Scanned with OKEN Scanner

au produs cultura omenească. Numai așa teatrul românesc va putea să devină o floare proprie în grădina civilizațiunii, care cu mirosul ei propriu și cu colorile ei deosebite va împodobi buchetul cules din grădinile culturii omenești.

Repertoarul nostru va fi compus cu deosebire din *piese originale*. Fie ele și slăbuțe, dar să fie originale. Frunzăriți dările mele de seamă despre mișcarea teatrală la noi în anii 1898, 1899 și 1900 și veți vedea că poporul nostru iubește mai ales *piesele originale* care sînt scoase din viața lui.

Iosif Vulcan și Vasile Alecsandri sînt parcă astăzi cei mai iubiți autori dramatici ai poporului nostru. Ș-apoi poate că *Sărăcia lucie* a d-lui Iosif Vulcan și *Arvinte și Pepelea* a lui Vasile Alecsandri nu vor ajunge perfect măsura din „Hamburgische Dramaturgie". Ce folos avem însă de traducerile „Bibliotecii teatrale", cînd nu le joacă nimeni ?

La început piesele să fie mai ușoare, dintr-un act — două, mai ales comice, piese poporale cu cîntece și dansuri naționale. Ele să fie scoase din trecutul ori din viața prezentă a poporului nostru și să fie scrise în limba poporului. Mai tîrziu, și în chip gradat, se vor putea cere apoi și piese mai serioase, comedii de caracter, drame, tragedii, operete și opere. Toate însă să fie *originale*, potrivite cu gradul de cultură al societății, pentru care sînt scrise.

Atîta deocamdată despre *repertoar*. Am putea spune mai multe, dar — ne rezervăm dreptul să mai vorbim despre lucrul acesta la timpul său.

O altă datorință a societății teatrale să fie *înființarea unui muzeu etnografic* românesc. În muzeul acesta să fie adunate la un loc cu deosebire *costumele naționale*, cele din timpul de față și cele din timpurile trecute, de pe toate teritoriile locuite de români.

Scanned with OKEN Scanner

Statutele societății să impună comitetului central *adunarea obiceiurilor, a poeziilor, și a muzicii poporului românesc* din Ungaria și Ardeal. Pentru adunarea muzicii poporale se va putea folosi fonograful. Pentru scopurile acestea societatea să nu cruțe banii. (...)

Vasile Goldiș, *Idei referitoare la înființarea teatrului nostru*, în: *Scrieri social-politice și literare*, ediție de Mircea Popa și Gheorghe Șora, pag. 287—293, Editura Facla, Timișoara, 1976.

E frumos lanul de galbene spice. Nu că undulează. Dar grăuntele nutritor înveselește nădejdea traiului bun și ușor.

Așa e frumos lanul de galbene spice. Dar vezi. Floarea roșie a macului și floarea secerei ca ochii visători ai dulcei fetițe nu e frumoasă prin lanul de galbene spice?

Și ce ar fi cîmpul undulator fără vesela cîntare a ciocîrliei în diminețile de primăvară? De ce e pădurea frumoasă, cînd frunzele-s verzi ori cînd de zăpadă sînt încărcate crengile ei?

Dezbracă cîmpurile de podoaba florilor în mii de culori și natura e seacă și ucigătoare de suflet. Dezbracă viața de dulcele miros al înflăcărărilor sufletului și viața va fi moarte vie pe pămînt.

Nu este arta lucru de nimic și prisosință, ci e alcătuire dumnezeiască pentru îndulcirea vieții. (...)

Arta e floarea vieții. Și precum pomul cu rădăcinile secate e lipsit primăvara de flori și de frunze și toamna de fruct, astfel omul ce nu iubește arta și poezia, să fie trist sărmanul că nu are suc de viață în măduva oaselor lui.

Sufletele seci trec prin viață fără să-i simtă dulceața. Prostovanii și cei de nimic beau bere și se înfundă în perinile moi, ca piatra în noroi. Ei nu au simțire, nici ideal. Nici rod nu aduce vreodată viața lor.

Așa popoarele pe pămînt.

Scanned with OKEN Scanner

Nu au tras brazdă în lume neamuri care n-au ştiut să se aprindă la focul sacru al artei frumoase, ci au trăit viaţa de muşinoi şi s-au stins fără să lase o licărire în urma lor.

S-a stins Nabucodonosor-împărat şi sumedenia oştenilor lui. Şi lumea nu simte durere de stingerea lor. Puterea de viţă se stinge cu viaţa. Nepieritoare sînt numai roadele sufletului nemuritor.

Bogăţiile lui Iov unde sînt ? Dar vitejii spartani mergeau veseli la moarte înflăcăraţi de cîntarea Tirteului elin şi necazurile vieţii erau uitate la jocurile de lîngă templul Pitiei, iar lumea şi azi se minunează în bucurie la vederea unui cap ieşit de sub dalta lui Fidias.

Nemăsurate comori purtau năile greceşti. Dar bogăţia Atenei s-a risipit şi pierit-a neamul plin de păcate al Ionilor din insulele Mării Egeice. Ci în veci nu va pieri poporul elin, pînă va mai trăi în lume un om, care să ştie ce va să zică numele lui Homer, pînă un singur copil din băncile şcoalei va mai rosti versul : *Cîntă-mi zeiţă, mînia lui Ahil.*

Cum este stropit aerul primăverii de mireasma florilor şi a frunzelor ce-şi scot bobocii în fragedă tinereţe, aşa poporul cu nădejde de viaţă îşi împodobeşte fiinţa cu podoabele artei şi ale poeziei nemuritoare.

Unde a fost vreodată neam cu mărire, să nu fi avut în cununa vieţii sale arta şi poezia ?

Zdrobite au fost nenumăratele armii ale lui Xerxe de braţele puţine greceşti şi în urma victoriei au răsărit Eschil, Sofocle şi Euripide şi toată ceata de poeţi şi artişti. Frunzăriţi cartea vieţii neamurilor şi veţi găsi că întotdeauna arta şi poezia e cea mai dreaptă dovadă a puterii de viaţă în lumea aceasta.

Sînt fericit. Că iată pe cerul vieţii româneşti au răsărit luceferii poeziei Alecsandri, Eminescu, Coşbuc. Poporul cu astfel de nume pe paginile istoriei sale îşi croieşte viitor de aur printre valurile vieţii de pe pămînt şi prevăd prin secole înălţarea neamului meu.

Scanned with OKEN Scanner

Sînt săraci românii. Dar din sărăcia lor cu hărnicia furnicei ei năzuiesc să-şi zidească teatru.

Sînt săraci românii. Dar sufletul lor e plin de nădejdi. Că pe cîmpul vieţii noastre răsar florile artei. Nu e româncă Agatha Bârsescu ? Nu e român Dimitrie Popovici, Enescu şi George Dima nu e român ? Pămîntul din care răsar astfel de genii e plin de sucurile vieţii şi mîndru să fii că eşti român.

Aci, întru noi, este de ieri cîntăreţul care a pus lumea în uimire cu geniul său. Cu puternicul său glas Tirteul va face să răsune corzile ascunse ale iubirii noastre de neam.

Mulţumită îţi aducem ţie, laudă îţi aducem, cîntăreţule, iubit frate, că vii cu puterea artei la noi, să ne înveseleşti şi înveselindu-ne să ne îmbărbătezi munca nouă pentru întemeierea puternică a fiinţei noastre româneşti.

Şi marele compozitor, ce te însoţeşte cu horele lui, cu doinele lui, binevenit fie în mijlocul nostru.

Simţim deslipindu-se patimile din inimile noastre şi topindu-se prin văzduh ca slabi fulgi de zăpadă în razele soarelui de primăvară şi cu veselie aud răsărind cîntarea în sufletele fraţilor mei : „Haï să dăm mînă cu mînă, cei cu inimă română“.

Vasile Goldiş, *Arta română* în : *op. cit.*, pag. 295—296.

Scanned with OKEN Scanner

3. PLEDOARIE PENTRU UMANISM ŞI PATRIOTISM

A. UMANISMUL

NEAGOE BASARAB

(...) Şi solii cei mari aşa să-i cinstiţi şi să-i petréceţi, ca să vă mulţumească toţi şi să înalţe numele vostru cel bun. Iar care vor fi soli mici, şi pre aceia să-i cinstiţi, ce mai prost, precum le va fi şi cinstea lor ; iar să-i dăruieşti şi pre dînşii şi să le dai răspunsu bun, ca să-ţi proslăvească toţi numele tău, pentru vrednicia ta.

Iar carii (...) n-au atîta minte, nici înţelepciune, ce toată mintea şi înţelepciunea lor iaste mîna cea întinsă şi darul să le dai şi să le umpli gurile tuturor de toate. Deacii vei avea pace cu dînşii şi odihnă. Ce înaintea acestora nimic den avuţiile voastre să nu arătaţi, nici scule, nici haine ; nici boiarii tăi să nu să împodobească înaintea lor, ci să te arăţi şi să te faci înaintea lor sărac şi lipsit şi nici într-unile să nu te făluieşti. Ci, cînd vor veni de la dînşii soli mari şi vei gîndi să trimiţi înaintea lor cinste, tu trimite şi le fă cinste, însă numai cu bucate şi cu băutură. Iar altă cinste sau avuţie să nu arăţi înaintea lor, că măcar de vă s-ar făgădui cît de cu prietnicie şi cu dragoste, iar tot să nu-i crezi, nici să le arăţi avuţiia ta, ci încă mai vîrtos să o ascunzi de dînşii. Şi pînă ai avére în mînile tale, tot le dă, că toată înţelepciunea lor iaste avuţiia. Şi, cînd vin la voi, să-i păziţi cu bucate şi cu băutură den dăstul şi cu cuvinte bune. Iar nu cu cuvinte de taină

şi cu vorbe care sînt ascunse, ci cu vorbe proaste, că eu cît am socotit, aşa am aflat să fie mai bine.

Drept acéia, fraţilor şi tu, fătul mieu, şi eu cît am putut nu atîta de mult, ci puţinel oarece, m-am nevoit de v-am adus aminte. Că mai mult ni s-ar fi căzut să vă învăţăm şi să vă arătăm ; (...) să nu ştiţi numai acéstea ce v-am spus eu, ci mai multe şi mai înţelépte. Şi să nu vă fie cu greu pentru această scrisoare, căci am scris, nici să ziceţi „Dară ce mare lucru iaste un sol, de ne învaţă el şi ne supără cu atîta ?“, că de n-ar fi soliile lucruri mari, dar domnii pentru ce le-ar socoti şi le-ar chibzui cu inimile şi cu minţile lor ? Iar cu adevărat mare lucru iaste soliia, şi mai bine va fi cînd să va lăuda numele tău decît al celuilalt domn, care am zis mai suş. Că domnul care iaste înţelept şi are minte, pentru numele său cel bun nu numai ce socotéşte şi ia învăţătură de la acéste lucruri ce am scris eu, ci încă şi mai multe să va socoti cu mintea şi va chibzui ziua şi noaptea, ca să dobîndească numele lui cinste. Şi pentru cinste, şi sîngele şi-l va vărsa ; că cinstea niciodată n-are odihnă. Pentru acéia şi mie atîta mi s-au părut că va fi mai bine. Iar pre voi, iar cum vă va duce gîndul şi firea că va fi mai bine, aşa veţi face, ce şi după socoteala voastră, cîndai vă va fi fără părére rea. Că eu tot v-aşi fi mai lungit învăţătura pentru aceşti soli, carii vor veni la voi, şi tot mai zic : toate cuvintele ce le vor grăi solii să le ascultaţi şi să le răbdaţi. Căci că nu sînt acélea cuvintele lor, ci sîntu ale stăpînilor lor, carii i-au trimes la voi.

Iar deaca veţi vedea că cu cuvintele voastre cèle bune şi dulci nu veţi putea potoli voia şi porunca acelui ce va fi trimes solii aceia la voi, ci tot vă va sta împotrivă, deacii voi să nu vă daţi cinstea voastră lor, ci să eşiţi la dînşii hrăbori. (...) Şi pentru căci au început ei cu rău asupra voastră, am nădéjde să vă ajute voao Dumnezeu, iar aceia să se ruşinéze.

Iar de vor fi păgîni aceia cu oşti mai multe şi cu putére mai mare decît voi, iar voi întîi să vă plecaţi lor cu cuvinte bune şi blînde. Deci de vă veţi putea împăca cu acéle cuvinte bune, să ştiţi că iaste acéia din ajutoriul lui Dumnezeu ; iar de nu vor vrea să să împace cu voi cu acéle cuvinte bune, pentru necredinţa lor, voi să le daţi şi bani cît veţi putea. Iar să nu iubiţi răzmiriţile şi războaele, nici să vă ducă mintea să vă bateţi cu dînşii. Măcar de v-ar îndemna cineva şi din priiatenii voştri spre vrajbă, voi să nu-i ascultaţi, văzînd că aceia au putére mai multă decît voi. Că şi *svétîi Varlaam* zice : „Ce pricepi că nu vei putea face, să nu să apuce mîna ta să facă, că vei greşi. Şi cuvîntul cel mincinos să nu-l crezi, şi deaca faci bine, nu-ţi pară rău".

Deci de vor veni asupra voastră vrăjmaşii voştri şi veţi vedea că sînt cu putére mai mare decît voi, iar priiatnicii voştri vă vor îndemna să mérgeţi asupra lor făr' de vréme, sau vă vor sperea ca să eşiţi afară den ţara voastră, să pribegiţi, pre acei priiateni şi îndemnători ai voştri să nu-i crédeţi, că nu vă voescu binele. Că şi eŭ însumi am fost pribeag, pentr-acéia vă spui că iaste trai şi hrană cu nevoe pribegiia, şi eşti de toţi oamenii dosăbit, încă şi de copii cei mici, şi de carii sîntu mai răi. Pentr-acéia să nu faci aşa, că mai bună iaste moartea cu cinste, decît viaţa cu amar şi cu ocară. Nu fireţi ca pasărea céia ce ce cheamă cucu, care-şi dă oaolă dă le clocescu alte pasări şi-i scot pui, ci fiţi ca şoimul şi vă păziţi cuibul vostru. Că şoimul, feţii miei, are altă pildă şi are inimă vitează şi bărbată întru sine şi multe pasări oblăduiaşte şi biruiaşte şi nici de una nu-i iaste frică, nici să téme şi vînează în toată vrémea. Şi vînînd el aşa, odată prinse o pasăre să-i fie lui de mîncare şi umbla de zbura cu dînsa prin văzduh. Şi zburînd să luo după dînsul altă pasăre mare şi putérnică făr'de seamă, carea să chiamă vultur. Şi începu a-l goni să-i ia vînatul. Iar şoimul deaca îl văzu, zise în inima lui : „Mie nu-mi iaste frică de acest vultur,

că eu multe păsări biruescu ; și pre el îl văz mare și putérnic și zlobiv, iar inima lui o știu că iaste fricoasă. Ci nu-mi iaste frică de dînsul, nici îl bag în seamă ; că de-aș vrea eu, numai ce mi-aș lovi arepi odată și m-aș înălța tocma pîn'la cer, deacii m-aș lăsa asupra-i și l-aș dăspica cu unghile, că-l știu cine iaste. Ci numai mă întristez de mărirea lui cea multă. Pentr-acéia nu mă voi bate cu dînsul [că iaste tare și puternic], ci mai bine să împarțu vînatul mieu și să-i dau și lui și voi fi în pace. Iar eu, deaca nu mă voiu sătura cu ce-mi va mai rămînea, nu voi muri, ci voi trăi pînă iar voi mai vîna ceva și voi mînca de mă voi sătura". Și déde dentr-acel vînat ce prinsése cîtva și să împăcă cu dînsul. Așa și voi, fraților, sînteți ca și șoimul și multe biruiți, și iaste vînatul în mîinile voastre, adecă avuția. Deci, de veți vedea pre niscare limbi păgîne să se pornească asupra voastră cu oști gréle și cu putére mare, voi nu vă potriviți lor și să vă bateți cu dînșii într-acel ceas, ci socotiți ce le veți slobozi din unghile voastre vînat, adecă avuție, să le dați să mănînce, ca să să părăsească de voi, cum și vulturul lăsă pre șoimu.

Iar deaca veți vedea că nu vor să să întoarcă, voi nu vă témeți de dînșiii, nici de oștile lor céle multe, (...) nu sîntem bucuroși să să facă această răzmiriță, (...), nici voim să fie vărsare de sînge, nici să să ude mîinile noastre în sînge de om. (...) Că veniră vrăjmașii noștri asupra noastră, nefiindu-le lor noi nimic vinovați. Că cu toate cuvintele céle bune și dulci noi i-am mîngîiat și, de ar fi pohtit și avuție, le-am fi dat, și cu smerenie încă ne-am smerit înaintea lor și ne-am plecat, iar ei nu vrură să ia, nici cuvintele noastre céle blînde nu le-au băgat în seamă, nici avuție, nici smerenie. (...)

Deacii să-ți tocmești toate tunurile și oștile tot pre céte, cum le va fi rîndul. (...) Iar tu să mergi dreptu față la față spre vrăjmașii tăi, fără nici o frică ; iar căci vor fi ei mulți, nimic să nu te înfricoșăzi, nici să te îndoești. Că omul viteazu și războinic nu să spare de oamenii cei

Scanned with OKEN Scanner

mulţi ; ci cum răsipéşte un leu o cireadă de cerbi, şi cum omoară un lup o turmă de oi cît de mare şi cum răshiră un glonţu de tun multe céte de ostaşi, nu căci iaste el mic, ci căci că vine cu mare rane şi cumplire, pentr-acéia răshiră şi răsipéşte multe céte de oameni, aşa şi omul viteaz şi bărbat şi hrăbor nu să înfricoşază de oameni mulţi. Că omului viteaz toţi oamenii îi sînt într-ajutor, iar omului fricos toţi oamenii îi sîntu duşmani, şi încă şi de ai săi iaste gonit şi batjocorit şi hulit. Şi de aceasta, fătul mieu, încă de învăţ să nu umbli cu oamenii cei fricoşi ca să nu cumva să pierzi cinstea mea şi moşiia ta. (...)

Neagoe Basarab, *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, text ales şi stabilit de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu, traducerea originalului slavon de G. Mihăilă, pag. 277—281, Editura Minerva, Bucureşti, 1971.

Iată, feţii miei (...) şi de aceasta, cît mă putui pricépe, vă învăţ : cum şi în ce chip să cade domnului să-şi tocmească boiarii. Cînd veţi vrea să puneţi boiari, nu să cade să căutaţi căci vor fi rudenii, pentru acéia să-i puneţi, că acéia iaste făţărnicie. Că dar de veţi fi avîndu rudenii multe, sau de vor vrea rudeniile tale să aibă cinste şi socoteală mai multă decît alţii, cum s-ar zice, toate măririle pre dînşii să razime, ci nu iaste bine. Căci că cel ce va să fie domn adevărat, aceluia nu i să cade să aibă rudenii, ci numai slugi drépte. Iar slugile care vor fi săraci şi să vor fi nevoit de vă vor fi slujit cu dreptate, voi să-i daţi îndărăt şi să căutaţi numai rudelor voastre ? Sau de vor zice cineva : „Noi sîntem feciori de boiari, ci nu să cade să ne scoţi pre noi şi să pui pre cei săraci, să fie mai nainte de noi“. Dar de vei fi avîndu neam şi rudenie multă şi va fi plini de hlăpie şi neomenie şi nu vor fi harnici, sau den feciorii de boiari, de vor fi fost părinţii lor oameni buni, iar ei vor fi nevrédnici, décii de ce treabă vă vor fi ? Crez, ştii, că nu te-au ales nici te-au unsu ei domn, ci

Scanned with OKEN Scanner

Dumnezeu, ca să fii tuturor dreptate. Iar aceasta iaste adevărat : de vor fi rudeniile tale şi feciorii de boiari oameni buni de treabă şi de folos, foarte va fi lucru bun cînd vor fi ei la cinste, şi la boerii, că aceasta nu zic eu că iaste vreun lucru rău, ce bun şi să cuvine.

Iar pre acei săraci, carii să sileau şi să nevoescu de vă slujăscu, nici pre aceia să nu-i dăpărtaţi, şi să-i dăzlupiţi de lîngă voi, ci să fie şi ei aproape de feciorii de boiari, că odată vă vor trebui şi ei să vă fie de ajutor mîinele lor cît vor putea. Şi de va fi mai harnicu unul din cei săraci decît unul den feciorii de boiari sau decît o rudă de ale voastre, voi să nu daţi acelora cinstea şi boeriia, în făţărnicie ; ce să o daţi aceluia mai sărac, deaca iaste vrédnic şi harnic şi-şi va păzi dregătoriia cu cinste. [Că mai bun îţi iaste săracul cu cinste] decît boiariul cu ocară. Şi de vă vor zice, sau din boiari, sau dintr-acei săraci, să rădicaţi pe vreun lefegiu să-l puneţi spătar sau cupar sau căpitan, voi să socotiţi ; că unii au avuţie şi dau mită celor ce-ţi zic ţie pentru dînşii. Ci să nu vă grăbiţi nici într-un chip să le umpleţi voile îndată, să scoateţi un vrédnic şi să puneţi un nevrédnic în locul lui. Ci să chemaţi omul acela înaintea voastră şi să-l vedeţi : de va fi harnic şi vrédnic de acea cinste, el să fie. Pentru că, deaca priiméşte domnul pre vreun om să fie slugă, deacii nu să cade să-l foarte ispitească ? Dreptu acéia să cade, cîndu vei boeri omul şi-l vei pune sau la cinste mare sau la mai mică, să nu te pripeşti să-l pui îndată, ci întîi-l ispitéşte şi întreabă şi de sfétnicii tăi ; iar de vei cunoaşte tu însuţi cu adevărat ce iaste mai bine, acéia şi fă, şi ce va fi de potriva lui, acéia să şi fie.

Deacii, deaca-l vei pune, nu te grăbi pentru vreo părére, sau pentru cuvintele cuiva, să-l scoţi numaidecît. Dar de nu va fi vinovat ? Ci cu multă socoteală şi chibzuială a ta cu care l-ai pus, cu acéia acum ţi să cade să-ţi iai seama, cu minte bună, şi să-l scoţi. Deacii, deaca va

Scanned with OKEN Scanner

fi vinovat morţii, tu-l poţi şi piiarde, iar de nu va fi vinovat de moarte, ci va avea vină de altă ocară, tu-i arată vina carea o au făcut, să o vază.

Iar deaca va fi drept şi pentru acéia va vrea să să iarte de slujbă, aceluia i să cade să i să facă cinste şi să-l duci pîn'la casa lui cu cinste, ca să vază ş-alţii şi să să îndulcească de tine. Iar de va fi cineva vrédnic şi harnic de cinstea lui şi-l va pîrî cineva la tine, tu niciodată să nu te grăbeşti, pentru acéle pîri să-l scoţi den cinste ; că deaca-l vei scoate, deacii nu-ţi va mai fi priiaten. Iar cîndu iaste vinovat, tu-i arată vina, să şi-o vază şi să şi-o cunoască ; deacii nu va mai avea cum să aibă părére rea pe tine. Pentr-acéia, cîţi vor vrea să vie la tine la judecată, niciodată să nu te grăbeşti să judeci, pîn' nu-i vei pune să stea de faţă înaintea ta. Că de te vei grăbi pentru pîra lor să le faci judecată sau să-ţi umpli voia mîniei tale, ce vei folosi ? Nimic, făr'numai cît vei face greşală sufletului tău. Ci să socoteşti bine pentru greşalele oamenilor şi să le arăţi toate înaintea lor, măcar de ar fi greşala omului cît de mare. Căci că şi tu încă vei să mergi să stai în faţă, unde sîntu cumpenele céle drépte. Dar acolo ce să vor împărţi tuturor drepţilor ? Acolo să vor împărţi dreptăţile ce veţi fi făcut. Ori de vei fi măsurat cu măsură dreaptă ori strîmbă, acolo toate să vor drepta. Deacii de vei fi judecat şi vei fi măsurat în făţărnicie, tu de totul vei fi osîndit, iar de vei fi judecat şi vei fi măsurat bine şi pre dreptate, tu cu dreptăţile te vei veseli. (...)

Neagoe Basarab, *op. cit.*, pag. 256—257.

Că cel ce va să fie domn, aceluia trebue să aibă minte foarte multă, ca să cunoască şi să priceapă mintea lui pre minţile slugilor lui, iar să nu cunoască, nici să priceapă minţile slugilor mintea domnului. Că deaca cunoscu slugile minte multă şi socoteală la domnul lor, ei îl slujăscu pre dreptate şi-l cinstescu ; iar deaca îl cunoscu că n-are

minte, ei numai ci-l ţin domnu cu numele. Pentru că slugile, cum cunoscu pre stăpîn, aşa-i şi slujăscu, măcar de ar fi sluga cît de dreaptă. Că deaca iaste domnul lipsit de minte, décii slugile pentru ce-i vor să-i slujască pre dreptate şi să-l cinstească, cînd el n-are minte să cunoască cinstea şi slujba lor, cît să nevoescu ei şi ostenescu pentru dînsul ? Pentr-acéia, cînd nu cunoaşte domnul slujba şi osteneala slugilor lor, cum îl cinstescu, acela ce domn iaste ? Sau slugile lui cum îl vor mai cinsti sau îl vor mai sluji ? Iar domnul cela ce iaste înţeleptu şi cu minte, aceluia slujăscu slugile lui. Şi care din slugile lui îi iaste priiaten, acela-i slujaşte cu nevoinţă şi cu dreptate ; iar de va şi fi din slugile lui vreunul să-i fie duşman şi nu vrea să-i slujască, apoi tot să va întoarce şi-i va fi priiatin, căci că-l véde că iaste harnic şi întreg la minte. Pentr-acéia, cînd îl văd slugile lui că iaste harnic şi înţelept, iale toate să pleacă şi-i slujăsc cu frică şi cu témet.

Că domnul înţelept, toate cugetele şi socotélele lui sîntu bune. Căci că mintea stă în trupul omului dreptu, ca şi cum stă steagul în mijlocul războiului şi caută toată oastea la steag, şi pînă stă steagul în războiul nu să cheamă acel război biruit. Măcar de are şi năvală grea spre sine, ei tot caută steagului şi să adună toţi împrejurul lui. Iar deaca cade steagul, deacii toate oştile să răsipescu şi nu să ştie unul cu altul cum fac şi încătro mergu. Aşijderea iaste şi domnul : pînă stă mintea lui într-însul întreagă, toate oştile se strîngu împrejurul lui, şi lui caută, ca şi împrejurul steagului. Şi toţi iau învăţătură şi înţelepciune de la dînsul şi încă nu numai slugile şi oamenii den ţara lui, ci şi alţii dintr-alte ţări poftescu să ia învăţătură şi sfat de la dînsul. [...] Deacii, deaca să lipséşte de minte, iar den trupul acelui domn nici un lucru bun nu vei vedea, nici el nu va mai avea nici o cinste de slugile lui, nici de alţi domni carii vor fi împrejurul lui, ci va fi numai de rîs şi de ocară. Şi slugilor lui li să vor răni inimile despre dînsul şi li să va lua

Scanned with OKEN Scanner

dragostea și dorul de către dînsul. Că pînă stătu steagul lui, și ei tot stătură împrejurul lui și toți căuta lui ; iar deaca căzu steagul, décii ei fugiră toți și nu să știură unii cu alții unde s-au dus și ce s-au făcut. Așa și slugile voastre : pînă vă vor vedea și vor pricépe că iaste mintea voastră întru voi, ei toți să vor strînge și să vor aduna împrejurul vostru, iar deaca vor vedea că v-au căzut mintea, cum și acel steag, ei să vor răsipi toți de la voi. [...] Iar domnul carele iaste întreg la minte, la acela sîntu toate bunătățile. [2] [...]

Neagoe Basarab, *op. cit.*, pag. 295—297.

NICOLAUS OLAHUS

[...] Dar nu înțeleg prea bine, cum poți fi fericit și cum te poți bucura că ești sănătos, cîtă vreme trăiești departe de patrie, sub cer străin. Alții se opintesc cu mîinile și cu picioarele, ca să poată duce o viață liniștită în patria, în care s-au născut, unde au crescut și unde sînt cinstiți cu toate onorurile și avantajele ; ei se străduiesc să-și împodobească patria cu virtutea și cu înțelepciunea, cu care sînt înzestrați. Dar tu, — ca să vorbesc cu tine deschis, după obiceiul meu, — de mai multă vreme lași impresia că ai făcut altfel. Căci, deși pretutindeni pe unde ai umblat ai fost o podoabă de preț și o mîndrie pentru patria ta, datorită remarcabililor tale virtuți și calități sufletești, nu mai puțin decît dacă ți-ai fi petrecut toată viața aici, se pare, totuși, că patria se plînge într-un fel de tine : că n-a avut din partea ta nici o prețuire și nici un folos, de vreme ce ai părăsit-o și n-o onorezi cu prezența ta. Poți invoca multe motive, pentru

care ţi-ai părăsit patria de atîta vreme şi ţi-ai lipsit concetăţenii de prezenţa ta. Nu tăgăduiesc că pînă acum ai putut avea unele motive. Dar întrucît în momentul de faţă nu mai observ aici nimic, care ar putea fi piedică serioasă, pentru ca un om să poată duce o viaţă tihnită şi onestă, nici o situaţie, care să nu surîdă unui om superior, eu consider că nu se cuvine să rămîi în continuare departe de patrie mai ales acum cînd — după cîte îmi dau seamă — regina mea serenisimă te preţuieşte foarte mult pentru virtutea şi învăţătura ta şi e plină de bunăvoinţă faţă de tine.

Din scrisorile tale reiese, mi se pare, că tu apreciezi cinstea şi sinceritatea în comportarea mea faţă de un prieten. Tocmai pentru că mi se pare că mă lauzi pentru această sinceritate îţi scriu aşa, ca unul care aş dori ca întotdeauna prietenii mei să nu se poarte cu mine altfel, de cum mă port eu cu ei. [...] De aceea, dacă vrei să asculţi sfatul unui prieten, care te iubeşte, caută să vii şi să-ţi revezi patria, unde, afară de dragostea patriei însăşi şi bunăvoinţa pe care o are principesa faţă de tine, ai mulţi prieteni şi nu văd nimic aici, care să te stînjenească să duci de acum înainte o viaţă liniştită şi tihnită şi să ai timp liber, ca să te ocupi de literatură. Dacă nu cumva te temi de franciscani şi de dominicani. Dar fiind sub ocrotirea celor mari, nici unul dintre ei nu va îndrăzni să-ţi facă vreun rău prin limbuţia lor. Neobrăzarea lor nerușinată o vei reteza ușor atît de datorită situaţiei favorabile ţie, cît şi prin prezenţa ta. [...]

Nicolaus Olahus, *Răspunsul lui Nicolaus Olahus către Erasmus din Rotterdam*, Bruxelles, 12 februarie 1532, în : *Corespondenţă cu umanişti batavi şi flamanzi*, ediţie de Corneliu Albu, pag. 103—104, 105, Editura Minerva, Bucureşti, 1974.

Sînt foarte îndurerat de neorînduiala din zilele noastre. Văd cum ne ameninţă din toate părţile relele

Scanned with OKEN Scanner

care puteau fi evitate cu siguranţă, dacă principii noştri nu ne-ar fi aruncat în ele de bunăvoie, dornici mai mult de război decît de pace, mai mult de satisfacerea intereselor lor particulare decît a celor publice, fără să se gîndească deloc la primejdiile viitoare. Ei şi-ar schimba bucuros acum atitudinea, dacă ar fi în folosul lor, dar în zadar ne mai zbatem, după ce am scăpat prilejul şi momentul. Am auzit că împăratul Carol [1] ar fi ajuns în Italia. Ce poate să ne aducă aceasta pentru salvarea noastră ? Are destulă treabă să se ocupe de chestiunile sale particulare şi cred că se gîndeşte mai mult cum să să încoroneze la Roma decît la apărarea Ungariei. Cred că regele nostru [2] are de gînd să se sprijine din toate puterile pe noi în apărarea domniei sale moştenite, cît şi a aceleia pe care a dobîndit-o ; dar în faţa unui duşman atît de puternic şi ale cărui forţe au crescut datorită multor succese şi izbînzi, ce poate face el singur ? E plecat deja de nouă luni, sub cuvînt că va obţine un oarecare sprijin şi ajutor de la împărăţie şi de la alte regate ale sale pentru apărarea Ungariei, dar nu văd să fi isprăvit ceva de atîta vreme, afară de vorbe goale că se va trimite un ajutor împotriva turcilor. Vorbe şi promisiuni avem destule, şi de la împărăţie, şi de la alte regate ; în realitate însă nu vedem să ni se dea vreun ajutor ; iată de ce nu văd decît primejdii care ameninţă de pretutindeni întreaga creştinătate. [...] Nu avem nici o speranţă ; şi chiar dacă am avea, ar fi zadarnică ; nu putem fi siguri de nici un sprijin. De unde izvorăsc atîtea rele ale noastre şi care este originea primejdiei pentru întreaga creştinătate, ascultă pe scurt : cîtă vreme nu se respectă nimic bun, cît timp fiecare e preocupat de folosul său, iar pe cel obştesc îl neglijează, cît timp nimeni nu capătă dreptate, iar văduvele şi orfanii

[1] Carol al V-lea, împăratul romano-german (n.e.).
[2] Ferdinand de Habsburg, regele Ungariei (n.e.).

Scanned with OKEN Scanner

sînt chinuiţi în mod înspăimîntător, în sfîrşit, cîtă vreme sînt disprețuite și cele divine, și cele umane, fără nici o deosebire, dușmanul atotputernic năvălește în inima țării noastre îndemnat de nu știu care principe creștin. Acest dușman a ocupat orașele Cinci-biserici și Alba Regală : călăuzele lui sînt aceia de la care bine merita Ungaria. Aceștia, netemîndu-se nici de Dumnezeu, nici de onoarea lor, fac tot feluri de lucruri în chip anarhic. Din îndemnul lor, bieţii iobagi sînt aduși în sclavie veșnică, fecioarele sînt siluite, soţiile sînt oprimate, iar văduvele sînt constrînse la tot felul de înjosiri. Și, ceea ce este mai crud, nemulţumindu-se în hotarele Ungariei și cu toate acele primejdii care se găsesc în această țară, pun la cale pieirea și a altor regate creștine și primejdii asemănătoare. [...]

Nicolaus Olahus, *Către Pavel Géreb*, Znaim, 4 septembrie 1529 în : *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolaie Românul)* (1493—1568), *Texte alese*, ediție de I. S. Firu, Corneliu Albu, pag. 195—196, Editura Științifică, București, 1968.

Nu pot să nu mă mir de perfidia și caracterul tîlhăresc al oamenilor noștri care, mai mult decît proteii [1], nu fac nici o deosebire între bine și rău, în nici un lucru. Orice s-ar întîmpla între oameni și oricum s-ar întîmpla, fie spre mai bine, fie spre mai rău, pe toate le schimbă la înfățișare și nu ţin seama niciodată de ce este bine, ci toate și tot ce vor le trag spre folosul lor, iubindu-se mai mult pe sine decît pe ceilalţi. Nu există printre ei vreo prietenie adevărată, nici credință, nici vreun respect al binelui. Toate le pun la cale și uneltesc spre a-i nimici pe alţii. Nici un lucru în care văd vreun folos nu le scapă fără să și-l însușească spre a profita și a se folosi ei, într-atît se iubesc mai mult pe ei înșiși decît pe ceilalţi. De aceea, nu pot să nu deplîng soarta și condiţia noastră, a

[1] Proteu, zeu marin (n.e.).

celor care am ajuns aceste vremuri primejdioase, în care nu vezi nimic bun și nici o dragoste de adevăr. Să nu te miri de ce mă plîng ție, cel mai bun dintre prieteni, căci ți-am cunoscut caracterul, ți-am cunoscut statornicia și cinstea ; dacă nu m-aș fi convins de mult și în multe împrejurări de acest lucru, nu ți-aș scrie atît de liber și nu te-aș supăra cu desele mele scrisori. De aceea, primește de bine scrisoarea mea și fii încredințat că nu ți-am scris-o cu gînd rău. (...)

Nicolaus Olahus, *Nicolaus Olahus către...* [1], Bruxelles, 13 februarie 1535, în : *op. cit.*, pag. 233.

Cu cîtă neliniște sufletească am veniti aici din Linz și cît am dorit să vin o știu mulți. Dar mai cu seamă tu, care îmi ești prieten foarte drag, ai putut să înțelegi acest lucru din mai multe scrisori ale mele. Căci încă înainte de a porni la acest drum, m-am gîndit adesea cîte greutăți, suferințe și lipsuri de toate felurile va trebui să îndurăm, dacă vom fi nevoiți să trăim multă vreme departe de patrie. Acest gînd al meu nu m-a înșelat pînă acum. Căci și aici, și mai ales la Linz, am avut prilejul să mă conving cîtă deosebire este între aceste părți din lume și țara noastră, în toate privințele, dar mai ales cînd e vorba de cele necesare omului, și cît de aspră este călătoria pentru cei nedeprinși. Nu e de mirare că nu e nimeni care să nu poată condamna pe drept cuvînt această nenorocită situație a curtenilor. Căci, lăsînd la o parte alte multe neajunsuri pe care le suferă cei de la curte, cîte chinuri nu îndură. Nu au nici o liniște ; niciodată sau rareori găsești la curte o adevărată societate, toate sînt minciună și prefăcătorie. Dacă nu știi să-i măgulești și să-i cîștigi astfel pe cei mai puternici și să denigrezi faima, onoarea și numele altuia, zadarnic te mai străduiești pentru ale tale ; în sfîrșit, chiar dacă petreci în

[1] Nu se indică numele (n.e.).

aceste condiţii toţi anii vieţii tale, servind cu credinţă, e de ajuns o cît de mică minciună a unui trădător ca toate serviciile tale de pînă aici să nu mai aibă vreo valoare. În vremea de azi, urechile principilor sînt deschise numai spre a asculta linguşiri, deşi ar trebui să fie închise cu totul. Toate acestea nu pot să nu impresioneze la curte un om cumsecade. Un astfel de om, dacă e bun, e socotit inutil şi prost. Am ţinut să îţi spun aceasta pentru ca să ştii că tu duci o viaţă mai onestă, mai folositoare, mai tihnită şi mai liniştită acasă decît noi cei care trăim aici. (...)

Nicolaus Olahus, *Către un prieten*, Innsbruck, 18 mai 1530, în : *op. cit.*, pag. 209—210.

GRIGORE URECHE

Vă leato 6984, văzîndu împăratul Mehmet beg cîtă pagubă au avut în oastea sa de la Ştefan Vodă, gîndi însuş cu capul său să margă, să stropşască ţara Moldovei şi să-şi ia cetăţile înapoi, Chiliia şi Cetatea Albă, carile fusésă mai nainte pre mîna lor.

Acolo Ştefan vodă multu au nevoitu să nu-l lase să treacă Dunărea, ci n-au putut, că tătarii de o parte, turcii de altă parte, cu oastea fără număr ce venise, ci au dat cale turcilor şi s-au apucat de tătari şi pre lesne bătîndu-i, i-au gonitu pănă la Nistru. Vrea da războiu şi turcilor, ci văzîndu atîta tărie cu împăratul şi mulţime de oaste, cu pedestrime şi cu puşci şi încă-l sfătuia boiarii ca să să dea la loc strîmtu, ca de nu vor birui, să să apere şi să n-aibă zminteală.

Scanned with OKEN Scanner

Deci Ştefan vodă văzîndu aşa, s-au întorsu, de s-au dat spre munţi, unde s-au ales loc de războiu la strîmtoare, la Valea Albă, unde să chiamă acuma Războienii, di pre acel războiu ce au avut moldovénii cu împăratul turcescu. Şi pedestrindu-să oastea, ca să nu nădăjduiască în fugă, ci întru arme şi au datu războiu, iulie 26. Şi multă vréme trăindu războiul neales de îmbe părţile osteniţi şi turcii tot adăogîndu-să cu oaste proaspătă şi moldovénii obosiţi şi ne viindu-le ajutoriu de nici o parte, au picat, nu fieşte cum, ci pănă la moarte să apăra, nici bi-ruiţi dintru arme, ci stropşiţi de mulţimea turcească, au rămas dobînda la turci. Şi atîta de ai noştri au perit, cît au înălbit poiana de trupurile de a celor periţi, pănă au fostu războiul. Şi mulţi din boiarii cei mari au picatu şi vitéjii cei buni au peritu şi fu scîrbă mare a toată ţara şi tuturor domnilor şi crailor di prin prejur, daca auziră că au căzut moldovénii suptu mîna păgînilor.

Într-acel războiu au căzut Ştefan vodă de pre cal jos, şi Dumnezeu l-au feritu şi nu s-au vătămat. Iară turcii s-au întorsu spre Suceava şi au arsu tîrgul. Şi décii s-au întorsu înapoi prădîndu şi arzîndu ţara. Mai apoi, după ieşirea nepriietinilor şi a vrăjmaşilor din ţară, daca au strînsu Ştefan vodă trupurile morţilor, movilă de cei morţi au făcutu şi pre urmă ş-au ziditu deasupra oasilor o bisérică, unde trăieşte şi astăzi întru pomenirea sufletelor.

Scrie létopiseţul nostru că după poticala lui Ştefan vodă, ce au perdut războiul, de sîrgu au strînsu oastea ce au putut degrabă şi s-au dus după turci şi i-au ajunsu trecîndu Dunărea, la vréme de mas şi lovindu-i fără véste, i-au speriiat de au căutat a fugi, lăsîndu pleanul şi tot ce au prădatu. Iară Ştefan vodă le-au apucatu pleanul tot şi s-au întorsu înapoi cu izbîndă.

Scrie la létopiseţul nostru că la acest războiu ce au fost la Valea Albă, au fostu şi Basarabă vodă cu mun-

Scanned with OKEN Scanner

ténii, venit întru ajutoriul împăratului turcescu, pre carile toți domnii de prin prejur îl cuvînta de rău, zicîndu că n-au fostu într-ajutor crucii și creștinității, ce păgînilor și dușmanilor.

Iară la létopisețul cel leșesc, de izbînda lui Ștefan vodă, ce au scos pleanul și prada la Dunăre de la turci și de Basarabă vodă cu munténii, nimica nu scrie. Și încă și alte sémne multe nimica nu le însemnează, carile nice unile n-am vrut să le lăsăm, ci toate care la locul său le-am tocmit.

Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei,* ediție de P. P. Panaitescu, *Războiul lui Ștefan vodă, cîndu s-au bătut cu Mehmet beg împăratul turcescu și cu munténii la Valea Albă* pag. 94—96, E.S.P.L.A., București, 1955.

Décii Ion vodă au împărțit oastea sa în 30 de polcuri și la tot polcul au dat cîte o pușcă, era și 80 de pușci hușnițe. Iară toată oastea lui era 30.000, fără prostime și adunătură ce era pre lîngă Ion vodă. La începutul războiului zic că o samă de moldovéni să să fie închinat la turci și turcii i-au pus în frunte, de s-au oprit focul într-înșii, de au perit cu totul. Décii cazacii cu focul, moldovenii cu fușturile arunca turcii, de nu să știia ce vor face. Văzîndu turcii pre moldovéni că vor să moară, decît să nu biruiască, cu multe meșterșuguri au nevoit să-i amăgească pre moldovéni, să-i ducă asupra pușcilor. Ci văzîndu moldovénii meșterșugurile lor, nu-i goniia mult, ce numai până da dos, că vediia că fuga lor iaste cu înșălăciune, că de mulțimea lor tot locul acoperisă. Décii lăsîndu turcii partea dispre cazaci, cu toată putérea s-au întorsu spre moldovéni și pușcile toate le sloboziia într-înșii. Ci moldovénii așa sta, cum s-ar fi gătit să moară au să izbîndească. Și multă moarte s-au făcut între amîndoao păr-

ţile, că nu era loc a călca pre pămîntu, ci pre trupuri de om. Aşa mai apoi să bătiia de aproape, cît şi mîinile le obosisă şi armile scăpa. Acela praf să făcusă, cît nu să cunoştiia care de care-i iaste, de săneaţe şi di trăsnetul puşcilor nu să auziia dispre amîndoao părţile, nici puşcaşii nu mai ştiia în cine dau.

Décii Ion vodă au îndireptat pre ai săi dinapoia puşcilor, să să odihnească puţinel şi turcii aşijderea. Aşa stîndu şi privind unii la alţii, au dat o ploaie mare, de li-s-au muiat praful. Ci nu au fost moldovénilor nici o îndemînă, că puşcile li s-au muiat, de unde avea ajutor mare s-au scăpat. Ci de-a mînă le-au căutat a să bate şi nu putea să sprijinească de mulţimea turcilor. Mai apoi oastea tătărască proaspătă i-au lovit de le-au căutat a da dos şi tătarii a-i goni şi a-i arunca. Numai pedéstrimea şi oastea cea de strînsură au rămas şi 300 de cazaci. Ce fiind şi turcii osteniţi, nu năvăliia.

Aşa scăpîndu-să de oastea cea călărăşască, Ion vodă ş-au dat glas cu cazacii, să să pédéstrească toţi, că pedestrimea moldovenească, ce era adunaţi în dobîndă decît pre leafă, era aproape de 20.000 de oameni. Şi năvălind cu dînşii însuşi Ion vodă, au luat puşci uşoară de la turci şi legîndu tabăra, s-au dus înapoi şi s-au tras înapoi, la un sat, la Roşcani, de s-au îngropat, unde mare nevoie avea de apă. Iar turcii, daca s-au strînsu cu toţii, cu cei de la goană, i-au încunjurat, mai nainte de apusul soarelui şi toată noaptea i-au străjuit, să nu iasă dintr-acela loc. Daca s-au făcut zioă, cu toate puşcile au început a bate într-înşii, ci nimica nu le strica, că să îngropasă bine în şanţuri, unde trei zile s-au apărat.

Văzîndu Ion vodă că flămînzescu şi mor de séte şi praful încă îl împuţinasă, să fugă să scape, loc nu era, doară să zboare; că coprinsése turcii tot locul, gîndi ca doară cu blîndéţe şi cu jurămîntu făcîndu cu turcii, doară să va scoate de la moarte. (...) Turcii bucuroşi

fură la una ca acéia, decît arme şi cu sînge, mai bine cu înşălăciune să-l dobîndească. [...]

Grigore Ureche, *op. cit., Cîndu s-au lovit oştile*, pag. 190—191.

Nu multă vréme, daca s-au întorsu Ştefan vodă de la Pocutiia la scaunul său, la Suceava, fiindu bolnav şi slabu de ani, ca un om ce era într-atîtea războaie şi osteneală şi neodihnă, în 47 de ani, în toate părţile să bătea cu toţii şi după multe războaie cu noroc ce au făcut, cu mare laudă au muritu, marţi, iulie 2 zile.

Fost-au acestu Ştefan vodă om nu mare de statu, mînios şi de grabu vărsătoriu de sînge nevinovat ; de multe ori la ospéţe omorîea fără judeţu. Amintrilea era om întreg la fire, neléneşu, şi lucrul său îl ştiia a-i acoperi şi unde nu gîndiiai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter, unde era nevoie însuşi să vîrîia, ca văzîndu-l ai săi, să nu să îndărăptieaze şi pentru acéia raru războiu de nu biruia. Şi unde biruia alţii, nu perdea nădéjdea, că ştiindu-să căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor. Mai apoi, după moartea lui şi ficiorul său, Bogdan vodă, urma lui luasă, de lucruri vitejeşti, cum să tîmplă din pom bun, roadă bună iase.

Iară pre Ştefan vodă l-au îngropat ţara cu multă jale şi plîngere în mănăstire în Putna, care era zidită de dînsul. Atîta jale era, de plîngea toţi ca după un părinte al său, că cunoştiia toţi că s-au scăpatu de mult bine şi de multă apărătură. Ce după moartea lui, pănă astăzi îi zicu sveti Ştefan vodă, nu pentru sufletu, ce iaste în mîna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui céle vitejeşti, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici după acéia l-au ajunsu.

Fost-au mai nainte de moartea lui Ştéfan vodă într-acelaşi anu iarnă grea şi geroasă, cîtu n-au fostu aşa

Scanned with OKEN Scanner

nici odinioară, și décii preste vară au fostu ploi gréle și povoaie de ape și multă înecare de apă au făcut.

Au domnitu Ștefan vodă 47 de ani și 2 luni și trei săptămîni și au făcut 44 de mănăstiri și însuși țiitoriu preste toată țara. (...)

Grigore Ureche, *op. cit., De moartea lui Ștefan vodă celui Bun, vă leato 7012 [1504]*, pag. 111—112.

MIRON COSTIN

Fost-au gîndul mieu, iubite cititoriule, să fac létopiseţul ţărîi noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintăi, carele au fostŭ de Traian-împăratul și urdzisăm și începătura létopiseţului. Ce sosiră asupra noastră cumplite acestea vrémi de acmu, de nu stăm de scrisori, ce de griji și suspinuri. Și la acestŭ fel de scrisoare gîndŭ slobod și fără valuri trebuește. Iară noi prăvim cumplite vrémi și cumpănă mare pămîntului nostru și noaă. Deci priiméște, în ceastă dată, atîta din truda noastră, cît să nu să uite lucrurile și cursul ţărîi, de unde au părăsit a scrie răposatul Uréche-vornicul.

Alfla-vei de la Dragoșe vodă, din descălecatul ţărîi cel al doilè, la létopiseţul lui, pre rîndul său scrise domniile ţărîi, pînă la Aron-vodă. Iară de la Aronŭ-vodă încoace începe acesta létopiseţ, carea ţi l-am scris noi, nu cum s-ari cădè, de-amănuntul toate. Că létopiseţele cèle streine lucrurile numai ce-s mai însămnate, cum sintŭ războaiele, schimbările, scriu a ţărîlor megiiașe, iară céle ce să lucreadză în casa altuia de-amănuntul, adecă lucruri de casă, n-au scris. Și de locŭ létopiseţă, de muldovanŭ scrisă, nu să află. Iară tot vei afla pre rîndŭ toate.

Scanned with OKEN Scanner

Şi priimèşte această dată această puţin trudă a noastră, care amŭ făcut, să nu să treacă cumva cu uitarea de unde este părăsit, cu această făgăduinţă că şi létopiseţ întrég să aştepţi de la noi de om avea dzile şi nu va hi pus preavécinicul sfat puternicului Dumnedzău ţărîi aceştiia ţenchiu [1] şi soroc de sfîrşire.

Miron Costin, *Letopiseţul Ţărîi Moldovei de la Aaron-vodă încoace* în : *Opere, I,* ediţie critică de P. P. Panaitescu, *Prédoslovie adecă voroavă cătră cititoriul,* pag. 42, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1958.

Zac. 2. O ! Muldova, di ar hi domnii tăi, carii stăpînescŭ în tine, toţi înţelepţi, încă n-ai peri aşè lesne. Ce domniile neştiutoare rîndul tău şi lacome sintŭ pricine perirei tale. Că nu caută să agonesască şie nume bun ceva la ţară, ce caută desfrînaţi numai în avuţie să strîngă, care apoi totuş să răsipéşte şi încă şi cu primejdii caselor lor, că blăstămul săracilor, cum să dzice, nu cade pre copaci, cîtŭ de tărdzîu. (...)

Zac. 4. De laudă este hie la care domnŭ să hie spre partea creştinească, că aceasta ţară căci trăieşte aşea în statul său pănă acmu, pentru ţări creştine stă pănă astădzi în rîndurile sale, însă cu înţelepciune, nu fără socoteală şi fără temeiŭ, în loc de folosul ţărîi să-i aducă perire, cum s-au prilejitŭ amu şi în vrémile noastre în cîteva rînduri, de adusésă ea mulţi nesocoteala şi nebunia, mare cumpănă acestui pămîntŭ. Dumnedzău mai bine ştie, că de nu s-ar hi prilejit o samă de capete să cerce mijloace şi să nu alerge la împărăţiie, ar hi fostŭ de perire de istov ţara aceasta în cîteva rînduri. Aşea adusésă la mare primejdie ţara şi domniia lui Gaşpar-vodă.

Miron Costin, *op. cit,* pag. 66—67.

[1] Sfîrşit, ţintă (n.e.).

Scanned with OKEN Scanner

Cînt ţara-mi înlăcrămată şi pe bieţii locuitori ai ţării Moldovei. Aceştia au colonizat odinioară amîndouă Daciile de la valurile lui Traian, pînă ce vremea îndelungată i-a împărţit în trei. Cei dintîi au venit cei de sub unguri, în Ţara celor Şapte Cetăţi, unde, aduşi de Traian, trăiseră împreună cu dacii. Iar moltanii,[1] care îşi trag numele de la Olt, sau montani de la munţi, s-au aşezat după al doilea descălecat, cel dintîi fiind al lui Traian. A treia parte este Moldova, numită aşa de la rîul Moldova, descălecată din peşterile maramureşene spre malurile joase ale mării. Atît aceştia, cît şi ceilalţi poartă numele vestit de rumâni.[2] Deci nimeni să nu se îndoiască că se trag de la Roma.

Muză sarmată ! Iartă-mă că nu pot îndestula cum se cuvine cerinţele fiilor tăi prea frumos educaţi, dragii tăi cei alintaţi pentru care, deşi i-ai hrănit la sînul tău, ai mai adus cu multă cheltuială şi doice, chemînd pe zeiţele depărtate din Helicon. [...] Dar pe cînd aceste zeităţi zburau deasupra ţării Moldovei spre regatul slăvit şi liber, pe mine mă îndurerau nemaiauzite scene de tiranie neroniană, prădăciuni, cruzimi de nepovestit !

Dar îngăduie cel puţin să arăt în cuvinte simple de unde se trage neamul moldovenilor, să dezvălui aceasta lumii şi cîtă vreme mai sînt vii moldovenii robiţi sub cruda tiranie, îngăduie ca şi un pribeag să-şi ducă viaţa alături de fiii tăi.

Puterea romană începuse să decadă în lumea întreagă din pricina tiraniilor, iar puterea războinică a dacilor se ridica. Năvălirile lor pustiau provinciile romane şi ajungeau fără împiedecare pînă în însăşi Italia, încît adunau chiar tribut. În vremea lui Domitian, puterea lor părea că va fi veşnic deasupra celei romane. Dar după dînsul Roma şi-a ales ca stăpîn pe Traian. Acesta deşteptă cu totul în alt chip puterile romane şi membrele amorţite

[1] Moltani, de la Olt, prin adăugirea lui *m* (n.e.).
[2] Rumânii se numesc şi moldovenii şi muntenii (n.e.).

ale țării trăiau o viață nouă printr-însul. A ridicat oaste nenumărată, de șase ori o sută de mii, și el însuși era oștean în oastea lui. A luat cu sine chiar și mai mulți, pentru colonizare cu soțiile gospodarilor ; a pornit prin tragere la sorți, din Italia toată, o mulțime nemărginită, pe care n-o mai putea cuprinde acea țară și nici n-o mai puteau hrăni ogoarele ei. La romani era obiceiul că, dacă vedeau o regiune neastîmpărată sau trădătoare, așezau acolo pentru apărare oameni de credință din țările lor, așezări numite de ei, colonia [1], și aduceau nu numai oșteni, dar și gospodari pentru așezările noi. Așa făcu și vestitul împărat roman Traian ; a adus norod din Italia cea cu populație deasă și a pornit pe față la luptă cu puteri neîntrecute împotriva dacilor.

Iar Decebal, rege războinic, a trecut călărimea lui peste Dunăre în Missia și a dat o luptă aprigă împotriva romanilor. Dar întrecerea în numele lui Mars a pierdut-o în fața romanilor, care pe atunci erau cei mai bărbați și mai răbdători la suferințele războiului din cîți a văzut vreodată lumea. Traian rămase învingător pe malul Dunării și adunînd muncitori din acea regiune, a zidit un pod de piatră peste Dunăre, ca o minune, acolo, în Țara Muntenească, unde și astăzi stau pragurile lui.

Dar Mars cel sîngeros n-o isprăvise aici cu Decebal. Soldatul minunat de ager îl ajunge sub munte, acolo unde se desparte Dacia Superioară de Muntenia sau Dacia Inferioară, acesta este și numele cel vechiu al Moldovei. Acolo are loc iarăși o luptă aspră cu Decebal, regele dacilor, atît de înflăcărată, încît romanii nu-i putură scoate pe daci din hora lui Mars, pînă ce nu căzu în luptă însuși regele lor. Acum dacii se răspîndesc în lume, iar italienii ocupă locul lor.

Traian împarte acele pămînturi și așează pe romani în Dacia Inferioară, iar în cetăți pune căpetenii, *domini*, din cari se trag pînă azi, în amîndouă aceste țări, domnii,

[1] *Colonia Romană* (n.e.).

dar numai numele le-a rămas sub cruda tiranie turcească. Pentru ca locuitorii să nu mai ridice capul și să nu se mai răscoale împotriva Romei, Traian a colonizat Dacia Superioară, azi Transilvania, dar numai pe jumătate cu ai săi, neașezîndu-i acolo peste tot, ci punînd garnizoane numai în locurile mai strîmte. Dar locuri mai bune au găsit romanii acolo unde se află azi Moldova cea bogată în recolte, asemănătoare Egiptului, precum și în Muntenia. Și de atunci acel popor a rămas în aceste locuri pentru apărarea romanilor împotriva tătarilor.

(...) O ! Doamne ! Cine ar putea exprima suferințele îndurate de ai noștri din partea păgînilor ? (...)

Astfel Traian, înapoind Romei puterea asupra lumii întregi și lăsînd întăriri în urmă, a pornit din Dacia, trecu Siretul, Prutul și Nistrul, apărat de stînci aproape sălbatece. El săpă, începînd din Muntenia, un șanț uriaș, care păstrează și în veacurile următoarele numele lui Traian. De la Nistru duce oastea lui bărbată și numeroasă prin cîmpii pînă la Bug și nici chiar Niprul nu-l poate opri. De acolo s-a repezit pînă la Don, care desparte Europa de Asia. Tătarii înspăimîntați fugiră din toate cîmpiile către patria lor, Tartaria cea Mare. Văzînd și condiții drepte și puterea cea mare a romanilor, s-au supus cu toții și au recunoscut tratatele, pe care le încheiaseră cu Pompei cel Mare. Înțelegerea cu dînșii a fost aceasta : să nu se mai atingă cîtuși de puțin de întinsele stăpîniri romane, să trimită la Roma o sută de oameni de rang înalt pentru a aduce steagul hanilor. Și nu numai unul dintre hani a fost în persoană la Roma. Cînd se certau între dînșii pentru stăpînire, romanii îi împăcau, grăniţuiau ţara, împărțind-o între dînșii. Așa era împărăția romană, un hatman de-al lor era mai presus de regi.

Intrînd în Asia, Traian pornește mai departe ; el lasă în urmă un șanț săpat pe vecie și, trecînd Donul, merge din Tartaria și bactrieni [1] și de acolo prin țările Persiei

[1] Uzbecii și buharienii de azi (n.e.).

și de la perși prin pustia de lîngă Marea Roșie, străbătînd toate aceste țări pînă în Egipt. Iar la Cairo și-a luat rămas bun de la lumea aceasta.

Și acum fiecare să privească o astfel de putere ! Veacurile de acum nu au una asemănătoare, nici un astfel de monarh, care în cîțiva ani, într-un singur marș, într-un singur război, să înconjure lumea, nepărăsind nici o clipă cîmpul de luptă ! De ce se mai minunează cineva de războaiele purtate de turci, care țin numai șase luni ?

(...) Roma însă l-a făcut pe Traian nemuritor. Prin veșnica lui columnă a arătat lumii că gloria voastră este veșnică, monarhi slăviți ! De ce, oare, asemenea stăpînitori nu trăiesc veșnic ?

Miron Costin, *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească [Poema Polonă]*, partea I, *De neamul moldovenilor, Despre prima lui descălecare de către Traian*, în : *Op. cit.*, pag. 220—224.

(...) O ! Ce răi vecini pentru romanii așezați de curînd în aceste țări ! (...)

Coloniile lui Traian s-au mai ținut multă vreme cu asemenea vecini, respingînd pe tătari, dar, în cele din urmă, n-au mai putut ține piept mulțimii furioase, care venea fără încetare zi după zi, ca un nor de lăcuste fără de număr. S-au retras în munți, lăsînd pustii locurile lor iubite. O ! Cît de mult au prevestit aceste veacuri dintîi pe cele viitoare, că vor fi dese schimbări în aceste țări așa de lunecoase, veacurile nestatornice dintîi trăgînd după ele pe cele următoare. Aceștia din Muntenia s-au așezat în munți pe Olt și colonizară acele locuri, Herțegul și Făgărașul. Oltul este un rîu care trece peste munți, dar de la izvoarele sale coboară curgînd din locuri înalte, din Gurghiu, un ținut al țării Ardealului. Acolo unde se îndreaptă spre Dunăre își croiește calea tăind munții cei mai înalți din Ardeal, asemănători unor cetăți de necucerit,

Scanned with OKEN Scanner

și străbate prin locuri de nepătruns în Țara Muntenească. Astăzi, după al doilea descălecat, sînt acolo în multe locuri mănăstiri care sînt și astăzi locuri de adăpost în timp de război pentru moltani, numiți așa de la Olt, la numele căruia polonii au adăugat un „m". Noi însă îi numim munteni de la munți. Și astfel, bieții romani, în locul deliciilor italiene, au petrecut locuind în strîmtorile munților, și nu puțină vreme, căci aceste așezări ale lor au ținut mai multe sute de ani.

Iar aici, unde este astăzi Moldova, romanii s-au ținut mai multă vreme, nelăsînd pe tătari să se așeze în cetățile din locurile de sub munți. Dar cînd nu le-a mai rămas vreme liberă plugarilor să muncească și nu mai ajungea nici hrana pentru cetăți, iar oamenii nu se mai puteau hrăni, s-au tras și ei în munți la locuri adăpostite. Ei cu domnii lor și cu casele lor au colonizat Maramureșul, Gurghiul și Ciucul. Sînt trei rîuri care curg de-a lungul munților către Sighet pînă la Tisa, altfel numită Tibiscum. Acolo au scăpat de grija tătarilor. Iar aceste locuri țin de Ardeal și erau pustii pînă la venirea lor. Maramureșul să-l fi numit ei cu acest nume, sau aceste locuri se chemau astfel și înaintea lor ?

Iar vremea a stricat și vorbirea lor, limba latină curată, căci ce nu strică vremea în veacuri lungi ? (...)

Și din scurgerea acestor veacuri, (...) a căzut Împărăția Romană din puterea ce avusese, fiecare poate să vadă ce schimbătoare este lumea. (...)

Totuși, lucrul nu s-a făcut dintr-o dată, căci după Adrian romanii mai avură mulți monarhi mari ; nu dintr-o dată se prăbușește edificiul, deși se clatină, și ceea ce povestești repede nu se întîmplă tot așa de repede. Căci au fost marele Constantin, au fost Leonii, înțelepți fură Heraclius și Iustinianii și mulți hatmani cu slavă nemuritoare ; nu mai amintesc aici atîtea nume eterne. Dar cînd mutară capitala la Bizanț și schimbară Roma veche cu noua împărăție, avură tot mai mult a face cu

perșii, apoi cu saracenii. Deși încercară să supuie țările apusene, care adesea nu rămîneau în ascultare, dar părțile de aci, de peste Dunăre, le lăsară în părăsire. Pe atunci a năvălit în aceste părți Attila cu ungurii sau maghiarii lui. El a întemeiat Țara Ungurească, și lumea suferi multe rele în toate părțile de pe urma lui și a fost socotit în aceste țări întocmai ca Batu [1]. Astfel, eroii romani dinainte vreme fură prefăcuți în satiri de vremea cea lungă petrecută în pustietăți și prin locuirea lor în munți, departe de obiceiurile subțiri italiene și romane. Totuși, nu s-au sălbăticit cu totul, din cauza seminței celei bune semănate mai întîi în acest popor, căci natura cea dintîi a lucrurilor nu piere, ci, dimpotrivă se păstrează veșnic, măcar în parte. (...)

Miron Costin, *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească, [Poema polonă]* partea a II-a, *De risipirea coloniilor lui Traian de către tătari și de locuința romanilor în munți,* în : *op. cit.*, pag. 225—227.

ION NECULCE

V (5). Ștefan-vodă cel Bun, bătîndu-l turcii la Războieni au mărsu să între în Cetatea Niamțului. Și fiind mumă-sa în cetate, nu l-au lăsat să între și i-au zis că pasirea în cuibul său piiare. Ce să s[ă] ducă în sus, să strîngă oaste, că izbînda va fi a lui. Și așea, pe cuvîntul mîne-sa, s-au dus în sus și au strînsu oaste.

(6) Iară înpăratul turcescu au vinit cu toată puterea lui la Cetatea Niamțului. Și au suit pușcile deasupra unui

[1] Han al tătarilor (n.e.).

munte pre despre Moldova. Şi au început a bate Cetatea Niamţului foarte tare. Iar pre aceia vréme era un niamţu închis în cetaté. Şi, văzind că bat cetatea, au zis păzitorilor să spue mumei lui Ştefan-vodă să-l sloboadă de la închisoaré, din temniţă, pre dînsul, că el va mîntui cetatea de acel greu. Decii, slobozindu-l pre acel niamţu de la închisoaré, s-au şi apucat acel niamţu de au îndreptat puşcile din cetaté asupra turcilor, undé sta acolo în munte de avea nevoie cetatea. Şi au şi lovit în gura unii puşci turceşti, de au sfărîmat-o. Şi au început a bate în corturile turcilor, cît şi boldul de la cortul împăratului l-au sfărîmat. Decii n-au mai putut sta turcii întru acel vîrvu de munte, de unde avea cetatea nevoie, ce numai li-au căutat a să da în laturi de la acel locu.

(7) Iară Ştefan-vodă, mergînd de la Cetatea Niamţului în sus pre Moldova, au mărsu pe la Voroneţ, undé trăiia un părinte sihastru, pre anumé Daniil. Şi bătînd Ştefan-vodă în uşia sihastrului, să-i descuie, au răspunsu sihastrul să aştepte Ştefan-vodă afară pînă ş-a istovi ruga. Şi după ce ş-au istovit sihastrul ruga, l-au chiemat în chilie pre Ştefan-vodă. Şi s-au ispoveduit Ştefan-vodă la dînsul. Şi au întrebat Ştefan-vodă pre sihastru ce va mai face, că nu poate să să mai bată cu turcii, închina-va ţara la turci, au ba ? Iar sihastrul au zis să nu o închine, că războiul iaste a lui. Numai, după ce va izbîndi, să facă o mînăstiré acolo, în numele Sfîntului Gheorghie, să fie hramul biséricii. Decii au şi purces Ştefan-vodă în sus pe la Cernăuţi şi pre la Hotin şi au strînsu oastea, féliuri de féliuri de oameni. Şi au purces în gios. Iar turcii, înţălegînd că va să vie Ştefan-vodă cu oaste în gios, au lăsat şi ei Cetatea Niamţului de a o mai bate şi au început a fugi spre Dunărea. Iar Ştefan-vodă au început a-i goni în urmă şi a-i bate, pînă i-au trecut de Dunăre. Şi întorcîndu-s[ă] înapoi Ştefan-vodă s-au apucat

de au făcut mănăstirea Voroneţul. Şi au pus hramul biséricii Sfîntul Gheorghie.

Ion Neculce, O *samă de cuvinte*, în : *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie critică de Gabriel Ştrempel, pag. 165—166, Editura Minerva, Bucureşti, 1982.

23. Trimis-au viziriul lui Petriceico-vodă, cînd era împărăţie la Nistru, să ale(a)gă un boiaru care-i mai dé tre[a]bă să-lu triimată la cortu lui, că-i trebuiassté. Ales-au Petriceico-vodă din toţii boiari(i) ţării mai di triiabă la vorovi pe Miron Costîn, caré au fost mai pe urmă şi logofăt maré. Şi mărgînd Miron la cort[ul] viziriului, pusu-l-au vizirul de au şădzut înaintea lui. Şi i-au dzis vizirul să-i spuie dreptu : pare-lé lor biné c-au luat împărăţie Cameniţa, au ba ? Iar Miron au răspunsu că să temé a spuné drept. Vizirul s-au zimbit a rîde şi i-au dzis să grăiască, să nu să tiiamă. Atunce Miron au dzis că „sintem noi moldovenii bucuroşi să să lăţască în toate părţi(l)i cît de mult, iar pesté ţara no[a]stră nu ne pare biné să să lăţască". Atunci vizirul iară au rîs şi i-au dzis : „Drept ai grăit", ş-apoi l-au întrebat cum socoteşté : lăsa-o-a oastea turcească la Hotin cu Petriceico-vodă să fie de paza ţărîi ş-a Cameniţăi pîn-în primăvară şi n-a [a]ve vro primejdé de leşi ?

24. Iară Miron au răspunsu că nu-i biné să lasă oasştea turcească, că esté vremé de iarnă, şi să şadză oasştea de iarnă la un loc n-a pute-o birui ţara de fîn şi dé grăunţă şi de alte bucate, că-i ţara sărac[ă], ş-a flămîndz(i). S-o răschire pin saté, satilé îşi rari, şi or lovi poghiiazuri [1] din ceia parte, astădzii într-un sat, mîné într-altul, şi pîn-în primăvară a peri oastea înpărăte(a)scă toată, şi pentru oastea turce[a]scă oru strîca poghiazurilé şi ţara.

25. Numai oastea turcească să să duc — în gios. Numai să lé de voie împărăţie să scrie moldovenii la leşi, cu

[1] *Poghiaz*, incursiune de pradă (n.e.).

rug[ă]minté şi cu înbun[ă]turi, fiindu tot de o legé. Or crede leşii ş-or lăsa de n-or facé stricăciuné Moldovei, şi or chivernişi şi cetate di bucate pîn-înu primăvară.

26. Şi aşea au lăsat vizirul după sfatul lui Miron, iar unii din boiarii, dup[ă] ce li i-au spus Miron sfatul, dzice că-i mai biné să lasă turci[i], că po[a]te pe dînşi[i] să-i pradé leşi[i] ţara. Iară Miron dzice că n-or prăda-o, iar de or şi prăda-o nemic n-a hi, decît să lé ia inecerii muiarile şi copii[i] şi să rămîie şi aşădzători, să nu să mai ducă.

Ion Neculce, *op. cit.*, *Domniia a dooa a Ducăi celui Bătrîn*, Cap. 78, pag. 221—223.

11. Duca-vodă, vrîndu să sco[a]tă banii ce cheltuis[ă] la Po[a]rtă pentru hătmănie Ocraenei şi avîndu şi cas[ă] grea, cu maré cheltuial[ă], şi nu cheltuia ca un domnu, după putinţa ţărîi, şi vrea să cheltuaiscă ca un craiu, şi vădzind şi vicleşugul boiarilor celora ce i-au tăetu-i, de cum era rău de fel, încă mai rău s-au făcut şi mai gro[a]znic asupra boiarimei şi asupra ţării. Scos-au nişte hîrtii pe ţară, mari cîte de 6, de 8 ug[hi].[1], şi cîte n-au înbracat pe feţé, le-au dat năpăsştii pin saté. Şi dup[ă] ce au dat tableté în visterie, au aruncat orînduelé pe hîrtii, de un galbăn 16 galbeni. Care luas[ă] hîrtie de şesă galbeni îi făce mai biné de o sută. Şi dacă nu găsise cu ce plini de la om, lua[a] altul pentru-acela. Şi pe unde era pustiiu, făce pe zlotaş[i] [2] de plătie de la casălé lor. Şi-i băte pe zlotaşi cu buzduganul, de au omorît vro doi, trei. Deci vădzind că mor de buzdugan, au făcut un băţu în optu muchii, de băte pe boeri şi pe zlotaşi cu băţul. Şi-i punea pe boiari dăjdi şi-nprumute pesté putinţa lor, cîtu nu să mai putea plăti că era boul 2 galben[i] şi vaca 1 ug[hiu], şi [nu] istovie zlotaş[i] tot, nice cu odo[a]răli ce le zălo-

[1] *Ughi*, monedă de aur ungurească (n.e.).
[2] Slujbaş care lua în arendă încasarea dărilor (n.e.).

jîia pe la neguţitori. Ce iera pline închisorilé de boiari şi grosurilé de cei săraci, de-i băte şi-i căznie cu capeteli pen garduri, şi lesinaţii de fo[a]mé, şi bărbaţii şi femei. Şi murie prin grosuri.

12. Şi guipînes[ă] sărace încă le lega la puşcii şi le închidea la simeni pentru bani. Pentr-acea vrăjmăşie şi gro[a]ză ce-i înplus[ă] inema diiavolul de lăcomie ce ave, urît-au toţii pre Duca-vodă. Şi s[ă] ruga toţi lui Dumnedzău să-i mîntuiască de mînule lui, şi-l blăstăma de la mic pîn' la maré, de audzie slugeli lui cu orecheli. Atunce fugit-au mulţii boiarii şi mazîli de gro[a]za lui pentr-alte ţări, de ş-au pustiit casălé.

(...) 24. Duca-vodă, înţălegîndu că vine poghiiaz pe Sirétiu, s-au sfătuit cu boiarii cum vor face. Buhuş hatmanul sfătuia să se coboare Duca-Vodă din Domneşti la Focşani, la margine, că iaste mai fără de grije, şi să vor găsi şi slujitori în léfe, dacă ar trebui, că în Domneşti iaste cu grije. Doamna Ducăi-vodă încă vinis[ă] de la Brăila în Focşani. Iar Miron logofătul au sfătuit să nu să clintească nicăiri din Domneşti, că aceiia ce vin sînt nişte tîlhari. „Ce puteré au ei să vie asupra mării[i]-tali ? Să nu dăm locul, că pămîntul acesta iaste frămîntat cu sîngele moşilor şi a strămoşilor noştri !“

Ion Neculce, *Op. cit., Domniia Ducăi-vodă celui Bătrîn a trie în Ţara Moldovei.* [Cap.], pag. 264—266, 276—278.

Zaci⟨alo⟩ 1. Înţélegînd turcii de ce să lucre[a]dză în Moldova, cum au luat pe Duca-vodă leşii, au pus domnu pe Dumitraşco-Ca[n]tacozino. (...) Dece viind domnie în Iaşi, ş-aşădzindu-s[ă] în scaon, era mare fo[a]meté, că fuses[ă] ţara toată bejănită şi nu putus[ă] oamenii ara şi nu s[ă] făcus[ă] pînè. Era oameni[i] tot leşinaţii şi morţii pe drumuri şi pe uliţi, cît să mînca om pe om. Poghiiazuri

Scanned with OKEN Scanner

din Țara Leșască totdeauna să slobodzie de strîca și prăda. Tîlhăret mult era. De la Cotnar în sus era țara pustie.

2. Pesté Prut păzîia joimirii drumul Cameniței, de jăcuia. Tătarîi făce maré gîlcevi pentru prada lor. Ce viind fărman la hanul de la Po[a]rtă, s-au aședzat. Pînă aduce oameni[i] de pen Țara Ungure[a]scă și de la tătari, cîté puțintea. În Iași era maré, maré nevoe. Că trece pași la Cameniță cu haznalé și cu zaharalé [1], și nu era harnicii să-i grijască de bucate și dé cai. Și îmbla turcii sînguri pe la gazdelé boerilor de le lua caii. Atuncea domnul muntenesc Șerban-vodă au încărcat pînă de a lui, arată cu plugurilé lui, cîteva sute de cară, de-au dus-o la Cameniță, avînd poruncă de la-npărăție.

Oamenii în tîrgu în Iași arde curții boiarilor și ogrădzile și[-a] altora, de au arsu tîrgul mai giumătate, că nu era ciné să aduc[ă] lemne. (...)

6. Dumitrașco-vodă era un om bătrîn, grec țărigrăde[a]n de ne[a]mul lui, de Ca[n]tacozonesștii. Și mai nainte vremé fuses[ă] visternic maré și-n Țara Munténe[a]scă, la Gligori-vodă. Și era om nestătător la voro[a]vi, tălpiz [2], amăgitor, geambaș de cai de la Fener din Țarigrad. (...) Do[a]mna lui era la Țarigrad, iar el aice își luas[ă] o fată a unei racheriță [3] de pe Podul Vec[hiu], anume Arhipo[a]ia, care o chema Anița, țiitoaré, de o purta în vede[a]lă [4] între toată boerimea. (...) Și era tînără și frumoas[ă] și plin[ă] de suleiman, ca o fată de racheriț [...]

Căutații, frații, iubiții cetitori, de videți ce iasté omenie. (...) Oh ! Oh ! Oh ! sărac[ă] țar[ă] a Moldovei, ce nărociré de stăpîni c-aceștea ai avut ! Ce sorți dé viiață ț-au căzdut ! Cum au mai rămas om trăitor în tine, de maré miraré iasté, cu atîtea spurcăciuni de obiceiuri ce

[1] Provizii pentru armată în vreme de război (n.e.).
[2] Șmecher, viclean, șiret (n.e.).
[3] Cîrciumăreasă (n.e.).
[4] Pe față (n.e.).

s[ă] trag pîn-astădzi în tiné, Moldovă ! Şi din vremé în vremé tot s-au mai adaos spurcateli de obiceiuri carii mai înainte s-or pomeni cineş la rîndul lor. (...)

20. Aşia socotescu eu cu firéa mea această proastă : cîndu a vrea Dumnezeu să facă să nu fie rugină pe fier, şi turci în Ţarigrad să nu fie, şi luppii să nu mînînce oile în lumé, atuncea poate nu vor fi nici greci în Moldova şi în Ţara Munteniască, nici or fi boiari, nici or putea mînca acèste doao ţări, cum le mînîncă. Iar alt liac n-au rămas cu condeiul mieu să mai pomenescu, ca să pot gîci. Focul îl strîngi, apa o ezăşti [1] şi o abaţi pe altă parte, vîntul cînd bate, te dai în laturi, într-un adăpost şi te odihneşti, soarele intră în nuor, noaptea cu întunérecul trece şi să face iar lumină ; iar la grec milă sau omenie, sau dreptate, sau nevicleşug, nici unele de acèste nu sînt, sau frica lui Dumnezeu. Numai cîndu nu poate să facă rău să arată cu blîndéţă, iar inima şi firea, tot cît aru putea iaste să facă răutate. Căutaţi de cetiţi la hronograful grecescu, de vă încredinţaţi şi mai bine, pe cînd au fost grecii putérnici şi împărăţiia era a lor, ce făcea pre atuncea şi cé lucra !

Ion Neculce, *op. cit., Domniia a dooa a lui Dumitraşco-vodă Ca[n]tacozino, la velet 7192 [= 1684]*, Cap. 82, pag. 287—302.

Zacial⟨o⟩ 1. Îmbrăcîdu căftan de domnie, Constantin-vodă, sîn Ducăi-vodă celui bătrîn, era om tînar, ca de şe-s[ă]spreci, şeptespreci ai, cîndu au cădzut la domnie. (...)

7. Pus-au atunce la mazîli şi la ţară banii stiagului, grei. Început-au a prinde pe boerinaşi[i] lui Cantemir, cei rădicaţii din ne[a]muri proa[a]sté, ce dzicea Cantemir că i-a faci ne[a]muri, şi-ncepur[ă] a-i baté ş-a-i închide pen teminţi şi pe la simeni. Şi-i sărăciră, de rămaseră cum le-au fostu postrigul [2], mojîci. Iar unei, dintr-aceli bătăi au şi nebunit, de-u rămas nebuni. Şi pe calé le făcusă ; că vai de boerul ce s[ă] ro[a]g[ă] mojîcului.

[1] O cureţi (n.e.).
[2] Origine socială (n.e.).

Scanned with OKEN Scanner

7. [sic]. Aşijderea au triimis la casăli boiarilor celor fugiţi de le-u luat tot ce-u găsit, anumé a lui Bogdan hatman ş-a lui Iordachie Rusăt vis[ternic]. Şi le adusără şi giupînesăli în Iaşi, şi le prinde vătajîi de-i muncie, şi femeile şi feteli slujnice din cas[ă], le băte să spuie bani şi odo[a]ră şi haine mistuite şi bucate ce-avuses[ă]. Să aflar[ă] multe mistuite şi ascursă pen ţară, pe la prieteni, dup[ă] cum iaste obiceiul celui fugar a ascunde. Şi luară tot ce găsiră şi pe urmă le făcură pe giupînesăli lor surguné la Focşani. (...)

11. (...) Ce învăţar[ă] de sco[a]sără şi aice obiceiul cel rău, ce l-au scornit Brîncoveanul în ţara lui. Aflară-s[ă] şi aice sfetnici fără lege şi tirăne[a]scă zavistie, rang[ă] făr[ă] le[a]c, şi s[ă] che[a]mă lepra sau fistula în pîntecé : văcărit, de vac-un zlot şi de cal un leu să de tot omul, de s[ă] tragé acel obiceiu spurcat pîn-astădzii în pămîntul nostru. Că orice domnu viné îi [era] drag acel obiceiu şi nu-l mai las[ă].

12. Şi dintr-acel ciias ce au scos văcăretul să şi conoscu că n-a lungii cu domnie, nicé a procopsi casa lor de lacrămi multe a săracilor. Şi-n scurtă vréme cădzu blăstămul mai dégrab' pe Dumitraşco Ceaurul vel-logofăt, fiind sfetnic, că-i scurtă Dumnedzău viiaţa. Că murii cum îi mai rău, în dub frenţit [1] şi i s[ă] istovii şi casa lui şi 3 ficiori a lui ce au avut. Să stînsă pomenirea lui cu sunet, şi moşîilé lui cădzură la mîn[i] stréine. Sfetnicul de domnu rău, pentru cinstea ce aré, orbit de răutate fiind, gîndeşté şi-i parè că nemeressté şi pe urmă mai rău să grèşessté, că pe urmă răul cel maré şi osînd[a] cade în capul lui. Că lacrimile săracilor nice so[a]reli, nici vîntul nu le po[a]te usca. (...)

Ion Neculcè, *op. cit., Domniia lui Constantin sîn Ducăi-Vodă celui bătrîn,* l[ea]t 7199 [= 1691], mart 17, Cap. 84, pag. 348, 351—357.

[1] Sifilis (n.e.).

3. (...) Vai de aceste 2 ţarî creştine, cu aceşti domni străini ! (...)

Agiuns-au osîndă pe biata Moldovă, că tot le dzice că nu s[ă] mai satur[ă] di domni, iar acmu, de cînd au stătut domni străini, le agiunge, de nu li vine şi altu amaru şi mai cumplitu. Numai cum a hi mila lui Dumnedzău, la atîta au rămas, iar alt[ă] putinţia nu mai iaste ; că boerii la Poartă nu vor să margă, că nu-i las[ă] domnii.

Capichihăile fiind greci, cît dzîcu c-au cheltuit, atîta le dau, şi n-ari gură ciniva să li dzîcă ceva sau să li ia sama, ce dzîcu că suti di pungi şi mii au cheltuit.

Turcii ce vinu, tot belacos[ă] [1], ciasornici di aur, fuzîi [2], cai cu şeli, cu rafturi, suti de lei, mii de ug[hi]le dau. 1 700—800 de pungi de bani să eu din ţar-acmu, iar mai înainte la domnii trecuţi, mai multu di 400—500 pungi nu s[ă] lua. Şi astfel di ţar-iera, întemeiată, nu ca acmu.

Oh ! oh oh ! Vai, vai, vai di ţar[ă] ! Ce vremi cumplite au agiunsu şi la ce cumpănă au cădzut ! Doar Dumnedzău di a face mil[ă], precum au făcut cu i[zra]ilit[e]nii, co Moisei proroc, di-au dispicat Marea Roşiie, aşé să fac[ă] şi cu tini, săracă ţară, la ce obiceiuri ai agiunsu, ca s[ă] scapi dintr-aceste obiceiuri spurcati ! (...)

Ion Neculce, *op. cit., Domniia lui Constantin-vodă, fiiul lui Neculai-vodă Mavrocordat, vl[ea]to 7241 [= 1733], Mai 7,* pag. 734, 736.

STOLNICUL CONSTANTIN CANTACUZINO

(...) Ci dar cu greu şi cu nămar iaste a da, zic, neştine începătură celor ce mai despre toate părţile întunérec

[1] Ţesătură scumpă de mătase (n.e.).
[2] *Fuzic*, armă cu patul de lemn şi ţeavă lungă (n.e.).

iaste, precum și mie acum să întîmplă a veni, vrînd, cum am pomenit, mai sus, a istori ale ţării, ce-i zicem noi astăzi : rumâneşti. Cu greu, zic, foarte-mi iaste, de vréme ce nu aflu eu pănă acum, măcar cît am ostenit, cît am cercat, cît am întrebat și de ştiuţi și de bătrîni domiriţi și înţelepţi și în tot chipul m-am trudit și pentr-alte părţi și cu cheltuială am nevoit, ca doar aș fi aflat vreun istoric, carele și de ţara aceasta, de începătura ei, și de lăcuitorii ei și domnitorii ei, carii cît și cum s-au purtat și de obiceaiurile lor și de legile ei, și de altele multe ce într-însa să vor fi aflat, carele să scrie pe amăruntul toate și cu deadinsul, precum de alte ţări fac și scriu pe larg toate. Ci dar eu încă pînă astăzi, nici acel scriitoriu, nici acel spuitor n-am aflat. Și aceasta căci n-au istorit nimeni de dînsa cu deadinsul, cum zişi, pare-mi-se că dintr-acéste pricini vine.

Întîi, că mică și can laturi ţara multora au părut că iaste, încă mai vîrtos acum de cînd osebită de Ardeal și de Ţara Moldovei iaste. (...)

A dooa, că puţini au fost pămîntenii aceştii ţări, cum să véde, ca aceia, ca să şază ei să scrie ale patriei lor și să istorească întîmplările moșiei lor, precum fac alţii de ale lor, și de nu mulţi și multe, însă tot fac, iar la noi mai nici unul. Săvai că poate zice neştine că să află și aici létopiseţe, ci răspunsul îi iaste gata, că acela ce l-au făcut, den neștiinţă să véde să-l fie scris, sau den negrijire, doar căci atîta iaste de netocmit, de încurcat și de scurt, cît mai multă turburare și mirare dă celui ce cetéşte, decît a şti cevași adevăr dintr-însul.

Această dară scădére mare și jalé doar într-acest norod al neștiinţei și ai nevrérei să-l învéţe fiind, iaste pricină, de astăzi, nu numai de rîsul altora și de ocară sîntem, ci și orbi, muţi, surzi sîntem de lucrurile și faptele celor mai de demult ce într-acest pămînt s-au întîmplat și s-au făcut, cari de nevoie încă le era și ne iaste a le şti, pentru

Scanned with OKEN Scanner

ca să putem și traiul vieții noastre a tocmi. Cum Nafclir [1] în prologul *Hronografului* lui, ce face, zice : că frumos lucru iaste den greșalele altora să tocmim viața noastră și nu ce alții au făcut, să cercăm, ci ce bine făcut va fi, noi a urma să ne punem înainte. Și trebuie să știm ca pre cei buni și vrédnici, carii vor fi fost bune faptele lor, să le pomenim bine, și pre ei să-i lăudăm. Iar pre cei răi și făcători de rău, să-i blestemăm și să-i ocărîm, acea parte alegîndu-și în lume, cît au trăit, ca să-i rămîie.

Acéstea dară și ca acéstea lăsîndu-le, că cine a le scrie n-au fost, nici alții au purtat grijă, de n-au știut ei, sau n-au putut, ca să fie pus pe cei ce ar fi știut, măcar și streini de ar fi fost (căci ca aceia, nici de aici, niciodată n-au lipsit) să scrie și să istorească pe amăruntul și ale acestii țări, ci au lăsat toate de s-au surpat în prăpastiia uitării și întru întunérecul de véci au rămas.

Însă nu zic că den om în om n-au rămas și aici niște spuneri și niște povești, mai vîrtos bătrînii ce povesteau de cèle ce au fost. Ci și acèlea foarte slab lucru iaste și primejdie de a le crède, pentru că de multe ori s-au luat seama, că de un lucru numai, doi într-un chip nu povestesc, ci unul una altul alta băsnuiaște. Unde nici de la acèlea nici o adevărată știință n-avem, nici din cîntecele cari vestesc de vitejii, au de alte fapte ale domnilor și a altor vrédnici oameni, ce au lucrat, cari dupe la lăutari și dupe la alți cîntători auzim, putem ști cevași ales. Că și acèlea nu numai ce au laudă mai multă, au hulesc decît céle ce au fost, ci și foarte împrăștiiat și prea pe scurt pomenesc lucru și făr' de nici o orînduială sau tocmeală.

Mai trudit-am încă ca doar din hrisoavele domnilor ce sînt pre la boierime și pre la mănăstiri date și la sate, cîte am putut vedea, să poci scoate cevași, ca să știm măcar dintr-acélea, deaca dintr-altele nu se poate afla ; căci că

[1] *Ioon Nauclerus* (1425—1510), istoric german (n.e.).

Scanned with OKEN Scanner

într-însele să vède a zice cevaşi, dînd pricinile pentru ce sînt date acéle hrisoave, adecăte au sînt pentru că au dăruit domnii destoinicilor şi bunilor slugi ocine, sau altcevaşi pentru vredniciia şi mari slujbe ce vor fi făcut domniei şi ţărîi (cum fac împăraţii şi domnii cei mari şi ieftini), dăruindu-le, acolo povéstea îi spune. Aşa şi în céle ce dau la mănăstiri hrisoave, cînd fac mînăstirea, dirept ce o fac şi cine o face, acolo spuind ca o istorie, vestéşte lucrurile. Ci puţin folos şi acèlea mi-au dat, pentru că risipit lucru şi foarte pe scurt zic şi fără cap povestesc şi numai de un lucru vorbescu, adecăte au de cela cui să dă, au de cel ce dă ; aşa de mînăstiri de scrie încă ceia ce acei mănăstiri i să închină şi i să afieroséste, zice, iar alt nimica nu mai lăţéşte, nici de alte lucruri să mai întinde, unde dară puţin lucru şi puţin ajutor şi ştiinţă avem şi de la acéştea.

Şi încă mai iaste şi aceasta, că cine iaste acela care să poată şedea toate ale tuturor hrisoavelor să vază ce scriu şi cum scriu, ca să poată dintr-însele aduna să istorească lucrurile ce au fost ale ţării?

Şi cine iaste să poată face acéia ca să culeagă dintr-acélea măcară cap şi coadă lucrurilor, cărora pentr-atîta noian de ani s-au înfăşurat şi s-au desfăşurat, sau vreun adevăr să ne dovedească, de nu doară s-ar fi ispitit cinevaşi ; sau ar vrea să ispitească acéia a o face, ca să afle o prea puţină pricină (şi şi acéia încă nesărată), ca să zică că de acolo au aflat a zice cevaşi de lucrurile ţării ? Iar şi acéia ce ar zice şi cîte ar zice, n-ar fi alt, socotesc, făr'cît o gîndire şi o aflare de o mare grămadă de minciuni, precum vedem în cea *Alexandrie* ce-i zic, cine o va fi făcut, nu ştiu, şi într-alte cărţului ce să văd pe la unii şi pe la alţii aici în ţară, şi mai multe în Moldova ; în cari nu să cuprind altele, fără minciuni şi basne, dupre cari umblă norodul acesta rătăcindu-se şi cred céle ce niciodată de crezut nu-s, că nici au fost acélea vreodată, nici pot fi. Că măcară acea *Alexandrie* bălmăjaşte şi asé-

mene ca acéle ale cărţului, ci acélea aflări omeneşti, numai ce sînt sau basme de céle ce făcea şi scorniia poeticii ethnici în vrémea elinilor pentru orbul norod (adecă idololatri) şi n-avea cunoştinţa unuia şi adevăratului Dumnezeu, ce făcea şi zamisluia ca acélea, sau ei altele cu acélea şi supt acélea basme pilduia, cum şi alţi mulţi dascali zic şi în *Mithologhia* unui Natalis Comitis, om învăţat destule de acélea povestéşte, tîlcuieşte şi zice : Acum dacă din céle ce mai sus zisem, iată aiave să véde, că nici o povăţuitură, nici un ajutoriu, nici nici o luminare avem de la pămînténii noştri, ca să putem şti, sau să ne şi domirim măcară de ale aceştii ţări lucruri şi fapte ce într-însa den bătrînii ani s-au întîmplat şi s-au lucrat. Căci nici unul nu s-au aflat, nici ştim să fie fost, carele cu deadinsul şi pre amăruntul dinceput să fie scris ale ei.

Iar de va fi şi fost cinevaşi scris şi va fi lăsat, ca şi noi ceşti de pre urmă de acélea ce au fost să ştim, iată nicicum nu să află, nici auz pe cinevaşi să zică că au fost şi apoi s-au pierdut măcară, fără cît cel létopiseţ ce zicem, carele destul de scurt, întunecat şi fără orînduială iaste, cum s-au zis mai sus şi vom vedea mai pe urmă, şi dintr-însul.

Ci dar aşa lucrul fiind, ce a face eu n-am, fără cît iată, dupe la istoricii streini, pe la greci, pe la léşi, pe la unguri şi pe la alţii voi umbla a cére şi a mă îndatori, ca ce vor fi şi ei pomenind şi istorind de această ţară, să zic şi eu aici şi cît îmi va fi putinţa, foarte voi nevoi, ca ce va fi mai adevărul, dupe zisele lor să arăt.

Săvai că cîţi am găsit şi la mîna mea pînă astăzi au venit, văz că pe scurt şi ei de dînsa pomenesc şi încă can trecători ating şi istoresc numai, iar nu denceput şi pe deplin scriu ale ei, ci numai cît le trebuie a o pomeni zic, apropiindu-se cîte undevaşi de ale lor lucruri ce pe larg istorisesc şi povestesc. Pentru care încă şi cît fac, mulţemită trebuie să le dăm, că încă nu de tot din tablele lumii uitaţi sîntem, ci oarecine, de céle de oarecînd au

Scanned with OKEN Scanner

fost și într-această țară, nu tace, ci spune și scrie. Măcar că unii dintr-acei ce scriu de dînsa, ca niște streini ce sînt și și voitori de rău unii, nu adevărul scriu, ci-i micșorează lucrurile, și pe lăcuitorii ei rău îi defaimă, și multe hule le găsesc. Și pot avea și direptate, zic, a face așa, dacă aceia alt mai bine nici știu, nici pot face. Și pentru că în stepena ce astăzi să află (măcar că de oareșicînd așa să trage), în carea ticăloasă și jalnică iaste, cine cum îi iaste voia poate și zice, și scrie. Căci că nu iaste nimeni, nici cu condeiul, nici cu palma, a-i sta împotrivă, și ai-i răspunde.

Lăsăm, dară, fieștecăruia a zice cum va vrea și a rîde cum va pofti, de vréme ce nici le iaste sfiială, nici rușine de rușinile lor, nici nu gîndesc, că toate lumeștile supuse sînt mutărilor și toate cîte sînt umblă cu soroc și cum, că de obște iaste orbul noroc și viitoarele lucruri nevăzute sînt. Ci dar a acelora acum trecîndu-le la ale noastre mă întorc a zice.

Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoriia țării rumânești*, în *Cronicari munteni*, ediție de Mihail Gregorian, *Predoslovie*, pag. 4—9, Editura pentru literatură, București, 1961.

ANTIM IVIREANUL

(...) Și vă poruncesc tuturor, cît sînteț cu meșterșug și cu neguțătorii, veri de ce breaslă, ca de acum înainte, duminecile și sărbătorile céle mari ce să numesc domnești și ale Măicăi Précistii și a unora din sfinții cei numiț, să vă închideț prăvăliile și nici să vindeț, nici să cumpăraț nu numai de la creștini, ce nici de la turci, nici de la alții, nici să lucraț și precum să faceț, că nefă-

cînd să știț bine că vă voiu pedepsi besericéște, cu pravila și pre dreptate, nefăcîndu-vă nici o năpaste. Și încăș, pre carii să vor arăta semeți și tari de cap și nu să vor supune dreptății și poruncii besericești îi vom pedepsi și cu domniia.

Și nimeni să nu socotească, din voi, și să zică în inima lui : dacă ce treabă are vlădica cu noi, nu-ș caută vlădiciia lui, ci să améstecă întru ale noastre ? De n-aț știut pînă acum și de n-au fost nimeni să vă învéțe, iată că acum veț ști că am treabă cu toț oamenii cîț sînt în Țara Rumânească, de la mic pînă la mare și pînă la un copil de țîță afară din păgîni și din ceia ce nu sînt de o lège cu noi : căci în seama mea v-au dat stăpînul Hristos să vă pasc sufletește, ca pre niște oi cuvîntătoare și de gîtul mieu spînzură sufletele voastre și de la mine va să vă ceară pre toț, iar nu de la alții, pînă cînd vă voiu fi păstoriu.

Ci vă caută în scurte cuvinte să mă ascultaț de veț fi creștini și de vă țineț ai lui Hristos, că precum nu pot fi oile făr' de păstoriu, așa nici norodul, făr' de arhiereu și verice va păsa cuiva de cèle sufletești, alérgé la mine ca la un părinte, că-i voiu vindeca, cu ajutoriul lui Hristos.

Încăș poate să zică fieștecine din voi, în gîndul său ; dar noi avem nevoi grèle asupra noastră și nu putem să facem acèste ce zici ; și eu încă zic că iaste așa și crez. Numai la greul acela sînt și eu părtaș și într-acel jug ce trageț voi, trag și eu ; dară n-am putére să zic, nici să gîndesc așa, căci că precum cére împăratul dăjdi de la noi, așa ne cére și Dumnezeu credință și fapte bune. (...)

Antim Ivireanul, *Didahii, La dumineca vameșului, cuvînt de învățătură*, în : *Opere*, ediție critică de Gabriel Strempel, pag. 27—28, Editura Minerva, București, 1972.

(...) Lumea aceasta iaste ca o mare ce să turbură, întru care niciodată n-au oamenii odihnă, nici liniște. Corăbiile

Scanned with OKEN Scanner

între valuri sînt împărățiile, crăiile, domniile și orașele, mulțimea norodului, politiile, suppușii, bogații și săracii, cei mari și cei mici, sînt cei ce călătoresc și să află în nevoe.

Vînturile céle mari ce umflă marea sînt nevoiele céle ce ne supără totdeauna.

Valurile ce luptă corabiia sînt nenorocirile carele să întîmplă în toate zilele.

Norii ce negresc văzduhul, fulgerile ce orbesc ochii, tunetile ce înfricoșază toată inima vitează sînt întîmplările cele de multe fèliuri, neașteptatele pagube, înfricoșările vrăjmașilor, supărările, necazurile ce ne vin de la cei din afară, jafurile, robiile, dările céle grèle și nesuferite, carele le lasă Dumnezeu și ne încungiură, pentru ca să cunoască credința noastră și să ne vază răbdarea. (...)

Antim Ivireanul, *Cuvînt de învățătură la Octomvrie 26, în zioa sfîntului și marelui mucenic Dimitrie, izvorîtoriului de mir asupra cutremurului*, în : *op. cit.*, pag. 158.

NICOLAE SPĂTARU-MILESCU

1 Filozofică [1] în cel mai înalt grad este problema pe care vreau s-o expun, anume dacă rațiunea bine orientată este stăpîna asupra pasiunilor ; de aceea vă sfătuiesc pe bună dreptate să luați aminte cu stăruință la filozofia ei. 2 Pentru că această problemă este necesară în general pentru știință, dar pe de altă parte ea cuprinde și răsplata celei mai mari dintre virtuți, adică prudența. 3 Căci dacă rațiunea se arată stăpînă a pasiunilor potrivnice

[1] Redăm numai versiunea modernă a traducerii (G.T.).

Scanned with OKEN Scanner

cumpătării — adică lăcomia și pofta — 4 ea se vădește că poate stăpîni și pasiunile contrare dreptății (ca răutatea) și pasiunile potrivnice bărbăției (mînia, osteneala și frica).

5 Dar, va spune poate cineva, dacă rațiunea domină pasiunile, de ce nu stăpînește ea și uitarea și neștiința ? 6 Obiecția este ridicolă căci rațiunea nu-și domină propriile pasiuni, ci numai pe acelea potrivnice dreptății, bărbăției și cumpătării ; și chiar pe acestea le domină nu pentru ca să le extirpe, ci pentru ca să nu fim biruiți de ele.

7 V-aș putea arăta prin multe pilde și din multe izvoare că rațiunea bine orientată este stăpîna patimilor, 8 dar mult mai bine vă voi demonstra aceasta prin înalta bărbăție a celor care au murit pentru virtute, adică Eleazar, cei șapte frați și mama lor. 9 Căci toți aceștia disprețuind chinurile cele pînă la moarte au demonstrat prin disprețul lor că rațiunea domină pasiunile.

10 I-aș putea lăuda pentru virtuțile lor pe bărbații care au murit împreună cu mama lor la data aceasta pentru bunătate și frumos, dar mai de grabă îi voi ferici pentru onorurile lor, 11 căci ei au fost admirați pentru bărbăția și răbdarea lor nu numai de toți oamenii, ci și de cei ce i-au torturat, devenind cauza eliberării poporului din tiranie, biruind pe tiran cu răbdarea astfel încît prin ei a fost curățită patria. 12. Dar voi avea prilej îndată să vorbesc despre acestea, după ce voi începe cu tema, precum obișnuiesc să fac, și apoi voi cuvînta despre ei. (...)

13 Să cercetăm deci dacă rațiunea este stăpîna pasiunilor. 14. Atunci să distingem ce este rațiunea și ce este pasiunea și cîte sînt formele pasiunilor și dacă rațiunea le stăpînește pe toate acestea.

15 Rațiunea este minte cu cugetare dreaptă care preferă viața înțeleaptă, 16 iar înțelepciunea este cunoașterea lucrurilor divine și umane și a cauzelor acestora. 17 Ea este învățarea legii prin care pe cele divine le învățăm pentru a le cinsti, iar pe cele omenești pentru folos.

Scanned with OKEN Scanner

18 Formele înţelepciunii sînt prudenţa, bărbăţia şi cumpătarea ; 19 între acestea principala este prudenţa prin care raţiunea stăpîneşte pasiunile. 20 Iar dintre naturile patimilor cele mai cuprinzătoare sînt două : plăcerea şi durerea şi fiecare dintre ele ţine, în mod esenţial, atît de trup cît şi de suflet. 21 Multe sînt şi consecinţele patimilor, atît în ce ne priveşte plăcerea cît şi durerea. 22 Mai înainte de plăcere este dorinţa, iar după plăcere satisfacţia ; 23 mai înainte de durere este frica, iar după durere — tristeţea. 24 Mînia este o pasiune comună atît plăcerii cît şi durerii, de va cugeta cineva care a trecut prin aceasta. 25 În plăcere se află şi acea dispoziţie rea care se manifestă în moduri variate în toate pasiunile : 26 în suflet ca trufie, aviditate, vanitate, poftă de ceartă şi zavistie ; 27 iar în trup prin pofta de a mînca de toate şi de a mînca de unul singur.

28 După cum plăcerea şi durerea sînt ca două vlăstare răsărite din trup şi din suflet multe sînt şi mugurii acestor vlăstare. 29 Deci raţiunea, un grădinar al tuturor, curăţindu-le, plivindu-le, legîndu-le, udîndu-le şi îndreptîndu-le într-o parte sau alta, domesticeşte materiile obiceiurilor şi pasiunilor. 30 Căci raţiunea este conducătoare a virtuţilor şi stăpînă a pasiunilor. Observă deci mai întîi că raţiunea este stăpînă a pasiunilor prin acţiunile înhibitorii ale cumpătării. 31 Cumpărarea este cea care înfrînează dorinţele. 32 Dar dintre dorinţi unele sînt sufleteşti, iar altele trupeşti, şi raţiunea se arată stăpînindu-le pe amîndouă. 33 Eu aşa socotesc. 34 Tot aşa, cînd dorim să mîncăm animale din apă şi păsări şi fiare şi alte genuri de alimente interzise de lege ne abţinem prin dominaţia raţiunii. 35 Pentru că pasiunile poftelor sînt inhibate, fiind curmate de mintea cumpătată şi toate atracţiile trupului sînt înfrînate către raţiune.

Cap. II. (...) 6 Dar cînd ne spune legea să nu poftim, cu mult mai mult ne încredinţează pe noi că raţiunea poate să stăpînească poftele. Şi tot aşa şi pasiunile po-

Scanned with OKEN Scanner

trivnice dreptății. 7 Dacă cineva are obiceiul să mănînce singur și este și lacom și beţiv, cum ar putea el altfel să se schimbe prin povățuire dacă nu ar fi evident că rațiunea este stăpîna pasiunilor ? 8 Desigur, dacă un om își rînduiește viața potrivit legii, chiar avar de ar fi își stăpînește firea și împrumută celor lipsiți fără dobîndă, și la împlinirea celor șapte ani șterge datoria ; 9 și chiar de-ar fi cineva strîns la mînă, dacă este stăpînit de lege prin rațiune nu mai cercetează din nou secerăturile, nici viile pentru a-și controla lucrătorii. Și din alte lucruri se poate cunoaște că rațiunea este stăpîna pasiunilor, 10 pentru că legea conduce și bunăvoința față de părinți, astfel încît cineva nu-și poate da virtutea pentru ei, 11 și dragostea față de soție o guvernează repudiind-o atunci cînd calcă legea ; 12 și dragostea de copii o dirijează pedepsindu-i pentru răutate ; și legătura cu prietenii o controlează poruncind să-i părăsim dacă se poartă rău. 13 Și să nu socotiți paradoxal că rațiunea poate birui prin lege chiar și vrăjmășia, 14 căci omul trebuie să nu taie copacii sădiți de dușmani, și să salveze bunurile pierdute de vrăjmași și să ajute la adunarea celor căzute. 15 Rațiunea se arată stăpînind și pasiunile cele mai tari, ca ambiția, vanitatea, trufia, grandoarea și zavistia. 16 Căci toate aceste pasiuni rele sînt înlăturate de mintea cumpătată ca și mînia ; căci și pe aceasta o stăpînește. (...) 21 Cînd a alcătuit Dumnezeu pe om a sădit în el pasiuni și înclinări 22 și totodată i-a așezat mintea pe un tron în mijlocul simțurilor [lacună] ; 23 iar minții i-a dat legea, prin care de se va conduce va împărăți peste o împărăție cumpătată și dreaptă și bună și curajoasă. 24 Deci cum va zice cineva, dacă rațiunea este stăpîna pasiunilor nu poate stăpîni uitarea și neștința ?

Cap. III. 1 Obiecția este ridicolă, pentru că rațiunea se arată stăpînitoare nu a propriilor sale patimi, ci alor trupului. 2 Astfel, nu poate nimeni tăia pofta de la noi, dar rațiunea poate face să nu fim robiți de dorință. 3

Scanned with OKEN Scanner

Mînia nimeni nu o poate tăia de la sufletul nostru, dar este cu putinţă raţiunii să-i vină în ajutor împotriva mîniei. 4 Prostul obicei nu poate nimeni să-l smulgă din noi, dar raţiunea ajută să nu ne plecăm răului obicei. 5 Pentru că raţiunea nu dezrădăcinează pasiunile, ci luptă împotriva lor. (...)

Cap. V (...) 22 „Tu îţi baţi joc de filozofia noastră, ca şi cum întrînsa nu am vieţui în chip raţional. 23 Dar ea ne învaţă cumpătarea, ca să ne dominăm toate plăcerile şi dorinţele, ne îndeamnă la bărbăţie, ca să răbdăm toată durerea de bunăvoie 24 şi ne povăţuieşte dreptatea. (...) 27 „Tiranic lucru este (...) să ne constrîngi să călcăm legea, (...) 30 chiar de mi-ai scoate ochii şi mi-ai zdrobi ficaţii. (...) 34 Nu te voi înşela lege în care am fost crescut, nu te voi lepăda scumpă înfrînare, 35 nu te voi da de ruşine raţiune iubitoare de înţelepciune, nu te voi nega preoţie venerabilă şi ştiinţă a legiuirii. 36 [Lipseşte]. 37 Curat mă vor primi părinţii, căci nu mă tem de constrîngerile tale pînă la moarte. (...)

Cap. XVIII 3 (...) Raţiunea a cîştigat pace şi restatornicind păzirea legii în ţara noastră, a smuls cetatea de la vrăjmaş. (...)

Nicolae Milescu, *Despre raţiunea dominantă*[1], traducere, text prescurtat după ediţia din 1688, cu o versiune modernă şi comentarii, în : *Raţiunea dominantă, Contribuţii la istoria umanismului românesc*, Virgil Cândea, pag. 190—214, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979.

[1] Nicolae Milescu a tradus tratatul *Despre raţiunea dominantă*, atribuit lui Josephus Flavius. Traducerea a fost revizuită de „dascăli ai locului" şi integrată în *Biblia* lui Şerban la Bucureşti, 1688. Ea are valoare incontestabilă, marcînd începuturile filosofiei în ţara noastră, fiind apreciată drept prima operă filosofică tradusă şi publicată în limba română. În perioada renascentistă, de emancipare a gîndirii filosofice de sub tutela religioasă, traducerea lui Milescu a contribuit la înnoirea umanistă şi laică

Scanned with OKEN Scanner

(...) Că toată slava şi lauda numelui cea mai de frunte iaste, cînd cineva cu ostenințele carile pentru moşiia sa sudorile ş-au vărsat şi pentru neamul său toate primejdiile în samă n-au băgat.

(...) Că nu atîta stricăciune publicăi adunarea nepriatinilor de nafară, pre cîtă a cetățenilor dinluntru a inimilor într-un gînd neîmpreunare aduce.

(...) Cînd pentru făcut folosul de obşte cineva să fericéşte, cuvioasă şi frumoasă iaste lauda.

(...) Că mai fericit iaste cineva cu strîmpt traiu la lăcaşul său, decît cu toate desfătările în casele streine.

(...) Că sula de aur zidiurile pătrunde şi lăcomiia îşi vinde neamul şi moşiia.

(...) Că precum unde tiräniia stăpîneşte, acolo dreptatea să izgoneşte, aşé unde dreptatea împărăţeşte, toată strîmbătatea nici să numéşte.

(...) Că sămnul a monarhului adévărat iaste, ca nici cu acul să împungă, nici cu dinţii să muşce, nici cu unghele să rumpă, ce în greşiţi iertare, în răi pedepsire, în supuşi milă, în streini dreptate şi în hotarăle monarhiii sale contenire să aréte.

(...) Că pentru slobodzenie şi moşie cu cinste a muri, decît prin mulţi véci cu necinste a trăi, mai de folos şi mai lăudat iaste.

(...) Că precum în războaiele de obşte hotar sabiii, suliţii sau siegeţii nu să pune, ce oricare armă mai pre lesne ar sluji, cu acéia pre nepriiatin a lovi, a răni şi a omorî slobodzenie iaste.

---

a culturii noastre. Se evidenţiază teza umanistă că omul îşi dobîndeşte demnitatea prin raţiune. Ca fiinţă raţională, omul poate să-şi apere ţara de tiranie şi vrăjmăşie. A se consulta V. Cândea, *Raţiunea dominantă ;* Al. Piru, *Analize şi sinteze critice,* Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1973 (G.T.).

Scanned with OKEN Scanner

(...) Că atuncea publica înflorește și odrăslește, cînd stăpînii miluiesc și ceartă în dreptate și suppușii ascultă și slujesc din dragoste.

(...) Că coliba în țarina sa și bordeiul în pămîntul său decît palaturile în streinătate mai desfătate și mai frumoase a fi socotiră.

(...) Că dreptatea toate biruiaște și adevărul decît toate mai tare iaste.

(...) Că între muritori mai cinsteșă și mai adevărată laudă a să agonisi nu poate decît carea cu folosul a toată publica s-au cîștigat.

Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, în : *Opere complete, IV*, ediție critică de Virgil Cândea, pag. 81, 103, 109, 114, 143, 146—147, 177, 186, 187, 192, 237, Editura Academiei R.S.R., București, 1973.

(...) Ca vecini, Moldova este înconjurată la apus de transilvăneni și valahi, la miazănoapte de poloni, la miazăzi de turci. Cu toți aceștia moldovenii au trebuit să se bată cu îndîrjire, ca să-și apere pînă acum libertatea. Despre ei un istoric polon demn de încredere vorbește astfel : „Aceștia prin firea lor, prin obiceiurile și prin limba lor nu se deosebesc de felul de viață al Italiei : sînt oameni sălbatici în luptă și de o mare vitejie, și nu este alt neam care, în privința gloriei războiului și a vitejiei, să poată ține piept, deși au o țară mai mică, mai multor dușmani din jurul lor, cărora fără încetare-sau le fac război sau se apără de războiul adus asupra lor". Și puțin mai jos. „Vitejia lor este atît de mare încît mereu s-au înfruntat în război în același timp cu toate neamurile cu care se învecinează și au ieșit învingători. Într-adevăr Ștefan, care în vremea strămoșilor noștri avea domnia asupra Daciei, într-o singură vară biruise într-un mare război pe turcul Baiazet, pe Matias Ungurul și pe Ioan Albert polonul". În cele din urmă statul, căzut sub puterea turcilor, n-a

mai fost încercat de nici un alt fel de războaie decît acelea care s-au întreprins în contra turcilor şi, mai mult, a avut aceiaşi duşmani şi aceiaşi prieteni ca şi ei. Numai tătarii nogai, cărora turcii le-au dat sălaşuri în Basarabia, au lovit Moldova cu dese năvăliri chiar în timp de pace şi au adus-o în starea de sărăcie în care se află azi.

Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, traducere după originalul latin de Gh. Guţu, partea întîi *Geografică*, cap. al II-lea, *Despre aşezarea Moldovei, despre hotarele din vechime şi cele de azi şi despre clima ţinutului*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1973.

Cel care vrea să facă o descriere orînduielilor politice ale statului moldovean mi se pare că trebuie să cerceteze mai întîi felul în care este cîrmuit, fiindcă văd că în definirea lui au greşit grav chiar şi bărbaţi dintre cei mai învăţaţi. Mărturiile cele mai evidente în această privinţă ale celor mai serioşi istorici dintre cei vechi nu lasă nici o îndoială că în vremile dedemult toată Dacia, după ce a fost prefăcută în provincie romană, a fost condusă de magistraţi romani şi după legi romane. După căderea Imperiului, pentru că nu se mai trimiteau de către romani nici trupe ajutătoare nici conducători ai provinciei şi, fiindcă, lipsiţi şi de soldaţi şi de conducători, colonii italici nu puteau să ţină piept atacurilor necontenite ale barbarilor, conduşi de exemplele neamurilor vecine au dat, pare-se, puterea asupra lor unuia dintre ai lor. Ceaţa groasă care acopere toate evenimentele istorice ale neamurilor din acel secol ne împiedică să expunem mai amănunţit cum s-au întîmplat lucrurile. Ceea ce este totuşi sigur e că locuitorii Moldovei de origine romană care-şi căutaseră în munţi refugiul din faţa năvălirilor sciţilor şi a altor barbari au avut tot timpul fie regi, fie domni de-ai lor. Din spiţa lor se trage acel prea vestit Ioan, po-

Scanned with OKEN Scanner

menit de Nicetas Choniates ca domnitor al valahilor, din care s-a născut Bogdan, al cărui fiu, Dragoș, cel dintîi care a dat alor noștri îndemnul de a se reîntoarce în țara lor de altădată, a primit de la cei care-l urmaseră în Moldova același rang. Urmașii acestuia au exercitat domnia pe care o obținuseră unii prin dreptul de moștenire, alții prin alegerea de către fruntașii țării, cu atîta autoritate încît chiar dacă nu se puteau compara cu mulți principi creștini ca forță și întindere a țărilor stăpînite, totuși nu-i erau nici unuia mai prejos în privința puterii și dreptului pe care-l aveau asupra supușilor lor. Nu le lipsea nici o (prerogativă) a puterii supreme cu care se făleșc cei mai mari principi. Afară de Dumnezeu și de sabia lor nu recunoșteau pe nimeni mai puternic în țara lor : nu erau legați față de nici un principe străin, fie ca vasali, fie prin jurămînt de credință ; războiul, pacea, viața, moartea și bunurile tuturor locuitorilor depindeau de voia lor și domnul putea hotărî despre acestea toate după vrerea lui, drept sau nedrept, fără a i se împotrivi cineva. În sfîrșit Ioan Paleologul împăratul Constantinopolului, acordase lui Alexandru cel Bun, în vremea conciliului de la Florența, diadema regală și titlul de despot (Leunclavius, Pandect. cap. 71). Ori de cîte ori o putere vrăjmașă ataca pe domnitor, tot poporul la porunca lui era dator să ia armele și să-și răzbune pe dușmani. Așa a stat și a fost apărată Moldova nu numai de încălcările polonilor și transilvanilor, dar și de furia turcilor, ba chiar, sub conducerea lui Ștefan cel Mare, după ce dușmanii din orice parte au fost învinși, și-a întins hotarele mai departe asupra pămînturilor dușmane. Dar domnia lui a fost epoca norocoasă a Moldovei și punctul cel mai de sus, al înălțării ei, după care încet, încet a început să dea înapoi, pînă ce a ajuns la această stare de sărăcie în care este acum. Sub fiul lui, Bogdan, a dispărut pe dată raza cea mai puternică a gloriei Moldovei, puterea absolută a principelui și dreptul de a face război și pace. (...) Acum

n-aș putea tăgădui că cea mai însemnată cauză a acestei nenorociri a fost ambiția cîtorva străini de neam care, ca să se bucure de titlul de domn, n-au șovăit să promită și să dea turcilor orice ; pentru că din birurile obișnuite nu se puteau plăti, au trebuit să născocească feluri noi de dări. Astfel Moldova, care nu-și luase asupră-și decît un singur jug, și acela nu așa de greu, a suferit după aceea unul dublu : și pe-al turcilor și pe-al domnului străin. (...)

Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, partea a doua *Politică*, cap. I *Despre organizarea statului moldovean*, pag. 123—127.

De cînd oștile turcești s-au arătat la țărmurile Dunării și pînă în vremea lui Ștefan cel Mare, moldovenii și-au apărat vitejește libertatea și n-au putut fi momiți să-și pună grumazul sub jug străin, nici prin ademeneli sau mari făgăduieli, nici prin exemplul valahilor, vecinii lor. Și lucrurile stau așa în ciuda faptului că domnitorii Moldovei, spun cronicile țării, au dat de cîteva ori o sumă de bani turcilor. Căci domnitorii mai cuminți, ori de cîte ori puteau răscumpăra cu bani vreo asuprire, preferau, pe bună dreptate, după exemplul iluștrilor conducători prin faima înțelepciunii lor ai republicii venețiene, să facă pagubă pungii, decît țării și supușilor lor ; totuși un tribut care să fie continuu și statornic nu s-a putut impune nicicînd, pînă pe timpul lui Ștefan mai sus pomenit.

În cele din urmă fiul acestuia, Bogdan cel Chior, a închinat turcilor Moldova lui, deși, zice-se, potrivit cu testamentul tatălui său, cu aceste condiții : să dea în dar în fiecare an patru mii de galbeni, patruzeci de cai și douăzeci și patru de șoimi, dar nu cu titlu de tribut, ci drept recunoaștere a vasalității, iar dacă sultanul însuși ar lua parte la o expediție de război, să trimită în oastea turcească patru mii de moldoveni, ca să deschidă drumurile

Scanned with OKEN Scanner

și să repare podurile. Aceste condiții de vasalitate au durat aproape un secol întreg și turcii, mulțumiți că au pus frîul asupra taurului moldovenesc, n-au îndrăznit, mai înainte ca acesta să se obișnuiască, să tragă de el. După ce însă, în urma răscoalei lui Ioan Armeanul, forțele moldovenilor au slăbit foarte mult, au început să ceară sub titlu de tribut (haraci) de la urmașul acestuia, Petru zis Șchiopul, douăsprezece mii de galbeni. Deși boierii s-ar fi învoit la aceasta, totuși Petru n-a vrut să se spună de către urmași că el cel dintîi a pus bir asupra Moldovei și de aceea, părăsind tronul domnesc, s-a retras în Transilvania, unde-și avea averile. (...)

Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, cap. al XIV-lea *Despre tributul și darurile pe care Moldova le plătește curții otomane*, pag. 271.

Avînd de cercetat originea boierimii moldovene, n-avem nevoie să recurgem la tradiții nesigure și întunecate, așa cum se face la alte neamuri : scriitori greci și latini, prețuiți de toți învățații de pe suprafața pămîntului, ne dau în această privință o lumină mai clară decît soarele la amiază. Căci nu cred să existe om care să susțină că cei pe care Traian, după ce a învins pe Decebal și i-a distrus tot regatul, îi adusese în Dacia ca noi coloniști, n-au fost cetățeni și soldați romani. Dacă ne-ar lipsi pe de altă parte mărturia prin care ni se spune că deși Hadrian, după moartea lui Traian, a lăsat barbarilor alte provincii asiatice, a fost totuși împiedicat să părăsească Moldova numai fiindcă se temea să nu piardă atîtea mii de cetățeni romani care se aflau acolo, cititorului cunoscător al antichității i-ar fi de ajuns să-și amintească, spre a se convinge de adevărul acestui lucru, de tradiția statornică tot timpul la romani care-o oprea să recruteze în legiuni pe cineva, dacă nu era cetățean și tocmai prin aceasta de bun neam. Lucrurile stînd astfel, socotesc că nu merită să fie combătută născocirea lui Aeneas

Scanned with OKEN Scanner

Sylvius prin care susține că Moldova a fost un loc unde se trimiteau exilații romani, căci, de obicei, niciodată nu se nesocotește mărturia unui istoric contemporan cu evenimentele, preferînd părerea altuia care, o mie de ani mai tîrziu, pălăvrăgește tot ce vrea el după închipuirea lui.

Nu am de gînd să arăt acum pe larg, urmărind lucrurile în desfășurarea lor, cum tot timpul, vreme de atîtea secole cîte s-au scurs de la Traian pînă în zilele noastre, neamul român s-a întins și s-a păstrat în Dacia ; celor care s-ar îndoi le aducem o singură dovadă : limba vorbită în Moldova care, apropiindu-se mai mult ca oricare alta de limba romanilor, arată prea evident, ca să se poată susține altceva, cine sînt întemeietorii neamului nostru.

Totuși, departe de noi ideea că familiile care se distingeau odinioară printre romanii din Dacia prin rangul lor față de celelalte asemenea lor sînt aceleași cu neamurile boierești care înfloresc astăzi în Moldova. Nestatornicia lucrurilor omenești îmi este prea bine cunoscută și știu bine că Dragoș, întemeietorul Moldovei, a acordat grade mai înalte de demnități nu celor care erau în stare să înșire mai multe titluri de strămoși, ci acelora care-i întreceau pe ceilalți prin vitejie și credință și lor le-a împărțit slujbe politice și militare. De asemenea știm că pe ogoarele Moldovei, pustiite de năvălirile tătarilor, aceștia au așezat colonii noi de țărani aduși din Polonia și că au dat satelor întemeiate de ei numele lor sau, ceea ce este mai probabil, au luat numele satelor ca semn al boieriei lor. Cu trecerea timpului, după ce domniile sîrbilor și bulgarilor s-au risipit prin cotropirea turcilor și însuși orașul de scaun al grecilor a căzut sub stăpînirea străinilor, se știe bine că mulți născuți din cele mai nobile familii ale acestor neamuri s-au refugiat în Moldova, ca într-un loc de scăpare al tuturor pe acel timp, și că prin credința lor au dobîndit dreptul de împămîntenire și cinstea boieriei. Tot așa unii dintre tătarii de neam bun, fie căzînd în captivitate din cauza războaielor aproape necon-

Scanned with OKEN Scanner

tenite care se purtau între sciți și moldoveni, fie predîndu-se de bunăvoie domnitorilor din cauza dezbinărilor lor lăuntrice, s-au creștinat și au fost admiși la dregătoriile politice și militare ale țării. Apoi de curînd, mai ales în secolul trecut, cînd au început să se trimită domni în Moldova de la Constantinopol, mai multe slugi, cerchezi și abhazi, cumpărate pe cînd aceștia trăiau ca particulari la Constantinopol, după ce și-au dovedit prin îndelungi servicii credința față de stăpînii lor, au fost ridicate mai întîi la slujbele de curte, apoi la cele boierești și prin aceasta au căpătat rangul boieriei. Domnii au chemat și pe unii dintre poloni în rîndul boierilor, mai cu seamă pe aceia care erau mai mult de partea lor în acea țară, precum iarăși mai mulți dintre moldoveni au fost primiți în nobilimea polonă. Astfel, numărul boierilor moldoveni crescînd prea mult, domnii au hotărît să împartă toată boierimea în trei clase. Locul cel dintîi a fost dat, firește, acelora care fuseseră ridicați de către domnitori în dregătoriile cele mai înalte sau celor născuți din sîngele lor. Ei stau aproape pe aceeași treaptă pe care în împărăția rusească stau *boiarski rod*, deosebindu-se la fel de ceilalți boieri de rang mai mic.

În al doilea rînd vin curtenii, sau oamenii de curte, care au primit unul sau două sate moștenire de la strămoși, așa cum la ruși sînt cei numiți *dvoriane*. Pe treapta a treia stau *călărașii*, care, în schimbul folosinții pămînturilor pe care li le-au dat domnii, sînt ținuți să-i însoțească totdeauna în expedițiile de război pe cheltuiala lor. Cei din urmă sînt *răzeșii*, pe care preferăm să-i numim mai degrabă țărani liberi decît boieri ; ei corespund aproape *odnodvorcilor* ruși, nu au curți țărănești, ci locuiesc mai mulți laolată într-un singur sat și lucrează pămînturile fie ei înșiși, fie prin slugi tocmite.

Neamurile boierești, așa cum le pomenește de la început istoria moldovenească, dăinuiesc toate pînă astăzi și printr-o minune a sorții nici un neam vechi de-al bo-

ierilor moldoveni n-a pierit pînă acum cu toate războaiele şi cu toate prădăciunile tătarilor, afară doar de neamul lui Vasile Albanezul, domnul Moldovei, care deşi altădată întrecea prin mărime pe toate celelalte, astăzi s-a stins de tot. Chiar dacă unele neamuri dintre acestea au ajuns într-o sărăcie atît de mare încît din cinci mii de gospodării, cîte aveau altădată, de-abia mai au cinci, totuşi viaţa lor se păstrează întreagă. (...)

Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, cap. al XV-lea *Despre boierimea moldovenească*, pag. 279—281.

(...) Însă aceastea toate, precum se cade căutîndu-să şi socotindu-să, tot neclătită şi nemutată, rămîne acea vestită a bătrînilor zisă : luptă-te pentru moşie ; într-acăriia cea după leage plinire, pre lîngă stidire încă şi frica iaste de rîdicat. Cătră aceasta adaog toţi carii lucrurile moşiii ale sale şi ale sale, (oricum şi în ce feal ar fi iale) ale moşiii a să socoti vor, căci nu mai puţin trebuie a să osteni, nici mai puţine sudori sînt de vărsat pentru apărarea sa, decît pentru apărarea moşiii, încă carea şi în mai de cinste să socoteaşte în lupta pentru moşie priimită zis-au cei bătrîni înţelepţi, precum. îndrăzneala (carea între răutăţi să numără) ia schiptrul şi poartă epitropia vitejiii, carea doamna a tuturor vredniciilor iaste. Şi aceasta adevărat că bine au zis : că unde moartea iaste mai cinstită şi mai plăcută decît viaţa acolo răutatea cu dea-sila în bunătate să schimbă. Cu care mijloc de multe ori s-au tîmplat, îndrăzneala cu pintinii deznădăjduirii boldită fiind, precum celor biruiţi nenă[dăj]duită a biruinţii pohfală. Aşea celor ce iera biruitori neaşteptată a prăpădeniii plînsoare să fie adus. Aşea dară învăţătura aceasta : luptă-te pentru moşie, şi stidirea împreună cu frica afară scoate, că aşa şi dragostea toate biruieşte. Pre carea noi, ca pre un vîrtos şi tare scut îmbrăţişînd, drepte arme pe dreptul vor apuca : şi, în cîmpul istoriilor ieşind,

cu înfipți pași și cu neîntoarsă față, pre vrăjmașea a de demult a uitării tirănie la lupta monomahiii vor chema ; și pentru izbândirea laudelor și slavii moșiii pănă la vărsarea acei mai de pre urmă a singelui picătură lupta vor suferi : și încă svînta agiutorindu-ne adeverință, precum ca a vulturului, (supt a căruia chezi s-au și născut), cea din fire și din naștere tinereațe să-i întoarcem tare nădăjduim. Ce poate cineva să zică : Cine și de unde ești tu, o omănașule ? Din mijlocul varvarilor ieri alaltăieri ieșind de năprasnă nemearnic te ivești ? Ce caută la tine arme ca acealea ? De unde și în lupta monomahiii cînd ți-ai învățat ? Unde și carile îți sînt puterile și alalte, cătră aceasta trîntituri treabnice măestrii cu carile înaintea putearnice tiranii ca aceștia macar a te ivi, necum biruința a nădăjdui să poți ? La aceastea îndămînă ne iaste răspunsul. Adecă, precum noi sîntem, să facem ca helvetul cel tînăr și de la bătrînii săi, în samă nebăgat, carii văzînd primejdia carea de la nepriatini fără veaste li viniia asupră, așijderea pre sine de arme și de alte oștenești cinii lipsiți știindu-să, oare cu mînule goale fortuna bătăii să ispitească, au urgiii vrăjmașului cale să dea ar fi mai cu folos, mult sfătuind, și nemică stătătoriu alegînd — tînărul răspunde, precum pentru lipsa armelor nu li-ar trebui să poarte atîta grijă, căci iel foarte bine știe, precum nepriiatinii vin cu tot feliul de arme încărcați ; pre carile din mînule lor răstorcîndu-le nu numai pre lesne, ce încă cu multul mai fericit și mai lăudat pre nepriiatini cu ale lor arme a bate și a birui vor putea ; și, așea făcînd, spun istoricii că nu s-au amăgit.

Așea dară și noi, aseamenea acestora făcînd, împotriva tiräniii uitării lucrurilor, nu numai stîbla biruinții, (pre carea iubitei moșii cu tot deadinsul poftim) nădăjduim : Ce încă ca și marele acela intemeliitoriul nostru Traian vom face, carile avuțiile ceale din jacurile romanilor Dechebal, domnul dachilor, strînse și ascunse le avea, tocma din fundul apii Sargheții la ivală li-au scos, și visteriii

romanilor, adecă a cui au fost, li-au dat. Într-acestaşi chip, iarăşi zicem, şi noi făcînd, pre ceale cu vechimea vremilor îngropate a vechilor istorii comoare la lumină a le scoate şi la treaba de obşte a le arăta ne vom sili, şi ceale româneşti precum romanilor se cuvin vom dovedi.

Cîndailea păresă-va cuiva, precum aceastea carilor noi acum făgăduim şi înainte slobozim, că nu buhnete de puşci omeneşti ce lătrături de Ţerberi, şi de mici ţîncşori şi fricoşi ; nu platoşe şi scuturi de beşicuri de vînt înflate şi pe apă înotînd ; nici deciia arme de biruinţă purtătoare ce cuvinte în samă nebăgate şi nevoinţă pentru deşartă slava în zădar cheltuită să fie îi va părea ? Creadem, şi ştim. Însă cătră aceasta încă mai ştim precum că părearea scaunul adevărului a răsturna, sau locul a-i cuprinde nicicum nu poate. Pentru care lucru nu adevărata a lucrurilor ştiinţă îndoitei păreri : ce părearea negrişiţii ştiinţe pururea a să înduplica şi iei a să pleca să cade. Aşijderea şi noaă a ni să părea slobod va fi ; că cu acest al nostru pentru vechimea Romano-Moldo-Vlachiii hronic, ca nu cumva de la vecinii de prin pregiur vreo vrajbă neîmblînzită să ne scornim ; să nu cumva în loc de glumă şi de rîs să ne luăm, şi ca cum de dulce dragostea Patriii nebuniţi a fi socotindu-ne, să zică că cealea ce să cad credinţii istoriceşti hotare am sărit. Că această macar cevaşi împotriva noastră nefăcînd, cu întreaga conştienţie mărturisim (însă deosăbi de lunecarea neştiinţii carea tuturor oamenilor aproape şi de casă iaste) ca nu aşea după a noastră şi a Patriii voie să fim umblat ; cu carea cea de demult potolită şi supt răcită cenuşea zavistiii învălită scînteaie, într-a urăi şi clevetii pojar să o aţităm şi să o ijdărîm. Că cine mă rog ar fi acela carile să gîndească, ca cu crieri de aramă, precum cu hulele altora adaogerea laudelor c-ar putea dobîndi ?

(...) Neamul romano-moldo-vlahilor (...) nu pot să nu-şi cunoască ale sale începuturi prea proaspete. (...) iară a romano-moldo-vlahilor neam, de vom vrea să creadem ade-

Scanned with OKEN Scanner

verinţii, carea în hronice mărturiseaşte, de-i vom căuta cea mai de pre urmă vîrstă (de cînd adecă Traian împăratul, din Roma, împărăteasa cetăţîlor, alegînd cetăţeni romani, în Dachiia i-au trecut) îl vom afla de pe la anul tocmirii firii omeneşti 107 să fie început. De-i vom cerea cea de pre mijloc vîrstă o vom găsi deodată cu Romulus, Roma şi cu numele roman, adecă cu şeapte sute cinci zăci şi trii de ani mai denainte decît a să naşte domnul Hs. De-i vom iscodi cea d-început naştere, precum de la răzsipa Troadii, şi de la înstreinarea lui Eneas la Latium, adecă în ţara lătinească, a vechilor seamne şi scrisori mărturisesc. De-i vom întreba a evghenii catasrih şi a ghenealoghiii rînd ; precum romani în Roma, de cetăţeni romani, şi oşteani veterani născuţi, a elinilor nepoţi strănepoţi de la Troada să să fie trăgînd, a grecilor şi a latinilor scriitori mărturisesc. De vom lua sama faptelor mai marilor lor : nu prădători, nu năpăditori, nu adăosături ; ce înmulţitori, ce lăţitori ; ce mai sînt din luntru, şi mai de treabă mădulare a împărăţiii romanilor a fi îi vom găsi. De le vom căuta firea, inima, şi cea iroicească vitejie ; aiave iaste că a hotarelor lumii româneşti, împotriva sireapelor neamuri tătărăşti, ca nişte zidiuri de aramă puşi şi nebiruiţi apărători s-au socotit : şi într-înşii numai să se fie păzit şi plinit acel adevărat cuvînt pentru cei hirişi romani de la Seneca zis : *Unde au biruit romanul, acolo au şi trăit.* (...) Cu această dară socoteală afară din tot presupusul iaste ce de la istorici se pomeaneaşte, precum Traian, pănă a omorî pe Dechebal, pănă a sfărîma pe dachi şi pănă a supune Dachiia, cu atîta vărsare de singe s-au nevoit cît svîrşindu-să acum, pline de pînzături chichiţele hirurghilor, pentru ca să leage căscate ranele slujitorilor, nici năfrămile sînului său, nici pînzele measii sale orînduite să nu fie cruţat pentru carea, precum ceale trecute vacuri, aşea aceste de acmu nu de saţiu să pot mira, socotind adecă Traian, ca un nărocit hultuitoriu şi ca un înţelept împărat, că, la răsad ca acesta, adăpătură cu

puhoi de singe ca acela să se fie cuvenit. Aşijderea, pentru ca ţarină mănoasă ca aceasta să să străjuiască şi numelui său slavă nemuritoare să lasă, nu cu strein şi nemernic, ce cu românesc ochi şi inimă a o priveghea, şi cu românești arme a o păzi, şi cu cetăţeni de Roma a o lucra, pre următorii săi cu necălcat giurământ au legat. (...)

Într-acesta chip dară pre romano-moldo-vlahii noştri Roma maica din lăuntrurile sale născîndu-i i-au aplecat şi i-au crescut ; Traian părintele, cu obiceaiele şi armele românești învăţîndu-i, a Dachii adevărați moştenitori i-au pus şi cu curat singele fiilor săi, pre Dachia, carea mai denainte varvară iera, au evghenisit-o. Aceaiaşi după aceaia, cu prilejul a fericitelor vremi, la atîta a puterilor şi a vredniciilor înălţime s-au înălţat cît marele Constantin către dînsa Thrachia şi Machedonia alăturînd, a lumii românești a patra parte să pliniască, o au socotit. (...) Carile cum din scrisele, aşea din zisele bătrînilor săi înţelegînd, precum împotriva romano-moldo-vlahilor cu neprietinie a merge, iaste cea mai de săvîrşit nebunie (...) şi asupra a neam ca acesta cu armele nebiruit fiind, cu arme şi cu război mai mult a ispiti altă să nu fie fără numai lucru de batgiocura, şi de primejdiia slavii Aliosmăneşti. Aşea, ca unul foarte bine ştiind socotea de cîte ori şi cîţi Muhamedi, cîţi Baieziţi, cîţi Muraţi în cîmpii moldoveneşti sfărîmase, şi mii de mii de turcii săi valurile Dunării, a Prutului, a Siretului, a Bîrladului şi a Nistrului înghiţisă. (...)

Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, în : *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, tomul VIII, ediţie de Gr. G. Tocilescu, *Pridoslovie*, pag. 7—22, Institutul de arte grafice „Carol Göbl", Bucureşti, 1901. Text stabilit de Petru Creţia.

(...) Însă aceastea toate fiind de noi în limba lătinească scrise şi alcătuite, socotit-am că cu strîmbătate, încă şi

Scanned with OKEN Scanner

cu păcat va fi de lucrurile noastre, deciia înainte, mai mult streinii decît ai noştri să ştie. De care lucru acmu de iznoavă ostenință luînd, din limba lătinească iarăşi pre cea a noastră românească le prefacem. Slujească-să dară cu ostenințăle noastre neamul moldovenesc şi ca-ntr-o ogilndă curată, chipul şi statul ; bătrîneațele, şi cinstea neamului său privindu-ş, îl sfătuiesc ca nu în trudele şi singele moşilor strămoşilor săi, să se mîndrească, ce în ce au scăzut din cale ca vredniciii, chiar înțeleagînd, urma şi bărbăția lor rîvnind, lipsele să-şi plinească, şi să-şi aducă aminte că, precum odată, aşea acmu tot aciia bărbaţi sînt, carii cu multul mai cu fericire au ţinut cinsteşi a muri decît cu chip de cinstea, şi de bărbăția lor nevrednice a trăi.

Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, pag. 180. Text stabilit de Petru Creția.

B. EPOCA MODERNĂ: ILUMINISMUL

SAMUIL MICU

24. *Statul românilor preste tot.* După ce Dachia în multe părți s-au împărțit și la mai mulți stăpînitori au venit, românii tare au slăbit întru toate, că cei din Țara Ungurească nici școale în care să învețe nu au avut, nici mai mari din neamul lor, încă nici episcopi, pănă la vrèmea Mariei Theresiie cătră anul 1778, atunci cei uniți din ținutul Orăziei Mari au dobîndit episcop și capitulum de neamul său și dominiumul Beiușiului, unde și întru învățătură și între altele cresc și să fericesc. Cei neuniți să ocîrmuiesc de episcopi sîrbești, carii sînt pre alocurea. Românii cei din Ardeal, după ce s-au despărțit Ardealul de Țara Ungurească, pînă la vremile lui Leopold împărat alta nu știa, fără numai să slujească la domni, asupriți și făr de învățătură și străini socotiți în Ardeal. (...)

În Țara Românească și în Țara Moldovenească au fost domni de român pînă la o vrème uniți cu craii ungurești ca nește soți ungurilor. După acéia s-au supus turcilor, cărora mai mult nu le putea sta împotrivă. Mai bine ar fi fost să nu se fie despărțit ei în doao domnii, ci și Țara Românească și Moldova supt un stăpînitoriu să fie fost, că așea putèrea le-ar fi fost mai tare și nici turcii, nici

Scanned with OKEN Scanner

alte neamuri nu i-ar fi biruit, [1] dar despărţiţi să strica unii pre alţii, muntènii să scula asupra moldovènilor, moldovènii asupra muntenilor, încă şi pre turci chema unii asupra altora, pănă ce au pus cu totul supt jugul turcilor, ci şi supt turci nu au cunoscut binele cel de obşte pentru iubirea stăpînirei, ci unii pre alţii să pîra şi lucra ca să se scoată de domnie unul pre altul, firește carele mai mult bir şi daruri făgăduind turcilor, iar cum să rîdice cèle căzute şi să întemeiază ţara şi să fericească norodul nu purta grije, ci cum să-l dezbrace şi să-l prade să nevoia, nu ca cum părinţi i-ar fi pus Dumnezeu şi păzitori norodului său, ci ca un biciu şi bătae i-ar fi slobozit asupra ţării, pănă cei mai pre urmă turci au dat ţara la greci în arendă pe doi sau pre trei ani. Grecul carele o luoa în arîndă şi să zicea domn, el nu de binele ţării, cît de aceasta grijea, cum să plătească şi turcilor şi să se îmbogăţească şi pre sine, ştiind că după doi sau trei ani trebue să iasă din ţară. Unii domni greceşti au făcut cîte ceva rînduială şi pentru învăţătură, ci pentru grecească, pe sama grecilor şi spre stricarea românilor, cît la atîta au fost venit românii, de le era rușine a să numi români carele era boiari, ci români numai pre cei proşti cheamă.

Statul besèricesc încă s-au dat după cel mirenesc, şi mai mare grije au avut ca pungi de bani să agonisească, şi să tunză şi să mulgă oile, iar nu să le pască. Veniturile mînăstirilor le mînca arhimandriţii, carii nici învăţătură, nici rîvnă nu au. Mai bine ar fi din veniturile arhimandriceşti, dintru unele încai, a face şcoale, în carea şi ştiinţele filosoficeşti şi theologhieşti să se înveţe, cărţi în limba românească să se facă, şi cei ce s-ar osteni întru acestea să aibă leafa sa, şi după ce mult întru binele de

[1] Dacă starea de dependență față de turci a celor două țări era generată de separatismul politic care le micșorase puterea de apărare, rezultă că unirea politică era condiția independenței lor. Vezi Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Editura Dacia, Cluj, 1982 (G.T.).

obște s-au nevoit, apoi să se dăruiască cu arhimandrie, cu episcopie și cu mitropolie unii ca acestea, carii și apoi din veniturile sale multe bune ar face pentru binele de obște. Iar acum acèste venituri, cu care fericirea țerii și a norodului s-ar putea agonisi, le mîncă nește mojici și nește proști, care nici cunosc, nici pot, doară nici nu vreau să lucrez ceva pentru fericirea neamului, ba încă de aud pre cineva că iaste putincios și învățat a face cele ce sînt pentru binele de obște, îi pismuiesc și umblă să-l strice, temîndu-se ca să nu să deschiză ochii norodului și să scoată pre trîntori din coșnițe. Afară de această răutate, domnii pun la mînăstiri orhimandriți din Țara Grecească, carii numai aceasta să muncesc cum ar pu[tea] orbi pre români să nu-i vază pre ei cum duc din Țara Românească banii în Țara Turcească.

Așea ticălos iaste statul românilor și Țara Românească, și nici boiarii, nici alții nu vor să simță și să îndreptèze spre mai bine lucrurile, ci tot spre mai rău sporesc, pănă ce cu totul vor peri. O, că de s-ar milostivi Dumnezeu să le luminèze înțelesul, și decît binele cel deosebi să caute cel de obște, din care curge binele cel deosebi al unuia fieștecăruia, că binele cel deosebi de nu iaste întemeiat preste binele cel de obște, iaste ca și turnul cel făr de temelie și ca și frunza pre apă și pravul care-l poartă și-l spulberă vîntul, curînd cade și piare.

Samuil Micu, *Scurtă cunoștință o istorii românilor*, ediție de Cornel Cîmpeanu, partea a III-a, *Să numără stăpînitorii Ardealului și a Țării Românești și al Moldovii*, pag. 78—80, Editura științifică, București, 1963.

5. *Începutul neamului românesc.* Acèstea sînt care foarte pre scurt am socotit a le aduce pentru ceva cunoștință a neamului românesc, cu care cîtuși de cît să pociu băga neamului românesc la inimă ca să se gîndească de sine și să caute din ce părinți și din ce oameni iaste și

cît de putérnic și de cinstit odinioară au fost și tuturor limbilor groaznic și stăpîn : iar acum să socotească la cîtă ticăloșie au venit și cît iaste el cel mai de jos neam, o, durère, slugă și rób, prost și neînvățat, sărac și lipsit Și dintru această socoteală să-și deschiză ochii minții, și măcar puțintel, ca printr-o crepătură, să zărească statul său, și privind la cei de demult ai neamului său părinți, să nu facă de ocară mărirea acelora carii era oameni învățați, oameni războinici, oameni vitèji, oameni carii sus căuta, nu să lăsa proști, robi. Acèstea ca într-o oglindă privindu-le, să înceapă a gîndi, și de mijlociri cum să se poată face iarăși cinstit, iarăși mărit, să se apuce de învățătură, că prin învățătură să cîștigă înțelepciune și prin înțelepciune să dobîndèște fericirea. Să gîndească că mai întîiu să se dobîndească binele și fericirea cea de obște a neamului, nu fieștecine să umble după cum patima și pofta sa îl poartă. Pre cei mai învățați să-i cinstească și de cei înțelepți să asculte, la boerii, la deregătorii, la episcopii și la arhimandriții să pue oameni înțelepți, oameni învățați și iubitori de binele de obște, pre carii să-i doară de necazurile și de nevoile altora, și cît pot, ori întru ce pot, să ajute pe de-aproapele, și să nu fie deaceia carii numai pentru acèia să pun la deregătorie ca să trăiască bine, ca să se umple de bani. Boiarii să aibă grige ca pruncii să aibă înțeleaptă și creștină învățătură, nu numai să știe frîncèște și alte limbi, prin a căror știință doară mai tare nebunesc și să depărtează de la viața cea creștinească, ci mai înainte de toate să se muncească ca toate învățăturile și științele în limba sa să le aibă, că atunci și mai lezne și mai mult vor putea învăța, ci pentru aceasta cei ce pot și au modru [1], bine iaste să învețe și grecèște și latinèște și alte limbi. Cît de vestiți și de măriți sînt nèmții, italii, frîncii, anglii și alte neamuri, care toate învățăturile le au în limba sa, cărora nu

[1] Mod, posibilitate (n.e.).

le iaste rușine de limba sa. Clirosul [1] să se deprinză întru filosofie și întru theologhie, întîiu în limba sa, și să nu pună toată știința numai în cîntări și în tipic, adecă să nu socotească, că deaca știe cînta și a pune slujba besèricii, destul știe. La mănăstiri să se facă bune rînduiale și școale și îndreptări bune după canoanele sfintei biserici și după învățăturile sfinților părinți. De cetania sfinților părinți cu nevoință să grijească și istoriile, și cèle besericești și cèle politicești și alte cărți de înțelepciune, să le cetească cu deadinsul, că întru acelea și mijlociri spre fericire vor afla și vor vedea cum alte neamuri din robie s-au scos și s-au fericit și au crescut, și pre acèstea să le urmèze ; iar de cèle ce au făcut neamurile care din fericire au venit la ticăloșie, să se ferească. Cel ce au vrut să dobîndească domnie sau boerie, și nu el, ci un altul au dobîndit acèia, aceluia carele au dobîndit acea boerie să nu-l pismuiască, să nu umble să-i strice, ci în cele ce sînt spre fericirea cea de obște să-l ajute și cuvioasă cinste și detornica ascultare să-i dea, că așea ne vom ferici cu toți. [...]

Samuil Micu, *Op. cit.*, partea a IV-a, *Să arată cum că românii din Dachia de neam sînt de la Roma*, pag. 90—92.

68. De multe ori, precum însăși speriința mărturisește, să întîmplă cît săvîrșirile cele singure între sineși să împoncișază, care lucru cînd să întîmplă să zice că mai multe săvîrșiri una pre alta strică.

Adecă, patria, moșia și slobozenia a o ține și a o apăra este săvîrșire. Viața a o păzi și acasă cu muierea și cu pruncii a ședea în pace sînt săvîrșiri. Ci să întîmplă vremi cînd patria și slobozenia nu să poate ține de nu-ți vei băga și tu viața în primejdie și pîn la o vreme să se

[1] Cler (n.e.).

turbure viaţa ta cea cu odihnă. Aici o săvîrşire strică pe alta.

(...) 70. (...) IV. Deci dară fiindcă de multe ori nu poţi să te fereşti de scoatere de la îndreptarea săvîrşirei, pricepi ce este, cum că din parte trebuie a primi nesăvîrşire, ca de acolo să răsară mai mare săvîrşire a totului, mai ca în zugrăveală, unde nimica nu face aşa frumoasă lumina cum o face umbra.

Adecă ca să se ţie patria şi slobozenia, de multe ori trebuie ca binele şi folosul tuturor oamenilor să se împuţinează. Mulţi bani fieştecine să dea, viaţa să şi-o arunce în primejdie, ziduri şi sălaşe să strică, să opresc tîrgurile, să răpesc averile şi toate răutăţile care le vedem că să fac, cînd este război, trebuie a le păţi, făr-de care pacea şi binele de obşte nu poate fi, cum nu poate fi sănătos trupul făr-de tăierea mădulariului celui putred.

Samuil Micu, *Învăţătura metafizicii*, partea I-a, *Prolegomena de Metafizică*, în : *Scrieri filozofice*, ediţie critică de Pompiliu Teodor şi Dumitru Ghişe, pag. 102—104, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966.

GHEORGHE ŞINCAI

Anul 108. (...) Mărturiseşte Iulian avgustul şi Paravátul sau Apóstata, zicînd : „Că dachii erau cei mai tari şi mai viteji între toate neamurile cele de-atunci şi pentru statura şi tărimea trupurilor şi pentru cîte le băgase lor în cap Zamolxes, carele se cinstea de dînşii. Pentrucă fiind ei încredinţaţi că nu vor peri cu totul, fără numai se vor

strămuta cu lăcaşul, pururea era gata a se băga în primejdii, ca cei ce-şi aştepta mutarea." (...)

Gheorghe Şincai, *Opere I, Hronica Românilor*, Ediţie de Florea Fugariu, pag. 15, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967.

Anul 1514. Acesta iaste anul cel mai nefericit pentru românii carii sînt supt Sîntă Coroana Ungariei, pentru că în anul acesta au căzut supt jugul, sùbt carele şi astăzi gem mişeii. (...) Ci oricum au fost cruzimea aceasta, românii şi ungurii cei proşti, de supt Sînta Coroană a Ungariei, o pot plînge pururea ; pentru că aceştea mai nainte era oameni slobozi, adecă se putea muta de pre un loc pre altul, cînd vrea, dacă plătea domnilor, pre ale cărora locuri şedea, ce li se cuvenea, şi-şi plăteau detoriile, dară în toamna din anul acesta 1514 (...) s-au făcut iobagi deplini, adecă aşa s-au legat locurilor, pe care şedea, cît dintrînsele nu s-au putut după aceaia mişca, sau, de s-au mişcat neştine, s-au dus înapoi cu sila. (...) Ba proştii la atîta agiunsese pe vremea mea, de se vindea ca dobitoacele fără de loc, nu cu locul pe carele lăcuia împreună ; afară de slujbele, care le făcea domnilor pămînteşti, începînd de luni pînă sîmbătă seara, în toată septămîna, preste tot anul, duminica, fiind că alta nu se putea lucra, domnii cei pămînteşti, pre iobagii sei îi trimetea cu cărţi pre la alţi domni. Preoţii româneşti trebuia se dea dăjdi domnilor pre an şi se le crească şi hrănească cîni ; pre feciorii lor îi răpeau de la învăţături şi făcîndu-i curteni îi silea se-şi mute legea şi credinţa şi altele mai multe făcea domnii cei pămînteşti cu bieţii români, mai vîrtos domnii aceia, carii se lepădase de neamul, legea şi credinţa românilor din care era prăsiţi, numai ca să-şi poată tăgădui neamul, şi să se arete a fi de neamul unguresc. Mulţi domni de aceştea ţ-aşi putea numera aici, ci îi las pentru ţensura, prin carea va merge hronica aceasta mai nainte de a se typări, de se va

Scanned with OKEN Scanner

typări, sub S. Coroana Ungariei, precum mi-ar fi voia. Ție cetitoriule bune ! fie-ți destul că ț-am arătat la anii trecuți, și îți voiu mai arăta și la cei viitori ani, carii domni sînt de viță și porodiță diaoși români, măcar că ș-au strămutat legea și prin aceaia și neamul. Tyrănnia aceasta socotind-o avgusta Casa Austriei (...) după ce au luat Ardealul de la turci, la sfîrșitul veacului al șeptesprăzecelea, au adus unirea între românii din Ardeal, numai ca se poată ajuta nobililor și preoților celor românești, careă unire n-au stat nici stă din alta, fără numai se nu clevetim pre cei ce se țin de Beserica Romei, pentru obiceiurile lor, iară noi românii se ținem obiceiurile Besericei Resăritului și lătinii încă se nu se clevetească pre noi, căci cele patru punturi, care sînt între uniți și neuniți (cu ertare se fie zis de mine), necum se le știe românii cei proști și nenvățați, dară dintre cărturarii românești încă mulți nu le înțeleg, ci numai pleve vorbesc, neînțelegînd unul pre altul. Unirea aceasta, cum se va arăta la locul său, mai pre urmă numai popilor a folosit, că aceștea au dobîndit puțină scutință cam anevoie, dară nobilii au remas și remîn cu buzele drîmboiate pînă astăzi, căci lătinilor destul le iaste că înșălînd pre români în partea lor, au putut învinge cu numerul pre calvini, carii în sine era cei mai tari, în tîmpul acela. Românii cei proști au gemut supt tyrănnie pînă la anul 1785, cînd s-au milostivit avgustul împăratul Iosif II, a strica iobăgia. (...) Barem de ar fi trăit împăratul Iosif pînă cînd ar fi ușurat și jugul beților proști, carii nu mult s-au ușurat prîn stricarea iobăgiei. (...)

Gheorghe Șincai, *op. cit.*, vol. II, p. 181—184.

Anul 1563. Vai ! neamului românesc ! și iarăș vai ! carele uitîndu-și viță și semînța, geme sub jugul altor neamuri, nu pentru altă ceva, ci numai pentru nenvățătura, nedragostea între sine, nepriceperea sa și viclenșu-

gul neamurilor celor streine care cu frumoase pretesturi, mai ales ale legei creştineşti, în carea eu vreu se moriu, înşală pre bieţii români, de-i stăpînesc şi în zioa de-acum. Nu vreu eu se numesc neamurile acestea, ci numai atîta zic : ce păstoriu ai, ale căruia cuvinte nu le înţelegi ? Vezi, socoteşte şi judecă ce vreau arhierii aceştea ? să te înveţe se-ţi prindă partea pre lumea aceasta, au să te ducă le ceriuri ? Nu crede, o, române ! pentru că numai punga ta o voesc, ca se-şi împle pungile lor şi tu se remîni rob acelora, pre carii mai marii tăi i-au stăpînit oarecînd. Deşteaptă-te, drept aceea, o, iubite neamul mieu, şi ai minte ! luînd pildă din moldoveni, al cărora tyran, Despot, grecul cel blăstămat, aşa au lucrat în anul de-acum. [...]

Gheorghe Şincai, *op. cit.*, pag. 285.

PETRU MAIOR

Cu anevoe iaste a nu grăi adevărul... Zburdare aşa nedumerită în mulţi din cei streini scriitori iaste de a vomi cu condeiul asupra românilor, strănepoţilor romanilor célor vechi, orice le şopteşte lor duhul acela, carele mai demult, spre aceaia îi întăriîa pre varvari, ca pre români sau ca pre domnii lor să-i urască sau lor ca prea viţejilor biruitori a toată lumea să le pismuiască, cît şi cînd fără de nici o dovadă iscodesc céva, sau şi minciuni apriate spun asupra românilor, încă socotesc că lumea toată e detoare să creadă nălucirilor lor, ba, de o bocată de vreme, pre cum măgariu pre măgariu scarpină, aşa unii de la alţii împrumutînd defăimările, fără de nici o cercare ale adevărului, de iznóv le dau la stampă şi cu cît

Scanned with OKEN Scanner

românii mai adînc tac, nemica răspunzînd nedreptăţilor defăimători, cu atîta ei mai vîrtos se împulpă pre români a-i micşora şi cu volnicie a-i batjocori.

Cugetul mieu iaste nu întreagă istoriia românilor a o ţese, fără cele mai vîrtos se ţin de începutul lor în Dachia, din vechii scriptori, pentru aceaia a le însemna, ca văzînd românii din ce viţă strălucită sînt prăsiţi, toţi să se îndemne strămoşilor săi întru omenie şi în buna-cuviinţă a le urma, adecă, cătră împăratul lor al Austriei să fie cu credinţă, cătră patria sa cu cucerie, cătră domnii locurilor de ascultare, cătră tot de aproapele cu dragoste, şi pre sine întru toate puterile sufletului cu nevoinţă să se deplinească, cît, precum de la buna maică, firea au împărtăşit talant bun, aşa toţi să se facă cetăţeni patriei folositori. (...)

Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia, Cuvînt înainte,* în : *Şcoala ardeleană I,* ediţie critică de Florea Fugariu, pag. 863—864, Editura Minerva, Bucureşti, 1983.

6. *Aceaiaşi mai încolo.* Ştiut şi la lumea toată cunoscut lucru iaste că românii cînd au avut ştire de venitoarea întîmpinare a protivnicilor, i-au ştiut cu bărbăţie a-i învinge. Aşa, cum scrie la Turoţi, ungurescul scriitoriu, întru a doao parte a *Cronicii ungurilor,* cap. 97, în anul 1330, sculîndu-se cu oaste mare Carol, craiul ungurilor, asupra lui Bazarád sau Bajorád-Vodă din Ţeara Românească, întra tîta îl bătură românii, cît nenumărată mulţime de armaşi ungureşti de nemeşi, de boiari mari, căzură, şi pre mulţi din trînşii robire: arme, cai mulţi, bani, visterie multă luînd de la unguri. [...] Nemărginit aş fi să vreu toate faptele românilor a le scrie, din care se desvăleşte firea cea bărbată şi viteză a neamului românesc. [...]

Deci, din faptele românilor trăbue a judeca despre vîrtutea românilor, nu din condeiul necumpătatului No-

tariu al lui Bela, mai puţin în gura lui Opaforcoş, spionului lu Tuhutum. Ba şi în cît e pentru alţi scriitori, ori greceşti, ori de alte ghinte streine, bine lipseşte a lua aminte, oare nu sînt de aceia carii poartă ură asupra românilor. Că unora ca aceştea, după legea critică, cînd scriu ceva asupra românilor, nici cum nu li se poate crede.

Petru Maior, *op. cit.*, pag. 892, 896.

ION BUDAI-DELEANU

Să fie preceput ş-alte neamuri a Europei preţul voroavei şi dulceaţa graiurilor bine rînduită, adecă ritorica şi poesia, cum au înţălesu-o elinii şi romanii, o ! cîţi eròi slăviţi să ar ivi dintre vàrvari, sau doara din cei ce să numea sălbateci, pe carii oameni luminaţi lipsind, întru neamul lor şi pe vremile cînd au trăit un Omèr ş-un Virghil, vecinică i-au acoperit nepomenire. Ş-unde era Ector, cel a Troii naltă sprijană, şi Ahil, tăria şi zidul grecilor, de nu să ar fi născut cîntăreţul Omèr ?

Deci nu pentru că numai Ellada şi Roma au putut naşte oameni înalţi şi viteji luminaţi, ne mirăm cetind vieţile slăviţilor eroi elineşti şi romani, ci mai vîrtos pentru că Ellada şi Roma au crescut oameni întru podoaba şi măestria voroavei deplin săvîrşiţi, carii cu suptţirimea şi gingăşia condeiului său, au ştiut într-atîta frumusăţa pe eroii săi, cît noi astezi, necunoscînd pe alţii asemene, ne uimim de mare-sufleţia, naltă-cugetarea, bărbăţia ş-alte vărtuţi a lor, şi doară nu luom sama că mai mare partea întru aceasta este a scriptoriului.

Luînd firul istorii neamului nostru românesc, de cînd să au aşezat în Dacia, cîţi şi mai cîţi bărbaţi, cu tot feliul

de vărtuți strălucitori, am cunoaște doară acum, deacă să ar fi aflat între români, din vreme în vreme, bărbați care să fie scris viața lor și cu măestru condeiu împodobindu-le fapte și înălțîndu-i după vrednicie, să îi fie trimis strănepoților viitori. La lipsa unor ca acești autori, acum pre toate acele persoane luminate din căruntele veacuri, ceața uităciunii i-au acoperit. Puține raze a mărimii lor, cu care vieţuind strălucea, au putut străbate la noi.

Și unde aflăm la istorie un eròe asemene lui Ștefan, principul Moldavii, sau unui Mihaiu, domnului Ugrovlàhii, căròra nu lipsea numai un Omer, ca să fie înălțați preste toți eroii.

Răvărsindu-și întru mine neşte scîntei din focul ceresc a muselor, bucuros aș fi cîntat doară pre vreun eroe dintru cei mai sus numiți ; însă băgînd de samă că un feliu de poesie de-aceste, ce să chiamă epicească, poftește un poet deplin și o limbă bine lucrată, nesocotință dar ar fi să cînt fapte eroicești, mai vîrtos cînd nice eu mă încredințez în putere, iar neajungerea limbii cu totul mă desmîntă...

Cu toate aceste, răpit fiind cu nespusă poftă de a cînta ceva, am izvodit această poeticească alcătuire, au mai bine zicînd *jucăreauă*, vrînd a forma ș-a întroduce un gust nou de poesie românească, apoi și ca, prin acest feliu mai ușoare înainte deprinderi, să se învețe tinerii cei de limbă iubitori a cerca și cele mai rădicate și mai ascunse desișuri a Parnasului, unde lăcuiesc musele lui Omer și a lui Virghil ! (...)

Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada* (B), ediție de Florea Fugariu, pag. 3—4, Editura Minerva, Ediții critice, București, 1974.

(...) Sînt, la Eghipet. Dar, crezi-mă sau ba ? cu toate aceste nu-mi pociu scoate din inimă dorul țării în care

m-am nsăcut, şi màcar trăiesc aici în prisos de toate, totuş' spre fericirea deplin patria-mi lipseşte.

Avînd aici vreme de ajuns, mă îndeletnicesc mai mult cu ceterea şi cu cîntări. Am dat în cunoştinţă cu mulţi de ai noştri, iar' mai vîrtos cu Mîrza. O, să-l cunoşti ce ales om e acela, şi doar' unul dintru toţi, care are iubire de neam şi rîvnă călduroasă de-a aduce pe soiul nostru la oarecare rînduială. Acesta mi-au deschis ochii întru multe, iar mai vîrtos pentru purcederea noastră, căci au fost născut şi crescut acolo, de unde ne-am desghinat noi, nefericiţii. După cum spune el, noi sîntem din India şi limba noastră să grăieşte acolo pănă în zioa de astezi ; (...)

Întru altele, şi această istorie care ţ'o trimit (pe care am tituluit-o *Ţiganiada),* mai mare parte este alcătuită din spusele lui ; căci un strămoş a lui au fost, pe vremea lui Vlad Vodă, cu turcii în Ţara Muntenească. Din gura acelui au luat moşu-său, apoi tată-său, de la care au auzit spuind dînsul.

Drept aceasta, aducîndu-mi aminte de ţara în care m-am născut (măcărcă noao ne este măşteră), multe cîntam eu delle noastre, amegind vremea în ceasurile mele mîhnicioase. Aceasta fu pricina şi aceştii izvodiri poeticeşti, (...) că eu încă mă ţîn de ceata voastră şi nu mă am lăpădat pănă acum ; ba zioa şi noaptea pentru dînsa lucru ş-ostănesc.

În cît e pentru firea aceştii alcătuiri a mele, adecă a *Ţiganiadei,* am să-ţi aduc aminte cumcă eu învăţînd lătineşte, italieneşte şi franţozeşte, întru care limbi să află poesii frumoase, m-am îndemnat a face o cercare ; de s-ar putea face şi-n limba noastră, adecă cea românească (...) cèvaş asemene ; ş'am izvodit această poveste pe care, după limba învăţată, am numit *poemation* (adică mică alcătuire poeticească), întru care am mestecat întru adins lucruri de şagă, că mai lesne să să înţăleagă,

și să placă. S-află întrînsa și critică, pentru a cării dreaptă înțălegere te poftesc s'adaugi oarecare luări aminte, căci știu bine că vei înțălege ce am vrut eu să zic la multe locuri. (...)

(...) Aceast' opèră (lucrare) nu este furată, nici împrumutată de la vreo altă limbă, ci chiar izvodiță noao și orighinală românească. Deci, bună sau rea cum este, aduce în limba aceasta un product nou. Soiul acestor feliu de alcătuiri se chiamă comicesc, adecă de rîs, și de-acest feliu să află și într-alte limbi. Însuș, Omer cel vestit, moșul tuturor poeților (cîntăreților în stihuri), au alcătuit *Bătălia șoarecelor cu broaștele*. Deci Omer este, de bună seamă începătoriul, precum aceii înaltei neasămănate poesii ce s'află în *Illiada* și *Odisea*, așa și aceștii mai gioase, șuguitoare, a noastre. (...) Numai cît povestea lui nu atîrnă pe temeiu istoricesc ca a noastră. Iară, să fie alcătuit cineva ceva despre țigani, n-am cetit nice într-o limbă. (...)

Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, *Epistolie închinătoare. Cătră Mitru Pèrea, vestit cîntăreț !*, pag. 5—8.

DINICU GOLESCU

(...) Vedeți, fraților ! fericirea oamenilor celor proști, aceștea mă silesc să arăt pricinile pentru care birnicul Țării Românești, care lăcuiaște într-acel bogat și frumos pămînt, este într-o sărăcie și întru o ticăloșie atît de mare, încît un strein este peste putință să crează această proastă stare. Și că pentru banii de bir s-au urmat și pedepse, ca să dea ceia ce nu are și atîți cîți nu poate agonisi. O ! să cutremură mintea omului, cînd îș va aduce

aminte că făptura dumnezeirii, omenirea, fraţii noştri, au fost cîte 10 aşternuţi pe pămînt, cu ochii în soare, şi o bîrnă mare şi grea pusă pe pîntecile lor, ca muşcîndu-i muştele şi ţinţarii, nici să poată a să feri. Aceasta de nu s-au urmat de nimenea, împungă-mă pre mine cugetul, căci scriu o minciună ; iar de au săvîrşit-o un român către fraţii lui români, numai ca să să întoarcă cu bani mulţi strînşi, arătîndu-să cu slujbă către stăpînitor, acela, citind şi aducîndu-şi aminte, împungă-l pe el cugetul, şi de acum înnainte părăsască-să de acelea urmări ; căci condeile nu vor mai fi uscate, şi asemenea urmări nu vor mai fi cunoscute numai duhovnicilor şi suferite de pătimaşi, ci condeiul va da în veleagul obştii atît urmările cele spre folosul neamului, cît şi cele spre prăpădenia lui.

Alţi creştini, tot pentru dare de bani, au fost spînzuraţi cu capu în jos, şi alţii, iarăş, închişi în coşare de vite, unde le-au dat fum, şi alte multe asemenea pedepsi. Pe care cine va voi să afle vremea întru care s-au urmat, şi obrazile care au avut aşa multă bunavoinţă spre slujbe şi bun cuget, cerceteze slujbaşii de peste Olt, pe care vor avea temere de Dumnezeu.

Aceste nedrepte urmări şi nepomenite peste tot pămîntul, i-au adus pe ticăloşii lăcuitori întru aşa stare, încît întrînd cinevaş într-acele locuri, unde să numesc sate, nu va vedea nici biserică, nici casă, nici gard împrejurul casii, nici car, nici bou, nici vacă, nici oaie, nici pasăre, nici pătul cu sămănăturile omului pentru hrana familiii lui, şi, în scurt, nimică ; ci numai nişte odăi în pămînt, ce le zic bordeie, unde întrînd cinevaş, nu are a vedea alt, decît o gaură numai în pămînt, încît poate încăpea cu nevasta şi cu copiii împrejurul vetrii, şi un coş de nuiele scos afară din faţa pămîntului şi lipit cu balegă. Şi după sobă, încă o altă gaură, prin care trebuie el să scape fugînd, cum va simţi că au venit cinevaş la uşă-i ; căci ştie că nu poate fi alt decît un trimis spre împlinire de bani. Şi el neavînd să dea, ori o să-l bată,

Scanned with OKEN Scanner

ori o să-l lege şi o să-l ducă să-l vînză, pentru un an, doi, şi mai mulţi, sau la un boiernaş, sau la un arendaş, sau la oricine să va găsi, ca să-i slujească acei ani, şi banii ce să dau pentru slujba acelor ani, să să ia pentru birul lui. (...) Ce era dator această făptură dumnezeiască să şi robească ca să dea şi ce nu are, domnului ?

(...) Şi cînd aceştea, din norocire, prindea de veste cînd vinea în satul lor zapciu, (...) fugea atît ei, cît şi muierile lor, şi copiii care putea fugi, prin păduri şi pe munţi, întocmai ca dobitoacele cele sălbatice, cînd le gonesc vînătorii cu cîinii. Căci ştiia că, prinzîndu-i, nu mai este altă vorbă decît cerere de bani, şi ei, neavînd bani, vor lua gîrbaciuri pe spinare. (...)

O ! ce amărîtă viaţă al acestui norod, ce lăcuieşte pe acest bogat pămînt ! O ! ce agoniseală nedreaptă cu numire de iraturi ale boieriilor ! Nelegiuită şi vrednică este de blesteme, căci aceasta ne-au învrăjbit, această stă împotriva unirii, împotriva frăţiii, împotriva tuturor celor bune cugete. (...)

Dar eu gîndesc că toţi fraţii compatrioţi, sau asemenea de vor fi urmat, — rău, ca mine, — sau bine, — vremea este ca toţi deobşte, de la cel mai mare şi pînă la cel mai mic, să hotărîm ca să ne dezbrăcăm de această streină haină şi să ne îmbrăcăm cu haina milostivirii, a unirii şi a virtuţii, hotărînd fieşcare să slujească patriii, după cum slujesc în toată Evropa. Şi în locul lipsirii acestor cîştiguri, puie-să gonirea lenevirii, strădaniia prin acareturile fieşcăruia, depărtarea de lux şi îmbrăţişarea iconómiii. Şi atunci şi noi, fieşcine, vom cîştiga adevărată cinste şi fericire, şi norodul, peste puţini ani, negreşit va ajunge întru acea stare întru care se află noroadele a ceilanţi Evropii. Cum şi în lumina cea cuviincioasă va ajunge, cînd vom lua pildă de la alte neamuri şi vom înmulţi veniturile şcoalelor. Şi cînd să va hotărî să să facă din fiii nobleţii, ce cunosc limbi streine, o cît de

Scanned with OKEN Scanner

mică soţietă, spre a face tălmăciri, din cărţi streine folositoare, în limba naţională. Al acestui lucru mare folos şi de nu ne vom învrednici chiar noi a-l simţi, a-l vedea învederat, negreşit îl vor cunoaşte următorii noştrii ; căci săvîrşire va lua, şi bună, după cum zic, căci începerea a fieşcăruia lucru este înjumătăţirea isprăvitului. Nu cumva sînt puţini aceia care ştiu limbi streine ? Din care fieşcine, în soroc de un an, cînd va hotărî, nu va putea tălmăci, o cărticică, o istorie cît de mică ? Nu ar putea, împărţindu-se între dumnealor cîte o slovă, doao, să ne aducă lexicoane, adunîndu-să des, şi spuind unul altuia socoteala sa, şi chipzuindu-să toţi dinpreună, şi făcînd cuvinţe noao, care ne vor lipsi ! Şi ce, vorbesc într-un zădar ? O soţieta de zece oameni poate face mare lucru, în vreme ce nu sînt zece numai, ci sînt mulţi, din care, cine va şti mai mult, va scrie mai mult şi mai bine, şi cel ce va şti puţin, va scrie puţin şi mai prost ; şi acela, pentru a sa puţină ştiinţă, sfială nu trebuie să aibă, căci norodul nu va răsplăti numai multa ştiinţă, ci şi buna voinţă, buna cugetare, ce va avea fieşcare, după a sa putere, să slujească patriii. Căci şi cel ce va aduce folos ei un bulgăre de aur, şi cel ce va aduce numai cît un grăunţ de mei, tot trebuie să fie cinstiţi, mai mult decît cei ce în urmă vor scrie, ca nişte începători al acestui sfînt lucru şi ca nişte înlesnitori la cei din urmă. [...]

Dar întru acest veac, cînd stăpînirea s-au încredinţat la domn pămîntean, cătră carele cu îndrăsneală toţi putem alerga, ca cătră un părinte, arătînd fieşcine orice bine au putut chibzui, şi cînd toţi sîntem siliţi de a îmbrăţişa toate urmările spre folosul şi luminarea patriii, — nu mai trebuie zăbava, ci numaidecît îmbrăţişarea luminii bine e să se puie în urmare ! — pentru care sînt mulţi foarte destoinici, ca să lucreze fieştecare după a sa putinţă pentru folosul patriii.

[...] Dintru atîţi mulţi fraţi compatrioţi, cum poci zice că nu să va putea aduna vro soţietate, din care cei mai cu putere tălmăcind, şi alţii prescriind, să împlinească lipsa cea mare ce avem de cărţi. Şi bez această soţieta, mai este trebuinţă şi de alta, care să se chipzuiască cum să gonească pre vrăşmaşul patriii noastre şi isvoditoriul sărăciii şi stîngerii noastre, carele este luxul, şi cum în locu-i să se întemeieze iconomia, vrednicia şi munca pămîntului [...] folositoare patriii. [...] Şi aşa, în puţină vreme, această maică patrie să va bucura, căci cei adevăraţi fii ei ei vor începe să se arate. Că au virtute şi că au cunoscut datoriile lor către ea. Căci oamenii mărturisesc şi zic că patriia este un pămînt, pe carele toţi lăcuitorii se interisarisesc a-l păzi, şi nimeni nu va să-l părăsească, pentru căci nimenea nu-ş lasă norocirea, şi mai vîrtos acele pămînturi în care streinii îşi caută loc de scăpare. Acest pămînt este o maică care îş iubeşte pre toţi fiii care nu-i deosibeşte, fără numai într-atîta, ei vor să să deosibească. Aceasta este o hrănitoare, care îşi dă laptele cu atîta bucurie cu cît el este primit. Aceasta este o maică care binevoieşte să să afle între toţi copiii săi, din care unii pot fi mai bogaţi, şi alţii de mijloc, dar pe nici unul nu poftește să fie sărac, fie măcar mari, măcar mici, nici să voieşte să fie vreunul împilat cu necazuri. De aceia, şi întru împărţirea sa cea nepotrivită, tot păzește un feli de potrivire, deschizînd tutulor calea către bogăţie şi către cinste, la care pot fi chemaţi pentru ale lor bune năravuri ; nici că sufere bucuroasă vreaun rău în familia sa, fără numai pre acelea pe care nu poate să le poprească, adecă boala bătrîneţelor şi moartea.

Pentru această dar patrie trebuie să ne sirguim, căci toată norocirea şi toată slava cea adevărată a unui bun patriot, aceasta este. Pre această patrie, [...] o avea mai presus decît toate lucrurile lumii. [...] Unirea, zic, cea spre fericirea obştii, căci după aceasta vin toate ferici-

rile ; iar făr'de aceasta, nici un bine în lume nu să întemeiază ; și căci în obștească fericire va găsi fieșcare și pe a sa, iar în parte numai struduindu-ne, avem destule pilde ; că ne-am perdut slava, starea și cinstea, ajungînd și în hula lumii. Unirea spre folosul obștii ne fericește, unirea slăvește, unirea întemeiază tot binele. După aceasta alergînd, fraților ! să o îmbrățișăm, ca prin fapte să ne cunoaștem că am vrut, dar n-am putut să slugim patriii !

Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriii mele*, text îngrijit de G. Pienescu, *Cuvîntări deosebite*, pag. 75—77, 79, 83—84, 85—86, 88—89, 173, Editura Minerva, București, 1977.

GHEORGHE LAZĂR

Iubiților și fraților mei români ! Fericit este pămîntul carele ține pe trupul său oameni buni, lucrători și harnici economi ! fericit este neamul acela carele are credincioși patrioți și oameni întru științe luminați. Însă patrioticeasca însuflețire și înfrumusețarea fericirei neamului vine din statornică pacea legilor strămoșești și din îndemnul cel fierbinte către sporirea luminării, căci legile ca niște rîuri curate adapă sufletul cel patrioticesc, ca o hrană vie, satură acea strînsă poftă a dragostei către înfrumusețarea fericirei neamului ; înmulțesc științele și cîștigă vecinica fericire, care atît de trebuincioase sînt în viața oamenilor, întrucît un neam nesimțitoriu, călcătoriu de legile strămoșești și pismaș spre cei de un sînge, fără pofta dragostei cei spornice către luminare, fără iubirea faptei bune și fără îndemnul înfrumusețării neamului, cade întru întunericul nefericirei și să surpă din

adins întru adîncul nesimţirei, gemînd pururea întru ticăloşie ! (...) Am hotărît a veni într-acest ales (...) pămînt românesc ca să samăn grîul cel curat şi fără neghină ; apoi deşi am aflat într-acest pămînt o mulţime de mărăcini, totuşi nu me-au trebuit prea multă osteneală de a-i putea curăţi, căci toţi patrioţii cei adevăraţi dîndu-mi ajutoriu, am putut foarte lesne sămăna grăunţele cele adevărate, fără tocmai cînd dintru semănatele grăunţe nenumărate mii de flori străluceau pe holdele romane ! iată atuncea şi mulţime de lăcuste au venit, căutînd ca sămănăturile, încă pînă a nu aduce doritele fructuri, să le strice. La aceasta nu puţin m-am fost mîhnit, nu atîta căci ştiam, că lăcustele niciodată vin ca să dea rod, ci să mănînce sudoarea şi osteneala pămînteanului ! ! ci mai vîrtos căci tare eram încredinţat că unii din neamul românesc sînt cu totul predaţi în limba grecească. (...) Ah ! cu mare durere a inimilor simţesc aceasta unii strănepoţi luminaţi, cari poartă numele şi sîngele strămoşilor romani, a cărora neam care cînd era cel mai mărit al lumii, era cel mai iscusit, era cel mai înţelept, înfrumuseţat întru ştiinţe, cel mai mare în suflet patrioticesc, căci la romani asemenea era îndemnul luminării neamului, precum a celor de jos şi săraci, aşa şi celor de sus şi bogaţi ! ba toţi cu un cuget erau, lucrînd pentru bunul cel de obşte naţional ; dar noi romanii de acum, cari sîntem adevăraţi strănepoţi ai romanilor, avem în ochi o ceaţă prin carea nu putem vedea lumina soarelui ! Au doară nu putem şi noi avea doctori romani ca să ne lumineze ochii, din vrerea inimii, iar nu din interesul cel mare, că am văzut fii de ai patriei din starea de jos, că au rămas orbi ori cu totul, nu de alta, ci că n-au avut bani mulţi de a plăti. Au nu putem avea şi noi filosofi, ca să ne înveţe filosofia în limba română ? Toate putem a le dobîndi, că şi noi sîntem născuţi ca şi alte neamuri şi noao ne-a dat Dumnezeu acele daruri ca şi la altor neamuri, numai vrere să avem ! Dumnezeu să

Scanned with OKEN Scanner

întărească pe acei vrednici patrioți romani, ce au stat de s-au pus în faptă, ca să ne trimită din fii patriei în Viena, Ghermania și Paris la învățătură ! În scurt timp să vor întoarce acești fii ai patriei cu cununi de dafini, a împărți tinerimei românești ! Cine poate zice, că un Eufrosin Poteca, nu va putea introduce filosofia în limba română ? Cine poate zice că acesta nu este fiu de roman ? Cine poate zice, că fiii romanilor nu vor putea învăța toate învățăturile în limba patriei ? Eu văd acum ce putere și vrere au fiii romanilor la învățătură ? Așa dară m-am îndatorat și eu din toate puterile meale a pune toate cărțile școlasticești în bună regulă în limba patriei, dar nefiind eu cu toate gata, am socotit că mai de mare lipsă este, mai întîi a se tipări această cărticică, ce este pentru învățătura pruncilor a silabi și a ceti.

Această cărticică este laptele pruncilor de mumă ! Cuprinsul ei este bun, iubiților mei frați și părinți ai fiilor !

Din experiența noastră cea de toate zilele, bine știm, că plugariului sărac, nu numai sămînța de a-și putea holdele sale a le sămăna, îi este de lipsă, ci și uneltele : plugul, grebla și alte, prin care să lucră pămîntul ; tocmai așa este și tinerimea, nu-i destul să cunoască literile (buchile) și a silabi să învețe și îndată la ceaslov a-i da ; ci de lipsă este mai întîi a învăța regulele a ceti și a pricepe aceia ce ceteşte, după cum urmează și alte neamuri luminate !

Așa dară, vă rog iubiților părinți ai tinerimei, ca să primiți această cărticică și să o dați tinerilor fii cu aceea încredințare, cu care aceasta cărticică, de autorul său spre bunul scop lucrată este ; iară, că este bună și folositoare, însuși sporul cel temeinic în scurt timp nădăjduiesc că va adeveri. Dintru aceasta va învăța tinerimea învățături regulate și urmînd aceste reguli, vă încredințez că și în limba noastră română putem a ne înălța la cele mai mari învățaturi, că nu lipsește alta, decît a-ș face tot

Scanned with OKEN Scanner

patriotul datoria sa, a gîndi de luminarea neamului şi a tălmăci şi a tipări cărţi folositoare ; şi de vom urma ca alte neamuri, unii a tălmăci, alţii a tipări şi iarăşi toţi a le cumpăra, în scurt timp apoi vom fi şi noi ca alte neamuri luminate, cu şcoale mari, cu biblioteci, şi cu bărbaţi învăţaţi şi luminaţi. Deci de a putea ajunge la aceasta, altă nu ne lipseşte decît a fi patrioţi adevăraţi (...) şi vom fi fericiţi şi norocoşi. Scrisu-s-au în Bucureşti 1820 de Lazăr, Dascălul Şcoalelor Romaneşti din Bucureşti.

Gheorghe Lazăr, *Povăţuitorul tinerimii, Precuvîntare,* în : *Bibliografia românească veche,* tom III, pag. 500—502, Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, 1912—1936. Text stabilit de Petru Creţia.

(...) S-au început apoi şi aici [în Ţara Românească] a să ivi luceafărul mîngîiarii cu o de iznoavă sădire, plămădire şi de mult poftită îndreptare a binelui de obşte, care să fie (...) spre pomenire slăvită, patriei spre folos şi odihnă. (...) Pentru care deşteptaţi fiind măririle-sale şi învăţaţi prin bunele pilde ale celorlalte neamuri vecine, care să află bine încoronate cu strălucirea cunoştinţelor, s-au îndemnat şi cu dreptul au socotit, ca după ce au chivernisit patria cu alte mai multe orînduieli vrednice şi tămăduitoare, să o mai împodobească şi cu mijloacele acélé, prin care iară să se dezvălească şi să puie la lucrare scoposul strămoşesc, ca să poată apoi cu cuvînt pretenderisi întrarea în numărul şi ocolul cel proslăvit al celorlalte popoare luminate, aflîndu-şi acolo treapta cea pierdută a cinstii strămoşeşti.

Patrii nu-i poate fi totuna, măcar ce fealiu de creştere vor primi mădulările următoare, nici nu poate adiaforisi [1] în cunoştinţa sufletului cea adevărată, pentru că odihna ei cea din lăuntru, precum şi cea din afară, aşa şi

[1] A privi cu nepăsare (G.T.).

binele cel de obște, precum și cel privat, stau cu creașterea tinerimei următoare într-o analoghie prea strîns legată. Din care pricină fiește care patrie, fiește care stăpînire bine sistematizată, osăbit privighează, ba are a privighea pentru creașterea cea cuviincioasă a tinerilor următori.

Această trebuință prea bine o cunoscură și mai înainte moșii și strămoșii noștri, de unde în poftorite rînduri, cu osăbite osteneli, destul s-au trudit să puie mai sus zisele mijloace în lucrare, și cu adevărat să și punea, de nu le înzădărnicea vrăjmășia vremilor și neprietinoasele stări împrejur, în care mai în toate veacurile au înotat patria, precum dovedește istoria ei însuși.

Într-acest fealiu de prăpastie gemu lungă vreame sfîntul cuget al vreadnicilor boeri efori patrioți, însă numai potolit, iară nu de tot stins, pentru că privind apoi mai pe urmă dumnezeiască milă, cu rază plină de mîngîiere odihnită și spre pravoslavnicul său popor și blagoslovindu-l cu o înțeleaptă liniștită stăpînire a schiptrului prea luminatului nostru Domn și milostiv povățuitoriu *Ioannu Gheorghiu Carage* — Voevod, cea mai dintîi și mai fierbinte apucare și îngrijire a mării sale, precum și a cinstiților mai mari efori boeri, n-au fost alta decît de iznoava ridicare și punerea la poftita lucrare, a mai sus-ziselor mijloace, adecă : școala cea mare domnească întărindu-o, înzestrîndu-o cu fel de fel de daruri și împodobindu-o cu dascăli vreadnici și profesori harnici, care și pînă acum, măcar că în scurtă vreame, destule pilde strălucitoare au pus la lumină, iară în curgerea vremii mare folos poate să se aștepte patrii, paradosind și scoțînd la lumină fel de fel de științe scumpe și tămăduitoare.

Încă nu fu stîmpărat părintescul cuget al prea luminatului domn și al blagocistivilor boeri, ci poftind măria-sa să-și facă o osăbită pomană și nume în veaci proslăvit, după ce au privit la celelalte popoară, și limbi,

mai ales evropenești (care afară de limba cea țigănească) toate se află bine împodobite cu școli mari și Academii de științe strălucitoare, chiar în limbile lor, pentru procopsirea tinerilor, cu dreptu au judecat că cu rușine vine unui popor și neam, ce este așa vechi, așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodurile pământului, precum și cu toate darurile duhovnicești, cu un cuvînt neam împărătesc, și care acum să află chiar însuși supt ocîrmuirea preaînaltului schiptrul mării-sale, să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie cu știință, chiar în limba maicii sale, ci să se lase mai slab, mai scăzut și mai batjocorit, decît toate celelalte limbi și popoară ale feții pământului.

Drept aceaia prin Duhul Sfînt luminat fiind, de milostivul Dumnezeu întărit și povățuit, numai decît strajnic au și poruncit măria sa ca să se pute treaba în lucrare, orînduind și dregînd cuviincoase case la Sfeti Savva, pentru așezarea doritei Academii cu științe, chiar în limba rumânească, care din înalta mila mării sale și cu ajutorul lui Dumnezeu nu numai că s-au săvîrșit, dar s-au pus și în lucrare. Care Academie, de va avea noroc să fie mîntuită de gabalele neștiuților și de sfaturile celor ce știu prea multe, negreșit va păși pe cărarea surorilor ei.

Deci dară, iubită și de toată cinstea vrednică tinerime ! iată o epohie noao, o întîmplare strălucitoare, un glas dulce părintesc, supt pavăza schiptrului domnesc după care de mult oftară inimile dumneavoastră, vă chiamă, vă strigă, părintește vă îmbrățișează : Veniți toți de toate părțile și de toată starea, veniți la izvorul tămăduirii ! la Muza înfloririi ! ca să ne împărtășim și noi, acum măcar și mai puțin, iară în curgerea vremii, cu împrumutate puteri ajutorați fiind, și cu mai multe științe folositoare, ca cu silința noastră și purtarea cea tuturora bine plăcută, să putem aduce sporiul și folosul cel răspunzătoriu și potrivit înaltului cuget al prea lumi-

natului nostru Domn, precum al prea sfinţiţilor părinţi Arhierei şi al cinstiţilor mai mari efori boeri, care au ostenit pentru binele nostru, ca îndemnarea noastră să le fie măririlor sale spre întreaga mîngîiare, că nu le-au fost osteneala în deşert, iară noao spre întemeiare şi folos arătîndu-ne în faptă ascultarea şi mulţămirea cea cuviincioasă.

Măririle sale au făcut încă mai mult decît le era datoria părintească, prin care s-au pus acum zăgaz tuturor bîrfealelor, că doară n-am avea unde învăţa, iară sporiul sau nesporiul, lauda sau defăimarea, care vom face cu purtarea sau neascultarea noastră numai noao înşine vom avea a ni le imputa şi a răspunde şi înaintea lui Dumnezeu.

Vreamea treace iute, nu să mai întoarce, ne fură şi anii vieţii cu sine, şi noi rămînem tot lipsiţi şi neciopliţi ; pentru aceaia, grăbiţi-vă, nu întîrziaţi a vă arăta şi a vă treace la condica şcolii, ca apoi puindu-le toate la cuviincioasa orînduială, să putem începe cu ajutorul lui Dumnezeu cît mai îngrab paradosirea matemilor după rîndul mai jos însămnat :

A. Cei mai slăbănogi sau de tot nedeprinşi să vor orîndui mai întîi la alţi dascăli mai jos, unde să vor învăţa :

1. Cunoaşterea slovelor şi slovinirea cuviincioasă.
2. Cunoaşterea numerilor şi întrebuinţarea lor.
3. Cetirea desăvîrşit.
4. Scrisoarea cu ortografia, şi de mai multe feliuri.
5. Katehisisul şi istoria vivlicească, testamentul veichi şi cel nou.
6. Gramatica şi aritmetica încîtva, şi alte ştiinţe mai mici folositoare pruncilor.

B. După aceastea vor treace la altă tagmă de învăţături, unde vor avea de a asculta :

1. Gramatica desăvîrşit, cu sintaxa dimpreună.

Scanned with OKEN Scanner

2. Poetica, cu mitologhii și Gheografiia globului pămîntului.

3. Retorica și istoria neamului cu a patriei dimpreună și alte ştiinţe ce sînt de trebuinţă spre înţelesul acestora.

C. Cei mai de vîrstă şi deprinşi la aceastea toate vor avea de a auzi :

1. Aritmetica cu toate părţile ei.

2. Gheografia despre toată faţa pămîntului, aşijderea cu toate părţile ei.

3. Gheometria teoriticească, Trigonometria, algebra şi altele.

4. Gheodezia sau înţeneria cîmpului cu iconomia şi arhitectura.

D. Mai avînd apoi voinicie dela mai marii efori boeri, vom trece şi la cealelalte mai înalte tagme filosoficeşti, fieştecare după rîndul său, aşijderea şi la tagmele iuridiceşti sau nomiea, care cum vor urma. (...)

Gheorghe Lazăr, *Înştiinţare. De toată cinstea vreadnică tinerime,* în : *Viaţa şi opera lui Gheorghe Lazăr* de G. Bogdan-Duică şi G. Popa-Lisseanu, pag. 18—22, Tipografia „Jockey-Club", Ion C. Văcărescu, Bucureşti, 1924. Text stabilit de Petru Creţia.

EUFROSIN POTECA

(...) Ticăloasa inima mea să topeşte de focul în care să frig bieţii rumâni neîncetat. Pă unde am trecut, tot în foc i-am văzut. Şi este o lună decînd am ieşit din Bucureşti, şi pînă acum nici o înştiinţare de la nimenea n-am avut. Deci dar mă rog Preasf. tale, deaca nu-ţi va fi cu

greu, înştiinţează-mă cu acest trimis şi de prea scumpa mie sănătatea Preasf. tale, şi de fericirea dumnealor cinstiţilor boieri, şi de starea cetăţenilor din Bucureşti, mitropolia Valahiei. (Căci fiindu-le povăţuitoriu şi părinte duhovnicesc, tot ştii mai bine cum să află.) Şi peste toate mă rog, vorbeşte cu dumnealor boierii efori, oare şcoalele în Bucureşti va fi bine să se deschiză într-această iarnă sau nu ? Pentrucă deaca urgia lui Dumnezeu tot pedepseşte pă Bucureşti cu moartea de ciumă, eu aş rămînea să iernez aicea la Argeş, unde crez că urgia lui Dumnezeu n-are ce căuta ; pentrucă bieţii oameni aicea şi de păcătuesc, dar după paradigma Bucureştenilor. Aşa, aşa, Bucureştenii sînt mai păcătoşi pentru că nu vor să plătească dajdie şi să facă vreo 15 mii de soldaţi, carii cu baionetele să nu lase pe ciumă să treacă Dunărea. Dajdie, zic Bucureştenii, să plătească numai ţăranii proşti, iar dumnealor să trăiască fericiţi de-a gata. Oh, Dumnezeul meu, deacă eşti drept şi iubeşti dreptatea, pentruce nu stingi pre asupritori de pre faţa pămîntului ? Şi săracii asupriţi şi să te slăvească ! Săracii rumâni, săracii rumâni ! Ei deaca au oi, plătesc pentru ele ; deaca porci, plătesc pentru dînşii ; deaca stupi, deaca vii, tutun, plătesc dajdie pentru toate, dau şi dijma şi vamă pentru orice vînd, şi apoi pă deasupra plătesc şi altă dajdie neîncetat, supt deosebite chipuri. Iar dumnealor, de care vorbesc, de au vii, le lucrează poslujnicii ; 20.000 de rumâni aleşi dă dajdie grea, şi dumnealor îşi poleesc caleştile, fără a face rumânilor cel mai mic folos. Deacă sînt în slujbe politiceşti, au destulă plată, şi însă cea mai bună treabă o fac logofeţii şi zapciii ; treaba lor este să stoarcă pre rumâni.

Acum socotesc foarte ticăloşeşte că vor scăpa de urgia cerului numai cu rugăciunile preoţilor, pre carii mai totdeauna îi au de bătaie de joc, luîndu-le şi oierit şi dijmărit şi alt bir fără să-i folosească cu ceva. Nu, nu vor scăpa de urgia cerului ! Fără dreptate nu au ce-şi aştepta, decît foc şi lanţuri. Şi aceasta toţi o cunosc şi o mărturi-

sesc, osîndindu-sa încă unul pre altul. Pentru că nu numai de Dumnezeu, de Mitropolit şi de Vodă cei mai mulţi din dumnealor nu se mulţumesc, măcar că văd atîtea bunătăţi fără a face vreun folos, ci nici unul pe altul, clevetindu-să neîncetat şi osîndindu-să. Dar răotatea lor însă îi va prăpădi şi netribnicia îi va face ca praful ce-l spulberă vîntul de pre faţa pămîntului, de nu să vor îndrepta să cunoască pre rumâni şi pre ţigani fraţi ai lor, şi după omenire, şi după botez, şi după politică ; pentrucă trăiesc din sudorile lor, fără să-i folosească cu ceva. Noi sîntem hristiani ortodoxi ; şi apoi ţinem robi ca în vremea păgînităţii : Dar amar nouă, de nu ne vom înţelepţi mărturisind adevărul, lucrînd dreptatea şi dobîndindu-ne dragostea dela ceriu şi dela oameni.

Eufrosin Poteca, *[Trei scrisori ale lui Eufrosin Poteca, Către Episcopul Argeşului*, 17 august 1826], în : *Convorbiri literare*, anul al 57-lea, nr. 12, XII 1925, pag. 816—817, Editura Librăriei Socec. Anonimă, Bucureşti, 1925. Text stabilit de Petru Creţia.

GHEORGHE ASACHI

Ne înmîndrim a purta pe străin prin politia noastră, a-i arăta zidurile cele măreţe, mînăstirile, bisericile, spitalurile şi şcoalele şi a-i zice : Aceste s-au zidit din facerea de bine a strămoşilor.

Pe fiii noştri îi aducem înaintea icoanei şi a statuei a vreunui bărbat mare şi sufletul nostru se înalţă în mîndrie, istorisind faptele şi viaţa celor mai nainte de noi, zicînd : nobilul acela pentru patrie au pătimit moarte în cîmpul bătăliei, celalalt au murit pentru adevăr şi pentru

păstrarea credinţei şi a relighiei noastre ; aici un altul, carele au cuprins cele întăi posturi a patriei şi au murit în sărăcie, pentru că toate le hărăzea spre binele concetăţenilor săi ; iată un altul, carele jertvea averile şi plăcerile sale, sîrguindu-să ziua şi noaptea a revărsa o lucoare asupra patriei, prin ştiinţe sau prin descoperiri folositoare. Auziţi glasul popoarelor ! Ele vestesc toată lauda vechimei, cu mîndrie numără faptele eroice a zilelor trecute, ele cîntă în versuri mărirea şi puterea strămoşilor, şi nici o naţie în privirea strălucirei vechimei nu vrea să fie a doua cu rangul.

Ce feli au fost oamenii cei vechi pre carii lăudăm cu atîta entuziasm ? Oare prin ce mijloace le-au fost cu putinţă a face aşa lucruri mari ? Oare bărbaţii acei mari fost-au de o viţă mai nobilă decît a noastră ? Nu avea ii carne şi sînge ca şi noi ? Ii cu adevărat încă au fost neputincioşi şi muritori ca şi noi şi totuşi noi astăzi, întru uimirea noastră, trebuie să ne mirăm de faptele şi virtuţile lor cele mari şi eroice ! Fost-au îi doară mai înavuţiţi decît noi, de au putut urzi atîte fapte plăcute lui Dumnezeu ; mînăstiri, case de adăpost şi dănuiri înavuţite pentru săraci, bolnavi, orfani şi şcoale ? Nicidecum. Şi în zilele noastre trăiesc mulţi înavuţiţi şi totuşi nu ne învrednicim a vedéa din partea lor niscaiva fundaţii în folosul obştilor, a vreunei poliţii sau a ţărei. Oare strămoşii noştri era mai înţelepţi, mai pătrunzători şi mai învăţaţi decît ce sîntem noi astăzi ? Nicidecum, pentru că ştiinţele epohei de astăzi au întrecut cu foarte multe grade pe acele a vechimei. (...) Cu adevărat este netăgăduit lucru că strămoşii noştri ne-au întrecut cu acea singură virtute ce se cere la sprijinirea şi înflorirea folosului obştesc, a relighiei, a cetăţenilor şi a patriei, cu acea virtute zic prin care tot însul se sîrguia mai mult pentru familia sa decît pentru persoana sa, mai mult pentru binele public a patriei întregi decît pentru acela al obştei sale.

Scanned with OKEN Scanner

De unde se trage ticăloșia timpurilor noastre ? De unde cură necontenit rîul meseriilor vătămătoare tronurilor ? De unde lîngezirea relighiei ? Au nu de la nesimpatia oamenilor trăitori tot într-o poliție ? Acest izvor de ticăloșie în care suspină lumea zace în lăuntrul inimei omenești și se numește *interes și egoism.*

Egoismul este veninul carele roade legăturile cele sfințite ale prieteniei și a familiei, unde adecă tot însul este numai pentru sine însuși și nimene pentru toți ; el este veninul carele desparte mădulările obștiei și a trupului unui stat de către olaltă și desface nervele care ar trebui să-l ție întrunit. Egoismul ne îndeamnă a ne osteni pentru lauda noastră, iară nu pentru aceea a patriei. Egoismul înalță pre cei lingușitori, iară pre cei îmbunătățiți cu sufletul îi lasă umiliți în pulbere. Egoismul disprețuiește măsurile cele înțelepte, ce ar putea mîntui patria de perzare și i-ar putea da de nou virtute și strălucire. Interesul și egoismul dizbină popoarele și pre oameni de către olaltă, face mai adîncă rîpa ce desparte deosebitele, clase a soțietății și ațință flacăra urîciunei reciproce. Egoismul ne face nesimțitori pentru cinstea și vînta [1] patriei, el numai este pricina de unul și altul nu se îngrijește, așadară nici unul pentru toți, nici toți pentru unul, dară tot însul numai pentru sine, făcîndu-ne cu totul nesimțitori la orice nenorocire publică, dacă nu se atinge de interesul nostru.

Au ne putem mira de căderea națiilor atunci cînd interesul particular sapă temelia statului ? (...)

Învieze dară iarăși în sînul nostru dorința folosului obștesc, ce de furtunile politice s-au fost mînat de pe orizonul patriei ? Întoarne-să iarăși între voi virtutea aceea ce ne aduce mirare prin faptele strămoșilor, povățuită de mîna cercărilor ; numai ea va sprijini zidirea cea măreață politica și soțială ce prin favorul Proniei s-au

[1] Slava, mărirea (n.e.).

înălțat. Dorința folosului obștesc este o aplecare necontenită de a contribui, pre cît ne iartă puterile și împregiurările, la folosul, mulțămirea și cinstea patriei, a politiei și a familiei noastre.

Vederat este că acolo unde toți cetățenii sînt însuflețiți de ideea folosului obștesc nici unul nu poate fi nenorocit, căci binele ce-l face unul spre folosul celorlalți se revarsă înmiit asupra lui, pentru că în ce chip lucrează el pentru toți, în acel chip, toți iarăși pentru dînsul. Cel ce voiește să fie folositori obștiei, trebuie să aibă mijloace spre a putea agiuta pre alții, trebuie să cunoască chipul, însă nu trebuie să aștepte numai agiutori de la alții, ci și sîngur să lucreză, agonisîndu-și de o parte cunoștințe teoretice și practice, iară de altă parte înțelepciunea de a se ști folosi de aceste întru strîngerea averilor, fară vătămarea moralului. Cu cît mai multe cunoștințe și averi are omul, cu atîta mai mult se poate face folositori. Cînd zicem : să fii obștiei folositori, nu se înțelege : uită-te de tot pre tine, părăsește-ți interesurile tale, îngrijește-te numai pentru alții, ci în acest îndemn se cuprinde : năzuiește a-ți cîștiga mijloace materiale și morale spre a putea fi folositori familiei și patriei, căci fără asemene mijloace numai sarcină ești soțietății ; nu socoti că fără învățătură și mijloace materiale ai putea fi cîndva folositor. Amar de dezinteresarea ce se razemă pe trîndăvie și pe o dorință nelucrătoare ?

Acela nu învrednicește numele de dezinteresat, carele, contribuind în ceva la binele obștesc, așteaptă vreun interes sau bani, ci acela carele, (...) nici un interes și nici o mulțămire nu așteaptă pentru ostenelele sale puse întru înaintirea binelui obștesc. (...)

Nemurire vouă, bărbaților strălucițI a vechimei, carii v-ați jertvit pentru binele patriei, v-ați ostenit pentru luminarea omenirei ! Numele vostru strălucește pururе înaintea lui Dumnezeu și în aducere-aminte a oamenilor.

De asemene acest așezămînt, pentru a căruia înființare serbăm ziua de astăzi, va învrednici numele strălucitului său *fundator* și, după veacuri, urmașii se vor înmîndri de ostenelele conlucărtorilor și de folosul ce se va răvărsa asupra lor.

Adevărul este că toți nu pot să fie mari, nici faptele tuturor încă nu se pot socoti de pilde mari, și aceasta din pricină că nu toți au mijloace și prilejuri favorisitoare întru făptuirea lucrurilor celor mari. Cu toate aceste, în sfera sa tot însul poate lucra dupre legile înțelepciunei și moralului, iară în relațiile soțiale a face pururе bine, a se arăta neinteresat și, prin urmare, dacă nu de nume mare, cel puțin de un nume bun a se învrednici. Ocaziile de a lucra cu chipul acesta sînt nenumărate. Așa, de pildă, cînd în stăruirea ta de a căpăta vreo dregătorie publică vezi că unul dintre candidați te covîrșește în multe priviri, trage-te cu modestie înapoi, căci acela va lucra cu mult mai bine decît tine în priința patriei, iară ție-ți va putea de pildă da urmare la împlinirea datoriilor patriotice. Așa, făcîndu-să vreo întreprindere țintitoare către întemeierea binelui obștesc și a cinstei patriei tale, apucă-te de lucru cu bucurie și ajută dupre putință. Nu întreba : cine va face, cine este acela carele va începe, ci întreabă ce este de făcut.

Di se află patria în nevoie și în primejdie, atunci ai prilej de a-ți arăta inima. Egoistul caută să scape, iară patriotul să se împărtășască de primejdiile ei, pentru ca să o mîntuiască prin unire și statornicie.

Mărinimia nu este vreun strein nemernic cu carele niciodată nu te-ai putea întîlni ; ea este o virtute cu care totdeauna putem străluci, numai de vom voi, fiind mai ales lăudată și recomendată încă și de cărțile cele sfinte. Lucrează deci și ostenește dupre puterile ce ai și cu mijloacele ce le stăpînești ; di nu ai avere, acest așezămînt este menit a te înavuți cu știință și cu talent. Nu aștepta

să vie prilejul, dară sîngur caută ocaziile de a putea lucra împreună cu alţii pentru binele şi lauda patriei.

Niciodată nu va fi bun patriot şi cetăţan acela carele pre lîngă toate ştiinţele sale nu va învăţa şi de a se face obştiei folositori, a asculta de legi şi de domnitorul ţărei. (...)

Dorinţa deci de a ne putè face folositori concetăţenilor noştri să ne fie pururea ca un luceafăr călăuz prin întunericul vieţei. Împlinirea acestei îndatoriri, poruncită de relighie pilduită de toţi filozofii cei adevăraţi şi de toţi bărbaţii cei mari, va întemeia şi va spori binele statului public şi a familiilor noastre şi ne va mîngîia în minutele cele de pe urmă a vieţei, cu încredere că *„aici pre pămînt nu am trăit în zadar“*.

Gheorghe Asachi, *Dorinţa folosului obştesc*, (8 noiemvrie 1842) în : *Opere*, vol. II, ediţie critică de N. A. Ursu, pag. 550—555, Editura Minerva, Bucureşti, 1981.

Scanned with OKEN Scanner

C. RAȚIONALISM ȘI ROMANTISM PAȘOPTIST
GÎNDIREA DEMOCRAT-REVOLUȚIONARĂ

ION HELIADE RĂDULESCU

(...) Poporul român se scoală, se armează, și nu spre a se lupta o clasă asupra alteia, nu spre a rumpe legăturile sale de relații din afară, ci ca să ție în frîu și în respect pe voitori de rău ai fericirii publice. Strigarea românilor e strigare de pace, strigare de înfrățire. La această mare faptă a mîntuirii, tot românul are dreptul de a fi chemat, nimeni nu este scos afară ; tot românul e un atom al întregei suveranități a poporului ; sătean, meseriaș, negustător, preot, soldat, student, boier, domn, e fiu al patriei. (...) Toți avem același nume de român. Aceasta ne înfrățește și face să înceteze toate interesele, să se stingă toate urile. Pace dar vouă ! Libertate vouă !

Scularea aceasta e pentru binele, pentru fericirea tuturor stărilor soțietății, fără paguba vreuneia, fără paguba însuși a nici unei persoane. Nu se cuvine a pierde cei mai mulți pentru cei mai puțini, căci este nedrept ; nu se cuvine iară a pierde cei mai puțini pentru cei mai mulți, căci este silnic.

Poporul român, încît către cele din afară nu supără pe nimeni, respectă toate puterile și cere a respecta și ele drepturile lui stipulate prin tractatele lui Mircea și Vlad V, recunoscute de toate tractatele încheiate apoi între Înalta Poartă și Rusia, și protestă asupra oricărei fapte ce s-a făcut împotriva acestor tractate. Poporul român voiește

cu o voință tare a-și păstra neatîrnarea administrației sale, neatîrnarea legiuirii sale, dreptul său suveran în cele din năuntru, și rămîne în aceleași legături și mai strînse prin luminile veacului cu Înalta Poartă. Această voință e legală, e pe credința tractatelor și nu e în paguba nimului.

Poporul român leapădă un regulament care este împotriva drepturilor sale legislative și împotriva tractatelor ce-i recunosc autonomia. Această lepădare este însuși în folosul Înaltei Porți ce va fi arbitrară dimpreună cu Franția, Germania și Englitera, cărora românii le reclamă judecată și ajutor la orce asuprire ce li s-ar face.

Poporul român decretă și hotărăște responsabilitatea miniștrilor și cu un cuvînt a tuturor funcționarilor publici ; și fiindcă neresponsabilitatea nu este drept al nimului, nici de moștenire, nici de învoire, prin urmare nimeni nu pierde nimic și hotărîrea poporului e sfîntă.

Poporul român voiește o patrie tare, unită în dragoste, compusă de frați, iar nu de vrăjmași, prin urmare decretă, după vechile sale datine, aceleași drepturi civile și politice pentru tot românul.

Cine nu voiește aceasta e vrăjmaș al fericirii publice, e un alt Cain ucigător de frate în sînul mamei noastre patrii.

Poporul român va să dea dreptate. (...) Dreptatea nu suferă a purta numai săracii sarcinile țării și bogații să fie scutiți. Prin urmare decretă contribuție generală, după venitul fiecăruia. Aceasta înavuțește patria și o patrie avută e în folosul tuturor și prin urmare în paguba nimului. Aceasta cheamă pe toți la aceleași drepturi și datorii într-o patrie dreaptă, înfloritoare și care cu tot dreptul nu va mai putea suferi control străin.

Poporul român dă înapoi la toate stările dreptul cel vechiu de a avea reprezentanți în generala adunare ; decretă de azi înainte alegerea largă, liberă, dreaptă, unde tot românul are dreptul de a fi chemat și unde numai

Scanned with OKEN Scanner

capacitatea, purtarea, virtuțile și încrederea publică să-i dea dreptul de a fi ales. (...)

Poporul român decretă tipar liber, cuvîntare liberă, adunări libere spre a vorbi, a scrie cele de folos, spre a arăta adevărul. Adevărul, ideile, cunoștințele vin (...) în folosul general al oamenilor, ca soarele, ca aerul, ca apa, și prin urmare sînt proprietate universală ; și dacă se cuvine a fi respectată însuși proprietatea particulară, cu atît mai vîrtos este sacră și neatinsă proprietatea universală. A îneca adevărul, a stinge luminile, a împiedica foloasele, prin împiedicarea tiparului, este o vînzare către patrie. (...) Libertatea tiparului nu poate păgubi pe nimeni, decît pe fii întunerecului.

Poporul român voiește pace, voiește tărie, voiește garanția averilor sale materiale, morale și politice ; decretă dar gardie națională, în care tot românul se naște al ei soldat, tot românul e un gardian al fericirii publice, un garant al libertăților publice. Aceasta nu păgubește pe nimeni decît pe conspiratorii asupra drepturilor patriei. (...)

Poporul român împarte dreptatea deopotrivă la toți, și dreptatea o dă pentru toți și mai vîrtos pentru cei săraci. Săracii, sătenii, plugarii, hrănitorii orașelor, fiii patriei cei adevărați ce au fost defăimați atît de îndelung cu numele glorios de român, ce au purtat toate greutățile țării prin munca lor de atîtea veacuri, au lucrat moșiile și le-au îmbunătățit, au hrănit pe strămoșii proprietarilor, pe moșii lor, pe părinții lor, pe acești proprietari înșuși și au drept înaintea generozității proprietarilor, înaintea dreptății patriei, își cer o părticică de pămînt îndestul pentru hrana familiei și vitelor sale, părticică răscumpărată de atîtea veacuri cu sudorile lor. Ei o cer și patria le-o dă. (...)

Protestînd asupra relei cugetări de a degrada și a ucide naționalitatea prin scoaterea limbii naționale din școale, decretă o învățătură pentru toți egală, progresivă, integrală pe cît va fi cu putință după facultățile fiecăruia și

fără nici o plată ; decretă în București o școală politehnică, cîte o Universitate în București și Craiova și cîte un liceu, cum și pensionate pentru amîndouă sexele ; cîte un liceu și asemenea un pensionat în fiecare județ ; cîte o școală normală în fiecare plasă și cîte o școală începătoare bine întocmită în fiecare sat. Decretă științele ca și pînă acum în limba patriei și cultura și înflorirea acestei limbi după natura și după originea ei cu literele sale atît în cărțile profane cît și în cele sacre cum și introducerea literelor în toate cancelariile. (...)

Ion Heliade Rădulescu, *Proclamația de la 1848. În numele poporului român*, în : *Scrieri politice, sociale și linguistice*, ediție de George Băiculescu, pag. 208—214, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1943. Text stabilit de Petru Creția.

EFTIMIE MURGU

M-am bucurat din inimă văzînd programa și alte acte, din care am putut vedea că ați izbutit a apuca cîrma țării și că libertatea a triumfat în țară.

Bine ar fi numai cît se poate să vă feriți deocamdată de numirea de republică că și așa tiranii se uită cu pizmă la starea libertății de acum și prejurul nostru este cu mult mai critic, decît să ne putem lăsa numai în seama oarbei întîmplări. Cea dintîi grijă să vă fie fraților, arma !

— Armată cît mai în grabă căutați să aveți — ca să puteți cel puțin cea dintîi năvală să o întîmpinați cu bună ispravă ; apoi de aci încolo va fi grija noastră și mai pre urmă grija Europei. (...)

Scanned with OKEN Scanner

Iară şi iară vă îndemn, nu glumireţi — ci vă armaţi — ştii cum e zisa : *Si vis pacem, para bellum !* [1] Din multe ceremonii sau ale tacticei militare scoateţi numai esenţa şi lăsînd nimicurile la o parte, exercitaţi armata numai întru acelea evoluţii ce sînt de cea mai neapărată trebuinţă.

Altmintre fraţilor, fiţi cu inimă şi staţi toţi cu toţii pentru libertate. Dumnezeul libertăţii s-a deşteptat — el priveghează preste soarta popoarelor nu trebuie decît numai obştească voinţă şi tiranii vor rămînea ruşinaţi ; şi noi frăţioare, care şti că am fost jertfa mîniei tiranilor, acum vremea este să ne izbîndim. Eu laudă fie Domnului, pre cei din părţile acestea îi văd [pe] toţi trîntiţi, urmează şi cei de preste Alpi să fie risipiţi.

Eu frate ! Să şti că am plîns de bucurie, cînd am luat ştire despre triumful libertăţii în România ; — şi cu nerăbdare aştept ca eu, carele după cum şti, ca rob ieşind din acea ţară, pentru că i-am vrut desrobirea şi carele tot din pricina aceasta iarăşi am picat în robie amară, acum ca om slobod să văd România slobodă şi să mă bucur de fericirea fraţilor mei, carii mai de mult ar fi meritat această soartă.

Eu cu toate că mă aflu foarte ocupat, dar îndată ce se va închide adunarea ţării, — măcar numai pre o zi, voi să vin să ne vedem, că mi-i dor de fraţii mei — şi mă voi bucura putînd vedea pre acei bărbaţi — carii n-au pregetat a se jertifi pentru obştească fericire a poporului şi a ţării.

Închinîndu-mă cu frăţească dragoste tuturor patrioţilor sînt al dumitale plecat Eftimie Murgu. Pesta 8/20 iuliu 1848.

P.S. Prin încrezutul meu d. Vasile Maniu te rog scrie-mi cele de cuvinţă şi eu din parte-mi voi căuta să pregătesc adunarea spre a păşi la o alianţă cu Moldoromania. Bine este dar să ne înţelegem : şi d-voastră bine ar

[1] Dacă vrei pace, pregăteşte-te de război (lat.).

fi să autorizaţi pre cineva spre a tracta în numele ţării, că nu-i bine să stăm izolaţi.

Eftimie Murgu, *[Scrisoare către N. Bălcescu]*, în: *Scrieri*, ediţie de I. D. Suciu, pag. 451—453, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1969.

SIMION BĂRNUŢIU

135. *Amoarea cătră patrie.* Dacă omul are dătoria de a considera pre toţi oamenii ca membri ai unei cetăţi sau comunităţi, a-i ama cu amoare praptică şi á le promovea perfepţiunea şi fericitatea pre cît poate, cu atît mai vîrtos are dătoria de a-şi ama naţiunea şi patria, care l-a născut, care i-a dat toate bunătăţile de cari se bucură în viaţă şi care le apăra pre aceste şi libertatea lui, fără de care viaţa şi toate bunătăţile pămînteşti ar fi neşte lucruri fără de valoare.

Omul cel ce are puterile cele mai înalte încă nu poate cuprinde pre tot genul omenesc cu amoarea sa cea praptică pre cît doreşte şi voieşte, voinţei lui totdeauna lipsesc póterile, de aceea chiar şi unul ca acesta încă e necesitat a-şi mărgini aptivitatea sa la patria şi naţiunea proprie, de aceea şi natura a împărţit genul omenesc în naţiuni, asemnînd fiecăruia una sferă de aptivitate mai mică, în care să poată lucra mai uşor şi cu mai mult folos. Aşa se naşte *spiritul naţiunale şi amoarea cătră patrie*. Tot omul e legat de *naţiunea şi patria* sa cu legăturele cele mai dulci şi mai sînte.

Acum românii încă au una patrie, ei încă fac una naţiune. Adevărat că ei nu sînt uniţi toţi sub un guberniu

naţiunale precum sînt uniţi pentru esemplu francii, anglii şi alte naţiuni ; cu toate acestea, dătoria naturale către naţiunea lor obligă şi pre cei ce sînt sub gubernia de altă gente a-şi conserva, a-şi apăra şi a-şi cultiva cu virtute şi religiozitate strămoşească limba, pămîntul, derepturile şi datenele strămoşeşti, în cari consiste *carapterul lor naţionale ;* aseminea obligă pre cei ce se bucură de guberniul lor naţiunale a-şi conserva, a-şi apăra şi a-şi cultiva toate aceste bunuri nestimate şi mai ales după ce au făcut ei una esperienţă atît de tristă sub guberniul fanarioţilor, din care au putut învăţa cît e de umilitoriu jugul *străin,* acum au una dătorie foarte sîntă, a se aduna toţi în giurul guberniului lor naţiunale şi a lucra împreună cu dînsul spre a rădica abuzurile, spre a consolida *uniunea tuturor românilor,* şi spre a efeptua binele şi salutea tuturor.

Nemica nu ar fi mai contrariu acestor scopuri demne şi sublimi, nemica mai neîmpăcat cu sentimentele strămoşilor lor cele patriotice şi naţiunali, nemica nu ar împiedeca mai mult binecuvîntările ce s-ar putea aştepta să se reverse preste strănepoţi din faptele celea eroice şi luptele celea sîngeroase şi grele ale strămoşilor, şi nemica nu ar provoca mai mult blăstemul cel vindicativ al acestora asupra strănepoţilor, decît cînd ar atenta aceştia să *rădice derepturile* pentru cari strămoşii lor s-au sacrificat în lupte nenumărate şi au murit, ca apoi să pună în locul acestora visurile unei fantazie aprinse, sau instituţiunile altor naţiuni, pre cari strămoşii lor totdeauna le-au combătut şi de cari ei s-au scîrbit şi au fugit. Căci, deşi se află şi în instituţiunile românilor unele părţi învechite şi defeptuoase, precum se află de aceste în toate instituţiunile omeneşti, numai aceste deu rădicate sau îndereptate, şi încă şi aceasta să se facă cu multă înţelepţiune şi discreţiune, iară instituţiunile cele fundamentali şi bune să rămînă neatinse (...)

Scanned with OKEN Scanner

Nota. 1) *Cosmopolitismul cel adevărat* respectă umanitatea în fiecare om, fără de respept la originea, limba sau cultura lui, asemenea o respectă și *patriotismul adeverat* ; el nu consideră de barbari pre cei de altă națiune, cum făceau patrioții națiunilor antice și cum fac patrioții națiunilor tari și mari din zilele noastre. Din contră, *cosmopolitismul fals* pretinde a reforma umanitatea și-i predică derepturile cu vorbe maiestuoase, dară totdeunadată predică ură în contra națiunilor și a limbelor lor, iară cînd vine la fapte atunci nu ia fierăle nece din picioarele compatrioților de aceeași origine, limbă și religiune. Acest cosmopolitism e identic cu *patriotismul fals*.

2) *Patriotismul* nu consiste în una adeziune *oarbă* la pămîntul pre care s-a născut cineva, ci consiste în acea *adeziune rațiunabile* că acel pămînt e scena pre care l-a pus provedența pre fiecare ca să-și facă dătoriele ; această adeziune destinge specialmente pre români și pre italieni, că românii nu-și lasă pămîntul națiunale precumu-l lasă germanii ; aseminea și italienii cari sînt nevoiți a ieși din pămîntul natale la fabricele din Anglia și pe aiurea se întorc iarăși la bătrîneţe ca să moară în pămîntul lor natale. *Patriotismul* nu consiste întru a apăra și a mănținea abuzurile, prejudecile și scăderile strămoșești și ale gubernielor naționali, ci consiste în respectarea și conservarea, precum și în cultivarea libertății, a limbei, a pămîntului, a derepturilor instituțiunilor și datinele *fundamentali* strămoșești ; întru aceste se arată *spiritul națiunale* cel adevărat, fără de care omul cosmopolit se poate face ușor un om fără de carapter.

3) Mai oservăm următoarele despre marea temă a culturei spiritului națiunale.

a) Educatorul ce voiește să dee una adeverata cultura spiritului națiunale, se cuvene ca să cunoască bine *virtuțile*

Scanned with OKEN Scanner

şi scăderile naţiunii sale. Acestea se pot cunoaşte mai bine din istoria, din faptele şi din monumentele natiunale. Şi anume educătoriu român va afla din aceste, cum că românii sînt şi au fost un popor tare şi sanitos din partea constituţiunii fisice, iar din partea sufletului : simplu, multiamit cu puţine, frugale, incît fanarioţii făceau specula financiaria cu acesta virtute a romanilor ; apoi sincer constante, ospitale, suferitoriu de mari greutati, laborios derept anemos belicos amatoriu de ştiinţie şi de arti şi capabile pentru dinsele, aplecat de la natura spre libertate şi spiritualmente mai liber decît toate popoarele incivilite ale Europei, precum arata limba lui. (...) Ei cugetă mult şi vorbesc puţin, tac şi fac nu se incred la străini, sînt tenaci şi credincioşi domnilor şi gubernialor lor naţiunali, datenelor şi instituţiunilor strămoşeşti mai pre sus decît toate popoarale, asemenea ei sînt mai credincioşi şi mai cu pietate şi catra pamentul lor natale, pre care-l venera cu toată dereptatea. (...)

Dacă educatoriul român va cunoaşte şi va aprecia aceste note destintive ale românilor, atunci va şti, în ce are se intărească şi de ce se apere pre tinerii români pentru ca se crească în spirit patriotic şi naţiunale.

b) Educatoriul român va putea lua materia suficiente pentru deşteptarea şi întărirea spiritului naţiunale din faptele cele eroice ale românilor, fiendcă faptele spun totdeauna mai mult decît vorbele, apoi din biografiele românilor şi ale românelor mari, precum din *limba* noastră romana, care e şi paladiul libertăţii şi nedependenţei noastre, şi documentul cel mai neconvertibile, cum că libertatea la români e originaria şi mai veche decît servitutea. (...)

e) Educatoriul român va destepta la toate ocaziunile şi *spiritul cel eroic* al stramosilor, carii şi apreciau ţara, limba şi libertatea mai mult decît viaţia, şi muriau bucuroşi

pentru dînsele, căci ei credeau, că nu e némica mai nobile decît a muri pentru patria. (...)

Simion Bărnuțiu, *Pedagogia*, pag. 175—183, Tipariu Tribunei Române, Iași, 1870. Text stabilit de Petru Creția.

(...) Libertatea oricărui popor e bunul lui cel mai înalt ; și naționalitatea e libertatea lui cea din urmă. Ce preț mai are viața lui, după ce și-a pierdut tot, care-l face demn ca să mai fie pe pămînt ? (...) să nu ne vindem țara și limba, căci pierzîndu-se odată, nu se mai poate cîștiga ; uniți-vă, cu poporul toți, preoți, nobili, cetățeni, ostași, învățați și vă consultați asupra mijloacelor reînvierii naționale, pentrucă toți sînteți fii ai aceleași mame și cauza este comună ; țineți cu poporul toți, ca să nu rătăciți, pentru că poporul nu se abate dela natură ; nici nu-l trag străinii așa de ușor în partea lor, cum îi trag pe unii din celelalte clase, care urlă împreună cu lupii și sfîșie pe popor dimpreună cu aceștia ; nu vă abateți de la cauza națională de frica luptei ; cugetați, că alte popoare s-au luptat cente de ani pentru libertate. Însă cînd vi se va părea lupta cu neputință, cînd se vor ridica greutățile asupra voastră ca valurile mării turbate asupra unei năi, cînd va dezlega principele întunericului pe toți necuratii și-i va trimite, ca să rupă legăturile frăției voastre și să vă abată de la cauza și amoarea gintei noastre la idolii străini, aduceți-vă aminte atunci, cu cîtă însuflețire și bărbăție, s-au luptat strămunii noștri din Dacia pentru existența și onoarea națiunii noastre. (...)

Simion Bărnuțiu, *Discursul ținut în catedrala din Blaj la 2/14 mai 1848*, în : *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, de Cornelia Bodea, pag. 482—483, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

Scanned with OKEN Scanner

(...) Comisiunea centrală ne-a dat un proiect de constituţiune care urmează a se dezbate în curînd de către camerile legislative. Între celelalte ramuri ale noii organizaţiuni are să fie, fără îndoinţă, şi organizaţiunea învăţăturei publice.

Noi credem a fi de folos a deştepta luarea aminte a românilor asupra acestui punct important pentru viitorul nostru, şi a-i provoca să-şi comunice ideile lor în respectul acesta pentru ca, la timpul său, să se poată înfiinţa o lege care să corespundă în adevăr cu indigenţele noastre cele reale.

Încît pentru noi, fără de a pretinde a fi în posesiunea ideilor celor mai nimerite în respectul acesta, credem că mai înainte de toate ar face trebuinţă :

1. A se stabili o autoritate supremă cît se va putea mai independinte pentru direptatea instrucţiunii publice, compusă din bărbaţii cei mai luminaţi în ştiinţe şi mai deprinşi în administrarea şcoalelor, care se formeze un corp permaninte şi se persecuteze cu perseveranţia planul de învăţătură confrontîndu-l neîncetat cu indigenţele actuale, şi introducînd succesiv reformele necesare, comandate de esperienţă.

Zicem că o asemenea autoritate, compusă în acest mod şi condusă de un atare spirit, este neapărat necesară, fiindcă trista esperienţă care am făcut-o de un giumătate de secol ne-a demonstrat cu suficienţă că schimbările după capriţiu făcute de oamenii cari se schimbă pre tot minutul, nu fac decît paralisesia tot progresul. Şcoalele au trebuinţă de un element stabil pentru ca să poată prospera, o sistemă de învăţătură poate numai în cùrs de mai mulţi ani să se adevereze de bună sau rea, şi nimică nu e mai stricăţios în învăţătura publică decît deasa schimbare de sistemă, care pune şi pre profesori şi pre şcolari în în-

curcare, îi face să-şi pearză cel mai preţios timp al vieţii, iară mai pre urmă să se descuragieze cu totul. Încă şi mai periculoasă este deasa schimbare de profesori.

Dară apoi ce să mai zicem despre desfiinţarea şcoalelor esistinte, şi despre rădicarea altora în locul lor, după alt plan şi altă sistemă pre cari poate că mîne le răstoarnă alt capriţiu ?

Noi recunoaştem necesitatea reformelor şi pretindem ca să se facă unde cere trebuinţa, însă voim ca să se facă cu cea mai matură reflesiune şi să se introducă aşa zicînd pre nesimţite ; după aceea planul bine conceput să se urmeze cu perseverenţă.

În urmă pretindem ca şcoalele, în interesul instrucţiunii publice, să rămînă, cu totul neatinse de politica zilei ; educaţiunea şi instrucţiune să-şi urmeze drumul său de-a cultiva mintea şi de a forma inima tinerimei pentru adevăr şi virtute. (...)

De aceea ne rezumăm, că autoritatea supremă însărcinată cu direptatea instrucţiunii publice, să fie încredinţată unui cap permaninte, şi cît se va putea mai independinte în poziţiunea şi acţiunea sa, însă unui corp compus din bărbaţi distinşi prin erudiţiunea lor şi înavuţiţi cu cu practica esperinţei, şi recunoscuţi pentru probitatea, bunăvoinţa şi activitatea lor.

2. A lăţi învăţătura primară cît se va putea mai tare, înfiinţînd şcoale prin toate satele şi opidele pentru copii de amîndouă sexele. Spre a putea însă face aceasta, se înţelege de sine că trebuie înmulţit fondul scolastic prin deschiderea de fîntîni noi, căci fără de bani, şcoalele nu se pot înfiinţa, iar cele înfiinţate nu se pot ţine.

3. A face o lege obligatorie pentru învăţătura primară în urmarea căreia fiecare părinte să fie datoriu a-şi da pre copii săi (de amîndouă sexele) la şcoale, într-un timp determinat, (bunăoară de la 7 pînă la 12 ani), sancţionînd această lege prin amende şi prin lipsuri de foloasele politice şi comunali, ba chiar şi eclesiastice.

Scanned with OKEN Scanner

4. Pentru încuragiarea învățăturei superioare a face o lege de admisibilitate la posturile publice în urmarea cărei să se ficseze ce cunoștințe se cer de la fiecare grad de funcțiune publică, ce școale să fie urmat și ce atestate să fie datori a înfățișa aspiranții ; bunăoară, ca pre viitor nimene să nu poată aspira la post de judecătoriu fără a documenta prin atestate că a făcut cursul de legi.

August Treboniu Laurian, *Despre organizarea instrucțiunii publice*, în : *Instrucțiunea publică*, pag. 1—2, noiembrie 1859. Text stabilit de Petru Creția.

GEORGE BARIȚIU

Popoarăle Europei apusene, de la o vreme încoace, se simt însuflate de un prea frumos duh, care le face mare cinste ; fiecare din acelea se luptă pentru unire națională puternică, întru a cărei desfășurare se întemeiază tăria și puterea poporului și a patriei, cum și vaza și cumpănirea ei politică. *Unire națională* este frumoasa deviză ce răsună din toate părțile și deșteaptă duhurile cu putere multă. *Popoarăle Europei* pricep și cunosc, cum că tăria și puterea unui popor, baza sa, politica sa cumpănire, nădejdile sale, prezentul și viitorul său zac în unirea națională ; ele pricepură că numai *naționalitatea* e în stare a încheia legătuințe care dăinuie mai îndelungat ca oricare alte alianțe politice sau împestrițate cu trăsuri [1] religioase, alianțe pe care nici o silă rea și nici o pretensie străină și nedreaptă nu le poate sparge, alianțe, care în timp de pace lucrează mai puternic decît oricare alte așezăminte uma-

[1] Trăsături (G.T.).

nitoare, prin stîrpirea de prejudeţe, prin învierea iubirii frăţeşti şi prin întărirea simţului moral ; iar la ameninţare de vreun război însuflă pe întreaga naţie pentru apărarea libertăţii şi a neatîrnării sale. (...)

Unirea şi unimea naţională sînt bunuri mari, importante şi însufleţitoare, care nu cer mai mult decît voinţa tare de a fi şi a rămînea un singur popor : domnitorul, aristocratul, preotul, ostaşul, plugarul, meseriaşul, bărbatul, femeia, bătrînul, junele, pruncul, toţi naţionali, toţi fraţi vorbitori ai *unei limbi* păstrate de străbuni şi veacuri, toţi fii ai unui popor păzitor de legile morale, înflăcărat de libertatea patriei, iubitor al semenului său, suferitor al streinului pînă unde sufere independenţa naţională.

Fie ca năzuinţa aceasta a celor mai deştepte popoare să dea pildă, bună şi bine înţeleasă unui popor care prea îndelungat zăcu în apatie şi într-o fatală nemişcare, abia dînd uneori, cîte un semn de viaţă şi simţire. Iubiţi-vă şi apăraţi-vă, unul pe altul, cunoaşteţi că sînteţi fraţi, şi aceasta e *naţionalitatea.*

George Bariţiu, *Naţionalitate,* în : *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* nr. 51, 18 decembrie 1844, pag. 399—400. Text stabilit de Petru Creţia.

(...) Mă voi mărgini totuşi a cuvînta astă dată numai despre necesitatea de a se scrie istoria prin care au trecut generaţiunile, din care facem şi noi parte.

În secolul nostru au zis şi au susţinut unii bărbaţi de mare auctoritate, că popoarăle europene nu invaţă şi nu trag nici un folos din istoria, din cercetarea trecutului lor.

Pînă la ce măsură aserţiunea aceasta se poate aplica la alte popoară, vază conducătorii şi moderatorii acelora. Încît pentru poporul românesc, este datoria bărbaţilor săi, atît a celor de stat, cît şi a celora, carii s-au devotat literelor şi ştiinţelor, a porta de grijă cu tot adinsul, ca el să-şi cunoască istoria sa bine şi să tragă învăţăturile cele mai

salutarie dintrînsa. Eu adică nu sînt de opiniunea acelora carii susţin că popoarăle nu ar învăţa nimic din istoria lor. Firește că nu vor învăţa nimic, dacă nu va porta nimeni grija ca generaţiunile, după cum își succed unele la altele, să și învețe una de la alta, iară să nu fie lăsate a cădea întru întunerec și în umbra morţii. Se mai pote iarăși întîmpla ca istoria cutărui popor să se propună și învețe cu totul falsificată, prin care generaţiunile să fie aruncate de timpuriu pe căli rătăcite, să fie oareșicum ameţite întru atîta, încît să nu mai știe ce au să creadă de sine, de antecesorii lor, de viaţa lor politică, naţionale, religioasă. Cînd un popor are nefericirea de a fi înveninat cum am zice cu plastografii istorice, atunci el poate veni pe tot momentul în pericol de a-și perde credinţa în individualitatea sa politico-naţionale, în poterile sale de viaţă, în venitoriul său.

Să dăm în mînile poporului și mai ales în ale generaţiunilor care ne succed nouă, istoria patriei, a naţiunei și a bisericei, scrisă de bărbaţi nu numai eruditi, ci și pătrunși de amoarea pentru adevăr, prin urmare și nepărtinitori, carii adică despreţuiesc minciuna și ţin de una crimă rușinătoare a linguși sau pe un individ sau pe un popor întreg, ci din contra, după cum unul sau altul a făcut bine sau rău, îi aplică criteriile moralei curate și ale dreptăţei, și așa îl judecă. Din zioa în care se va da poporului istoria sa scrisă bine, el va și începe a învăţa din ea spre mîntuinţa sa și a patriei sale. (...)

Studiul istoriei patriei și a naţiunei este pentru naţiunea românească una din condiţiunile esenţiali de viaţă. Dacă limba unei naţiuni se numește cu tot dreptul al ei suflet, apoi istoria ei este acel mijloc minunat, prin care se manifestă viaţa sa naţionale, ea este diploma de legitimaţiune, cu care un popor se prezintă în societatea și în concertul celorlalte popoare. Cine sînteţi voi ? De unde

Scanned with OKEN Scanner

ați venit ? Care sînt faptele și meritele voastre în serviţiul umanităţei ? Care sînt drepturile voastre la partea Europei în care locuiți ? Răspundeți-ne, pentru ca să fim în stare de a combina la venitoriul vostru, la dreptul și competența voastră, de a ședea ca națiune și ca stat în mijlocul nostru și alăturea noastră. La toate acestea și alte întrebări de natura acestora, se poate răspunde numai cu istoria în mînă.

Într-aceea a scrie istoria, nu este nicidecum lucru de toate zilele. Un popor poate să aibă sute de cronice și tot atîtea monografii de ale cetăților și districtelor, arhivele sale pot să fie încărcate și închesuite de documente istorice din toate timpurile, și totuși istoria să-i lipsească (...) însă fiecare popor este datoriu existenței și onoarei sale naționale a scoate la lumină faptele strămbunilor săi pe atîtea veacuri, pe cîte-i este prin potință. (...)

George Barițiu, *Despre istoria mai nouă și mai ales despre istoria anilor 1848 și 1849*, în : *Transilvania*, III, nr. 24, din 15 decembrie 1870. Text stabilit de Petru Creția.

(...) În școală stă și însuși mărimea și slava statului. În zadar vrea o nație să-și lipsească sieși slava de adevărata cultură, pînă cînd plasele cele de rînd a locuitorilor nu sînt scoase din neștiință și cruzime. Căci noi știm cum că mulțimea norodului face nația, iar nu cîteva persoane trufașe întru vechimea familiilor sale. Așadar, educația poporului e cea dintîi treabă a patrioților ; școalele și institutele de educație, făcute de oridecine, nu sînt primite ca dar, ci ca datorie a fiecăruia, care are putere și vrea să se arate vrednic de nume de om. Ba, dimpotrivă, acela care poate și nu jertfește la aceste face patriei, nației și omenirei o nedreptate strigătoare la cer

Scanned with OKEN Scanner

românilor ! Rămaşi sîntem, săraci sîntem noi, însă totuşi din mulţimea naţiilor pămîntului îmi place a vă aduce pe voi de pildă. Priviţi cu toţii în mijlocul şi împrejurul nostru, în veacurile trecute şi în zilele noastre, cîte nume lăudate şi strălucite întîmpinăm noi : bărbaţi de stat, deregători în ranguri mari, păstori sufleteşti vrednici de acest nume sfinţit, doftori şi scriitori însemnaţi din sînul naţiei româneşti, carii, de n-ar fi petrecut tinereţele sale în şcoli, fără îndoială ar fi rămas necunoscuţi şi pomenirea lor îngropată dimpreună cu trupurile lor. (...)

George Bariţiu, *Educaţia (Creşterea)* în : *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, anul II, nr. 12, 1839, pag. 94. Text stabilit de Petru Creţia.

Arthur Schopenhauer trece în Germania de un filosof cărui mulţi oameni din generaţiunile moderne au început a i se închina ca unui idol de ai lui Budha. Cultul acela pătrunse şi la alte popoare, iară ca de zece ani încoace Schopenhauer îşi află adepţi şi între români. (...)

Schopenhauer este unul din pesimiştii cei mai disperaţi, de cari însă s-au aflat de la începutul lumei la toate popoarăle cîte au apucat pe calea rătăcită a unei civilizaţiuni mincinoase şi desfrînate. După opiniunea mea, pesimismul ar fi un venin de moarte pentru statul României şi pentru naţiunea românească în general, mai ales cînd el se propagă, ca să zic aşà, sub etichetă şi cu auctoritatea unui filosof mare, precum ţin adepţii săi pe Schopenhauer.

Nu mi-a venit în minte ca să fac aici analiza doctrinelor filosofice ale lui Schopenhauer ; au făcut-o alţii şi o mai fac neîncetat, pînă ce va ieşi din modă şi acesta, precum au ieşit mulţi alţii în Germania şi au fost daţi

Scanned with OKEN Scanner

cu totul uitării, pe care o meritaseră prea bine. Dar nici nu este de competența mea a mă ocupa cu speculațiuni filosofice abstracte ; nouă ne-ar cam ajunge acea filosofie a vieței, pe care ne-o prezintă istoria tuturor timpurilor și popoarălor. Scopul meu astă dată este a da numai cîteva pericope din viața lui Arthur Schopenhauer.

Se întîmplă foarte des în viața popoarălor, ca teoriile și doctrinile oamenilor învățați numai atunci le poți înțelege bine și a le judeca drept dacă ai informațiuni esacte despre trecutul lor, cu alte cuvinte dacă ne stă la dispoziție biografia lor. Curat aceasta este împregiurarea și la Schopenhauer. După ce ai parcurs viața lui întreagă, îți pierzi mai toate iluziunile pe care le avuseși despre înalta lui înțelepciune, din cauză că ai dat peste motivele secrete care-l făcea să condamne creațiunea întreagă. (...)

După acestea, Schopenhauer se mută la Dresda, unde lucră patru ani la cartea sa, *Die Welt als Wille und Vorstellung* [1]. A intra în analiza acestei sisteme filosofice ar însemna că avem timp de pierdut ; deci să fie de ajuns a observa numai atîta, că Schopenhauer începe și el de la subiectivismul lui Kant, după care lucrurile ce se petrec în spațiu și în timp sînt numai apariții, forme seubiective, apriorice, intuitive, adică, după Fichte, lumea este o ficțiune a intelectualului, sau, și mai limpede, o fantomă goală *(Hirngespinrst)*. Schopenhauer se încurcă și mai tare voind se distingă între lumea reală *(Welt als Wille)* și între lumea imaginară *(Welt als Vorstellung)*, ajunge succesiv într-un labirint înfricoșat de idei, concepte, fantazii amestecate cu opiniuni preconcepute și în fine, încheie zicînd, că *voința* de a vieți în această lume este „oarbă“ și „stupidă“, căci viața nu are nici un preț, din cauză că suma durerilor este mult mai mare decît a plăcerilor ; deci vindecarea de acest rău, adică de viață,

[1] Lumea ca voință și reprezentare (germ.).

este numai una : ca să fugim de viaţă, conform doctrinelor lui Buda. Aplicate aceste doctrine în viaţa practică, propagate prin adepţi de ai lui Schopenhauer, las să judece oricine, care pot fi funestele lor consecenţe. Apoi să ne mai mirăm, că de cîţiva ani încoace, numărul sinuciderilor şi al avorturilor spurcate creşte în proporţiuni teribile în Germania, Austria şi pe airea. Cum să nu crească acelea şi o mulţime de crime, care se comit din despreţuirea vieţei omeneşti, cînd atît Schopenhauer, cît şi adeptul său Hartmann scriu şi învaţă că „cu cît facem prunci mai puţini, cu atîta creiem mai puţini oameni nefericiţi". (...)

Nu se poate nega că în scrierile lui Schopenhauer se află, alături cu erorile cele mai periculoase, multe doctrine bune şi folositoare. Critica însă neparţială, mai înainte de a le recomanda, ori condamna cu un singur cuvînt, este obligată a cerceta cu de-amănuntul, care şi cîte din acelea doctrine sînt ale lui originale, care împrumutate, poate chiar plagiate. În zilele noastre este în cele mai multe cazuri o adevărată cutezare a timbra ideile cutărui autor de originali. De cînd s-au deschis pentru europeni porţile cu şepte încuietori şi cărţile cu şepte sigilii ale popoarălor antice din India Orientală şi China, de cînd limba sanscrită şi cărţile scrise într-însa nu mai sînt un secret, dar cer ca să fie citite şi studiate, de atunci filosofia europenilor, şi anume a germanilor, nu mai poate să-şi poarte nasul aşa de sus, precum îl purtase pînă acilea. Peste acesta se află destui germani de un amor propriu moderat, cari recunosc de adevărata următoarea sentenţă enunţată despre ei, mai vîrtos de către angli : „Germanii sînt teoretici speculativi, dar în ştiinţele pozitive tot alţii le deschid ochii ; nimic original şi cît ar fi de original nu este bun ; sau nu e practicabil, nu se poate realiza".

Scanned with OKEN Scanner

Să ferească Dumnezeu și să apere pe națiunea noastră întreagă, ca nu cumva să se încuibe la noi în vreo clasă oarecare de oameni, vreuna din acele doctrine deșuchiate, care țin că lumea aceasta este rău creată, că numai actul creațiunei este de inculpat pentru calamitățile omenești, că tirania este un lucru firesc, și că este bine a micșora generarea și înmulțirea oamenilor, cînd tocma, din contra, dorința noastră generală și cea mai ferbinte trebuie să fie, *ca cu ajutoriul instituțiunei de monogamie,* susținută de religiune, de știință, de agricultură, de o industrie sănătoasă, numărul nostru să crească neîncetat, cel puțin în proporțiunea în care se înmulțește elementul german în Europa și America, în mînia filosofiei lui Shopenhauer și spre marea îngrijire a lumei latine.

Aruncați în foc doctrinele periculoase ale tuturor pesimiștilor, recomandați însă în tot cuprinsul patriei române, junimei ajunsă la maturitate, *căsătoria,* ca pe adevăratul fundament al statului și al naționalității. Distingeți pe părinții de familie cu prunci numeroși ca pe cei bine meritați pentru patrie, dar combateți luxul nebunesc pînă la exterminare, ca generațiunile care ne urmează să fie scutite de sclavia lui.

George Barițiu, *Despre filosoful Schopenhauer*, martie 1880, în: *Observatorul*, anul III, nr. 31, nr. 32, nr. 33 din 1880. Text stabilit de Petru Creția.

(...) Toată cultura pentru ca să fie adevărată, să cuprindă, să pătrundă în popor, trebuie să pornească, să izvorască din însăși ființa lui, să fie amăsurată, potrivită caracterului, însușirilor deosebite, individualității sale. Acesta este adevărul cel mare. (...)

Acest mare adevăr s-a dedus din experiența timpurilor, după mărturia istoriei, care ne arată că progresul general, că cultura universală nu este decît suma din cultura fiecărei națiuni și că calea cea mai dreaptă și firească

Scanned with OKEN Scanner

spre împlinirea scopului omenimei nu este aceea a cosmopolitismului, carele se dezbracă dintîi de fiinţa sa, îmbracă o fiinţă nouă, dară străină — şi care niciodată nu se poate contopi cu geniul propriu al unei naţiuni — ca apoi cu un încongiur să ajungă iarăşi, la cultivarea naţiunei sale, un încongiur ostenitor şi zadarnic, care încă niciodată n-a ajuns la scop.

George Barițiu, *Relaţiune asupra celor două proiecte de lege privitoare la paragrafele 40, 45, 48 şi 82 ai patente,* urb. *din 21 iunie 1854, Gazeta Transilvaniei,* nr. 30 din 15 aprilie 1864, anul XXVII, pag. 116. Text stabilit de Petru Creţia.

(...) Un moldovean trebuie să fie acela, care ia asupră-şi sfărîmarea acelor doctrine pernițioase de „om şi om" la români ; pe cînd *alţii* nici pînă astăzi nu voiesc a ne recunoaşte pe noi de oameni, sau deşi se văd necesitaţi a ne zice oameni, o zic acesta cu adaos : oameni de viţă deteriorată, popor ieşit din gloatele de sclavi ale romanilor şi ale altor naţiuni libere şi de origină nobilă. (...) Dacă cosmopoliții din Moldova nu cred în vitalitatea elementului românesc, dacă lor le este ruşine de acest element, ei n-au decît să iasă cu una oră mai înainte din sînul naţiunii, să se renege pe faţă pentru ca să se ştie curat, că ei sînt orice alta, numai nu români.

Mulţumită ceriului, au mai fost şi mai sînt încă şi alţi mulţi bărbaţi români, care mai ales de trei ani încoace au combătut şi combat necălita doctrină a cosmopoliţilor, mai ales în unele ziare publice ; a rămas însă dlui Lupaşcu rezervata onoare demnă de a deştepta rivalitatea multora, ca să combată pe cosmopoliţi din toate punctele de vedere, cu argumente atît teoretice, cît şi practice. (...)

George Barițiu, *Nota Redacţiunei,* în : *Transilvania,* anul V, nr. 3 din 1 februarie 1872. Text stabilit de Petru Creţia.

Într-o societate bine echilibrată, deosebitele ramuri ale organismului său constructiv trebuie să fonc̦ioneze împreună. Precum în ordinul fiziologic un corp nu poate fi sănătos dacă toate organele nu-și împlinesc fonc̦iunile lor, conform regulilor naturei fizice a omului, și precum o rea circulați̦iune a sîngelui, o digestiune slabă sau o respirați̦iune defectuoasă aduc boală și chiar încetarea vie̦tei, asemenea și în ordinul social, literatura, filozofia, politica, știin̦ele, artele, comerțul și industria trebuie deopotrivă cultivate ; nici una nu trebuie lăsate în părăsire. Activitatea intelectuală și fizică a unei nați̦iuni trebuie să fie bine repărtită : una nu poate absorbi pe cealaltă fără ca acea societate să nu se resimță, mai curînd sau mai tîrziu, în considerați̦iunea, în puterea și chiar în existen̦a sa.

Citind ceea ce se tipărește și ascultînd cele ce se zic în public și în particular, nu putem să nu convenim că la noi politica absoarbe toată inteligen̦a, că spiritele sunt esclusiv pornite către politică ; d-abia ieșiți din școală, tinerii își ascut puțin limba și condeiul, le moaie în puțină fiere și o iau la fugă în arena politică *pro* sau *contra* gugernului, după cum vine mai bine la socoteală. Jurnalistica, politica militantă, limbuți̦a tribunei și biurocrați̦a par singurele cariere demne de un român, singurul tărîm în care crește gloria, considerați̦iunea, stima și averea. De vom excepta un foarte mic număr de învă̦ați și de artiști cari fac onoare ță̦rii, putem zice că filozofia, știin̦ele și artele sunt foarte puțin cultivate, iar comerțul și industria sunt lăsate nemților și ovreilor ; și noi, în loc să căutăm a-i întrece în muncă, a-i învinge prin iscusin̦a și activitatea noastră, stăm cu mînele în sîn și ne bocim că ne cople-

şesc străinii, uitîndu-se înspăimîntaţi cum periclitează naţionalitatea noastră. (...)

A fost un timp cînd trebuia mare îndrăzneală şi abnegaţiune unui român ca să vorbească de naţionalitate şi libertate ; îi trebuia să renunţe la bunăvoinţa guvernului, să încheie pact cu persecuţiunile de tot felul, cu exilul şi cu proscripţiunea, să se hotărască a duce o viaţă mizeră, de multe ori a-şi compromite chiar afecţiunile şi solicitudinea familiei. Ca să vorbească sau să scrie cineva despre drepturile românilor, despre viitorul şi aspiraţiunele lor, să pomenească de desfiinţarea robiei, de împroprietărirea clăcaşilor, de abolţiunea protectoratului, de redobîndirea autonomiei, de unire ; să critice distribuţiunea justiţiei, mersul administraţiunii, să se atingă de moralitatea vreunui puternic al zilii, de concusionari sau de prevaricatori, îi trebuia să se ducă peste ţări şi peste mări, să dea scrierile lui altuia sau să-şi ascunză numele; căci altfel se espunea a fi trămis să se pocăiască în vreo temniţă sau cel puţin în vreo monăstire. Am apucat acei timpi grei pe cînd Cîmpineanu, Mitică Filipescu, Nicolae Bălcescu îşi ispăşeau asemenea păcate în Plumbuita, la Snagov, la Mărgineni şi la Telega, topindu-şi sănătatea, viaţa şi averea. Acea generaţiune şi-a împlinit misiunea ei. Graţie impulsiunei dată de oamenii acelei epoce, ţara a dobîndit ceea ce are astăzi ; dar generaţiunea care să rădică nu are şi dînsa misiune de împlinit ? Misiune mai grea poate, mai anevoie, care cere şi mai mult talent, şi mai multă învăţătură, mai multă osteneală şi mai multă abnegaţiune ; nu incumbă ei datoria de a o conserva şi consolida ceea ce s-a dobîndit ? Să facă ca românii să fie o naţiune stimată şi respectată prin acţiunea ei intelectuală şi industrială, respectată şi de guvernul ei, şi de puterile străine ; să nu aibă a se teme nici de tendinţele absolutiste dinîntru, nici de speranţele de cotropire dinafară ; să facă aşa ca în România domnirea legilor şi a cunoştinţelor să fie complectă, ca ştiinţa şi adevărul să ia

Scanned with OKEN Scanner

locul minciunei, eresurilor şi prejudecăţilor ! Să nu ne facem iluziuni, ci să ştim că nu ne este iertat nouă să rămînem nici în urma sîrbilor, nici a bulgarilor, nici a ungurilor ; poziţiunea noastră geografică este astfel că fatalmente trebuie sau să fim în capul civilizaţiunii Orientului sau să pierim. Să nu ne bizuim pe drepturi şi pe legi scrise ; ele vor exista numai pe hîrtie, pe cît timp românul nu-şi va oţeli braţul şi inima în sudoarea productivă a ostenelei, care dă şi curajul, şi mizloacele de a apăra şi a menţine drepturile. În van ne vom aduna în colegii electorale pe cît timp trebuinţele, interesele, temerile şi speranţele ne leagă de bunăvoinţa guvernului ; deliberările şi deciziunile Parlamentului nu vor avea efect decît atunci cînd respectarea legilor va fi săpată mai adînc în inimile noastre decît în constituţiune ; atunci şi numai atunci oamenii care cugetă drept şi care nu sînt mînjiţi de boala reacţiunii, oamenii cari doresc cu sinceritate progresul şi libertatea, vor putea fi apreciaţi de naţiune, căci atunci poporul se va depărta de aceia cari caută a-i smulge libertăţile, de aceia cari în libertate nu văd decît anarhie şi nu caută ordinea şi stabilitatea decît în despotism ; atunci românii grupaţi sub drapelul constituţiunei vor apăra, cu preţul vieţii lor, principiile de legalitate, de moralitate şi de justiţie. Cînd văd alegerile parlamentelor făcute cu bîta, deputaţi şi senatori votînd cu înima sdrobită ceea ce nu ar voi să dea, legile nesocotite şi constituţiunea neţinută în seamă, îmi aduc aminte de cuvintele comitelui de Carlysle, fost Lord Morpeht, amicul naţionlităţilor, inamicul neîmpăcat al cuceritorilor şi al apăsătorilor. Comitele, susţinînd înaintea cavalerului Benzi necesitatea de a se da românilor o constituţiune liberală, bazată pe o reprezentaţiune naţională întinsă, adăoga : „Domnule comisar, nu trebuie să-ţi scape din vedere o împrejurare : eu, deşi nu cunosc Principatele, dar după relaţiunile statistice ale lui Senior şi după obiectele ce am văzut trămise la espoziţiunea de la Paris, comerţul acolo

Scanned with OKEN Scanner

trebuie să fie foarte puţin dezvoltat şi industria cu totul în părăsire ; şi pe cît timp va fi această lipsă, nu puteţi conta pe eficacitatea puterii interne a naţiunei pentru apărarea dispoziţiunilor constituţionale, destinate a fi un control şi a pune un frîu guvernului, cînd acesta ar încerca a le înlătura".

Să nu ne închipuim că aforismele : *nici o constituţiune nu rezultă dintr-o deliberaţiune ; drepturile popoarelor nu sunt niciodată scrise ; cu cît e scris mai mult, cu atît instituţiunea este mai slabă ; nici o naţiune nu-şi poate da libertatea dacă n-o are* — sunt numai nişte cugetări fără temei şi că ele nu au origina lor în observaţiunea faptelor şi în consecinţele şi rezultatele ce au produs deosebitele revoluţiuni.

Preumblîndu-ne pe stradele oraşelor noastre şi văzînd mai toate magaziile şi prăvăliile pline numai de mărfuri străine şi ocupate numai de meşteri străini, ţiind pe seama noastră, a românilor, numai cîrciumele, ca în timpii lui Herodot, care pe locuitorii acestor ţări îi numea (cîrciumari), nu putem a nu fi coprinşi de întristare şi de temere pentru viitorul nostru, şi să nu ne întrebăm daca suntem noi o naţiune civilizată. Ştiu că, zicînd aceste cuvinte, scandalizez multe inimi curate şi generoase ; ştiu că cele ce am de zis, au să rădice în contra mea agere şi limbi de foc ; dar fost-am eu vreodată vînător de popularitate sau de favoruri, linguşitor al puterii de sus sau de jos, ca să mă dau înapoi dinaintea adevărului şi a convincţiunei ? Eu ştiu cum trăiesc şi mor acei cari nu cruţă nici cutezarea şi nerușinarea apăsătorilor, nici nepăsarea şi moliciunea apăsaţilor. Dacă linguşitorii regilor sunt un dar funest al mîniei cereşti, cum se pot califica linguşitorii poporului ? A lăsa pe români să crează că sunt ceea ce nu sunt, şi a le ascunde neajunsurile este o crimă de lespatrie, este a-i corumpe şi a-i adormi în neactivitate, ca să se deştepte în lanţurile acelora cari lucrează la cucerirea lor.

O naţiune fără industrie[1] nu poate fi considerată ca civilizată ; fiinţa unei societăţi este supusă astăzi acestei condiţiuni, este acel *to be or not to be* al lui Shakespeare.

Vînătoria fonctiunilor publice şi părăsirea industriei sunt pieirea ţării aceştia, sunt inamicii primejdioşi ai românilor ; (...) numai munca şi ştiinţa ne pot salva !

Datoria cea mai sacră a cugetătorilor, ziariştilor, publiciştilor, oamenilor de stat politici sau diplomaţi este de a arăta naţiunei calea care poate s-o ducă la prosperitate şi la fericire, calea pe care poate să înlăture pericolele care o ameninţă.

Nimic nu poate servi mai bine la apreţiarea şi la măsura stării unui popor ca literatura ; căci ea este forma sub care se espune şi se înregistrează cunoştinţele şi starea morală şi intelectuală a unei naţiuni. „Scrierile — zice Bukle — sunt tezaurul inteligenţei, literatura ne dă cunoştinţa raporturilor ce au lucrurile cu ideile, adică a cunoştinţei legilor fizice şi mintale ale unui popor într-un timp determinat. O literatură în care nu s-ar coprinde decît idei greşite ar încărca pe adepţii săi de prejudecăţi în loc de a le împrăştia ; şi un popor, cu cît are prejudecăţi mai puţine şi cu cît cunoaşte adevăruri mai multe, cu atît este mai luminat, cu atît are mai multă ştiinţă, cu atît este mai înaintat pe calea progresului şi a civilizaţiunii.“

---

[1] Conceptul de industrie desemnează, în viziunea gînditorului român, activitatea productivă sau munca cu înţeles economic. Industria este orice muncă care produce valori economice. De aceea cere ca fiecare om să muncească în conformitate cu puterile şi mijloacele sale, pentru că numai astfel îşi poate satisface necesităţile de prim ordin. „Munca aplicată asupra materiei dă produse materiale, spune Ion Ghica, aplicată asupra spiritului dă produse intelectuale şi morale ; munca este originea ori şi cării producţiuni. Munca transformînd materia, o face folositoare şi-i dă o valoare mai mare decît ceq pe care o avea înainte de a fi lucrată“ (G.T.).

Scanned with OKEN Scanner

Cînd generaţiunile viitoare vor căuta în voluminoasele tipăriri ale acestor ani să găsească care a fost starea de civilizaţiune a societăţii noastre la finele secolului XIX-lea, trebuie să convenim că afară de înregistrarea faptelor politice şi de o luptă crîncenă între partide, şi pot zice mai mult între persoane, o sete nestinsă de putere împinsă pînă la aberaţiune ; puţine, foarte puţine urme se vor afla care să denote o cugetare serioasă, care să dovedească că această turburată societate a fost împinsă către studiele acele cari prin aplicaţiunea lor la arte şi la meşteşuguri fac gloria, bogăţia şi puterea naţiunilor care joacă un rol în istoria civilizaţiunii. A zice numai că voim să fim o societate democratică, dar totodată a onora şi suferi oţiozitatea, este o contradicţiune ; democraţia nu este compatibilă decît cu munca ; numai în societăţile aristocratice se poate tolera trîndăvia ; căci cel care voieşte să trăiască din munca altora este un adept, un partizan natural al privilegiului. Numai munca a dezrobit societăţile de sub jugul feodalismului ; numai o societate de oameni muncitori poate fi o societate democratică, oricare ar fi numele ce ar purta forma guvernului ei ; precum o societate în care trîndăvia găseşte mizloace de trai nu este în fapt o societate aristocratică, oricît s-ar intitula de democratică.

A combate setea de foncţiuni ale statului, oţiozitatea, prejudecăţile industriale şi comerciale, a deştepta în spiritul şi în inima românilor dorinţa de a se lupta prin inteligenţa şi munca lor cu neamurile cari sunt în fruntea civilizaţiunii, este astăzi datoria cea mai sacră a publicistului român. (...)

Putem dar zice că o ţară este civilizată cînd legile ştiinţelor, a artelor şi a meşteşugarilor sunt aplicate şi că o ţară este cu atît mai civilizată cu cît acele legi găsesc o aplicaţiune mai mare şi mai întinsă.

La apărarea teritoriului, pentru sicuritatea locuitorilor şi pentru prevenirea faptelor celor rele, trebuie să concure

legile naturale, legile pozitive, cunoștințele de politică, de diplomație, de artă militară și de strategie, o mulțime de industrii pentru confecționarea mașinilor și materialurilor de rezbel ; pentru împodobirea orașelor cu grădini, cu monumente, cu gliptoteci, cu pinacoteci, cu muzeuri, trebuie să concure legile și cunoștințele de istorie de arhitectură, de sculptură, de pictură și de istorie, etc., etc.

Se poate dar zice într-o singură formulă că : *civilizațiunea este fonctionarea activă și complectă a legilor și a cunoștințelor omenești, religioase, morale, fizice, industriale și estetice.*

Această aplicațiune nu se poate face dintr-un moment într-altul ; ea cere lucrarea timpului, o acțiune constantă, o muncă neîntreruptă a tutulor ; muncă prin care moravurile devin din ce în ce mai blînde, mai plăcute, mai tolerante ; prin care adevărul gonește prejudecățile, știința ia locul eresurilor ; prin care raporturile și relațiunile oamenilor între dînșii se înmulțesc, ura și invidia cedează locul lor iubirei și toleranței. Fructul cucerilor unei generațiuni, trecînd moștenire generațiunilor următoare, se perpetue și se dezvoltă din generație în generație, din an în an, din zi în zi.

Într-acest mers al omenirei, de multe ori practica a precedat descoperirea legilor științei care conduc acele fenomene, precum adesea cunoștința legilor fizicei, himiei și ale mecanicei au fost fecunde în aplicațiunile lor la arte și la industrie ; dar și într-un caz, și în celalt nu putem zice că n-a concurs știința la dezvoltarea și îmbunătățirea societăților omenești și că toate ramurile ei n-au conlucrat ca acea dezvoltare să se poată face în toate părțile care constituie bunastare și fericirea omului.

Deși cultura sentimentelor virtuței, literatura și frumoasele arte par a fi distincte de meșteșuguri, de meseriile industriale, de agricultură și de comerț, care sunt sorgintele propriu-zise ale bogăției materiale ale unui popor, dar nu este mai puțin adevărat, că există o acțiune

Scanned with OKEN Scanner

a unora asupra celorlalte ; unele națiuni au devenit libere și morale fiindcă erau avute, și altele au devenit avute pentru că principiile de moralitate și de libertate au împins pe membrii lor a munci și a păstra. Este netăgăduit că credințele politice și religioase ale unui popol au o mare înrîurire asupra avuției, precum și avuția are la rîndul ei influență neînlăturabilă asupra relațiunilor sociale cari modifică și îndreptează la rîndul lor legile și credințele.

Progresul sau zborul civilizațiunei poate începe de la un căpătîi sau de la altul, sau de la mai multe puncturi deodată ; destul ca ținta să fie întinderea aplicării legilor și cunoștințelor omenești. Droz zice că „cele două mijloace de a înainta civilizațiunea sunt de a propaga morala și industria, căci printr-însele obiceiurile devin mai binevoitoare și averea mai generală."

După definițiunea la care ne-a condus raționamentele prin care am trecut, definițiune simplă și care ne dă o idee lămurită despre sensul zicerei, observăm că zicerea civilizațiune nu este o espresiune absolută a unei idei, a unei stări sociale ; nu este o cuantitate fixă, constantă și invariabilă, ponderată și mărginită ; ci este o espresiune relativă și variabilă, un raport, o cuantitate mai mare sau mai mică, după starea lucrurilor, a țărilor, a popoarelor sau a orașelor ce comparăm ; este ca dînsul fără margini, ca și perfectibilitatea ; este mersul necontenrit și neîntrerupt spre perfecțiune, de care ne putem apropia fără de a o putea ajunge vreodată și pe care Guizot o esprima prin cuvintele : „Civilizațiunea este iuțeala progresului".

De vom compara între ele două țări civilizate, se pot înfățișa mai multe cazuri : putem foarte bine găsi că una să fie mai înaintată decît cealaltă în unele privințe și mai înapoiată într-altele ; precum se poate foarte bine ca un

popor să fie mai puțin înaintat decît altul în partea morală și intelectuală și să posede orașe mai frumoase, mai bine ținute, mai bine păzite decît ale celuialalt, într-un cuvînt, o viață materială mai îngrijită ; precum asemenea se poate ca în mijlocul unui popor plin de moralitate și de virtute să existe pînă la un punct lipsă de trai confortabil ; dar acestea sunt niște anomalii, niște întîmplări destinate a dispare în curînd prin forța lucrurilor, pentru că marea dezvoltare a culturei unei părți constitutive a civilizațiunei trebuie să deștepte pe celelalte și să împingă la dezvoltarea lor. S-au găsit moraliști cari au crezut, (...) că o prea mare dezvoltare a civilizațiunii materiale depărtează pe om de natură și că dezvoltarea artelor și a meșteșugurilor corump în loc de a moralizza ; în privința aceasta, astăzi nu mai există temeri, nici îndoială. „Deși mulțumirile ce ne procură civilizațiunea cea mare ne depărtează de natură, dar luminile și bunul-gust al aceleiași civilizațiuni ne întoarce către dînsa", zice Lacretelle.

Strîns legate între dînsele, ramurele științei omenești nu pot lucra asupra unei societăți unele fără altele ; *știința este una,* cum zic astăzi învățații. Este evident că un om nu poate fi pătruns de datoriile sale morale către dînsul și către semenii săi dacă nu este muncitor, producător și păstrător ; nu poate fi producător, fără știință, fără de a găsi în inteligența sa mijoacele de a îmbunătăți soarta sa, fără de o judecată sănătoasă, prin care se poate deosebi adevărul din eroare și prejudecăți, ca să poată înlătura obstacoli cari se împotrivesc progresului.

Instituțiunile politice, stabilimentele de educațiune și de învățătură, biserica, casele de binefacere, muzeele, fîntînele, halele, piețele, teatrele, grădinile, salubritatea, înfrumusețarea orașelor, înlesnirea comunicațiunilor sunt productul acțiunei simțirilor morale asupra trebuințelor fizice ale societăților moderne ; o dezvoltare esclusiv morală, lipsită de orce aplicațiune la natura fizică, lipsită de mijloacele ce ne dau industria și cunoștințele mecanice,

Scanned with OKEN Scanner

ar avea de rezultat o exaltare a spiritului, care s-ar rezolva printr-o scădere a raţiunei, printr-o aprindere a imaginaţiunei, care ar duce pînă la stravaganţe, ceea ce vedem la unele secte religioase ale Orientului, mai cu seamă la derviști. Asemenea, și o dezvoltare esclusiv materială, dacă ar putea exista, ar duce drept la o scădere fatală a simţurilor inimei, la egoismul cel mai absolut ; și orcît de mare ar deveni acea dezvoltare materială a unui popor, ea, de nu va fi susţinută de credinţele morale și religioase, l-ar pune pe tot minutul în pericolul de a cădea, de a pieri chiar ; o dezvoltare disproporţionată între acești doi factori ai societăţilor, o covîrșire prea mare a unuia asupra celuilalt este un pericol. Aceasta este istoria înălțării și decadenţei societăţilor antice, căzute de multe ori dintr-o stare de mărire și strălucire într-o stare de umilire și de înjosire, cînd a sacrificat o parte celeilalte ; necunoașterea progresului în una sau într-alta nu poate să nu aducă zdruncinare și cădere, precum necunoașterea moralei creștinești a adus decadenţa Romei și necunoașterea ştiinţei filozofice a adus căderea arabilor. Un popor trebuie să fie neîntrerupt la înălţimea cunoștinţelor din epoca în care trăiește. Un popor care ar rămînea staţionar în cunoștinţele sale ar fi un popor al căruia viitor este compromis ; existenţa lui s-ar periclita în tot momentul, întocmai cu reputaţiunea de învăţat a unui om care nu ar urma progresul descoperirilor și ideilor umanităţei. Arhimede și Euclide, de s-ar deștepta astăzi cu cunoștinţele din timpul lor, cunoștinţe care i-au făcut nemuritori, ar fi niște ignorenţi în comparaţiune cu cei mai modești elevi ieșiţi din studiile gimnaziale. Un popor care nu are oameni de știință, oameni cari să se identifice cu respectarea și cu propagarea perceptelor ştiinţei morale și politice, care nesocotește artele și meșteșugurile nu poate fi decît un popor necivilizat ; se conduce de eresuri și de prejudecăţi ; este espus în tot minutul a deveni victima

Scanned with OKEN Scanner

lingușirei, a pasiunei și a instinctelor celor rele, de care numai absolutismul și demagogia pot profita. (...)

Ion Ghica, *Convorbiri economice*, partea a cincea, *Industria 1870*, în : *Opere, II*, ediție de Ion Roman, pag. 163—168, 192—196, Editura Minerva, București, 1970.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Cuvîntul *civilizație*, care noi de vro cincisprezece ani de-abia am început a-l cunoaște, vine de la *civiles*, ce latinește însemnează *ce este a cetății*. În adevăr, în timpurile antice, cînd omul în luptă cu natura nu îndrăznia încă a zice biruitorul acestui strașnic protivnic, *cetatea* rezuma în ea toată puterea, toată priceperea omenească. Afară de *cetate* sau oraș sau tîrg, tot traiul era în primejdie, toată puterea era problematică. Pentru cei vechi, *societatea era cetatea ;* pentru dînșii, *cetatea* cuprindea toate ideile din care se compune cuvîntul *civilizație*. Dar, din zioa ce natura biruită s-au făcut roaba omului, cetatea s-a aflat prea strimtă : întemeiată pe privileghiu, ea au refuzat să-și deschidă porțile gloatii. Atunce au alergat barbarii ; toporul lor au sfărîmat zidurile cetății și creștinismul întrînd în urmă-le, au proclamat *societatea*, cuvînt nou ce fusese necunoscut lumii trecute.

Cu toate aceste, cuvîntul *civilizație* fu păstrat în limba politică, dar însemnarea sa se întinsese. El nu mai arăta numai dezvoltarea cetății, dar și dezvoltarea societății.

Ce este însă dezvoltarea societății ? Dacă am răspunde că este dezvoltarea ideilor sociale, noi am arăta negreșit

un adevăr netăgăduit, dar prin aceasta tot am lăsa întrebarea să rămîie întreagă şi ne-am îndatori să dăm o definiţie mai mult. Deşi am intra în explicaţii prea largi, trebuie însă să facem aceasta, spre a fi mai bine înţăles.

Ideile sociale razimă pe doă ordine de facturi : 1) facturile ştiinţifice, care cuprind izbînzile artei, a ştiinţei şi a industriei ; 2) facturile politice, ce cuprind împreunul relaţiilor oamenilor între ei, a individului cu societatea, a societăţii cu individul.

Facturile ştiinţifice sînt norocitul rezultat a luptei omului în contra naturii din afară. Fieştecare ispravă a ştiinţei, a artei sau a industriei este o izbîndă asupra materiei, pe care omul o supune trebuinţelor şi slavei sale.

Facturile politice sînt izbînzile omului asupra omului, fie a împilătorului asupra împilatului, fie a împilatului asupra împilătorului. Aici, cum se vede, sînt doă serii de facturi cu totul opuse, care trebuie să întîrzie sau să grăbească civilizaţia; după cum ar rezulta din această opoziţie, robirea sau dezrobirea.

Mai tîrziu ne vom întoarce la această deosăbire, dar de pe acum putem aşeza principiul că îmbele elementuri de căpitenie care alcătuiesc civilizaţia, facturile ştiinţifice şi facturile politice, sînt amîndouă rezultatul unei lupte, începută de la întemeierea societăţilor şi urmîndu-se cu învăpăiere în tot şirul veacurilor. În adevăr, pururea omul au fost între doi protivnici : 1) natura din afară ; 2) omul, cel aseminea cu el. Deci, de cîte ori el triumfează asupra naturii din afară, el adaoge la însuşi a sa slobozenie — şi pentru dînsul este emancipaţie sau dezrobire. Iată, dar, una din elementele civilizaţiei. Dar, cînd omul s-au aflat în faţă cu omul, cel întîi rezultat a luptei au fost robirea celor mai slabi. Acolo, negreşit, unul din elementele civilizaţiei face lipsă ; dar vine vremea curînd sau tîrziu că împilaţii reclamează îm-

potriva împilării ; o luptă nouă se rădică, din care trebuie să iasă dezrobirea celor mai înainte biruiţi. Iată celalat element de civilizaţie care vine de desăvîrşeşte una din fazurile omenirii.

Aşa, în sfîrşit, factorul sau isprava civilizaţiei se rezumă întreagă în acest alt fact, emancipaţia, fie ca să se atingă de lupta în contra naturii, fie ca să se atingă de lupta în contra omului.

Şi să nu creadă cineva că prin aceasta facem numai un deşert joc de cuvinte, o clasificaţie arbitrară, făcută înadins spre a aduce toate la un singur cuvînt. Cînd omul aruncat gol pe pămînt, în mijlocul cumplitelor elemente, au trebuit să se deprindă a se îmbrăca, a-şi face un lăcaş, a se hrăni, îndestularea fieştecăruia din aceste nevoi materiale nu l-a mîntuit de un duşman, nu i-au sporit puterea ? Cînd sfîşiind sinul pămîntului, i-au încredinţat comoarele agriculturii, poroncindu-i să le însuteze, nu s-au dezrobit el de frica viitorului ? Cînd dînd undelor un slab vas au orînduit vînturilor să-i înfle vălurile şi să-l împingă spre ţermuri depărtate, nu s-au pus el prin aceasta mai sus de depărtare şi nu au mai nimicnicit spaţiul ? Cînd însemnînd gîndurile sale în caractere neşterse au zis tipografiei să i le vecinicească pentru urmaşii sei, nu s-a mîntuit el, prin aceasta de frica de a fi uitat ? În sfîrşit, cînd, năduşind aburul pînă ce i-au dat o putere nesocotită, el au poruncit acestei puteri să-l poarte pe aripile sale, n-au scuturat el prin aceasta lanţurile timpului ? Toată arta, toată ştiinţa, toată industria este o emancipaţie, adecă o dezrobire. Toată izbînda făcută asupra naturii se întoarce în folosul slobozeniei omineşti, adăogind la bunăstarea omului. Aceasta este, cum am mai zis-o, una din condiţiile civilizaţiei. (...)

Însă această emancipaţie intelectuală, din orice izvor să vie, fie dată de la biruitor la biruit, fie învăţată prin

Scanned with OKEN Scanner

biruit biruitorului, nu fu de agiuns multă vreme nevoilor popoarelor. Ele vroiesc să-i mai adaogă și emancipația politică. De aice noue lupte, în care curînd sau tîrziu biruința vine în sprijinul dreptății ; și prin izbînda drepturilor lor, popoarele vin de desăvîrșesc civilizația, împreunînd îmbele ei elemente.

Ar trebui să petrecem istoria tuturor națiilor una după alta, spre a dovedi că lucrurile așa s-au întîmplat, dar credem că am zis destul spre a face pre cetitori să înțeleagă sistemul nostru.

Civilizația este, dară, adunarea împreună a izbînzilor științifice și a izbînzilor politice.

Din aceasta, cea dintîi consecuență ce urmează este că, oricare să fie propășirile omului în arte, în științe, în industrie, dacă el nu-și izbîndește driturile sale, ca cetățean, civilizația nu este deplină : a doua consecuență este că, cu cît se mărește numărul cetățenilor chemați la împărțeala comună a driturilor sociale, cu atîta se lărgește cercul civilizației. Se poate deci încredința, cu toată siguranța, că ideea civilizatriță care domnește pe toate celelalte este ideea care cheamă pre toți oamenii să vie să ieie loc în marea obștime socială, cu alte cuvinte, ideea că toți trebuie să fie deopotrivă.

Nu ne va fi, dar, greu de a răspinge acea zicere banală că staturile pier prin exces, adecă prisos de civilizație. Pentru acei care nu văd în civilizație decît luxul și vițiurile luxului, acest paradox poate să aibă ceva logică, numai că greșesc nevroind a cunoaște principiul civilizației și prin aceasta se înșeală și asupra urmărilor ei. Precum am înțeles-o și am arătat-o, civilizația se razimă pe dreptate ; niciodată însă un stat n-au pierit prin prisos de dreptate. Pururea, dimpotrivă, căderea imperiilor au fost precedată de vreo strimbătate, care de mai înainte dez-

vinovăția pre Pronie și făcea neapărată o cumplită pedeapsă.

Mihail Kogălniceanu, *Despre civilizație* [1] (1845) în : *Opere I*, ediție critică de Dan Simonescu, pag. 558—560, Editura Academiei R.S.R., București, 1974.

(...) Puterea și fericirea unui stat se află în puterea și în fericirea mulțimei, adecă a nației. O nație însă care numără numai trii mii de oameni înzăstrați cu drituri și averi, singurii adevărați cetățeni, nu merită acest nume. Moldova însă n-are mai mulți cetățeni ; căci toți ceilalți carii, peste acești trii mii de privileghiați și pînă la un milion și jumătate, formează populația țerii, sînt numai niște lăcuitori dezbrăcați de toate driturile, de toată bunăstarea materială și intelectuală, și supuși numai dărilor și greutăților țării. Lăcuitorii săteni sînt mai ales în cea mai ticăloasă stare, nefiind decît niște instrumente de muncă în mîinile guvernului, a proprietarilor și a posesorilor de moșii, în practică lipiți încă pămîntului, pre care de sute de ani îl lucrează în folosul altora, și prin urmare întorși la vechea *vecinătate*.

În toate reformele bune sau rele cîte s-au făcut pînă acum pentru țară în timpurile mai nouă, nimică nu s-au statornicit pentru această numeroasă și nenorocită clasă, nădejdea și puterea patriei ; ba încă Regulamentul în loc de a-i îmbunătăți i-au asprit și mai mult ticăloasa soartă. *Omenirea, dreptatea, interesul țerii și chiar interesul proprietarilor de moșii* cer dar neapărat îmbunătățirea radi-

[1] Reprezintă traducerea articolului *Civilisations* al lui Elias Régnault. Kogălniceanu și-a însușit concluziile acestuia, ele oferindu-i o expresie sintetică a ideilor profesate de el însuși. Vezi Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu*, pag. 150—152, Editura Științifică, București, 1963 ; *Caracterul scrierii despre civilizație, atribuită lui Kogălniceanu. Surse ideologice ale programului publicației „Steaua Dunării"*, pag. 681—684 în : *Revista de istorie și teorie literară*, nr. 4 din 1971 (G.T.).

Scanned with OKEN Scanner

cală a acestei stări, prin desființarea boierescului și prefacerea țăranilor în mici proprietari, dîndu-li-se pămînturile pre care le-au înrodit cu sudorile lor. *Omenirea,* pentru că nu este ominesc ca omul să exploateze pre om, ca cei mulți să fie instrumentele de muncă ale acelor puțini și că un popor întreg să-și jărtfească viața în folosul unora, în contra principelor evangheliei și a adevăratei libertăți. *Dreptatea,* pentru că, desființînd boierescul și întemeind proprietatea între lăcuitorii săteni, ar fi a îndrepta crudele strîmbătăți a veacurilor trecute. Este istoricește dovedit că în timpurile din început mai fieștecare român era proprietar, și că numai sila și puterea celor mari au dezbrăcat pre o mare parte din săteni de pămînturile și de chiar libertatea lor. Și chiar în zilele de astăzi, cîte moșii răzășești s-au desființat prin silă și strîmbătate ? *Interesul țării,* pentru că proprietatea este cel mai puternic instrument de civilizație, și, dacă vroim serios să ne civilizăm țara, trebuie să avem mulți proprietari. Numai o țară ce are mulți proprietari este tare ; căci numai acolo unde este răspîndit *iubirea pămîntului,* este răspîndit și *iubirea patriei.* Astăzi însă pentru ce țăranul și-ar iubi și și-ar apăra o patrie unde el n-are nici un drept, ci numai îndatoriri și sarcini ? *Interesul particular a proprietarilor,* pentru că pragmatic se poate dovedi că desființarea boierescului nu numai n-ar împuțina, dar încă în curînd ar spori prețul pămîntului, prin înmulțirea populației și libertatea muncii ; și că, prin urmare, o falce le-ar da un venit mai mare decît astăzi le aduce două fălci ; pentru că este știut că munca liberă îi mai roditoare, decît munca silită, adică boierescul, și pentru că în sfîrșit proprietarii s-ar vedea scutiți și de multe îndatoriri ce au către muncitori, spre pildă : de a-i hrăni în vreme de foame, de a le plăti birul în timp de lipsă, etc. În tot felul dar, boierescul trebuie desființat, ca rămășiță a robiei, ca contrar veacului, ca însărcinător și pentru acel ce-l face, și pentru acel ce se folosește de el, și în sfîrșit ca înlesni-

tor asupririlor şi arbitrariului, şi prin urmare, ecserţînd o înrîurire ră asupra caracterului, vredniciei şi moralităţii lăcuitorilor săteni, puterea cea mai mare a unui stat. Boierescul este desfiinţat în Transilvania, Bucovina şi Ţara Românească ; cum dar decît prin silă s-ar mai putea ţinea în muncă pre românul din Moldova, cînd el vede pe frate-său din învecinatele ţeri liber şi bucurîndu-se de toate drîturile cetăţeneşti ? Sila însă n-ar face decît a înrodi sămînţa de ură ce începe a se răspîndi asupra *stăpînilor de moşii*. (...) Desfiinţarea boierescului şi apropiaţia ţăranilor este o chestie de siguranţă publică, de pace, de viaţă în sfîrşit, şi care prin urmare trebuie hotărîtă cît mai în grabă ? Căci nimene din acei ce vroiesc binele ţării, nu ignorează că timpul face necontenit mai grele de hotărît chestiile ce sînt deapururea prelungite pe altă dată. *Pacinica* dar hotărîre a chestiei *apropriaţiei ţăranilor* astăzi încă uşoară, într-un an va fi mai grea, şi în doi va fi cu neputinţă. Ea astăzi atîrnă încă de noi ; să luăm dar seama că în curînd să nu se hotărască fără de noi şi cu vărsare de pîraie de sînge !

Pe lîngă toate aceste radicale instituţii, singurele care ne pot regenera patria, apoi partida naţională mai propune una ca cununa tuturor, ca cheia bolţei fără care s-ar prăbuşi tot edificiul naţional : aceasta este *„Unirea Moldovii cu Ţara Românească“*. (...) O *unire* dorită de veacuri de toţi românii cei mai însemnaţi a amînduror principatelor, o *unire* pre care după spiritul timpurilor, cu armele în mînă au vroit să o săvîrşească Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, carele şi ajunsese a se întitula : *„Cu mila lui Dumnezeu domn al Ţerii Româneşti, a Moldovii şi a Ardealului“*. Pregiudeţele veacului şi intrigile străinilor pînă acum au stăvilat această unire. Astăzi însă împregiurările ne sînt mai favorabile ca să putem realiza acele ce strămoşilor noştri le-au fost cu putinţă numai de a dori. (...) O Unire, care este dictată atît de vederat prin aceeaşi origine, limbă, obiceiuri şi interese, încît ea este încuviinţată

Scanned with OKEN Scanner

de însuşi acel Regulament, pe care Rusia, cu armele în mînă, îl sprijineşte : iată dorinţele, iată cererile românilor. A le refuza aceste reforme, a-i sili să se ţină de starea lucrurilor de astăzi, de instituţiile nedrepte şi eterogene, care-i împilează, este a vroi a-i aduce într-un noian de nenorociri, şi a-i arunca într-o prăpastie de discordii civile, de revoluţie şi de anarhie ; căci istoria lumii a dovedit, prin mai multe lecţii cumplite, la ce mijloace de deznădăjduire popoarele aleargă, spre a-şi arăta şi a-şi îndestula nevoinţele, cînd li se pune piedică de a le dobîndi pe o cale liniştită şi paşnică. (...)

În tot cazul bun sau rău, să nu ne deznădăjduim însă ; să avem credinţa în viitorul nostru ! O naţie asupra căria au trecut huni, goţi, avari, vandali şi alte atîte sămînţii străine, o naţie care optsprezece veacuri cu toate atacurile timpului cu toate năvălirile barbarilor au rezistat şi s-au ţinut pînă astăzi, o naţie de şepte milioane de români, nu este cu putinţă ca să fie osîndită de către providenţă să piară tocmai astăzi în secolul naţionalităţilor. Numai să avem vrednicie, statornicie şi unire. Să nu ne descurajăm, mai ales de relele timpuri, de nourii trecători, ce se pot ivi pe orizontul ţărilor noastre. Pentru popoare, ca şi pentru invidie, suferinţele nu sînt totdeauna pierdute ; ades ele sînt menite de a le întări energia, de a le spori rîvna, de a le forma caracterul. Prin urmare, prin bărbăţia noastră în nenorocire, să ne arătăm vrednici de fericirea şi de libertatea ce Tatăl Cel de Sus de la întemeierea lumii au pregătit-o tuturor popoarelor, şi care prin urmare, curînd sau mai tîrziu trebuie să vie şi românilor. Să gîndim că acest nume strălucit ce l-am moştenit de la stăpînitorii lumii ne impune mari datorii, şi prin urmare, oricum să ne fie cartea norocului, să trăim şi să murim români, aducîndu-ne aminte de marea îndatorire şi de frumoasa făgăduinţă, ce de pe patul său de moarte ne-a lăsat Ştefan cel Mare : *Dacă duşmanul nostru v-ar prescrie condiţii ruşinătoare, atunce mai bine muriţi*

prin sabia lui decît să fiţi privitori împilării şi ticăloşiei ţerii voastre ! Dumnezeul părinţilor voştri însă se va îndura de lacrimile slugelor sale, şi va scula dintre voi pre cineva, carele va aşeza iarăşi pre urmaşii voştri în libertatea şi puterea de mai înainte !"

Mihail Kogălniceanu, *Dorinţele partidei naţionale din Moldova*, august 1848, în : *Tainele inimei, Scrieri alese*, ediţie de Dan Simonescu, pag. 272—282, Editura Minerva, Bucureşti, 1973.

NICOLAE BĂLCESCU

O istorie adevărat naţională ne lipsăşte. Ea zace încă supt praful hronicilor şi documentelor contimpurane. Nimeni pînă acum nu s-a încercat s-o dezgroape. Toţi cîţi s-au îndeletnicit în scrierea istoriei nu ne-au dat decît biografia stăpînitorilor. Nimeni nu ne-a reprodus cu acurateţă instituţiile soţiale, ideile, simtimentele, obiceiurile, comerţul şi cultura intelectuală a vremilor trecute.

Cît de mare trebuinţă am avea de o asemenea istorie ! Soarta părinţilor noştri a pregătit pe a noastră ; instituţiile lor sînt baza instituţiilor noastre. Într-însa, mai cu seamă, am vedea că în acele veacuri, ce le numim barbare, părinţii noştri adoptară nişte instituţii întemeiate pe nişte principuri pe care publiciştii de acum a Europei luminate le găsesc de cele mai raţionale. Într-însa am vedea că drepturile sfinte ale omenirei au găsit totdeauna apărători într-această ţară, că părinţii noştri le-au cunoscut, le-au preţuit, s-au jărtfit pentru dînsele ; şi dacă nu ni le-au lăsat întru toată întregimea lor, vina n-a fost a lor, ci a grelelor împrejurări în care s-au aflat ; căci ei

Scanned with OKEN Scanner

se luptară vitejește și învinsără mai multe stavili decît am avea noi a întîmpina, dacă am avea inimă să urmăm pe pasurile lor. Dar a face un tot din amărunturile ce se află răspîndite în deosebitele uvrajuri și documente este o lucrare lungă și anevoie. Ea cere pe lîngă alte calități o răbdare, o erudiție și o agerime de minte ce rar se pot întîlni într-un același om.

Mărturisesc că sînt departe de a lua dorința-mi pentru studiile istorice ca o dovadă de talent, că nu poci, prin urmare, a pretinde a fi istoricul țărei mele. Prin această mică scriere, imperfectă în multe priviri, am vroit numai să arăt chipul și drumul ce ar trebui a se lua spre a se scrie o istorie, încredințat fiind că, curînd sau tîrziu, se va rădica și între români un om care să aibă curajul și vrednicia să ia asupră-și această înaltă sarcină. Omul acela ar face cea mai mare slujbă patriei noastre. Am preferit a lucra instituțiile ostășești înaintea oricăror altora, căci aceste instituții sînt cele mai minunate ce au avut părinții noștri, căci ele au făcut mărimea și puterea țărei în vreme de patru veacuri ; în sfîrșit, căci sînt convins că țara românilor de își va lua vrodată rangul ce i se cuvine între popoarele Europei, aceasta o va fi ea datoare mai mult răgenerației vechilor ei instituții ostășești.

Nicolae Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, în : *Opere I, Scrieri istorice, politice și economice, 1844—1847*, Ediție critică de G. Zane și Elena G. Zane, pag. 45—46, Editura Academiei R.S.R., București, 1974.

Istoria este cea dintîi carte a unei națiii. Într-însa ea își vede trecutul, prezentul și viitorul. O nație fără istorie este un popol încă barbar, și vai de acel popol care și-a perdut religia suvenirilor. Într-o asemenea stare ne aflăm noi românii din cîte trele provinții ale Daciei. Căci deși mulți, atît străini cît și pămînteni, s-au ocupat

cu scrierea istoriei noastre, noi însă putem zice, în conştiinţă, ca pînă acum n-avem deloc istorie. Istoria Ţării Româneşti, de exemplu, s-a lucrat de Gebhardi şi de Engel în nemţeşte, de Fotino în greceşte, de d. Kogălniceanu în franţozeşte şi de d. Aron în româneşte. Aceste istorii se asamănă prea mult unele cu altele, şi noi ştim că acel dintîi merit al unei istorii este de a se deosebi de istoriile precedente sau prin descoperiri reale, sau prin fapte puse la locul lor şi completate, sau prin rătăciri refutate. Pe lîngă aceasta, toţi aceşti istorici, afară de d. Kogălniceanu, nu ne-au dat decît biografia stăpînitorilor, care cu toate acestea încă e nelămurită şi chiar şirul domnilor e nehotărît, iar partea cea mai interesantă a istoriei, instituţiile, industria, comerciul, cultura intelectuală şi morală, obiceiurile şi chipul de viaţă s-au trecut subt tăcere. Însă se cuvine să fim drepţi şi să nu osîndim fără pricină pe bărbaţii cărora le suntem datori respect şi mulţumire, ci să întrebăm dacă ei putea să facă altmintrilea în împregiurările în care se afla şi dacă noi putem pretinde cu vreun drept să avem pînă acum o istorie, în adevăratul ei înţeles, despre patria noastră. Nu, şi pricina este lipsa documentelor. (...)

Tot ce putem şi tot ce trebuie dar să facem acum este a ne aduna documentele, care sînt materialele istoriei, pentru ca să putem compune odată o adevărată istorie. (...)

Nicolae Bălcescu, *Magazin istoric pentru Dacia*, sub redacţia dd. A. T. Laurian, profesor de filosofie în Colegiul Naţional din Bucureşti şi N. Bălcescu, în : *op. cit.*, pag. 89.

Românii au trebuinţă astăzi să se întemeieze în patriotism şi în curaj şi să cîştige statornicie în caracter. Aceste rezultate credem că s-ar dobîndi cînd ei ar avea o bună istorie naţională şi cînd aceasta ar fi îndestul răspîndită. Privind la acel şîr de veacuri, în care părinţii noştri au trăit şi la chipul cu care ei s-au purtat în viaţa lor soţială,

noi am căuta să dobîndim virtuţile lor şi să ne ferim de greşelile în care au picat. Am părăsi, prin urmare, acel duh de partidă şi de ambiţie mîrşavă. Am scăpa de acele temeri de nimic şi d-acele nădejdi deşarte. Am dobîndi adevăratele principe care trebuie să ne povăţuiască în viaţa noastră soţială ca să ne putem mîntui. Istoria încă ne-ar arăta că părinţii noştri se aflară în vremi cu mult mai grele decît acele în care ne aflăm noi acum.

Călcaţi de la începutul lor de atîtea popoare barbare, goţi, huni, ghepizi, avari, bulgari, pacinaţi, cumani, tătari, încunjuraţi apoi de naţii puternice, cum ungurii, polonii şi turcii, care toate ţintea a-i robi, ei îşi păstrară naţionalitatea lor. O mînă providenţială priveghiă asupră-le şi îi strecură minunat din toate primejdiile. Aceasta ne va aduce să credem că o naţie care în mijlocul atîtor nevoi şi-a păstrat naţionalitatea ei în curgere de 18 veacuri, nu mai poate peri. Această convicţie, apoi, ne va face să avem mai multă încredere în viitor şi să lucrăm cu mai multă inimă la o reformă politică şi soţială, care să ne facă vrednici a ne lua rangul ce ni se cuvine în marea familie a naţiilor europene.

Dar ca o istorie să poată aduce aceste foloase nu trebuie să fie numai ca un şir de oarecare întîmplări politice sau militare uscate, fără nici o coloare, fără nici un adevăr local ; nu trebuie să se ocupe numai de oarecare persoane priviligiate, dar să ne arate poporul român cu instituţiile, ideile, simtimentele şi obiceiurile lui în deosebite veacuri.

Noi credem că o asemine istorie este cu putinţă. Pentru aceasta socotim că cei ce se ocupă cu istoria noastră nu trebuie a se ţine numai de ceea ce au lucrat şi au zis istoricii noştri cei moderni, dar, tot într-o vreme, folosindu-se de adevărurile descoperite de dînşii, să meargă mai departe, să alerge la izvoarăle originale, să caute şi

Scanned with OKEN Scanner

să adune toate daturile putincioase, și atunci vor putea ţese o bună istorie. (...)

Nicolae Bălcescu, *Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor*, în : *op. cit.*, pag. 95.

(...) Chestioana naţională nu mai este oare o chestioană de viaţă, ci o chestioană de moarte ? Ce, nu trebuie noi să ne îngrijim cum vom trăi, ci numai cum vom muri ? O nu, nu o crez. Aceste cuvinte sînt greșite, adevărul lor este numai părut. Ce, fiindcă vedeţi altarul patriei părăsit, fiindcă vedeţi făcliile-i stinse, fiindcă nimini nu mai vine să aducă jertfa sa pe dînsul, credeţi că tot este mort ? O, vă înșelaţi, voi luaţi drept moarte aceea ce este pregătirea unei transformaţii sociale. Toate ne o dovedesc. Acea luptă între interesurile opozite și vrăjmașe, acea mare neunire, acea dizorganizaţie socială, toate sînt semne de viaţă, toate ne arată că o lucrare mare se face în societate, toate ne vestesc începutul zămislirii unei societăţi nouă. Prin asemenea simtome, domnilor, se anunciază în societăţile învechite prefacerile cele mari ; aceea dar ce socotiţi că este moartea, este Deșteptarea, este Învierea ! Cum aceste ţări române care numără o esistenţă de 18 veacuri, cum această naţie peste care a trecut atîtea potopuri de naţii barbare fără a o putea înghiţi, fără a o face să-și pearză naţionalitatea sa, care a scăpat nevătămată din grozăviile veacului de mijloc, de atîţia vrăjmași puternici și mai numeroși decît dînsa ce o amenința să o cutropească, cum această naţie care fu atîta vreme campionul creștinătăţii și bulevardul civilizaţiei și al libertăţii, cum va putea fi ca ursită să peară acum în al 19 veac, în veacul luminilor, al deșteptării popoarelor, în veacul libertăţii. „Dacă nici un suflet nu piere, zice d. Michelet, cum acele mari suflete ale naţiilor, cu geniul lor cel plin de viaţă, cu istoria lor bogată în martiri, plină de pertfiri eroice, plină de imoralitate, cum

oare vor putea a se stinge ? „Aşa, domnilor, *Românii nu vor pieri ! Românii nu pot pieri !* Ei sînt cea mai veche naţie în Europa care şi-a păstrat neclintit naţionalitatea ei şi o esistenţă politică. O mînă provedinţială a preveghiat asupră-i şi a scăpat-o din toate primejdiile. Acea provedinţă care ne-a păstrat fără îndoială pentru un scop, pentru un viitor oarecare, va urma a ne protecta, căci ea a hotărît tutulor naţiilor o misie a împlini pe pămînt. Dar ea ne va protecta numai cu condiţia că şi noi să facem tot ce atîrnă de noi, ca şi noi să împlinim misia noastră.

Un argument care propovăduitorii nelucrării aduc, am arătat că este sterilitatea scriitorilor noştri sau neputinţa d-a avea acum o literatură naţională. Dumneavoastră ştiţi, domnilor, că limba mai mult decît religia şi orice alt este fundamentul naţionalităţilor. Părinţii noştri înţeleseseră aceasta. Un istoric ungur din veacul de mijloc, Bonfinie, ne spune cu mirare „că românii s-au luptat mai mult pentru păstrarea limbii lor decît pentru religia lor". Dar lupta neîncetată, zgomotul armelor, siliră pe părinţii noştri a se mulţumi a ne păstra numai limba, lăsîndu-ne nouă îndatorirea d-a o cultiva şi printr-însa a dezvolta naţionalitatea noastră. (...)

Ţinta noastră, domnilor, socotesc că nu poate fi alta decît *Unitatea naţională a românilor*. Unitate mai întîi în idei şi în simtimente, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică, care să facă din munteni, din moldovani, din băsarabeni, din bucovineni, din transilvăneni, din bănăţeni, din cuţovlahi, să facă un trup politic, o naţie românească, un stat de şapte milioane de români. La crearea acestei naţionalităţi, la o reformare socială a românilor, bazată pe sfintele principii ale dreptăţii şi ale egalităţii, trebuie să ţintească toate silinţele noastre. *Românismul* dar e steagul nostru supt dînsul trebuie să chemăm pe toţi românii. Mijloacele ce vom întrebuinţa (...) Luminarea şi rădicarea poporului din starea lui cea apusă

Scanned with OKEN Scanner

făcîndu-i loc la banchetul naţional, acestea vor fi mijloacele noastre de lucrare. Făcîndu-ne datoria noastră în calea legii, noi avem puţin a ne teme de împiedicările dinăuntru. Cît despre împiedicările din afară nu vă îngrijiţi, domnilor, ele sînt trecătoare, străinii nu au nici o influinţă morală în ţara noastră, şi influinţa lor politică cea mai mică întîmplare, cel mai uşure vînt de la apus o poate dezrădăcina. Toate popoarele merg astăzi cu pasuri iuţi către libertate. Această mişcare a lor va favoriza şi mişcarea noastră. (...) Veţi regenera naţia. Dară, domnilor, o veţi regenera !

Nicolae Bălcescu, *[Cuvîntare ţinută la societatea studenţilor români din Paris]*, în : *Op. cit.*, pag. 176—178.

Din toate chestiile cîte s-au discutat de la glorioasele evenimente din 11 iunie încoa, cea mai grea, cea mai delicată şi totdeodată aceea care a iscat mai multe patimi în ţară este fără îndoială chestia de a face pe ţăran proprietar. De aceea ne propunem a o tracta şi noi, a o discuta supt toate fazele sale şi a o lămuri pe cît ne vor permite puterile noastre intelectuale.

Orice măsură socială ca să fie adevărat bună cată să satisfacă din trei punturi de vedere diferite ; cată să fie naţională, cată să fie morală şi dreaptă, şi, în sfîrşit, cată să fie folositoare tutulor. Să esaminăm dar, dacă proectul de a face pe ţăran proprietar este totdeodată naţional, moral şi folositor ; şi daca la această întreită întrebare, răspunsul va fi întotdeauna pozitiv să avem curajul, lăsînd la o parte orice patimă, orice prejudiţie, de a ne uni cu toată bunăvoinţa, de a alerga din toate puterile noastre la singurul mijloc de scăpare pentru o ţară slabă şi născîndă ca a noastră, la singurul remediu de a avea o patrie tare şi strînsă ; dacă, din contră, această măsură va fi defavorabilă naţionalităţii noastre, contrarie oricărui simtiment de dreptate, de moralitate, primejdioasă, vătă-

Scanned with OKEN Scanner

mătoare adevăratelor interese atît ale ţăranilor, cît mai cu seamă ale proprietarilor, atunci să avem asemenea curaj, cel mai mare din toate în timp de revoluţie, acela de a nesocoti o opinie greşită, a tăgădui popularitatea, mai bine decît a sacrifica interesele unei clase, cît de mică ar fi. Să nu ne ferim de a tracta de faţă o chestie de o aşa mare importanţă, din a cării dezlegare atîrnă nu numai viitorul Ţării Româneşti, ci a toatei românimei, să fim curaţi la inimă, să fim drepţi, să fim neinteresaţi şi să nu uităm nemărginita îndatorire ce ne este impusă că sîntem români şi că avem a organiza o patrie, a scăpa o patrie.

Oamenii de stat, istoricii, atît vechi cît şi noi toţi se unesc a zice că dintre naţii, acelea ai căror locuitori posedă pămînturi au nemărginite avantagiuri asupra celor ai căror locuitori nu sînt decît nişte simpli arendaşi ; acelea apără mai bine pămîntul naşterii lor, sînt mai bine pătrunse de simtimentul naţional, se împotrivesc cu mai multă energie năvălirilor streine, într-un cuvînt acelea se unesc mai mult la interesele sacre ale patriei. Această faptă este atît de învederată încît n-are trebuinţă de multă esplicaţie ; destul, ca să zic aşa, de a enunţa, ca fiecare să o înţeleagă numaidecît. Altfel apără un lucrător patria sa, altfel o apără un proprietar ; afară de ideile şi simtimentele de care fiecare va putea fi deopotrivă adăpat, un proprietar va îmbrăţişa totdeauna cauza ţării sale cu mai multă căldură, cu mai mult devotament decît un om cît de bogat ar fi, a cărui stare însă va sta în bani sau în obiecte mişcătoare. Să comparăm un minut populaţia lucrătoare sau simplă arendătoare cu populaţia ţăranilor proprietari şi veţi cunoaşte numaidecît diferenţa cea mare ce este între ele şi toată superioritatea uneia asupra altia, mai cu seamă cînd e vorba despre apărarea pămîntului naşterii. Cea dintîi poate în orice minut să părăsească teritoriul sau să se mute dintr-un loc într-altul fără a primejdui nimic, fără a lăsa nimic în mîinile inimicilor ;

cealaltă, la cea mai mică despărţire de vetrele sale, numai ideea de a se vedea scoasă afară din bunurile sale, din vîlcelele sale, ajunge ca s-o despereze, să-i armeze braţul şi să hotărască a birui sau a muri pentru patria sa. Pentru unii stare, familie, fericire, toate acestea se află concentrate în vîlcelele lor, în vetrile lor ; a-i goni de acolo va să zică a le compromite interesele, a-i ruina ; pentru ceilalţi, din contră, patria este acolo unde îşi pot scoate pîinea lor din toate zilele şi sînt mulţumiţi, numai ziua de mîine să le fie asigurată ; şi dacă năvălirea armiilor inimice poate să le aducă ceva mai mult de lucru, pot să se mîngîie chiar şi de această calamitate publică. (...)

Nicolae Bălcescu, *Despre împroprietărirea ţăranilor,* în : *op. cit.*, vol. II, *Scrieri istorice, politice şi economice 1848—1852*, pag. 21—22.

DIMITRIE BOLINTINEANU

(...) *Patria* vine de la *pater*. Patria este familia sa în mare. Familia este cel dintîi grad al vieţii domestice, unde, cum zice Omer, fiecare în parte guvernă ca stăpîn femeia şi copii săi. O cetate în vechime era patrie. Interesele comune au unit familii diferite. Apropiate prin trebuinţele unei protecţii mutuale, au făcut un pact care le face solidare. De aici naşte datoria pentru fiecare membru al societăţii de a veghea, de a combate, de a muri, dacă se cere, pentru patria tuturor. Ce este virtutea dacă nu împlinirea scrupuloasă a datoriilor ? După Tilmer şi alţi doctori, patria este tărîmul ce locuim. Gracquil Scipionii, sub Caligula zice : Un abate priveşte oare Roma ca patria lui ? Cavalerul de Jaucourt protesta : „Aceia ce

trăiesc sub despotismul oriental, unde nu se cunosc alte legi decît voinţa tiranului, alte principii de a guverna decît spaima, unde nici o avere, nici o viaţă nu este sigură, aceia zic, nu au patrie, nu au dreptul şi datoria a se sacrifica spre păstrarea tiranilor ; unde nu există libertatea politică, ţara este locuită de turme de robi, nu este un popor de cetăţeni şi este privilegiul cetăţenilor, oamenilor liberi să aibă o patrie."

Cu toate acestea patriotismul este ceva mai mult. (...) Este ceva mai mult decît tărîmul unde ne hrănim. Este locul unde am văzut lumina, unde sînt afecţiile, tradiţiile, speranţele, proprietăţile familiei, unde sînt familii amice, aliate prin comunitate de origină, de datine, de religie. Astfel amorul patriei, dragostea de localitate, spiritul de familie vin din acelaş sentiment larg şi nobil pentru inimile generoase, meschin şi personal pentru inimi strîmte şi căzute. Egoiştii înecă în ei aceste sentimente. (...)

Amar cetăţenilor a căror inimă nu bate la numele patriei : căci patria nu există decît în ţările unde poporul are suveranitate. Cetăţeanul este un instrument trebuitor al cetăţii. El se confundă cu dînsa ; o iubeşte cum se iubeşte singur ; face pentru ea tot ce ar face pentru el şi crede că face pentru el tot ce face pentru ea. Popolii liberi au o patrie, căci acolo virtuţile, fericirile, gloria cetăţii sînt proprietatea tuturor. Sclavii trăiesc în ţara lor, dar ca cei închişi legaţi de stîlpi, pe care îi privesc cu spaimă. Acolo unde omul trăieşte în sine, nu este patrie ; unde trăieşte în stat, află o patrie. (...)

Patria astăzi este un izvor care trebuie să se risipească spre a adăpta pe fiii săi. Legile ei nu se execută, nu sint iubite, căci nu sînt făcute de toţi, căci nu fac fericirea tuturor, nu sînt izvorul, nici egida proprietăţii publice ; căci recompensele nu se dau pentru valoarea dată faptelor citite publicului, ci pentru considerarea persoanelor : căci cel înocinte este lovit şi cel blestemat achitat şi onorat ; căci guvern şi guvernaţi devin două armate, (...)

Scanned with OKEN Scanner

căci cetățenii nu mai sînt legați cu o patimă comună, care face a se da tot intereselor comune și prin aceasta statul se imputerisește. (...)

Toți se tem de sărăcie, de esil, de moarte, deci nimeni nu poate iubi patria. Numai cei de la putere iubesc pătria, cum cafrii iubesc prizonierii ca să-i mănînce ! Patria o iubesc toți după măsura favoarelor ce primesc de la guverne. (...) Nimeni nu iubește patria, nimeni nu are patrie, căci nimeni nu are dreptate. Cauza faptelor mari ale monarhilor nu se mai caută în patriotism, căci nu mai este aici. Setea aurului, setea vieții de a cîștiga în liniște averi și a face, a se desfăta materia, face să se uite toate datoriile către patrie. Călcarea și robirea țării de streini pentru unii ar fi o schimbare așteptată, căci ea le-ar da rîndul la putere, spre a preda ; comercianților le-ar face să prospere comerțul ; pentru alții, nepăsarea ; pentru alții, streinii sînt mai puțini cruzi decît ai noștri. (...)

În astfel de condiții unii nu mai iubesc patria. Patria este oare locul unde omul trebuie să fie torturat ? Nepăsarea de patrie vine din aceste rele ce suferă societățile, pe care cîteodată le suferă căci le merită, căci nu au știut să aibă patriotismul.

Patriotismul nu esistă numai în amorul țării sale, dar în a ști, a subordina și sacrifica interesele sale particulare la interesele generale, sau cel puțin să nu facă a se aprețui aceste interese private asupra celor publice, cînd unele sînt contrarii celorlalte. Aici este una din manifestațiile patriotismului.

Esistă aceasta ? Ați văzut dovezi de curînd. S-a văzut tîlharii persecutînd pe oamenii onești. (...) O astfel de patrie nu mai este pentru oamenii virtuoși și morali.

Patriotismul are la bază naționalitatea. El nu se declară pînă ce fiecare individ are conștiința că el este una din părțile totului. Patriotismul romanilor, grecilor nu se stinse decît cînd tiranii veniră și opriră toate libertățile, cînd mercenarii fuseră însărcinați să apere patria în loc

Scanned with OKEN Scanner

de cetățeni liberi. Cosmopolitismul este sentimentul contrariu patriotismului. Este sistemul [de] a iubi pe toți spre a nu iubi pe nimeni. Un popor cosmopolit pierde curînd patria sa, familia sa, statul său, dreptul său de suveranitate. Acest cosmopolitism crește acolo unde nu se fac sacrificie pentru familie, pentru patrie și pentru umanitate ; se fac numai în teorie.

Una din cauzele ce au produs nepăsarea de patriotism este că, de multe ori, spectatorii de meserie în toate doctrinele liberale, morale și poporane, din orice clasă și facție, dupe patriotism au ascuns sentimente de egoistă ambiție, și, în epoci de lupte politice, se văd căutînd a-și atribui esclusiv meritul pentru unii, de unde se bănuiește că amorul patriei de care se văd unii înflăcărați, a face să prevale opinia lor proprie nu servă decît a ascunde patimile și interesele personale.

Nu este patrie unde nu este dreptate, unde nu domnește legea. *„Inamicul este cel ce stăpînește“*, zice La Fontaine. Cu alte vorbe, inamicii patriii sînt stăpînii. Stăpînii nu se fac într-o constituție liberă, unde legile se respectă, unde drepturile cetățenilor sînt sacre. Unde este patria, nu este stăpîn ; unde este stăpîn, nu este patrie, căci nu este libertate.

Un guvern trebuie să fie patriot, precum și un popor. Aceasta este cea dintîi datorie a societății și a guvernului ei. (...) România a fost predestinată la o misie care nu este depărtată de misia străbunilor coloni romani de la Dunăre, aduși de Traian. (...) Aici este izvorul patriotismului, care a slăbit cînd ea s-a crezut de altă viță decît latina. O, români ! abaterea de la aceste sentimente naturale în cele din urmă a fost cauza încercărilor ce avurăți. O, români ! Era un timp cînd voi mureați pentru apărarea patriei. Prin sacrifice patriotice ați scăpat, prin acele sacrifice care nu le mai faceți. Ați respins turcul, tătarul, cazacul, polonul, ungurul, acele nații creștine mai ales care, sub cuvînt că vă apără de gîni, căutau

să vă robească. Ele au pierit. Au avut și au patriotismul ce voi nu aveți, (...) dar au căzut căci au voit libertatea pentru ele ca să apese ceilalți popoli. Noi am rămas autonomi. Și nu este patriotismul nostru care ne-a salvat, căci patriotism nu am avut. Fanarioții au uscat acest izvor din inimile noastre, și de atunci îl uscăm și noi. Noi nu mai sîntem pentru patrie. Patria este pentru noi. Este natura noastră care ne-a scăpat. Este trecutul. Este continuarea misiei noastre prin tradiție. (...) Noi sîntem un stat autonom, singuri, stăpîni în ale noastre, cu constituție liberă, cu un stat care se bucură de toate prerogativele. Și aceasta nu o datorăm patriotismului nostru, ci, o repet, naturei noastre, dar patriotismul lipsește. Și natura noastră, subordonată datoriilor către patrie, se preface prin lipsa sacrificelor. Românul nu mai iubește patria decît ca esilatul sub tiranie. El plînge aceea ce suferă, aceea ce este neferice, ce este prada veneticilor, favoriților, advocaților, tuturor instrumentelor de pradă, de degradare, care cer viața patriei ca răsplătire pentru serviciul ce fac tiranilor. Evenimentele după 11 februarie au făcut să tăgăduiască la români această cale politică de latinism care ne-a dat libertatea, autonomia, smulgîndu-ne din otagiul armatelor Rusii.

Cu nepăsarea de patrie se schimbă sentimentele, se tăgăduiesc interesele cele adevărate ale patriei și se înlocuiesc cu interesele de partide și de persoane. În loc a fi cu latinismul, care ne-a dat viața, luptăm a fi cu germanismul. Nepăsarea de patrie este naturală, și nu vom blama pe cei ce o au. Le vom zice numai : Voi nu mai aveți amoarea patriei, căci nu mai găsiți în sînul ei decît despotism, nedreptate, ură și goana contra virtuților, goana contra românilor. Este natural a nu mai iubi ce vă urăște. Dar unde este răul ? Este el în guvernele țării ? Dar acele guverne nu sînt ale voastre ? Dar nu sînteți voi cei care încununați de onoare pe cei ce vă încarcă de infamie, de dezonoare ? Veți fi patrioți cînd vă

veţi sacrifica pentru patrie, iar nu cînd veţi privi în patrie un obiect de despoiere spre adăparea viciilor.

Nu citiţi cronicile patriei, căci veţi vedea fapte mari şi strălucite, sacrifice sublime, demne de timpii de mărire ai Greciei şi ai Romei. Şi, comparînd cu acei oameni, oamenii de astăzi, cu acele fapte sublime laşităţile şi trădările de astăzi, vă veţi întrista, voi care aveţi încă inimă pentru patria voastră, voi care suferiţi nedreptatea. (...) Slăbiciunea celor care ne-au guvernat statul, a slăbit şi mai mult, a slăbit pînă să nu mai aibă nici curajul a protesta cînd i se calcă de afară drepturile sale de autonomie, recunoscute de acei ce le calcă ; precum, a slăbit chiar naţia, în a-şi esersa dreptul ei de apărare legală cînd este călcată în picioare de apăsătorii dinăuntru, şerbi ai ei, salariaţi ca să o serve cu credinţă. Guvern şi guvernaţi, unii în faţa străinilor, ceilalţi în faţa apăsătorilor lor nu cutează să afirme că au drepturi.

Este lucru curios cum cosmopolitismul se introduce în ţara noastră şi mai ales în tabăra învingătorilor. Se vede nepăsarea de patrie, şi simpatia pentru străinătate este un merit astăzi care dă dreptul la administraţia acestei ţări ? Cosmopolitismul vine la o naţie în decadenţă ; un bărbat iubeşte femeia străină cînd nu mai iubeşte pe femeia sa. Acesta este cosmopolitismul. Cei mai mulţi se sfiesc a-şi mărturi lor înşile că sînt români, că au o datorie, o misie ca români, că patria lor are un viitor. Cel mai mare inamic al patriei, al puterii ei, libertăţii şi demnităţii ei, este chiar cugetarea noastră. Dar sînt fapte mult mai triste, acelea ce fac unele guverne, unele naţii : cînd se fac complici cu străinii inamici ai patriei, ca să înjosească, ca să slăbească, ca să umilească patria ; şi cînd între ai tăi găseşti mai întărîtaţi şi mai aprinşi adversari contra ţării decît între străini. (...)

Nimeni astăzi nu poate zice : „O, patrie, unde sînt tirani nu va fi niciodată patria mea !“ şi sub această mască să-şi adăpostească nepăsarea de patrie. Aceste se

zice într-un stat despotic, unde nu există nici o libertate, nu însă acolo unde este constituție, unde națiia este suverană, unde națiia are dreptul de control, dreptul de rezistență legală, unde ea poate fără revoluție, să-și schimbe guvernul și chiar să trimită pe miniștri pe băncile acuzaților. Cînd un popor are aceste drepturi, și se plînge încă că este nefericit în patria sa, dovedește că nu este demn de drepturile sale, pe care poate că nici nu le înțelege ; nu este demn de instituțiile și de legile sale liberale.

Dar de unde vine că într-un stat liber, unde sînt toate drepturile prin care națiia să se puie în stare de garanție contra apăsărilor, despoierilor, umilinților la care ar supune-o, să văd cîteodată guverne compuse de oameni protejați de străini, servili, fără ideia unei misii a patriei lor, fără credința în viitorul patriei lor și silită a înlătura toate elementele de viață națională, de demnitate, de drept, spre a-și lua elemente de servilitate, de umilință, de simpatie către streini și ură și dispreț către patrie ?

Dimitrie Bolintineanu, *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români*, pag. 67—81, Tipografia lucrătorilor asociați, București, 1869. Text stabilit de Petru Creția.

Românii sînt o națiune, națiunea este poporul și toate clasele care o compun, împreună, care trăiesc sub aceleași legi, cu aceeași limbă, cu aceleași datine pe tărîmul ce le este hotărît. Fiecare națiune are un caracter al ei, care o deosebește. Precum un singur om în rîndul social are drepturi și datorii a împlini, asemenea are și o națiie către ea însăși și către celelalte națiii ; drepturile sînt datorii. Cel mai prețios drept al unei națiuni este dreptul ei de a se guverna precum ea voiește ; al doilea drept al unei națiuni este dreptul său de a se păstra ; o națiune are totdauna dreptul de a respinge prin putere orice agresiune nedreaptă de afară ; al treilea drept este acela

Scanned with OKEN Scanner

al dezvoltării libere și întregi a tuturor facultăților sale, pe cît aplicările lui nu vor fi stricătoare intereselor celorlalte națiuni. Cea dintîi datorie a națiunilor a uneia pentru alta, aceea care le-ar înțelege pe toate, este datoria care le prescrie de a se iubi și de a se ajuta unele pe altele. Revoluțiunea franceză a zis, prin declarațiunea drepturilor omenești pe care a primit-o românii : „Oamenii din toate țările sînt frați, diferitele popoare cată a se ajuta după puterea lor, ca cetățenii aceluiași stat", o națiune trebuie să facă sacrifice pentru interesele generale, să iubească limba, literatura, istoria sa, gloria sa, neatîrnarea sa, să onoare trecutul, să lucreze pentru viitor. O națiune sau naționalitate este constituită îndată ce societatea trăiește sub aceleași legi, începe să esiste tendințe generale în idei, interese materiale și morale identice, un scop comun de activitate ; cu cît va fi unitate în aceste trei caractere constitutive, cu atît națiunea se face tare, compactă și vîrtoasă. Iar cînd ideile nu sînt primite de toți, cînd interesele se osebesc și se înpeticesc, cînd toți nu se mai înțeleg asupra scopului ce vor să ajungă, atunci naționalitatea slăbește, lîncezește, piere, și e un bine să piară.

Începutul nostru fuse epoca de lupte pentru apărarea patriei. Ca oamenii să se unească în corp de națiune a trebuit neapărat să fie la dînșii comunitate de vederi și identitate de interese. (...)

Dimitrie Bolintineanu, *Națiune, naționalitate*, în : *Cartea poporului român, Cugetări filosofice și politice în raport cu starea actuală a României*, pag. 11—12, Tipografia Ion Weiss, București, 1869. Text stabilit de Petru Creția.

Astăzi, Sîmbătă, Adunarea Națională din București a ales Domn Țerei pe domnul Moldovei Alexandru I. Cuza.

Printr-această faptă se constată că dacă frații noștri de peste Milcov au dat esemplul de simtimente patriotice

antice, românii de dincoaci de Milcov au răspuns cu aceeași mărire. Demni frați de a fi uniți, ei au dovedit astăzi încă o dată, într-această lupta nobilă și sublimă, cele mai rari sacrifice și abnegații. Dar lăsînd la o parte simtimentele cele frumoase ce pătrund într-aceasta faptă, ea are un interes de mare importanță pentru viitorul nației române. Ar putea cineva zice : „Din înălțimea zilei de astăzi, se vede marele viitor al țărei". În adevăr, o zi atît de frumoasă pentru români nu s-a arătat de 260 de ani în istoria țărilor.

Unirea promisă din anul trecut, pierdută în urmă, astăzi e cîștigată. Cei ce au votat unirea atunci puteau oare astăzi să voteze separația ? Onoare și laudă nației române. Ea și-a luat locul ei de strălucire între națiii. Toate urile, toate diviziile politice trebuie să amuțească, toate interesele de clase, de partide să piară ! (...) Căci astăzi, sîmbătă, la 10 ore dimineața, toți românii au zis : „Să fim toți fii aceleași națiii". Bucurați-vă, dar românilor, că s-a împlinit profeția lui Ștefan cel Mare care a zis : „Cînd oamenii vor hotărî pierderea voastră, domnul Dumnezeul părinților noștri va trimite vouă un om din neamul vostru care, unindu-vă, vă va scăpa pe voi de robie !"

În condițiile în care se află aceste două Principate, în fața lucrurilor și puterilor streine, o singură virtute ar fi putut să le chezășuiască un viitor, și această virtute este unirea în cugetări și în fapte a tutulor românilor, întemeiată pe armonie și pe amor. (...) Această neunire în spirite și în fapte, ce purcede parte din cuvinte de organizație socială, parte din cuvinte de interese de ambiție ; adaogă slăbiciunea nației noastre, într-atît încît cinci milioane de români, de aceiași origină, religie, limbă, de același trecut, de același viitor, de aceleași trebuințe și aspirații, însemnează astăzi mai puțin decît cel mai mic și mai neputincios popol din lume. Lucru curios în analele istoriei națiilor ! Acest popol român,

în timpii săi de lupte, nu a fost niciodată supus cu armele, şi totdauna a trebuit să sufere voinţa vecinilor săi. Pe cît timp ţinea armele în mînă, fruntea sa era rădicată. Victoria era cu sine ; dar îndată ce se repauza un minut, spiritul nemuririi, ca un spectru hidos, urma urmilor române rodea laurii victoriilor sale. Astăzi acest spirit suge sîngele de viaţă şi de tinereţe al acestui popol. De cînd Principatele deveniră, politiceşte, fiinţe contengente, ce priimesc viaţă şi mişcare din viaţa şi mişcarea altora, spiritul de desghinare s-au întărit prin hrana ce priimeşte prin uneltirile streinilor. Aceste divizii sînt de natură a trage către o pierzare sigură drumul naţiei noastre. Deja de mult timp, prin slăbiciunea cauzată de neunire şi de ură, românii numai sînt în stare să se împotrivească nici cu cuvîntul împotriva infiltrărilor din afară. Şi dacă vreodată vocea unor bărbaţi s-au ridicat spre apărarea drepturilor ţării la atacurile din afară, partea naţiei le-au răsplătit dîndu-le hearele martirilor.

Orice rău esista şi este periculos pe cît timp nu îi cunoaştem cauza care îi dă naştere ; dar îndată ce s-a cunoscut, poate lesne să se vindece. Noi am cunoscut cauza celor mai mari rele ale naţiei noastre în spiritul de divizie şi de ură între fraţi. Toţi sîntem convinşi că numai să voim, şi răul ce ne ameninţă va fi vindecat.

Însă puţini sînt aceia care caută să închiză ranele ; cei mai mulţi se silesc să le hrănească cu venitul urei şi al dezghinărei. Ca să vindecăm aceste răni, este trebuinţă de înfrăţire, şi ca să ajungem la înfrăţire, trebuie să sacrificăm fiecare o parte din interesele egoiste cărora ne-am dat robi pentru viaţă. Moldovenii au înţeles că, singurul mijloc de a ajunge acolo este o mare sumă de abnegaţii generoase, şi au găsit în inimile lor puterea necesarie ca să învingă orice interes şi ambiţie personală.

Ei au reuşit, cel puţin deocamdată, şi astăzi, se bucură de fructul sacrificelor lor. Astăzi Moldova e liberă înîntru

și fără nici o temere de turburare : lăudată și onorată de streini.

Vom putea și noi face ca frații noștri de peste Milcov ?

În adevăr, o dorim din toată inima, precum dorim orice bine pentru această țară.

Ca publiciști, nè cunoaștem datori din timp în timp a aduce aminte fraților noștri că viitorul țărei depinde de buna armonie între fiii săi ; că pentru ca să ajungem acolo, se cere a sacrifica visele deșarte de ambiție ; dar și pentru aceasta să facem întocmai ceea ce au făcut ei.

Dimitrie Bolintineanu, *Principatele Unite, București, 24 ianuarie 1859*, Text stabilit de Petru Creția.

Scanned with OKEN Scanner

D. EPOCA MATURIZĂRII CULTURII ROMÂNE MODERNE

BOGDAN PETRICEICU HASDEU

Patriotismul e dreptul cel mai scump și cea mai sacră datorie a fiecărui cetățean ; nu însă pentru a deveni în știință o piedică la cercetarea adevărului, fie acesta plăcut sau urît subt punctul de vedere momentan al susceptibilității naționale. (...) Dacă se iartă dară unui filolog de a-și arăta patriotismul, apoi nu în falsificarea realității după un calapod premeditat, ci numai în preferința, pe care cu tot dinadinsul o va da studiului propriei sale limbi în comparațiune cu celelalte. Și eu, d-lor, (...) voi cerceta totdauna mai cu drag limba română, dar niciodată nu voi uita că știința e știință. A = A este dopotrivă adevărat pentru umanitatea întreagă. Afară din acest sanctuariu mă vor putea zgudui și pe mine emoțiuni personale de orice natură ; aici însă, pe această catedră, dezbrăcînd pe *eu* pentru a îmbrăca pe sacerdote, nu voi cunoaște și nu voi recunoaște decît numai veritatea !

Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Principii de filologie comparativă ario-europene* în : *Studii de lingvistică și filologie*, I, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Grigore Brâncuș, pag. 29—30, Editura Minerva, București, 1988.

Dar ce este patriotismul ? [1] În ce anume se cuprinde această admirabilă pîrghie, pe care istoria ne-o manifestă ca pe principala cauză, pozitivă sau negativă, a măririi, a staţionării şi a căderii popoarelor, ridicîndu-le pînă la culme, ca pe Grecia antică, cînd în culme era patriotismul, sau oprindu-le mersul lor şi cufundîndu-le în moarte, ca pe chinezi şi pe indiani, cînd patriotismul se răcea şi părăsea piepturile aleşilor ?

Pentru a găsi o definiţiune a acestui cuvînt, a acestei idei, a acestei simţiri, să nu alergăm la sistemele psihologilor, căci ele sînt nu numai palide şi contrazicătoare, ca tot ce iese de-a-dreptul din cap, fără a fi tresărit prin bătăile inimei, ci încă de cele mai multe ori se pot asemăna cu vîrful creionului, pe care o mînă prea stăruitoare, voind să-l ascută, îl freacă şi-l cioplește cu briceagul pînă într-atît, încît bietul plumb se rupe tocmai din nenorocirea extremei finețe.

Pentru a surprinde misterul patriotismului, trebuie să-l căutăm nu în reproducţiuni artificiale şi morboase, ci în natura cea vie, adică în noi înşine ; însă nu totdeauna, nu în interval de abatere şi de oboseală, nu în paroxisme de desgust şi de desperare, ci numai în acele sublime momente de avînt, de entuziasm, de inspiraţie, ce se rezervă din cînd în cînd asupra oamenilor şi asupra popoarelor, şi care nu dispar niciodată, mai înainte de a fi lăsat ca o neştearsă suvenire în urmă-le o faptă mare, o cugetare grandioasă, o steluţă sclipind lucitoare pe orizontele nocturne ale analelor.

[1] Patriotismul nu se reduce la dragostea contemplativă faţă de pămîntul natal, ci implică unirea tuturor forţelor de aceeaşi limbă şi origine în lupta pentru formarea şi dezvoltarea naţiunii. Împotriva tuturor cosmopoliţilor care cereau ştergerea deosebirilor etnice în numele unui fals concept al universalităţii, Hasdeu cere afirmarea patriotismului şi demascarea cosmopolitismului ca o condiţie necesară pentru mîntuirea neamului românesc (G.T.).

Scanned with OKEN Scanner

Patriotismul nu este de a ţine prin o oarbă deprindere la locul naşterii tale. E poetic a zice : iubesc această colibă, acest rîuleţ, acest arbore, căci aci văzui lumina zilei, aci am petrecut anii copilăriei, aci jucam pe iarbă, — dar aceasta nu este şi nu poate fi patriotism, sau cel puţin numiţi-l un patriotism curat animal, mai prejos de înălţimea omului : patriotismul bufei, ce stă pironită în hornul cu care se dedase, sau patriotismul mîţei, ce rămîne neclintită în locuinţă, deşi zece stăpîni se mută şi se succed unul după altul.

Patriotismul nu este, de asemenea, mulţumirea de a vedea prosperitatea exterioară a ţării sale, privind astfel orice situaţiune posibilă, din dată ce i se asigură o pîne mai dospită, un bordei mai spoit, o haină mai croită. Mizerabil mercantilism ! Preferă oare beduinul confortul civilizaţiunii occidentale sub jugul francez mai bine decît răsfăţul libertăţii naţionale într-un cort expus la vîntul cel ucigător al pustietăţilor africane ? Românul, ce-şi îndeasă tot patriotismul în îngusta cutie a materiei, o să-şi vîndă naţiunea la austriac, la maghiar, la satana, la oricine, numai ca să-i promită de a îmbrobodi otrava sub eleganta formă a unui hap poleit !...

Negreşit, patriotul cel adevărat nu se poate opri nici el de a nu-i fi drag să privească propria sa vatră oglindind mereu aspectul grădinei cele mai înflorite, dar această porţiune aşa zicînd brută a iubirii el o supune imperiosamente unei aspiraţiuni cu mult mai înalte, unei aspiraţiuni în care se resfrînge toată superioritatea naturii umane, unei aspiraţiuni ce are dreptul ea singură de a pretinde la sacrul nume de patriotism : mărirea naţională !

Noi zicem, „mărirea naţională“, iar nu „mărirea ţării“, căci este o distanţă imensă între aceste două

ordine de idei, dintre care una reprezintă divinitatea sufletului și cealaltă pulberea lutului ! Una și aceeași țară poate fi mare sub tot felul de neamuri succesive, sub tot felul de stăpîniri eterogene, sub tot felul de graiuri poliglote, și să ne ferească Dumnezeu pe noi de o asemenea cosmopolită mărire ! Cînd fiii eroicei Olande, amenințați de sclavia lui Ludovic XIV, se pregăteau a părăsi cu toții pentru totdeauna fertilele lor ținuturi, căutînd un adăpost aiurea, ei știau foarte bine că patria nu este o bucățică limitată de pămînt, ci unirea la un loc a tuturor fraților de aceeași vorbă și de aceeași origine. Ca națiunea să domnească prin sine însăși, ca ea să fie puternică și respectată, ca limba ei să excite admirațiunea popoarelor prin tezaure de geniu, aceasta se chiamă mărire națională, iar dorința acestei măriri se chiamă patriotism !

Dar cine oare nu dorește astfel mărirea națiunii sale ? se vor grăbi a ne răspunde, poate, chiar tocmai aceia ce uneltesc în întunericul cugetelor de a nu auzi din gura românului nici măcar numele patriotismului.

A dori este a crede. Nimeni nu dorește un lucru, dacă nu crede în perfecta posibilitate de a-l realiza odată, și cu atît mai învăpăiată este însăși dorința-i, cu cît el crede mai lesne, mai tare și mai fierbinte. A dori fără a crede este o contradicțiune și-o absurditate. Așa dar patriotismul cel adevărat, mai înainte și mai pe sus de toate, este a crede fără a șovăi un singur minut în forțele națiunii sale. (...) Așa credea altădată Ștefan cel Mare în destinele României, cînd zicea în cîntec : „Mulți au mai venit la noi, Puțini s-au dus înapoi, Că-s cu patru mîni, și am leacuri de păgîni : De tătari am o săgeată, De turci sabia cea lată, De lifteni un buzdugan, Și de unguri un arcan". (...)

Acea credință în „cele patru mîni ale românului“ o mai avem noi oare astăzi ?

Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Patriotism și neîncredere* în : *Scrieri literare, morale și politice*, vol. II, ediție critică de Mircea Eliade, pag. 168—170, Fundația pentru literatură și artă, București, 1937. Text stabilit de Petru Creția.

Nu sînt strigătele D-lui Nicolae Roznoveanu, care ne pun condeiul în mînă pentru a justifica sacra cauză a Unirii. A intra în arenă contra unor gusturi curat personale ar fi a imita ridicolul exemplu al „cavalerului de tristă figură“, care înfruntă roatele morilor, luîndu-le drept niște uriași gata a rumpe lancea. (...)

Sîntem așa de departe nu numai de a combate, ci măcar de a avea în vedere cîtuși de puțin teoriile D-lui Nicolae Roznovanu, încît nici nu ne vom atinge, în tot cursul acestui studiu, anume și specialmente de unirea între Moldova și între Țara Românească. A apăra această victorie a tendințelor naționale, ar fi a o pune la îndoială, făcînd a se crede cum că ea ar avea trebuință de a mai fi apărată. (...)

Ceea ce ne îndeamnă a lua pana, o mai repetăm o dată, nu este neagra noapte a ideilor cutăruia domn din Moldova, ci ziua cea senină și luminoasă, ce respiră în dulcea epistolă a cioḃanílor de la Rășinar, către providențialul suveran al românilor ; (...) Din fundul unui sătuleț din Transilvania se renalță numeroase voci, strigînd cu fală în gura mare : „toți românii sînt frați“, și șoptind apoi așa zicînd printre rînduri : „așteptăm oara unirii“ ; și în fața acestei grandioase expansiuni naționale se mai poate oare a mai vorbi despre orice alta, chiar despre D-l Nicolae Roznovanu !

Așa dar, cestiunea ce ne va preocupa în acest studiu de înaltă politică, nu este unirea cea mică, realizată deja între ambele țărmuri ale Milcovului, ci unirea cea mare, de realizat de acum înainte între toate pîraele, ce trebuie să se verse în oceanul românesc ; între toate acordurile, fără care nu se poate armoniza hora noastră națională ; între toate pietricelele, cîte sînt necesare pentru a reconstitui anticul mozaic : Dacia lui Traian.

Știm bine că sînt unele ființe tremurînde, izbite de o paralizie morală, cari vor clătina din cap la cuvintele noastre și, zîmbind cu dispreț și cu neîncredere, ne vor răspunde cu o gravitate morboasă ; „ce ne spui, domnule, niște lucruri imposibile". Sînt acum douăzeci de ani, unirea Moldovei cu Țara Românească era un lucru imposibil ; (...) legea rurală era un lucru imposibil ; libertatea presei și a cuvîntului era un lucru imposibil ; era un lucru imposibil pînă și emanciparea bieților țigani !... O nu ! singurul lucru adevărat imposibil este patriotismul acelor inime veștede, ce nu pot crede în viitorul României ! (...) Dar patriotismul ne învață a ne încrede în steaua țării noastre tot așa de orbește, precum amantul se încrede în frumusețea iubitei sale ! (...)

Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Unirea*, în : *op. cit.*, pag. 161—163. Text stabilit de Petru Creția.

TITU MAIORESCU

(...) În Alecsandri vibrează toată inima, toată mișcarea compatrioților săi, cîtă s-a putut întrupa într-o formă poetică în starea relativă a poporului nostru de astăzi.

Farmecul limbei române în poezia populară — *el* ni l-a deschis ; iubirea românească și dorul de patrie în limetele celor mai mulți dintre noi — *el* le-a întrupat ; frumusețea proprie a pământului nostru natal și a aerului nostru — *el* a descris-o ; (...) cînd societatea mai cultă a putut avea un teatru în Iași și București — *el* a răspuns la această dorință, scriindu-i comedii și drame ; cînd a fost chemat poporul să-și jertfească viața în războiul din urmă — *el* singur a încălzit ostașii noștri cu raza poeziei.

A *lui* liră multicordă a răsunat la orce adiere ce s-a putut deștepta din mișcarea poporului nostru în mijlocul lui.

În ce constă valoarea unică a lui Alecsandri ? În această *totalitate* a acțiunii sale literare.

Titu Maiorescu, *Poeți și critici* (1886), în : *Opere*, vol. II, ediție de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, pag. 58—59, Editura Minerva, București, 1984.

(...) Andrei Mureșanu a scris multe versuri, dar a făcut o singură poezie : *Deșteaptă-te, române*. Această poezie (deși prea lungă) arată un simțimînt patriotic adevărat, a venit în momentul unei mari agitări a spiritelor, a fost din întîmplare singura care a dat expresie acelei agitări în acel moment (1848) și astfel a devenit populară și a rămas cunoscută de toată lumea română.

Așa de întinsă și de adîncă era pe atunci mișcarea sufletească a poporului, încît nu putea să fie stăpînită în marginile obișnuite, ci, precum s-a revărsat în acțiuni istorice neobișnuite, a căutat să se exprime și în oarecare forme estetice ale emoțiunii, în poezie și în cîntare. Cîntarea era o trebuință neapărată a situației, și pentru

cîntare se cerea şi poezie. La *Deşteaptă-te, române* s-a adaptat îndată o melodie, cunoscută şi astăzi, melodie deplorabilă, lîncedă, nepotrivită cu textul, o dovadă de puţinul gust muzical al epocei, dar pe atunci nu era vorba de gust, ci de o impulsiune irezistibilă, spre manifestare cu orce preţ şi în orce împrejurări. Ne aducem aminte că încă pe la 1850 mai cîntau şcolarii români din Braşov. cu o adevărată emoţiune, o poezie cu următoarea strofă la început: „Trist este românul Pentru a sa patrie, Căci că prefecţii Tot mai zac în robie".

Dacă a putut deveni popular „Căci că prefecţii", se înţelege că a trebuit să devie popular *Deşteaptă-te, române.* (...)

Titu Maiorescu, *În lături !* (1886), în : *op. cit.*, pag. 80—81.

Poeziile d-lui Octavian Goga au avut darul să deştepte o deosebită luare-aminte a publicului român. Mai toate ziarele şi revistele noastre le-au consacrat dări de seamă amănunţite, şi unele din ele văd în apariţia noului volum „evenimentul literar" al anului din urmă.

Efectul produs asupra marelui număr de cetitori credem că provine mai întîi din forma frumoasă în care autorul a ştiut să exprime cuprinsul „patriotic" al multora din versurile sale. În adevăr, emoţiunile ce le simte şi ce ni le transmite tînărul poet sunt izvorîte din viaţa naţională a acelei părţi a României în care s-a născut şi în mijlocul căreia a trăit, din viaţa românilor transilvăneni în faza ei de astăzi, caracterizată prin lupta împotriva tendinţelor de asuprire etnică predominatoare în statul lor.

Ce e drept, patriotismul, ca element de acţiune politică, nu este materie de artă, orcîte abateri s-au comis şi

Scanned with OKEN Scanner

se mai comit în contra unei regule așa de simple. Mai ales cei ce n-au destul talent literar caută să-și acopere lipsa prin provocarea unor dispoziții sufletești foarte importante în alte priviri, dar nu în cele estetice.

Cu toate acestea, patriotismul este în inimile sincere, în afară de orice tendință politică, nu simțimînt adevărat și adînc, și întrucît este astfel, poate fi, în certe împrejurări, născător de poezie.

Și în asemenea împrejurări excepționale ne pare a se afla autorul nostru cînd, într-o parte a poeziilor sale, reprezintă și rezumă iubirea și ura, durerile și speranțele unui neam amenințat în existența sa. (...)

Titu Maiorescu, *Recenziuni literare și rapoarte academice*, în : *op. cit.*, pag. 208—209.

(...) Pentru noi, patriotismul nu putea fi identic cu imperfecțiunea, și o lucrare slabă nu merită laudă prin aceea că era românească.

Din contră, tocmai încercarea de a învăli greșelele sub mantaua „românismului" ne-a părut a fi o înmulțire a pericolelor, deja prea multe, în contra cărora avem să ne luptăm, și o îndoită provocare de a ne împotrivi în contra lor. Eram, prin urmare, datori a pune acelor domni întrebarea : nu cumva cred că există un naționalism al științei, capabil de a face din eroare adevăr, dacă numai eroarea provine de la un autor român ? (...)

Demnitatea noastră de oameni nu ne permite ca din produceri ca la popoare culte ar fi obiecte de rîs sau de compătimire, să facem o colecție venerabilă și să o depunem pe altarul patriei cu tămîia linguşirii. Ce este rău pentru alte popoare este rău și pentru noi, și frumoase și adevărate nu pot să fie decît acele scrieri române care ar fi frumoase și adevărate pentru orce popor cult.

Scanned with OKEN Scanner

Că această direcție a criticei din *Convorbirile literare* va atrage asupră-și luarea-aminte a jurnalelor române era prima noastră speranță. Că va deștepta mînia celor ce se simțeau atinși și că această mînie își va afla răsunet în organele lor era speranța noastră a doua. Speranță, și nu temere. Căci polemica jurnalelor, cînd produce vreun folos (adese nu produce nici unul), pune numai în mișcare interesul publicului pentru punctul în discuție ; publicul începe a ceti — iacă rezultatul cel bun ; iar opinia definitivă se fixează de regulă după puterea argumentelor, nu după gîndul jurnaliștilor, și astfel un autor, dacă merită a se nimici, se nimicește numai prin propriele sale scrieri, dar niciodată prin scrierile altora, și cu cît acestea sunt mai numeroase și mai violente, cu atît mai puțin.

Aceste două speranțe ale noastre s-au îndeplinit. *Trompeta Carpaților*, *Federațiunea*, *Familia*, *Transilvania*, în timpul din urmă *Archivul filologic*, *Traian* etc. au binevoit a susține cu vioiciune critica literară și a confirma ruperea pactului tacit de lăudare reciprocă ce se încheiase mai înainte în această parte a vieței noastre intelectuale.

Lucrul important este acum ca această direcție mai bună să se ferească de celălalt extrem ce-l văzurăm în jurnalele politice, de necuviința de a pierde din vedere obiectul și de a discuta numai cu personalități. (...)

Titu Maiorescu, *Observări polemice* (1869), în : *op. cit.*, I, pag. 131.

În partea dintîi a cercetării de față am făcut o dare de seamă asupra primirii ce au aflat-o în Germania traducerile unora din poeziile și novelele române.

Văzînd favoarea de care s-a bucurat în străinătate aceste probe ale literaturei noastre, nu ne putem ascunde

Scanned with OKEN Scanner

Că această direcție a criticei din *Convorbirile literare* va atrage asupră-și luarea-aminte a jurnalelor române era prima noastră speranță. Că va deștepta mînia celor ce se simțeau atinși și că această mînie își va afla răsunet în organele lor era speranța noastră a doua. Speranță, și nu temere. Căci polemica jurnalelor, cînd produce vreun folos (adese nu produce nici unul), pune numai în mișcare interesul publicului pentru punctul în discuție ; publicul începe a ceti — iacă rezultatul cel bun ; iar opinia definitivă se fixează de regulă după puterea argumentelor, nu după gîndul jurnaliștilor, și astfel un autor, dacă merită a se nimici, se nimicește numai prin propriele sale scrieri, dar niciodată prin scrierile altora, și cu cît acestea sunt mai numeroase și mai violente, cu atît mai puțin.

Aceste două speranțe ale noastre s-au îndeplinit. *Trompeta Carpaților, Federațiunea, Familia, Transilvania,* în timpul din urmă *Archivul filologic, Traian* etc. au binevoit a susține cu vioiciune critica literară și a confirma ruperea pactului tacit de lăudare reciprocă ce se încheiase mai înainte în această parte a vieței noastre intelectuale.

Lucrul important este acum ca această direcție mai bună să se ferească de celălalt extrem ce-l văzurăm în jurnalele politice, de necuviința de a pierde din vedere obiectul și de a discuta numai cu personalități. (...)

Titu Maiorescu, *Observări polemice* (1869), în : *op. cit.*, I, pag. 131.

În partea dintîi a cercetării de față am făcut o dare de seamă asupra primirii ce au aflat-o în Germania traducerile unora din poeziile și novelele române.

Văzînd favoarea de care s-a bucurat în străinătate aceste probe ale literaturei noastre, nu ne putem ascunde

părerea de rău că numai prin poezii și prin novele ne-am manifestat viața intelectuală și că nu am avut și nu avem din toată viața noastră publică de vro treizeci de ani încoace aproape nici o lucrare pe care să o fi putut arăta oamenilor luminați din Europa ca o dovadă a activității noastre științifice.

Lucrul merită, desigur, cea mai serioasă luare-aminte și, introdus, precum este astăzi regatul României în familia cea mare a Europei apusene, el are și datoria de a se întreba care este partea de cultură și suma de adevăruri științifice cu care contribuie la comoara generală a cunoștințelor omenești.

Două lucruri aștepată străinii și sunt în drept să aștepte de la știința română : istoria patriei noastre și cercetarea limbei noastre materne. Cum răspundem noi la aceste așteptări ?

Știința istoriei (dacă putem numi istoria o știință) este aproape părăsită în generația română de astăzi. După niște începuturi care promiteau ceva, după Șincai, Petru Maior și *Magazinul istoric* de Laurian și Bălcescu, după publicarea *Letopisețelor* de Mihail Kogălniceanu, lucrarea noastră a amorțit cu desăvîrșire pe acest tărîm.

Lumina erau în drept să o aștepte românii de la cele două universități, înființate în orașul lor de căpetenie, în București, și în Iași. Din nefericire, profesorii de istorie de la aceste institute de cultură ale țării nu s-au arătat la înălțimea chemării lor. Avem un profesor titular de istoria universală la Universitatea din București (Petre Cernătescu), unul la Universitatea din Iași (Nicolae Ionescu), un profesor titular de istoria română la București (Vasile Alexandrescu-Urechiă), unul la Iași (Andrei Vizanti). Acești profesori, puși de atîția ani în fruntea studiilor celor mai importante pentru națiunea română,

n-au făcut toți patru împreună aproape nimic pentru înaintarea științei ce o profesează. Nici un studiu prin arhive, nici o publicare de documente, nici o monografie de oarecare valoare asupra vreuneia din multele părți obscure sau controversate ale trecutului nostru, necum o istorie întreagă — nimic, absolut nimic. Și astfel vedem că universitățile române, în cei douăzeci de ani ai existenței lor, nu au produs nici un scriitor istoric și că înșelate au fost așteptările țării în privința acelor bărbați cărora le încredințase căutarea și înaintarea celei mai prețioase științe a ei.

Spre umilirea noastră, istoria română nu se poate însă astăzi cunoaște decît din lucrările străinilor, și tot la Engel, ba chiar și la Rösler și la Jung, cu neajunsurile lor, trebuie să se adreseze cine vrea să știe ceva despre trecutul nostru. (...)

Să trecem acum la celălalt obiect al activității științifice, pe care suntem datori să-l examinăm de cîte ori ne gîndim la punctul de vedere din care trebuie să privească Europa progresul vieții intelectuale în România.

A doua întrebare ce se pune științei române cu drept cuvînt are de obiect limba noastră maternă. Care sunt elementele ei constitutive ? Care este evoluțiunea ei istorică ? În ce stă geniul ei individual ?

Din norocire, starea noastră intelectuală este pe cale de a se îndrepta în această privință, și, pe cît ni se pare, începe a se revărsa lumina zilei în întunericul de pînă acum. După ce cu *Tentamen criticum* al bătrînului Laurianu și cu *Dicționarul Academic* Laurianu—Massimu ne înfundasem într-o potecă fără ieșire, ne întoarcem astăzi pe calea cea adevărată, și poate că aici știința română va fi în stare să aducă cel dintîi folos adevărat științei generale. (...)

Titu Maiorescu, *Literatura română și străinătatea* (1882), în : *op. cit.*, II, pag. 23—31.

(...) Singura noastră cale de scăpare este lăţirea cunoştinţelor şi deşteptarea activităţii economice, şi orce timp care afară din aceste sfere ni se consumă cu intoleranţă şi cu exclusivismul aşa-numit naţional este un timp pierdut, spre ruinarea statutului nostru.

„Naţionalitatea", dacă acest cuvînt vrea să aibă un merit şi o valoare, nu poate fi un pretext sub care să se ascundă lenea şi barbaria, şi ţinta noastră în viitor nu este de a ne păstra numai limba şi sîngele şi teritoriul brut, fără altă aspiraţie mai nobilă. Pe această treaptă stau şi indienii sălbatici din America, dar de aceea indienii din America constituie o hoardă, şi nu o naţiune. Limba şi sîngele şi teritoriul sunt elemente preţioase ca mijloc spre un scop mai înalt, şi acest scop nu poate fi altul decît progresul civilizaţiei omeneşti prin toleranţă şi ştiinţă, prin bunăstare materială şi morală potrivită totdauna cu gradul culturei unui popor. Dar a susţinea mijloacele prin un sistem care nimiceşte scopul este cea mai absurdă din toate rătăcirile politice ce se pot închipui. (...)

Titu Maiorescu, *Contra Şcoalei Bărnuţiu*, (1868) în : *op. cit.*, vol. I, pag. 474—475.

ALEXANDRU D. XENOPOL

(...) Însă cele spuse mai la urmă, mă conduce să-ţi vorbesc despre articolul lui Maiorescu, să-ţi expun şi eu cîteva idei cam ante-buckliane, care mi se urzeau în crieri potrivit cu cetirea lui.

Scanned with OKEN Scanner

Întregul articol este pornit din adînca convicțiune că țara noastră este incapabilă de progres, că progresul aparent cu care ne fălim este neadevărat, ca unul ce nu e pornit din impulsul poporului, ci vine de la influenți exterioare ; *nu pornește de jos în sus, ci de sus în jos* ; că un popor poate mai degrabă să existe fără de cultură, așteptînd momentul natural a dezvoltărei aceștia, decît să se-mbrace cu o cultură „falșă" venită din afară, care nu prezintă decît formele fără de fondul ei și prin aceasta chiar le deprețiază.

Înainte de a-ți expune ideile mele asupra acestui punct, mi se pare că consecvența cere ca această stare desperată să nu ducă la altceva decît la pieire... ; căci dacă progresul este din capul locului neadevărat, dacă fundamentul chiar din care pornește este numai imitațiune nesocotită, neadevărul atunci cum poate el să devie vreodată bun, cum poate pe o bază putredă să se înalțe ceva solid ? Din ce în ce mă conving mai mult că prin argumente nu se prea influențează mult asupra spiritelor și cred dară că prin astfel de mijloace nu s-ar putea respinge starea actuală pentru a se introduce alta. Dacă starea noastră actuală e pornită pe o bază ră, dacă ea este rezultatul unei direcțiuni greșite, apoi această stare fiind imposibilă de înlăturat prin silinți individuale, urmează că ea este o stare desperată, ultimul act a unei drame ce finește cu pieirea tuturor personajelor. D-nu Maiorescu nu ajunge chiar la acest rezultat, are credința sau cel puțin speranța, că prin combaterea direcțiunei actuale prin argumente logice ar putea convinge societatea noastră că poeziile lui Bodnărescu sunt bune, a lui Fundescu rele și dacă crede că tot mai este timp a se opune pericolului și că mijlocul cel mai puternic este neîncurajarea mediocrităților. Chiar admițînd aceasta, e întrebarea dacă mai este timp de a aplica remediu, dacă în doi sau trei ani s-ar

Scanned with OKEN Scanner

putea învinge atît de puternic spiritul ce predomnește și a se introduce peste tot locul un spirit de „adevăr", care ar putea să nu scape de năvala ce ne amenință odată ce căile de comunicare vor începe a stabili în mai mare grad comunicațiunea noastră cu occidentul.

Vedem dar că, chiar admițînd prefacerea stării de astăzi, a noastre prin puterea argumentelor și silințelor individuale, dăm de o alta, lipsa de timp... și deci în orice caz suntem pierduți, pierduți cu desăvîrșire și ne trebuie numai un Ierimia care să plîngă pe ruinele unui templu ce am voit a ridica din nou, însă a cărui rezidire a fost împiedicată prin globuri de foc ce ieșeau din pămînt (iată anacronismul).

Toate cele spuse sunt consecvenți logice a principiului că progresul la noi e din capul locului falș. E vorba acuma dacă această premisă este adevărată, dacă progresul nostru ar fi putut fi altminterele și dacă starea noastră actuală *care de sigur nu este bună* este consecvența unei baze rele sau rezultă din alte cauze și nu este decît o stare necesară prin care trebuie să trecem pentru a ajunge la bine. Întrebarea deci stă aici : Este progresul nostru dintr-un început fals și de aceea e starea noastră astăzi ră, sau progresul nostru e în sine normal, decît în această regularitate și legitimitate a sa trebuia să se producă stări anormale ca acea de astăzi ? Mi se pare că numai cînd se formulează astfel întrebarea, se presimte că ipoteza din urmă este, în admisiunea ei, esplicarea stării noastre de astăzi, și că deci consecvențele ce se pot trage sunt cu totul altele ; căci dacă se produc bureți și mușchi pe trunchiul încă verde, nu trebuie să conchidem de aici că măduva însăși e deja putredă.

În două chipuri poate să se civilizeze un popor : sau civilizațiunea este productul său propriu, este pornită

de-a dreptul din interiorul său, și ramurile de cultură se dezvoltă treptat cu necesitățile ce apar pe rînd în acel popor, sau un popor e pus de odată în față cu o cultură deja existentă și prin influența acesteia el se simte atras spre a ieși din starea în care se află și a mulțumi necesitățile ce se dezvoltă atunci în el. Care din aceste două moduri de civilizațiune este preferabil, nu voi să determin : fiecare are bunurile și relele sale. Dacă ramurile de cultură se dezvoltă în cazul dintîi în mod mai original, dezvoltarea însăși este mai unilaterală, nu rezultă acea universalitate a dezvoltării ce este productul frecărei elementelor străine.

Se înțelege că aceste două moduri de civilizațiune nu sunt ceva exclusiv, că nu se poate zice că un popor are o dezvoltare exclusivă originală sau că un altul se dezvoltă în tot timpul numai sub o influență străină. Cele două moduri sunt dară numai două feluri de amestecături în care predomnește cînd unul cînd celălalt din elementele ce le compun. Anglia avu și are o dezvoltare originală pe cît se poate : totuși impulsul puternic ce capătă această dezvoltare de la al XV secol încoace este datorit în mare parte studiului antichității. În Europa continentală fu dezvoltată din capul locului sub influența civilizațiunei antice : pe urmă însă nu se poate nega că fiece națiune lua în dezvoltarea ei o cale originală mai mult sau mai puțin. (...)

Oare nu se petrece aceeași la noi în ziua de astăzi ? Nu este pentru noi contactul cu occidentul ceeace fu pentru acest occident însuși contactul cu antichitatea clasică, pentru aceasta poate contactul sau răsunetul civilizațiunei altor popoare ? Se înțelege că este o deosebire. Pe cînd evul-mediu veni în contact, numai cu spiritul

Scanned with OKEN Scanner

unei civilizaţiuni străine, noi atingem, pe lîngă spiritul şi corpul unei civilizaţiuni vii.

Suntem în contact cu viaţa însăşi şi nu cu răsunetul ei. De aici urmează mai întîi o dezvoltare mai puternică a binelui şi a răului, de aici se explică progresul acel enorm ce l-am făcut de cincizeci de ani încoace şi totodată şi abnormităţile monstruoase a unor puncturi din starea noastră actuală.

Pe de altă parte însă se explică tot de acolo că influenţa civilizaţiunei occidentului asupra noastră are cu totul alt aspect decît acea a clasicităţii asupra occidentului — acolo nu erau instituţiuni vii de imitat ; acolo nu se înţelege bine valoarea dreptului străin, a folozofiei străine, pentru a rămîne la exemplele aduse —, la noi nu se înţelege bine valoarea universalităţilor, a academiilor străine. (...)

Cum am spus-o de la început, nu neg că suntem în o stare care nu e de dorit ca să rămînă astfel, neg însă că această stare *ar fi efectul unui progres greşit* şi că, prin urmare, ar trebui să aibă de consecvenţă pieirea noastră. Starea noastră cum este ea, este foarte legitimă cu toate că prezintă multe nelegitimităţi. Răul care există va trece, întrucît aceasta este posibil. Ceea ce trebuie unui popor pentru a se dezvolta, impulsul spre viaţă, acela l-avem. Fie încercările manifestării lui cît de slabe ! destul că ele există. Căci cum putem pretinde la perfecţiune, cum putem ucide tot ce nu este perfect — şi care este măsura perfecţiunei ? noi care nu am pătruns încă decît puţin în spiritul civilizaţiunei occidentului ? Cum putem taxa de neadevăr ceea ce este neştiinţă, căci dacă sunt chiar unele exemple de neadevăr acestea nu formează majoritatea. Neadevărul există numai acolo unde există conştiinţă de el... Altmintrele nu e posibil. Se poate imputa neştiinţa,

slăbiciune de judecată, orice, dar nu neadevăr. Dacă s-au falşificat la noi istorie, filologie, aceasta, desigur, nu s-a făcut cu conştiinţa falşificării sau deşi există poate pînă la un punct, era precumpenită de interesul chiar a existenţei şi trebuie dacă nu privite cu recunoştinţă, cel puţin scuzate..., căci ele erau rezultatele nu a sentimentului rău, dar a simţimîntului şi aceasta este destul pentru a întuneca adevărul ştiinţific —, ce să zicem oare de încercările germanilor în secolul XIX şi chiar în zilele de astăzi ale acestui secol care se-ncearcă mai tot a demonstra că străbunii lor germani erau popoare de moravurile cele mai pure, parcă ar fi fost altfel de barbari (se înţelege că francii fac excepţie pentru că deşi germani şi ei, însă din ei au ieşit francezii). Cum se face că ei, care critică cu aşa severitate pe toţi istoricii clasici şi dă încredere oarbă lui Tacit în ceea ce spune el despre popoarele germane şi să nu vadă în aceea scriere o satiră a moravurilor romane decăzute ? Ce este libertatea în Franţa ? în Prusia, unde desigur libertatea religioasă e foarte mare, dară nu pre libertatea „istorică“ dacă pot zice astfel ? Aşadară dacă la noi se admiră cutare sau cutare producţiune nedemnă, aceasta se face nu pentru că voim a ne arăta că avem şi noi arte, ştiinţe, deşi aceasta se poate întîmpla, dar fiindcă *starea spiritului nostru este încă astfel că nu poate pătrunde în valoarea adevărată a lucrurilor.*

Ceea ce este periculos este adormirea, este lipsa de interes fie pentru bine, fie pentru rău. Aceasta desigur dispare din ce în ce şi aceasta este semnalul progresului nostru. Ceea ce apare ca neadevăr, va dispare cînd spiritul nostru va fi în stare să pătrundă mai adînc în natura lucrurilor, cînd gustul nostru se va fi curăţit... Aceasta însă este treaba timpului ; a pretinde ca un popor din momen-

tul chiar cînd începe a se dezvolta să nu producă decît lucruri bune, să aibă instituţiuni bune, libertate adevărată, arte care dovedesc un gust estetic etc., este a transporta la început rezultatul final a dezvoltărei. A cere însă ca acel popor să nu aibă şcoli pentru că nu poate avea decît şcoli rele, să nu aibă pinacoteci pentru că nu poate pune în ele decît monumente de artă străină, a nu avea libertate pentru că aceasta este descălcată în picioare, a nu face poezii pentru că face poezii rele, a nu scrie istorie pentru că ştiinţa şi mijloacele necesare pentru aceasta sunt încă slabe şi că, prin urmare, nu se poate ajunge la adevăr... a pretinde aceste, zic, este a ucide chiar posibilitatea progresului, a cărui natură cere de a merge de la rău la bine, de la neştiinţă la ştiinţă. A face aceasta este a *împiedica mişcarea intelectuală* care este esenţa progresului. Cu încetul se vor retrage mediocrităţile de la sine din cîmpul literaturei, a artelor, a politicii, cu cît termometrul culturii se va sui mai sus. Pentru ca aceasta însă să fie posibil, trebuie ca mediocrităţile să fie acuma lăsate în pace şi aceasta este ceva atît de natural în cît nici nu poate fi altmintrelea şi că o luptă sistematică pentru stîrpirea lor n-ar produce altceva, presupunînd că ar fi posibilă, decît pieirea progresului însuşi. Întrucît dar orice producţiune, fie ea chiar cît de mediocră, concură pentru a întreţine spiritul în mişcare, întrucit o instituţiune, fie ea cît de slabă, răspîndeşte cît de puţină lumină, de sunt meritorii şi silinţele inteligenţilor superioare, este de a le perfecţiona, iar nu a le ucide pentru a aştepta punctul natural a dezvoltării. Aceasta mă conduce a-ţi spune ceva de progresul de sus în jos. Dacă luăm bine seama orice progres urmează această cale.

Din masa poporului se desparte de la un timp inteligenţi mai puternice care pătrunzînd mai departe în na-

tura lucrurilor, răspîndesc pe urmă lumini asupra celor de unde au ieșit. Masa poporului are numai o influență pasivă în progres ; ea nu permite să i se ia ceea ce are sau a cîștigat, de la sine însă nu caută să capete mai mult decît are, dacă nu vine *unul* să-i deschidă ochii. De unde aceste inteligenți mai puternice au sorbit știința, fie de la sînul însuși a naturei prin o dezvoltare înceată a poporului însuși sau de la tezaurul unui alt popor, rezultatul este același. Un pericol numai poate să se prezinte : acel a pierderei originalității. Aceasta însă nu e nici odată definitiv pierdută. O reacțiune vine totdeauna de face loc elementului național.

Termin această prea lungă scrisoare, spunînd că dacă legea istorică cu care închide D-nul Maiorescu cercetarea sa este adevărată mai este o alta tot atît de mare și care are mai multe șanse de adevăr însă, căci este o lege de existență și nu de distrucțiune : cînd un popor a ajuns la conștiința de sine, cînd el a început a se dezvolta, atunci el nu piere, pînă nu împlinește rolul său istoric pe pămînt.

Scuză, amice, această lungă scrisoare, însă efectul ce mi-a făcut articolul lui Maiorescu, a fost prea mare, pentru ca reacțiunea în contra lui să nu fie tot atît de puternică. Dacă am reușit a te face să împărtășești opiniunile mele, nu știu ; cît despre mine am adîncă convicțiune în viitorul nostru și am vrut odată să-mi lămuresc eu însumi pentru ce am acea credință. (...)

Alexandru D. Xenopol, *Scrisoare către Iacob Negruzzi*, Berlin, 17 ian. 1869, în : *Scrieri sociale și filozofice*, ediție de N. Gogoneață și Z. Ornea, pag. 147—150, 152—155, Editura Științifică, București, 1967.

Scanned with OKEN Scanner

(...) În viaţa sa îndelungată, niciodată poporul român nu a fost la înălţimea, la care se află astăzi, cînd cinci milioane de români sînt uniţi într-un singur stat.

Mihai Viteazul a izbutit să împreune sub stăpînirea sa trei ţări şi să pregătească întemeierea unui stat român mai puternic ; a fost însă destul ca Mihai-Viteazul să moară, pentru ca planul urzit de dînsul să se prăbuşească. Statul român de astăzi a trecut însă prin mai multe zguduiri şi rămîne statornic, fiindcă are două temelii : conştiinţa românilor şi încrederea marilor naţiuni europene. (...) Astăzi e dar timpul, ca să întărim atît în români, cît şi în popoarele mari ale apusului, credinţa în trăinicia poporului român.

Mihai Eminescu, *Credinţa în trăinicia poporului român*, [10 februarie 1878], în : *Opera politică*, vol. I, 1870—1879, ediţie de I. Creţu, pag. 167—168, Editura Cugetarea-Georgescu Delafras, Bucureşti. Text stabilit de Petru Creţia.

(...) Cauza proprie a relelor noastre însă, e lipsa de cultură adevărată, înţelegem pe cea productivă. Exceptînd cîteva centre din ţară, tinerimea română nu se mai ocupă cu nici o ramură a producţiei naţionale. (...) O societate ca a noastră, care nu se întemeiează pe muncă, e o societate coruptă. Grupurile politice ar trebui să aibă drept corelat grupuri economice, şi în cea mai mare parte nu le au.

Organizaţia de astăzi a favorizat fuga de muncă ; ea a ridicat elemente, cari n-au nimic, în fruntea statului, ca să trăiască sau să se îmbogăţească din averea lui şi tot

Scanned with OKEN Scanner

organizaţia aceasta a făcut şi pe alte clase să crează, că, numai prin politică poţi ajunge la ceva. Astfel profesorii de universitate, în loc să-şi caute de treabă, fac politică ; profesorii de licee şi de şcoale primare asemenea ; ingineri, medici, scriitori, muzicanţi, actori chiar — toţi fac politică, pentru a parveni. Şi acesta e răul cu desăvîrşire mai mare ; căci relele actuale ar putea fi trecătoare, dar conrupîndu-se însuşi nervul vieţii oricării societăţi, iubirea de muncă, nu mai e nici măcar speranţa de îndreptare. Armata noastră poate cîştiga bătălii, Alecsandri poate scrie versuri nemuritoare, un ministru de externe poate conduce politica în afară cu nemaipomenită dibăcie ; toate acestea împreună vor forma luxul istoric al existenţei noastre, dar acest lux nu va opri discompunerea sîngelui nostru social, pieirea noastră prin pieirea muncii.'

Mihai Eminescu, *Cauza relelelor noastre : lipsa de muncă*, [9 decembrie 1878], în : *op. cit.*, pag. 385—387. Text stabilit de Petru Creţia.

(...) Fiecare constituţie, ca legea fundamentală a unui stat, are drept corelat o clasă mai cu seamă, pe care se întemeiază. Corelatul constituţiilor statelor apusene este o clasă de mijloc, bogată, cultă, o clasă de pătriciani, de fabricanţi, industriaşi care văd în constituţie mijlocul de a-şi reprezenta interesele în mod adecvat cu însemnătatea lor, — la noi legea fundamentală nu însemnează decît egalitatea pentru toţi scribii de a ajunge la funcţiile cele mai nalte ale statului. De aceea partidele noastre nu le numesc conservatoare sau liberale, ci — oameni cu slujbă : *guvernamentali*, oameni fără slujbă : *opoziţie*. De acolo vecinica plîngere, că partidele la noi nu sînt partide de principii, ci de interese personale ; şi princi-

piile sînt interese — dar interesele unei clase pozitive, clasa pozitivă a proprietăţii teritoriale, *tory* conservativ ; clasa negustorilor ș-a industrialilor, *wygs* ; clasa lucrătorilor, *socialiștii*. Unde sînt la noi aceste clase pozitive ? Aristocraţia istorică — și ea trebuie să fie totdeauna istorică, pentru a fi importantă — au dispărut aproape, clasa de mijloc pozitivă nu există, golurile sînt împlinite de străini, clasa ţăranilor e prea necultă și, deși singura clasă pozitivă, nimeni n-o pricepe, nimeni n-o reprezentează, nimănui nu-i pasă de ea.

Ne mai rămîne o singură clasă pozitivă, pe al cărui spate trăim cu toţii — ţăranul român. Să vedem acuma, cum ne silim din răsputeri de a o nimici și pe aceasta cum am nimicit pe celelalte și, împreună cu ea, statul și naţiunea.

Să nu uităm un lucru — toată activitatea unei societăţi omenești e mai mult ori mai puţin o activitate de lux, numai una nu : producerea brută care reprezentează trebuinţele fundamentale ale omului. Omul, în starea sa firească, are trebuințe de puţine lucruri : mîncarea, locuinţa, îmbrăcămintea. Aceste pentru existența personală. De aceea o nație trebuie să îngrijească de clasele, care produc obiectele ce corespund acestor trebuințe. Romanul care mînca limbi de privighitoare se putea hrăni cu pîine, dar fără aceasta nu putea ; el purta purpură, dar îi trebuia postav ; locuia în palat, dar îi trebuia casă. Oricît de modificate prin lux ar fi aceste trebuințe, ele sînt în fond aceleași.

Producătorul materiei brute pentru aceste trebuințe este ţăranul. De acolo proverbul francez : *Pauvre paysan, pauvre pays — pauvre pays, pauvre* roy. Aceasta este într-o ţară clasa cea mai pozitivă din toate, cea mai conser-

Scanned with OKEN Scanner

vatoare în limbă, port, obiceiuri, purtătorul istoriei unui popor, naţia în înţelesul cel mai adevărat al cuvîntului.

Cum am tratat noi pe aceşti ţărani ? Am clădit un aparat greoi şi netrebnic pe spatele sale, aparat reprezentativ cum îl numim, şi care nu-i decît pretextul de a crea din ce în ce mai multe posturi, plătite tot din punga lui, direct sau indirect. Într-o ţară care n-are export industrial, ţăranul munceşte pentru toţi : sigur şi necontestabil. Dantela de Bruxelles, galonul de pe chipul generalului, condeiul de fier cu care scrim, chibritul cu care ne aprindem ţigara, toate ne vin în schimbul grîului nostru şi acest grîu îl produce numai ţăranul ; grîul e productul muncei *sale*.

Cu cît mai mulţi indivizi se sustrag de la producerea brută, cu atît mai mulţi trăiesc pe sama aceleiaşi sume de oameni. Ce este consecuenţa ? Este că acel om sau nu va mai fi în stare să ne susţie, sau va trebui ca, cu acelaşi timp şi cu aceleaşi puteri, să producă mai mult. Va trebui sau să piară sau să se cultiveze şi să lucreze cu maşina. Care-i cazul nostru ? El nu s-a cultivat. Ţăranul nostru e acelaş ca şi înainte de cincizeci de ani, dar sarcina ce o poartă, e înzecită. (...)

Vecinătatea Austriei e omorîtoare pentru noi dacă nu ne vom trezi de cu vreme şi nu vom arunca la naiba toţi perceptorii, subperceptorii, sub-sub-perceptorii, dacă nu vom descărca pe ţăran şi nu-i vom asigura o dezvoltare liniştită, dacă nu ne vom hotărî să nu purtăm nici un product străin pe noi, precum au făcut ungurii în vremea absolutismului.

Răul e deci înlăuntru. Nestabilitatea este cauza căderii proprietăţii mari teritoriale, căderea acestei e strîns combinată cu căderea breslelor, şi aceste clase au format în disoluţiune o clasă de proletari care trebuieşte deprinsă la muncă.

Nu dreptul public, ci păstrarea naţionalităţii noastre e lucrul de căpetenie pentru noi şi ar fi mai bine ca să nu alegem deputaţi decît să piară naţia românească. Dacă n-am avea vecinic influenţe străine precum le avem, dacă am fi în Spania, atuncea ne-am sparge capetele unul altuia pînă s-ar aşeza lucrurile. Dar acest lux de revoluţiuni sociale nu ni este permis nouă, a căror stat e veci-nic o cestiune. De aceea ne trebuiesc trei lucruri :

Stabilitatea, adică guvern monarhic, ereditar, mai mult ori mai puţin absolut ;

Muncă, adică escluderea proletarilor condeiului de la viaţa publică a statului şi prin asta silirea lor la o muncă productivă.

Economia, adică dreapta cumpănire între foloasele aduse de cutare cheltuială şi sacrificiile făcute pentru ea ; aceasta atît în economia generală a statului cît şi în cea individuală. (...)

Mihai Eminescu, *Influenţa austriacă asupra românilor din Principate,* [1 August 1876], în : *Opere IX, Publicistică 1870—1877, „Albina", „Familia", „Federaţiunea", „Convorbiri literare", „Curierul din Iaşi",* ediţie critică de Perpessicius, Muzeul literaturii române, pag. 172—173, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1980.

(...) Titu Maiorescu în critica direcţiei culturei române, d. Ioan Ghica în Convorbirile economice, Teodor Roset[t]i în articolul „asupra progresului la noi", M. Eminescu în discursul public „asupra influenţei austriace" au arătat cu toţii că primirea formelor de cultură ale străinătăţei fără bazele economice şi cuprinsul ecuivalent se soldează cu mizeria claselor muncitoare. Ne pare bine că aceste cuvinte au ieşit din gura unui bărbat aşa de popular în

Scanned with OKEN Scanner

toată românimea, că tocmai d. Brăteanu a întrebuințat pentru artificiala stare socială a românilor expresia tropică de comedie tradusă din franțuzește.

Deie Domnul ca sistemul privirei pozitive și mai cu samă acela al descărcărei generale să nu vie prea tîrziu.

Reproducem din discursul d-lui Brăteanu toate pasagele, cari caracterizează vina cea mare a generației trecute care, orbită de civilizația străină, a crezut că, introducînd formele esterioare ale ei, i-a introdus totodată și cuprinsul. Acest cuprins nu se realizează decît prin *muncă*. Nici ziare, nici legi, nici academii, nici o organizație asemănătoare cu cele mai înaintate nu sînt în stare de a înlocui munca și o stare de lucruri care nu se întemeiază pe ea e o fantasmagorie care va dura mai mult sau mai puțin, dar se va preface în fum la suflarea recei realități. (...)

Mihai Eminescu, *[„Cu ocazia dezbaterii asupra proiectului de buget..."]*, [22 decembrie 1876], în : *op. cit.*, pag. 291—292.

(...) O nație care produce grîu, poate trăi foarte bine nu zicem ba, dar niciodată nu va putea să-și îngădue luxul națiilor industriale înaintate.

Neapărat că nu trebuie să rămînem popor agricol, ci trebuie să devenim și noi nație industrială măcar pentru trebuințele noastre ; dar vezi că trebuie omul să-nvețe mai întîi carte și apoi să calce a popă, trebuie mai întîi să fii nație industrială și după aceia abia să ai legile și instituțiile națiilor industriale. (...)

Mihai Eminescu, *Paralele economice*, [13 decembrie 1877], în : *Opera politică*, vol. I, 1870—1879 ediție de I. Crețu, pag. 132, Editura Cugetarea - Georgescu Delafras, București. Text stabilit de Petru Creția.

(...) Două serii de idei sînt chemate a agita adînc opinia publică din țară : 1) organizarea muncii agricole ;

Scanned with OKEN Scanner

2) crearea şi apărarea muncii industriale ; amîndouă de-o valoare egală, chemate a asigura existenţa naţională a statului nostru în contra primejdiilor politice ce pot veni din nord-estul Europei, a cotropirii economice ce poate veni din Apus.

Iată idei vrednice de-a agita pe români, dar vrednice şi de-a-i uni, pentru a căuta soluţionarea cea mai practică şi mai patriotică totodată. (...)

Mihai Eminescu, *[„Românul nu are cuvînt..."]* [15 ianuarie 1882], în : *Opere, XIII, Publicistică 1882—1883, 1888—1889, „Timpul", „România liberă", „Fîntîna Blanduziei"*, ediţie critică de Perpessicius, Muzeul literaturii române, pag. 33, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1985.

(...) Care e cauza tuturor relelor acestora ? Declasarea, nepotrivirea organizaţiei sociale cu starea economică şi cu stadiul de cultură a poporului. I se ia, i se tot ia, şi *lui* nu i se dă nimic în schimb. Pripa cu care s-au introdus reformele, netemeinicia lor, libertatea dată miilor de Caradale de-a trăi fără muncă din esploatarea claselor producătoare, lefuri şi sinecure, întreprinderi fără capăt de lucrări costisitoare fără nici un folos direct pentru mase, sutele de vagoane făcute pentru a introduce în ţară mii de consumatori străini împreună cu mărfurile lor, c-un cuvînt lipsa de sentiment de rasă, lipsa de solidaritate între popor şi clasele dirigente, recrutate din Cariagdii şi Basmangii, lipsa de simţ istoric şi naţional ne-au adus unde sîntem şi au prefăcut o ţară veche, cu trecutul ei cinstiti, cu datinele ei oneste, într-un han de oaspeţi străini în care toată organizaţia s-a făcut în favorul străinilor şi pentru a le face traiul cît de neted şi de moale în ţara nimănui, căci numai ca firmă mai e a noastră.

Noi nu sîntem contra îmbogăţirii celor ce vin şi se aşază în ţară. Cu timpul vor deveni poate cetăţeni buni

Scanned with OKEN Scanner

ai acestui stat. Dar ca de dragul lor să ucidem oamenii noștri proprii, ca de dragul luxului, desfătărilor, înlesnirilor de trai să compromitem existența fizică și morală a rasei române, iată ceea ce e neauzit și neînțeles.

Poporul nostru e pe calea de a ajunge ca *fellah* din Egipet. Totul e străin acolo afară de mizerie. Numai ea e națională, e egipteană.

De aceea o repetăm : „Moldova (și Țara Românească peste 25 ani) e-n pericol de a deveni prada celei întîi puteri străine care ar garanta populațiunii măcar viața fizică în contra lipitorilor cari o sug și o degradează".

„Românul", ca toți aceia cari luptă cu fraza și firma patriotică contra convingerii noastre patriotice, ne zice să n-avem teamă. Asta nu se va întîmpla. Nu e vorba de teama noastră ; e vorba de realitate și de adevăr. Nici un popor pe lume nu e obligat a fi pururea jertfa oamenilor ei proprii, jertfa Caradalelor pe cari au avut nenorocirea de a-i asimila. De acolo se esplică de ce populațiunile Asiei, cu tot trecutul lor și cu toată mîndria națională, au salutat un liberator în Alexandru al Macedoniei ; de acolo se esplică decè Napoleon I a fost la început salutat ca un liberator în multe state ale Germaniei. Popoare condamnate la nefericire precum pare a fi al nostru ajung a renunța la individualitatea lor, ajung la dorința de-a scăpa ele de ele însile. Nu noi le zicem acestea. Scrieri cosmopolite și nihiliste ieșite din pene române încearcă a dovedi deja că sentimentele de patrie și națională sînt moșturi și că apăsații de pe fața întregului pămînt sînt frați și aliații naturali în contra formațiunilor istorice actuale.

Mihai Eminescu, *[„Economiștii observă..."] [10 iulie 1881]*, în : *Opere, XII, Publicistică 1 ianuarie — 31 decembrie 1881, „Timpul"*, ediție critică de Perpessicius, Muzeul literaturii române, pag. 238—239, Editura Academiei R.S.R., București 1985.

Scanned with OKEN Scanner

(...) Nu dar în principii ori în abatere de la ele consistă răul. El e mai adînc ; e social înainte de toate ; din răul social a rezultat declasarea şi relele economice, din acestea demoralizarea deplină a societăţii române.

Răul social consistă în ridicarea unei pături nenumărate de oameni ignoranţi, de vînzători de abecedar.

Dacă vom lua lista prefecţilor şi subprefecţilor din ţară şi în genere personalul administrativ, vom afla că aproape toată generaţia consistă din cenuşeri, din oameni cu patru clase primare cari în viaţă-le n-au muncit nimic şi cari nu ştiu a administra, pentru că n-au învăţat nimic.

Acest *personal* se ocupă deci cu discuţiuni politice, pentru că nimic nu ştie încolo decît ceea ce citeşte prin gazete şi pentru că golul intelectual, lipsa de cultură cată a se umplea cu ceva. Cei însă ce-i dau nutrimentul zilnic al inteligenţei sînt tot atît de ignoranţi. Redactorii faimoşi ai celei mai mari foi din ţară n-au în sacul lor de grăunţe intelectuale decît patru clase primare şi vorbe, vorbe goale culese din gazete străine. O logomachie stearpă, iată tonul tuturor foilor aproape, o ceartă pentru abstracţiuni fără sferă determinată şi fără cuprins determinat, iar sub pretextul subţire al acestei certe de vorbe, animalul organic îşi caută hrana zilnică, fără nici un scrupul pentru binele aproapelui său.

Organizaţiunea noastră liberală n-a făcut-o nimeni în serios, nici n-a luat-o nimeni ca atare.

Nu libertatea materială s-a cerut, nu libertatea muncii, ci libertatea ignoranţei de-a acapara funcţiile publice. (...)

În loc de principii *politice*, ar trebui să pătrunză în societatea noastră ştiinţa exactă, putinţa de-a aplica principii *mecanice*. Gradul de civilizaţie al unui popor nu se măsură după numărul botinelor lustruite, a frazelor fran-

Scanned with OKEN Scanner

țuzești și a gazetelor, ci după aptitudinea lui de a supune puterile oarbe ale naturii scopurilor omului. Cu cît omul e stăpîn pe vînt, pe apă, pe abur, și-și face din ele slugi muncitoare, cu atît civilizația e mai înaltă, cu cît omul stăpînește mai mult asupra omului, cu atît barbaria este mai mare. (...)

Mihai Eminescu, *[„Națiunea, perîndînd acuzările..."]*, [3 iulie 1882], în: *Opere, XIII, Publicistică 1882—1883, 1888—1889, „Timpul", „România Liberă", „Fîntîna Blanduziei"*, pag. 129—130, Ediție critică de Perpessicius, Muzeul literaturii române, Editura Academiei R.S.R., București, 1985.

(...) Un popor barbar își are industria lui de casă, meseriile lui, activitatea lui economică sănătoasă, deși primitivă poate. Cînd el, în loc de a da dezvoltare propriei sale munci, cumpără obiectele gata de la străini, fără a învăța cum să devie el însuși în stare de-a le produce, e semibarbar.

Civilizația adevărată a unui popor consistă nu în adoptarea cu deridicata de legi, forme, instituții, etichete, haine străine. Ea consistă în dezvoltarea naturală, organică a propriilor puteri, a propriilor facultăți ale sale. Nu există o civilizație umană generală, accesibilă tuturor oamenilor în același grad și în același chip, ci fiecare popor [î]și are civilizația sa proprie, deși în ea intră o mulțime de elemente comune și altor popoare.

Există deci o civilizație franceză, una engleză, una germană, una italiană. Nu există însă o civilizație română și, dacă sînt începuturi, ele sînt cu totul individuale și n-au a face nimic cu dezvoltarea generală a lucrurilor.

Trecerea adevărată nu e de la barbarie la semibarbarie, căci asta e o trecere spre rău, ci de la barbarie la civilizația adevărată. Semibarbaria nu este o stare orga-

nică sau necesară, ci e o boală, un regres, o stare de slăbiciune și de mizerie. Dacă pe acest pămînt va exista vreodată o civilizație adevărată va fi aceea ce va răsări din elementele civilizatorii vechi. Nu de greco-bulgara subțire și nazalizată a secolului fanarioților se va lega progresul limbei noastre, ci de începuturile sănătoase ale unui Urechi sau Miron Costin ; nu de traducerea de legi străine atîrnă civilizația juridică, ci de perfecționarea și completarea vechilor și propriilor începuturi de legislațiune și viață juridică. Din rădăcini proprii, în adîncime proprii, răsare civilizația adevărată a unui popor barbar ; nu din maimuțarea obiceiurilor străine, limbelor străine, instituțiunilor străine. (...)

Mihai Eminescu, *[„Pseudo-românul în semibarbaria lui..."]*, [25 octombrie 1881], în : *Opere*, XII, pag. 379.

CONSTANTIN DOBROGEANU-GHEREA

(..) Pentru a analiza problema noastră agrară a trebuit s-o izolez de celelalte probleme, care toate, împreună cu ea, constituie chestiunea socială a țării. Și această izolare poate pricinui cu atît mai multe neînțelegeri mai ales în ce privește soluția problemei, cu cît ultrapoporaniștii, hipertrofiind problema agrară, au reușit oarecum să introducă în conștiința publică ideea că această problemă se confundă la noi cu chestiunea socială, că o constituie chiar, așa că soluția problemei agrare e totodată soluția chestiunii sociale a țării. O exagerare care duce la confuzii și la deducții foarte greșite.

Problema agrară, importantă, extrem de importantă cum e, face totuşi parte din chestia socială a ţării ca o parte dintr-un tot. Soluţia problemei agrare nu numai că nu rezolvă prin ea însăşi chestiunea socială a ţării, dar nu rezolvă în totul măcar problema mizeriei ţărăneşti.

Pentru a pricepe deci problema agrară nu numai în ea însăşi, dar în înlănţuirea ei cu celelalte probleme vitale ale ţării, ca făcînd parte din *chestiunea ei soçială*, ar trebui studiată tocmai această chestiune în toată lărgimea şi complexitatea ei, cu toate problemele economice, politice, morale, culturale, naţionale pe care le implică. Lucrare formidabilă, de care nici vorbă nu poate fi aici.

În acest capitol adiţional doresc numai să arunc o mică fîşie de lumină, să deschid o mică perspectivă asupra chestiunii sociale a ţării, ceea ce va contribui, între altele, la înţelegerea problemei agrare expuse aici şi a soluţiei ei.

Înălţimea de producţie la care a ajuns un popor arată gradul dezvoltării sale economice şi chiar culturalomorale.

E evident că numai pe baza unui anume grad de producţie, pe baza unei anumite sume de bunuri materiale produse se poate dezvolta nu numai o viaţă materială relativ bună, dar şi una culturală şi morală, naţională. (...) O societate bogată va avea putinţa să se dezvolte în toate direcţiile ; o societate săracă, neproducînd nici strictul necesar vieţii, va degenera şi va merge spre pieire.

E drept că, fiind vorba de organismul social — societatea —, intervine o complicaţie foarte gravă : se poate ca o societate să fie mai mult ori mai puţin bogată, dar o parte însemnată din productul naţional să fie consumat de o infimă minoritate risipitoare, iară majoritatea să fie redusă la mizerie şi degenerare. Aceasta poate de asemenea să aibă drept rezultat decadenţa unei societăţi : din vechime pînă acum cunoşteam doar destule societăţi de

Scanned with OKEN Scanner

acestea. Și tocmai de aceea e așa de important de știut într-o societate și felul cum se produc bunurile, și felul cum se distribuie. Nu-i mai puțin adevărat și clar că pentru o distribuire mai echitabilă a bunurilor, care ar garanta o prosperare oarecare a membrilor unei societăți, trebuie ca bunurile... să fie produse, că altfel n-ai ce distribui.

E deci vădit că înălțimea gradului de producție și suma relativă de bunuri produse de societate arată gradul de prosperitate a traiului ei material, și chiar și a celui cultural și moral, și în orice caz arată putința de a-și crea un anume grad de prosperitate materială, culturală și morală.

Să vedem deci care e suma producției noastre naționale. (...)

O producție națională mizerabilă : 50 de parale de cap de om. Din această producție, care nu ajunge bine pentru cea mai simplă îndestulare materială a populației, statul retrage a treia parte, făcînd risipă și creînd o clasă birocrato-parazitară. Din restul de două treimi, o mare parte este iarăși acaparată de o mică minoritate, care o risipește în consumare neproductivă, într-un lux nesocotit. Și astfel se creează tot mai mult și mai mult necesități și gusturi rafinate, dorințe fără frîu, a căror îndestulare devine tot mai puțin și mai puțin posibilă. De aici nasc egoismul, arivismul, descurajarea morală și toate acele semne ale decadenței de parcă am fi un popor îmbătrînit.

Iară în vremea asta jos, în profunzimile vieții sociale, domnesc însă relații semifeudale neoiobăgiste, cu întreg cortegiul lor de contradicții și anomalii, care fac posibile și inevitabile jacheriile.

Da, desigur, organismul nostru social e bolnav, foarte bolnav, și boala se manifestă, între altele, prin acea des-

Scanned with OKEN Scanner

străbătare morală, prin criza morală și prin acea anarhie în cugetare și în fapt de care suferă țara noastră.

Dar care sînt remediile pentru boala aceasta adîncă a organismului nostru social ? (...)

Așadar, nu vom putea scăpa definitiv din impasul în care ne găsim atîta timp cît baza producției naționale va fi cea veche, atîta timp cît suma productului nostru național va fi atît de mizeră.

În marginile acestei producții mizere ne sufocăm. Trebuie deci, pe baze noi de producție, pe baze transformate, să mărim, și trebuie să mărim considerabil, productul nostru național.

Aceasta e problema problemelor țării noastre.

Deci, pe baze noi și moderne, trebuie să mărim, să mărim cît de mult, productul național, creînd astfel o bază mai largă, tot mai largă, pentru existența noastră materială și deci și culturală, morală, națională. Dar pentru aceasta trebuie o renovare a organismului nostru social, o renovare economică și politică (votul universal), acești doi termeni ai vieții sociale fiind strîns și indisolubil legați între ei. Trebuie deplasată, prin votul universal, puterea politică de la oligarhia noastră politicianistă de azi, pentru că așa, politicește vorbind, se poate face posibilă o renovare radicală a organismului nostru social întreg.

Trebuie o prefacere radicală a întregii noastre gospodării naționale. (...)

Pentru poporaniștii puri și consecvenți, dezlegarea problemei țărănești e dezlegarea problemei țării, țara românească fiind osîndită să rămînă o țară eminamente agricolă, o țară țărănistă, *viitorul țării find la sate*, cum zic poporaniștii.

Nimic mai greșit.

Dacă aceasta ar fi viitorul țării, țara ar fi fără viitor. O țară eminamente agricolă e o țară și eminamente săracă, înapoiată și economicește și culturalicește. (...)

Dacă trebuie deci ridicată neapărat productivitatea muncii agricole, tot așa de neapărat trebuie să dezvoltăm și toate celelalte resurse de producție ale țării și *trebuie să devenim o țară industrială*. Cum am zis și în *Cuvinte uitate : pentru țara noastră aceasta e o întrebare vitală, de a fi ori a nu fi.*

Și asta e de o importanță vitală nu numai pentru țară în general, dar și pentru însăși țărănimea. (...) În industrie va găsi țăranul loc pentru plasarea fiilor săi și tot în industrie va găsi el o piață de desfacere pentru productele sale. Pentru că, încă o dată, o agricultură mică, realmente intensivă, e un *nonsens* fără o piață internă de desfacere a productelor agricole, fără o piață industrială.

Încît, dacă e foarte adevărat că viitorul țării românești e la sat, este însă tot așa de adevărat că viitorul satului însuși e la oraș și în dezvoltarea industrială a țării. Viitorul țării întregi e în îndrumarea ei, ca stat și organism social, către o organizație și o stare asemănătoare cu a statelor occidentale și, împreună cu acestea, către o organizație socială mai înaltă în viitor — societatea socialistă. (...)

Acolo unde fierb viața și lupta, acolo unde strigătul strident al sirenei cheamă mulțimea muncitoare la muncă, acolo unde masele muncitoare în mine răscolesc măruntaiele pământului, unde ciocane uriașe spulberă blocuri de oțel, unde pădurea de coșuri înălțate spre cer anunță izbînda și victoria muncii omenești asupra naturii, unde vapoare uriașe spintecă oceanele, acolo unde în orașele gigantice se zbat și se izbesc pasiunile, se lovesc și se ciocnesc ideile, se plămădesc cultura formidabilă de azi și cea imensă de mîine, acolo unde fierbe și spumegă

Scanned with OKEN Scanner

lupta uriașă dintre muncă și capital, din care trebuie să nască o lume nouă..., acolo și numai acolo poate fi idealul nostru și al țării.

Toată frămîntarea și lupta și zbuciumul uriaș și neîncetat de acolo nu sînt durerile care vestesc apropierea morții, ci sînt frămîntările uriașe și durerile nașterii...

Acolo naște *viitorul !*

Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, cap. XV : *Probleme vitale*, în : *Opere complete*, vol. 4, Ediție de Ion Popescu-Puțuri și Ștefan Voitec, Editura Politică, București, 1977.

(...) T. Maiorescu, luînd ca punct de plecare pentru speculațiunile d-sale asupra progresului omenesc, un om în general, abstract de societate, avînd pe de altă parte în vedere numai clasa din care face parte, formulează progresul : „tendința spre mulțămirea sufletească internă și realizarea treptată a acestei mulțămiri sufletești, condițiunile materiale externe neavînd nici o valoare decît într-atîta întrucît ele realizează această mulțămire internă".

Dar cînd, în locul unui om abstract, luăm ca punct de plecare oameni reali, cum sînt ei atît de diferiți, aparținînd la clase diferite și în luptă între ele, cînd luăm societățile omenești așa cum sînt ele în dezvoltarea lor istorică, — atunci ni se arată că progresul s-a realizat prin *lupte*, siluiri, impilări, jertfe, suferințe de tot felul, că el a adus în locul unor suferințe altele tot așa de mari uneori, cîte odată mai mici, cîteodată mai mari ; că dacă el realiza o mulțămire sufletească, apoi asta era numai pentru o mică minoritate a societății, o mulțămire adeseori contestabilă și ea, și că condițiunile materiale externe își au valoarea lor din punctul de vedere al progresului, în afară de mulțămirea ori nemulțămirea sufletească.

Așa dar, toată formula progresului, aplicată la dezvoltarea societăților istorice, se arată și necomplectă și în mare parte neexactă. (...)

— Dar — ne vor zice cititorii — dacă progresul s-a realizat prin atîtea suferințe ale mulțimei, atunci concluzia ar fi că trebuie să fiți contra progresului, ori că noi trebuie să fim contra progresului, pentru că, în definitiv, ce folos avem de la progres, dacă nu ne mărește mulțămirea sufletească ?

Răspunsul nostru este : sînt departe de a fi contra progresului, nu trebuie să fim contra lui ; (...)

Adevărul crud, dar adevărat, că progresul omenirei s-a săvîrșit cu prețul unor imense suferințe a marei majorități a omenirei, nu ne face să fim contra progresului, ci dinpotrivă : cu cît mai mult ne costă progresul, cu cît mai mari au fost jertfele prin care l-am dobîndit, — cu atîta mai mult trebuie să ținem la el, cu atîta mai scump ne este.

Deducția ce ar urma din cele zise de noi în privința progresului, ar fi, dar, următoarea : dacă pîn-acuma și chiar acuma progresul omenirei e plătit cu suferințele marei mulțimi și nu folosește decît unei minorități, să întrebuințăm toate puterile ca să facem ca el să slujască deopotrivă tuturor oamenilor, ca să fie un izvor de perfecționare și de fericire *pentru toți oamenii*. Dacă pîn-acum progresul se săvîrșa prin lupte crude, lupte de națiuni, de clase, de om cu om, — să lucrăm din răsputeri ca de acum înainte, în viitor cel puțin, el să se săvîrșească prin solidaritate frățească.

Iată concluzia care trebuie scoasă — și care a fost scoasă — de socialiști.

Și toți potrivnicii socialismului răspundeau și răspund într-un glas : „foarte bine, această dorință recomandă bu-

nătatea inimei dv., onorează sentimentele dv. umanitare, dar e utopistă, e himerică, pentru că cum vroiți ca progresul care a mers mii de ani într-un fel, să-și schimbe caracterul lui numai pentru că așa doriți dv. ? Dacă progresul s-a săvîrșit prin lupte crude și sîngeroase prin împilări, siluiri și suferințele majorității oamenilor, apoi aceasta e desigur o nenorocire, dar o nenorocire fatală ; însăși legea progresului cere aceasta și cine dorește progresul, n-are ce să facă, trebuie să primească toate consecințele acestui progres, dacă nu vrea ca omenirea să înceapă a regresa".

Și la această obiecție, socialismul utopic nu prea avea ce să răspundă decît doar atîta, că progresul omenesc fiind, în parte cel puțin, rezultatul activității conștiente, omenirea poate să-i schimbe cursul ori caracterul.

Dar onoarea de a fi răspuns și de a fi răspuns într-un mod victorios, revine socialismului științific. Socialismul științific a arătat, și aceasta e un mare, un imens merit al lui, că progresul în cursul vremurilor a pregătit el însuși acele condițiuni externe și interne, cari sînt necesare pentru „schimbare" în sensul dorit de socialiști, astfel că această așa numită schimbare de caracter a progresului nu e altceva decît o fază a progresului, o fază necesară, fatală, prin care omenirea trebuie să treacă negreșit, dacă progresul va rămînea o lege a dezvoltărei omenirei.

Și înțelege, aici nu pot să intru în amănunte.

Pentru aceasta, îndreptăm pe cititorii noștri la studierea socialismului științific. Aici nu putem da decît rezultatele la care ajunge socialismul științific și anume, că progresul, din punctul de vedere omenesc, își schimbă necesarmente în viitor caracterul în sensul acesta, că binefacerile lui vor folosi deopotrivă tuturor oamenilor și că la baza lui nu vor mai fi lupte crude, animalice și suferința

majorității ci solidaritate frățească. Dar progresul nu va căpăta acest caracter deosebit, din punctul de vedere omenesc, decît într-o altă organizație socială, deosebită de cea de azi, *societatea socialistă*.

Atunci, în adevăr, în parte cel puțin, va fi adevărată formula d-lui Maiorescu, că progresul e tinderea și realizarea treptată, tot mai înaltă, a mulțămirei sufletești ; atunci va fi adevărat că orice pas spre progres e un pas spre fericirea omenească și că condițiunile externe vor avea însemnătate mai cu seamă în proporția în care vor realiza fericirea oamenilor în general ; atunci, în adevăr, înălțimea progresului se va judeca după fericirea omenească și tocmai prin aceasta vremea aceea se deosibește așa de mult de vremea de azi și de vremea trecută. Pe cînd acum și în trecut înălțimea progresului e caracterizată, mai ales, prin condițiunile externe ale traiului omenesc, în primul rînd, în societatea viitorului înălțimea progresului va fi caracterizată mai ales prin realizarea fericirei interne omenești.

Și dacă am adăogat peste tot cuvintele *„în parte“*, *„mai ales“* și n-am afirmat nicăieri necondiționat, e pentru că și în viitor formula d-lui Maiorescu nu va caracteriza pe deplin progresul omenesc și condițiunile lui.

Deci, dacă d. Maiorescu ține cu tot dinadinsul la formula d-sale, care exprimă o stare de lucruri mult mai frumoasă și mai morală decît *realitatea*, atunci locul d-sale ar fi între socialiști, țelul d-sale ar trebui să fie lupta pentru realizarea unei întocmiri sociale socialiste, în care formula dată de d-sa progresului va deveni în mare parte un adevăr. (...)

„În Europa occidentală, zicea d. Maiorescu, socialismul are menirea lui ; ca produs al unei societăți culte, înaintate, unor societăți ce se găsesc în starea de bărbăție, socialismul e de înțeles acolo, dar n-are ce căuta la noi,

cari ne găsim încă în stare de copilărie. La noi, în sfîrşit, socialismul ar fi o plantă exotică". (...)

Socialismul modern însă e un product necesar al întregei vieţi sociale moderne, e un product în primul rînd al progresului producţiunei economice şi al măririi populaţiei, densităţei ei, factorul al doilea fiind de altmintrelea deja rezultatul celui d-întîiu. Socialismul deci e o formă de convieţuire socială, o formă absolut necesară, o formă pe care într-un mod inevitabil o vor îmbrăca societăţile moderne, în drumul lor evolutiv.

Şi dacă e aşa, dacă socialismul e o formă de convieţuire socială necesară, atunci el se va impune necesarmente şi în ţara românească, pentru că ţara românească nu e despărţită printr-un zid chinezesc de Europa occidentală ; ci în vremea telegrafului, drumului de fier şi intimilor legături comerciale, Europa întreagă reprezintă în cîtva o singură ţară, din care fiecare în parte e o provincie a acestei mari ţări, iar România, ca o ţară mică, e o provincie mică a Europei întregi, şi ca atare, deşi rămasă în urmă, va fi nevoită să urmeze mişcarea socială a Europei occidentale. (...)

Cînd clasele noastre dominante europenizează ţara noastră, cînd ele lucrează pentru introducerea industriei, cînd introduc maşini în ţară, cînd formează bănci de credit, cînd proletarizează ţărănimea noastră etc. ... ele lucrează pentru a pregăti terenul socialismului ; iar socialiştii convinşi introduc numai factorul conştiinţei, luminează şi explică ceea ce se petrece în viaţă şi organizează acele forţe pe care însăşi viaţa contemporană le formează, însuşi potrivnicii socialismului le pregătesc. (...)

Constantin Dobrogeanu-Gherea, *T. Maiorescu*, în : *Democraţia socială*, anul I, nr. 25 din 21 iunie, nr. 26 din 28 iunie, nr. 28 din 12 iulie 1892. Text stabilit de Petru Creţia.

Mărită Adunare Naţională !

Zămislit de necesitatea imperiului roman de a-şi aşeza o sentinelă puternică în Carpaţii sud-estici şi [la] coborîşurile lor, împotriva seminţiilor barbare de la miază-noapte şi răsărit care ameninţau cultura umană, creată prin geniul latin, neamul românesc de la început şi pînă astăzi a îndurat soarta aspră rezervată oricărei sentinele credincioase : loviturile duşmane şi statornica răbdare.

Bogată şi fericită la început, Dacia romană, în curînd se face trecătoarea nesfîrşitelor seminţii, care, orbite de strălucirea departe a Romei de aur, se gonesc întrecîndu-se spre fermecătoarele oraşe ale împărăţiei. Lovită de putreziciunea oricărui neam care se opreşte cu cerbicie la un anumit fuştei pe scara civilizaţiunii şi năpădită în această slăbiciune de furnicarul noroadelor barbare, Roma sucombă.

Greanga tăiată de puternica tulpină, colonii lui Traian, îşi adîncesc rădăcinile prin stînci şi văi şi roditoarele ogoare ale împrejmuitoarelor cîmpii. Lipsiţi de scutul împărăţiei şi lăsaţi în grija propriilor puteri, aceşti orfani romanici acopere trunchiul vechi tracic şi, infiltraţi de o pătură groasă a blînzilor şi visătorilor slavi, ei se făcură un singur neam, o singură limbă, o singură fire : neamul românesc.

Răsare o minune fără pereche în istoria lumii. Lung şir de veacuri călcată în picioare de hoarde barbare, naţiunea română îşi pierde unitatea de stat, se fărîmă prin văi sub dominaţiuni răzleţe şi una de alta neatîrnătoare, pierde încopcierea cu fluviul larg şi luminos al istoriei mondiale : ca apa de ploaie în nisip parcă dispare de la suprafaţa conştiinţei umane. Dar cînd, după optsprezece

Scanned with OKEN Scanner

veacuri, sufletul românesc se trezește din somnu-i de moarte și învie ca un soare luminos, conștient de neam, hotarele etnice ale acestui popor sînt desemnate pe harta istorică drept hotare ale Daciei lui Traian. Basarabeanul, care își adapă calul în valurile întunecate ale Nistrului, se înțelege desăvîrșit la graiu cu Crișanul din apropierea blondelor ape ale Tisei. Sentinela romană a rămas credincioasă chemării sale de a păzi geniul latinității și neîncetatelor lovituri dușmane el a opus virtutea-i legendară : statornica-i răbdare.

După lungi veacuri de ascunziș, așezîndu-se viscolii cotropitori, națiunea română reapare la lumina istoriei în chipul celor două țărișoare răzimate de Carpați și cu fețele spre Dunăre și Nistru, iar trunchiul cu rădăcina în munții smulși odinioară de la eroicii daci rămîne bătut de soarta rea și înlănțuit de un popor năprasnic la fire și pornit spre dominațiune fără cruțare. Fusese cuib de vîrtejuri locul unde ne așezase Traian și zvîrcolirile spre fericire ale neamului nostru s-au lovit veacuri de-a rîndul de nesațul hrăpitorilor dușmani care ne înconjurau de pretutindeni.

Micile țărișoare care se întemeiaseră prin vitejii coborîtori din Maramureș și Făgăraș se loviră înainte de toate de cel mai crîncen dușman al oricărei comuniuni omenești zavistia și ura dintre frați.

Nefericirea lor fu mărită prin inimicii din afară, unguri, leși și tătari. Se ridică în urmă semiluna și acum românii sînt sortiți să-și apere cu sîngele lor, nu numai trupul și avutul, ci și sufletul și credința.

Scut s-au făcut culturii plăpînde ce începuse a încolți pe temeiurile învățăturilor lui Hristos și prin jertfele lor fără seamăn întru apărarea progresului civilizațiunii umane : față de concepția inferioară a mahomedanismului, propagat mai ales cu mijloacele barbariei,

românii şi-au făurit titlul nepieritor şi îndreptăţire la recunoştinţa întregii omeniri. Nimic nu dovedeşte mai mult tăria credinţei creştineşti a sufletului acestui popor decît faptul că în numele luptei creştinătăţii împotriva păgînilor mai întîi, după răzleţirea neamului prin soarta fatală, s-au putut face pentru o clipă unirea lui în cetatea aceasta prin braţul puternic al geniului scînteietor al Viteazului Mihai.

Dar această unire de o clipă dispăru ca fulgerarea unei scîntei electrice şi trupul neamului nostru se frînse iar în bucăţi. Fraţii noştri de pe coborîşurile răsăritene ale Carpaţilor şi din şesurile hotărnicite prin Dunărea de jos şi apele Nistrului îndurară suzeranitatea turcească, suferiră prădăciunea leşilor şi tătarilor, îngrăşară cu sîngele lor lifta blestemată din Fanar. Ţara Cernăuţilor şi mormîntul lui Ştefan cel Mare le răpi hoţeşte pajurea spurcată a Habsburgilor perfizi, (...) iar noi, cei ce rămăsesem la vatra străbună în Ardeal, Banat şi Ţara Ungurească am fost dripiţi de cea mai crîncenă soartă ce-o poate avea un neam de oameni în lume. Am fost înlănţuiţi într-o robie trupească, economică şi sufletească, cum nu se mai pomeneşte în istoria întreagă a omenirii. Încercarea desperată, în 1784, de a scutura jugul, n-a avut rezultat şi sfîrşitul din acest oraş al ţăranului Horea aşteaptă încă geniul literar care să întruchipeze una din cele mai înfiorătoare tragedii ale istoriei. Adevăr a grăit Simeon Bărnuţiu în epocalul său discurs rostit în catedrala Blajului în ziua cea mare din 1848, zicînd : „Dacă nu-şi poate închipui cineva greutăţile ce le sufereau iudeii de la faraoni, să se uite la faraonii din Ardeal".

Veacuri de-a rîndul poporul românesc, adevăratul şi legitimul proprietar al pămîntului ce fusese odată Dacia romană, a fost socotit străin şi sclav pe pămîntul său strămoşesc.

Scanned with OKEN Scanner

Iar cînd după suferinţe de secole din depărtatul apus, de la dulcea soră latină, care păşeşte în fruntea ginţilor spre lumina desăvîrşirii, a sosit şi în munţii noştri duhul libertăţii, egalităţii şi fraternităţii, cînd credeam să înviem la libertate prin întocmirile create de lumea nouă, vechii noştrii opresori s-au înfrăţit cu împăratul pe care ei îl detronaseră, cu împăratul pentru care noi vărsasem sîngele nostru cu credinţă, şi aceste două puteri ne-au robit din nou. Umbra îndurerată a regelui munţilor, a scumpului nostru Iancu, rămîne pentru vecie clasica dovadă a legendarei ingratitudini habsburgice. Împotriva voinţei noastre au unit Ardealul nostru cu Ţara Ungurească şi printr-un constituţionalism fals şi mincinos ne-au luat libertatea culturii, ne-au desfiinţat politiceşte, bisericile noastre le-au aservit tendinţei lor de opresiune şi ne-au făcut imposibil progresul economic, prin care am fi putut să ne apărăm (...) pe pămîntul părinţilor noştri.

Între acestea noi priveam cu iubire duioasă la fraţii noştri de la răsărit, care începuseră a se reculege din urgiile vremilor barbare. Resimţiră obîrşia comună şi, la razele luminii primite de la apus, conştiinţa naţională săvîrşi la 1859 Unirea Principatelor române sub bunul şi luminatul Cuza-vodă, iar sîngele vărsat din nou cu atîta vitejie împotriva păgînilor de la 1877 scutură şi cele de pe urmă zale ale lanţului care lega România de Constantinopol. (...)

Noi însă ne facem datoria de cetăţeni ai Ungariei şi supuşi ai dinastiei de Habsburg-Lotaringia. Am crezut că îndelungata noastră rbdare şi credinţa noastră pentru patrie şi tron în cele din urmă totuşi va muia inimile celor puternici şi ni se va oferi chiar în interesul monarhiei putinţa unei vieţi naţionale, condiţiunile procesului cultural şi economic. Aşteptările noastre au fost zădarnice. Oprimarea se înteţeşte. Opresorii mărturisesc acum pe faţă

Scanned with OKEN Scanner

că scopul lor era un stat unitar național maghiar și că, prin urmare, noi naționalicește trebuie să ne desființăm. Au pornit opera de extirpare și războiul mondial, care acum s-a sfîrșit, în gîndul opresorilor noștri a avut chemarea să încoroneze opul. Sute de mii de români și-au vărsat sîngele pentru patrie și tron, iar patria și tronul au tîrît în urgia internării pe părinții și frații acestor luptători ; patria și tronul au decretat moartea școalei românești, au trimis zbirilor în adunările noastre bisericești, au pregătit proiectele pentru nimicirea noastră politică, au început ruinarea economică, au aruncat în temnițe zeci de mii de români, ne-au sugrumat libertatea presei și a cuvîntului ; patria și tronul s-au conjurat împotriva noastră și ne pregăteau mormîntul.

Dar zădarnică este lupta omenească împotriva adevărului și a dreptății. Legea tainică a firii cu necesitate de fier îndrumă întîmplările omenești pe cărarea civilizațiunii ce duce spre desăvîrșire ; omenirea instinctiv urmează acestei legi. Ea a ajuns la recunoașterea necesității de a sintetiza libertatea individuală și libertatea națională într-o unire superioară a societății omenești. Sinteza aceasta e condiționată. Dacă însă aproape în toate statele civilizate libertatea individuală este desăvîrșită ori pe calea desăvîrșirii, în unele dintre aceste state libertatea națională era încătușată. Războiul mondial s-a făcut pentru descătușarea acestei libertăți. Națiunile trebuie să fie libere, ca astfel cu egale drepturi și condițiuni să poată încheia acea mare unire a popoarelor care va fi chemată să reprezinte o concepție superioară pe scara civilizațiunii și să sporească astfel fericirea omenească pe pămînt. Toate capetele luminate ale apusului au măturisit crezul lor : războiul acesta este războiul pentru liberarea națiunilor ; nu de dragul acestor națiuni, ci

Scanned with OKEN Scanner

pentru interesul lumii, pentru interesul omenirii, care numai în felul acesta e capabilă de a păși un pas înainte pe calea fericirii sale. Ideile acestea le-a copt istoria, și apostolul care le vestește este Wilson.

Pentru biruința acestor idei au intrat în luptă puterile aliate ale apusului. Românii de pretutindeni s-au aliat acestor puteri ; noi cu sufletul, frații liberi cu armele. Românii și-au făcut și de data asta datoria lor de sentinelă a civilizațiunii împotriva brutalității.

Națiunile trebuiesc liberate. Între aceste națiuni se află și națiunea română din Ungaria, Banat și Transilvania. Dreptul națiunii române de a fi liberată îl recunoaște lumea întreagă, îl recunosc, acum, și dușmanii noștri de veacuri. Dar, odată scăpată din robie, ea aleargă în brațele dulcii sale mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă : unirea ei cu Țara Românească. Îmbucățirea poporului românesc n-a fost urmarea vreunei legi economice, în care terminologie se ascunde minciuna. Dimpotrivă, teritoriul dintre Nistru, Tisa și Dunăre constituie cea mai ideală unitate economică, aproape autarhie. Îmbucățirea trupului românesc a fost act de barbarie. Distrusă fiind barbaria, unitatea tuturor românilor într-un singur stat este cea mai firească pretenție a civilizației. Teritoriile locuite de români de la descălecarea lui Traian și pînă astăzi au fost teritorii românești. Nu există putere de a suci logica pînă acolo, ca invadările elementelor străine, dirijate pe aceste teritorii în chip artificial și prin abuzul de putere al statului, cu scopul desființării noastre naționale, să poată clătina dreptul nostru de proprietate asupra acestor teritorii. Așa ceva ar fi sancționarea crimei și ar constitui o pălmuire a civilizațiunii, care principial nu admite substituirea dreptului prin brutalitate. După drept și dreptate românii din

Scanned with OKEN Scanner

Ungaria și Transilvania dimpreună cu toate teritoriile locuite de dînșii trebuie să fie uniți cu regatul român.

După cum însă cea dintîi reunire de o clipă a elementului românesc la marginile de la răsărit ale lumii civilizate s-a făcut prin sabia lui Mihai în numele unui principiu superior celui ce năvălise asupra Europei și acum, în zilele acestea, spre ușurarea tuturor inimilor care bat pentru lumină și libertate, sucombă cu desăvîrșire, tot așa această nouă unire, care de data asta va fi integrală și pentru eternitate, se face prin strălucita biruință a armelor purtate pentru civilizație, în numele unei concepții de viață superioară lumii ce se prăbușește. Este principiul libertății adevărate a tuturor neamurilor și cel al egalității condițiunilor de viață pentru fiecare individ al oricărei națiuni, și este principiul întovărășirii tuturor națiunilor libere într-o comisiune internațională spre a împiedica nedreptatea și a scuti pe cei mari și mici deopotrivă.

Unirea tuturor românilor într-un singur stat numai atunci va fi statornică și garantată prin istoria mai departe a lumii, dacă va răspunde tuturor îndatoririlor impuse prin noua concepție a civilizațiunii și ne va inspira datoria să nu pedepsim progenitura pentru păcatele părinților și, ca urmare, va trebui să asigurăm tuturor neamurilor și tuturor indivizilor conlocuitori pe pămîntul românesc aceleași drepturi și datorinți. Civilizația care ne-a eliberat pretinde de la noi respectul pentru dînsa și ne obligă să prăbușim în noul nostru stat orice privilegiu și să statorim ca fundament al acestui stat munca și răsplata ei integrală.

Înaintașii noștri pe Cîmpul Libertății, în 1848, au hotărît așa : „Națiunea română depune jurămînt de credință către împăratul, către patrie și către națiunea română". Împăratul ne-a înșelat, patria ne-a ferecat, și ne-am trezit

că numai credința în noi înșine, în neamul nostru românesc ne poate mîntui. Să jurăm credință de aici înainte numai națiunii române, dar tot atunci să jurăm credință tare civilizației umane. Cîtă vreme vom păstra aceste credințe, neamul nostru va trăi, se va întări și fericiți vor fi urmașii noștri pînă la sfîrșitul veacurilor. (...)

Vasile Goldiș, *Cuvîntare la adunarea de la Alba-Iulia*, în: *Scrieri social-politice și literare*, ediție de Mircea Popa și Gheorghe Șora, pag. 168—172, Editura Facla, Timișoara, 1976.

Societatea de mîine se plămădește prin cea de azi. Precum prezentul este produsul trecutului, tot astfel germenii viitorului se pîrguiesc prin prezent. Vizăm societatea omenească în general, în special organismul social, pe care îl constituie neamul românesc și năzuința noastră este să aflăm și să luminăm legile regulatoare ale ființei acelei societăți și mai vîrtos să contribuim la evoluția prosperă a națiunii române pe calea fericitoarei desăvîrșiri.

Dar simțim și mărturisim că acela care conștient în orice chip acționează în atelierul unde se țese aceea ce numim umanitate, are suprema datorie să fie el însuși definitiv dumerit asupra scopului ce urmărește și asupra mijloacelor efective de care se poate uza.

Înțeleg că trebuie să fixăm crezul nostru referitor la evoluția socială, să orientăm pe aceia asupra cărora dorim să acționăm, despre credințele noastre privitoare la rostul societății omenești.

Nu mă simt însă nici dator, nici îndreptățit să dau program. Revista aceasta nu servește nici partid, nici persoane, nici ideologii preconcepute, ea este tribuna liberă, de unde toți aceia care au ceva de spus în legătură

Scanned with OKEN Scanner

cu viața socială în general, și îndeosebi cu cea românească, pot să-și propage credințele, întrucît acestea vor fi izvorîte din laboratoriul gîndirii întemeiate pe rezultatele relativ definitiv verificate ale științei.

Mă simt însă dator să fac profesie de credința mea proprie. Și atunci mărturisesc că eu socot ca supremul scop al omenirii crearea de situații în care individul să se simtă bucuros că trăiește și vesel gata să aducă în orice moment orice jertfă pentru acele condiții despre care crede că îi procură lui și semenilor săi acea bucurie de a trăi. (...)

Trei sînt factorii principiali care determină viața omenească și a căror împletire cu condițiile secundare, și adeseori întîmplătoare, de hazard, ale acelei vieți produce seria infinită a formațiunilor sociale, precum și gradul de progres al acestor atît de diferite formațiuni pe scara ascendentă spre scopul sprem al omenirii.

Acești factori sînt : raportul dintre om și natură, raportul dintre om și om, raportul dintre om și absolut.

Chipul cum aceste raporturi sînt rezolvite în cazurile concrete, constituie și caracteristica statică și evolutivă și gradul de progres al fiecărei formațiuni sociale. Progresul, bineînțeles, se orientează spre scopul suprem al omenirii.

Aceste trei raporturi stau în strînsă legătură între olaltă și rezultatul influențării lor asupra vieții constituie aceea ce numim *civilizațiunea umană*. Gradul de progres al civilizațiunii oricărei formațiuni sociale este determinat prin măsura în care raporturile din întrebare îndeplinesc misiunea lor de a apropia pe om de scopul lui suprem. Acest scop însă se va apropia și deci civilizațiunea umană va progresa : *majorînd gradat și neîncetat posibiltatea exploatării utile și rezonabile a naturii prin om, — micșorînd gradat și neîncetat posibilitatea exploa-*

Scanned with OKEN Scanner

tării omului prin om, și — orientînd gradat și neîncetat raportul dintre sufletul omenesc și absolut spre facilitarea celor două condițiuni esențiale ale progresului civilizatoric. (...)

Situațiunea dată în chestia raportului dintre om și natură constituie cultura materială, cea referitoare la raportul dintre om și om cultura socială și cea care privește raportul dintre om și absolut este cultura morală a fiecărui organism social. Aceste culturi se împletesc, foarte adeseori sînt inegal progresate, cîteodată una din ele primează în măsură păgubitoare pe celelalte, fără îndoială se influențează puternic întreolaltă, vorba lui Eminescu „virtutea e ușoară, cînd ai ce-ți trebuiește". Armonia lor desăvîrșită este idealul.

Care este condițiunea desăvîrșirii ?

Înainte de toate progresul trebuie să fie neîntrerupt. Posibilitatea progresului este infinită. (...) Viața este un fluviu care trebuie să curgă mereu spre oceanul necunoscut al destinului.

Dacă apoi raportul dintre om și natură, acel dintre om și om se construiește prin muncă intelectuală și experiențele vieții și dacă raportul dintre om și absolut se substrage de la controlul oricărui rezon, atunci este mai presus de orice îndoială că desăvîrșirea acestor raporturi în înțelesul și interesul civilizațiunii umane condiționează și evoluarea lor neîncetată și deplina libertate a acestei evoluări. (...)

Libertatea desăvîrșită a vieții și a tuturor manifestațiunilor ei este soarele, care coace fericirea omenirii.

Adevărul, dreptatea și iubirea apropie pe om de om. În măsura desăvîrșirii celor trei raporturi omenești se va întemeia solidaritatea umană și eu cred în idealul turmei

Scanned with OKEN Scanner

unice și al unicului păstor, care nu va fi forța brutală, ci desăvîrșirea sufletească.

În lumina acestor adevăruri se pot întrezări soluțiile firești ale celor mai multe probleme care bat azi la poarta gîndirii și a iubirii noastre de neam și de oameni.

Organismele sociale, semințiile, națiunile ori statele care nu se pot adapta eternei legi a civilizațiunii se ofilesc, se osifică, decad ori chiar se desființează.

Vasile Goldiș, *Societatea de mîine*, în : *op. cit.*, pag. 176—178.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

2. CULTUL PENTRU CARTE ȘI ELOGIUL CULTURII NAȚIONALE (Continuare)

C. RAȚIONALISM ȘI ROMANTISM PAȘOPTIST. GÎNDIREA DEMOCRAT-REVOLUȚIONARĂ

Ion Heliade Rădulescu 5
Eftimie Murgu 11
Simion Bărnuțiu 18
August Treboniu Laurian 28
George Barițiu 34
Ion Ghica 42
Mihail Kogălniceanu 48
Nicolae Bălcescu 55
Dimitrie Bolintineanu 61

D. EPOCA MATURIZĂRII CULTURII ROMÂNE MODERNE

Bogdan Petriceicu Hasdeu 67
Titu Maiorescu 74
Alexandru D. Xenopol 80
Mihai Eminescu 87
Constantin Dobrogeanu-Gherea 96
Vasile Goldiș 107

3. PLEDOARIE PENTRU UMANISM ȘI PATRIOTISM

A. UMANISMUL

Neagoe Basarab 115
Nicolaus Olahus 123

Grigore Ureche 128
Miron Costin 133
Ion Neculce 140
Stolnicul Constantin Cantacuzino 148
Antim Ivireanul 153
Nicolae Spătaru-Milescu 155
Dimitrie Cantemir 160

B. EPOCA MODERNĂ : ILUMINISMUL

Samuil Micu 174
Gheorghe Şincai 179
Petru Maior 182
Ion Budai-Deleanu 184
Dinicu Golescu 187
Gheorghe Lazăr 192
Eufrosin Poteca 199
Gheorghe Asachi 201

C. RAŢIONALISM ŞI ROMANTISM PAŞOPTIST. GÎNDIREA DEMOCRAT-REVOLUŢIONARĂ

Ion Heliade Rădulescu 207
Eftimie Murgu 210
Simion Bărnuţiu 212
August Treboniu Laurian 217
George Barițiu 219
Ion Ghica 228
Mihail Kogălniceanu 238
Nicolae Bălcescu 246
Dimitrie Bolintineanu 254

D. EPOCA MATURIZĂRII CULTURII ROMÂNE MODERNE

Bogdan Petriceicu Hasdeu 265
Titu Maiorescu 270
Alexandru D. Xenopol 277
Mihai Eminescu 285
Constantin Dobrogeanu-Gherea 295
Vasile Goldiș 305

Scanned with OKEN Scanner

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar : 6.XII.1988
Coli tipar 10

Comanda nr. 80 352
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner

valori umaniste în gîndirea românească

«Examenul atent şi stăruitor al culturii noastre populare ne-a dus la concluzia reconfortantă despre existenţa unei matrici stilistice româneşti. Latenţele ei, întrezărite, ne îndreptăţesc la afirmaţiunea că avem un înalt potenţial cultural. Tot ce putem şti, fără temerea de a fi dezminţiţi, este că sîntem purtătorii bogaţi ai unor excepţionale posibilităţi. Tot ce putem crede, fără a săvîrşi un atentat împotriva lucidităţii, este că ni s-a dat să luminăm cu floarea noastră de mîine un colţ de pămînt. Tot ce putem spera, fără de a ne lăsa manevraţi de iluzii, este mîndria unor iniţiative spirituale, istorice care să sară, din cînd în cînd, ca o scînteie, şi asupra creştetelor altor popoare.»

LUCIAN BLAGA

editura minerva

Vol. I—II, lei 16

Scanned with OKEN Scanner